Dr. I. C. Brătianu.

REVISTA

PENTRU

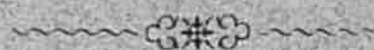
ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUĬ

GREGORIŬ G. TOCILESCU

Profesor la Universitate;
Director al Museului de Antichități.

ANUL I.

VOLUMUL I. — FASCICULA I.

Cu 10 stampe litografiate și 16 xilografiĭ.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)
Nr. 26. STRADA ACADEMIEĬ, Nr. 26

1882.

SUMARIUL FASCICULEĬ I-iŭ

CONDIȚIUNILE PUBLICAȚIUNEĬ :

Revista pentru istorie, archeologie și filologie apare de patru orĭ pe an, în fascicule de câte 12—15 colĭ, cu stampe și fac-simile.

Abonamentul pe an : *25 leĭ pentru România, 30 leĭ pentru străinătate.*

Abonamentul începe la 1-iŭ Octobre 1882.

Redacțiunea și administrațiunea se află în *Callea Rahoveĭ, No. 44.*

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUĬ

GREGORIŬ G. TOCILESCU,

Profesor la Universitate. — Director al Museuluĭ de Antichitățĭ

ANUL I.

VOLUMUL I.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)

Nr. 26. STRADA ACADEMIEĬ, Nr. 26

1882.

TABLA DE MATERIE

TABELLA STAMPELOR.

TESAURUL DE LA TURNU-MĂGURELE.

Lith. G. Voneberg, Bucuresci.

TESAURUL DE LA TURNU-MAGURELE

CONSIDERAŢIUNĬ PRELIMINARE.

Obiectele antice de metal au în genere un interes maĭ mare de cât cele de lut sau de piatră, fiind că sunt mult maĭ rare în colecţiunĭ; pe cât timp aceste din urmă, fiind formate de materiĭ fără valoare proprie, au rămas în pământ nebăgate în seamă de oameniĭ carĭ le descopereau, obiectele de metal nu scăpau maĭ nicĭ o dată de destrucţiune; ele găseau cumpărătorĭ carĭ le topeau şi le transformau în obiecte pentru usul casnic. Numaĭ în timpurile de tot recente, progresele ştiinţeĭ archeologice au asigurat, prin ridicarea valoareĭ, conservaţiunea lor; şi acest progres s'a mărginit numaĭ la cele fabricate din metalurĭ comune; giuvelele antice formate din materiĭ precioase sânt espuse chiar astă-zĭ la o imediată destrucţiune, maĭ cu seamă în ţările unde, bunioară ca la noĭ, statul îşĭ reservă un drept de proprietate asupra comorilor. Giuvelele antice găsite la noĭ ajung în genere în mâna zarafilor carĭ le cumpără pe ascuns cu preţurĭ scăzute, şi le topesc în grabă ca să se pună la adăpost de vre o confiscaţiune.

Toată lumea ştie că nepreţuitul tesaur de la Petroasa, podoaba Museuluĭ nostru naţional, a scăpat cu greu din mâna descoperitorilor, şi că el n'a ajuns la noĭ de cât redus pe jumătate şi foarte deteriorat. Se ştie asemenea că de atuncĭ şi pân'acum (în interval de peste 40 de anĭ) cu tot privilegiul său, statul Român n'a maĭ dobândit pentru Museu de cât lucrurĭ cu totul neînsemnate.

Destrucţiunea giuvelelor antice pricinueşte o pagubă foarte serioasă ştiinţe archeologice, maĭ cu seamă pentru studiul epocelor primitive unde toată arta şi tot meşteşugul timpuluĭ se concentrau în fabricaţiunea şi decoraţiunea pieselor de argintărie şi aurărie. Aceste obiecte precioase destinate în genere pentru serviciul zeităţilor venerate, sau pentru usul şefilor puternicĭ, sânt tot d'a una espresiunea cea maĭ ridicată a tehniceĭ şi a arteĭ în momentul fabricaţiuneĭ lor; ele au o valoare de primul ordin pentru omul de ştiinţă care caută să 'şĭ dea seama de gradul esact de cultură şi de desvoltare a uneĭ vechĭ societăţĭ.

Consideraţiunile de maĭ sus, carĭ ne esplică raritatea giuvelelor antice în colecţiunile cele marĭ din Europa, şi interesul lor înalt, m'au îndemnat să inaugurez studiele archeologice în presenta Revistă prin descripţiunea esactă

și minuțioasă a giuvelelor de aur și argint descoperite în orașul Turnu-Măgurele, strada Logofătuluĭ Nicolae, în ziua de 4 și 5 Martie 1880, cari constituesc pentru Museul nostru național o achisițiune din cele maĭ preciose.

Găsite pe pământul românesc, de o autenticitate certă, ele presintă caracterele uneĭ vechimĭ depărtate care ne probează, după cum vom esplica pe larg maĭ la vale, că aceste micĭ monumente aparțin poporațiunilor barbare anterioare stabiliriĭ ostașilor luĭ Traian în țara noastră. Tesaurul de la Turnu-Măgurele este un testimoniu cert de starea culturală, așĭ cuteza a zice chiar, de starea socială a vechelor popoare dunărene, despre care nu posedăm până acum de cât câte va mențiunĭ somariĭ în istoriciĭ grecĭ și latinĭ. și monumente foarte rarĭ și adesea orĭ discutabile.

DESCOPERIREA TESAURULUI ȘI OBIECTELE CARI ÎL COMPUN.

Comoara din care făceau parte giuvelele ce le vom studia, s'a găsit chiar în orașul Turnu-Măgurele. Cu ocasiunea sădireĭ unuĭ copaciu, muncitorul care săpa groapa la o adâncime de vre o 50 centrimetre, lovi cu târnăcopul său un obiect de aur; se făcură imediat căutărĭ împrejurul găureĭ și se descoperiră succesiv toate piesele de aur și de argint pe care le vom descrie. Svonurile locale pretind că piesele tesauruluĭ erau maĭ numeróse.

Nu cunosc din parte-mĭ de cât obiectele aflate astă-zĭ în Museul nostru național, și cele ce posedă d-nu Cogălniceanu; grație buneĭ voințe liberale a d-nieĭ sale, care ne-a încredințat giuvelele ca să le studiăm, pot presenta astă-zĭ lectoruluĭ o dare de seamă coprinzând totalitatea acestor obiecte.

La prima vedere, tesaurul de la Turnu-Măgurele se compune din cincĭ brățărĭ (1) tubulare de aur, din care patru sunt figurate pe Tabela I la No. 1. 2. 3. 4. cu o reducțiune la $^3/_4$; din o brățară de electrum (aur amestecat cu o însemnată cuantitate de argint) de formă bombată, (tab. I fig. 5 reducțiune la $^3/_4$); din maĭ multe fragmente tot de argint carĭ, după cum vom demonstra, aparțin la două brățărĭ de acest metal: una în forma brățărilor de aur și cea l'altă în forma brățăriĭ de electrum; din un mic fragment de țeavă de aur ornată cu desemnurĭ (fig. 6 și 6 bis), și din 433 bucățĭ mărunte de aur, una în formă de verigă încovoiată (No. 7) și cele l'alte anulare, de diferite dimensiunĭ reproduse pe fig. 8. 9. 10. 11. 12 în mărimea lor naturală (2).

(1) Pentru înlesnirea descripțiuneĭ și spre a evita perifrasele am conservat cuvântul impropriu de brățărĭ, cu toate că vom demonstra maĭ departe că aceste giuvele n'au putut servi vre-o dată de podoabe la mânĭ.

(2) Domnul Dr. Bernad, directorul Laboratoruluĭ de chimie al Eph. Spit. Civ. și al facultățeĭ de Medicină a bine-voit să analiseze treĭ fragmente din obiectele enumărate maĭ sus. Primim acum, de și cam târdiu, resultatul cercetărilor d-sale, din care urmează că toate fragmentele albe de brățărĭ ce le am considerat în studiul de față ca fiind de *argint*, sânt în realitate de un aliagiu compus de argint cu o proporțiune însemnată de aur care constituiește un fel de electrum bastard. Fragmentele analisate în număr de treĭ sânt cele următoare:—

Vom descrie aceste obiecte în modul următor :

I, II, III, IV, V } Brățări de aur.

VI Brățară de argint în fragmente, de o formă identică cu cele precedente.

VII Brățară de electrum.

VIII Altă brățară de argint sfărâmată, forma brățării de electrum.

IX Fragment de țeavă ornată cu desemnuri.

X. Obiecte mărunte de aur. (1)

A) Un fragment filiform provenind din cilindrul de aur ornat (figura 6, tab I); acest fragment avea o greutate de 0,g 0018

și se compune de { aur 78,204 %, argint 15,054, cupru urme nedosabile.

B) Un fragment segmentar de coloare albă cenușie provenind din brățara No. VIII conține :

argint	73,478
aur	23,809
cupru oxydat	urme

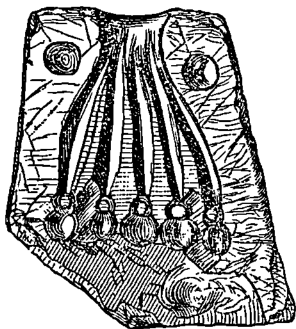
patina fragmentului se compune de chlorur de argint.

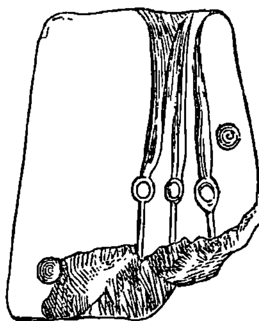
C) Un fragment provenind din brățara No. VI se compune de :

argint metalicu .	78,642
aur	14,400
chlorur de argint	4,533
cupru oxydat. .	urme.

Resultatele analiselor de mai sus ne conduce a crede că giuvelele tesaurului din Turnu-Măgurele au fost fabricate cu aurul nativ din munții Carpaților, care conține, după cum se știe, proporțiuni însemnate și foarte variabile de argint, și constituiește un adevărat electrum natural.

(1) Pe lângă obiectele de mai sus s'ar cuveni poate se adăogăm și jumĕtatea unui mic tipar de piatră schistoasă care s'a găsit în aceeași săpătură o dată cu obiectele, și s'a trimis museului național. El ne presintă (fig. A) cinci forme mici de nasturi rotunzi, fie care

Fig. A.

Fig. B.

I.

Piesa cea maĭ bine conservată din tesaur este brăţara de aur figurată (tab. I fig. 1) în projecţiune verticală pentru înlesnirea studiuluĭ dimensiunilor şi proporţiunilor esacte ale ornamentuluĭ central.

Giuvela este lucrată cu ciocanul, şi formată din o foaie de aur înădită, de o grosime de peste un milimetru; marginele au fost încovoiate la ambele estremităţĭ, formând ast-fel două bande anulare oable, de o lărgime de 6 milimetri; figurile 2 şi 3 carĭ represintă alte brăţărĭ de aceeaşĭ formă ne dau o seamă esactă de această disposiţiune.—Brăţara este împodobită la mijloc cu un ciubuc în relief compus din cincĭ secţiunĭ şi lucrat din ciocan *(au repoussé)*. Lăţimea brăţăriĭ (înălţimea pe figură) este de 9 centimetre, ciubucul are 2 cent. lăţime, diametrul interior al cilindruluĭ care formează corpul brăţăriĭ este la bază de 64 milimetre, iar sus numaĭ de 60 mil. Această formă puţin conică a obiectuluĭ resare chiar din observaţiunea luĭ atentivă.

Muchia bandelor anulare este pilită, şi această pilitură datează din anticitate, fiind că fragmente de scroabă calcare aderentă perimetruluĭ muchieĭ acoperă pe a locurĭ pilitura.

Greutatea giuveleĭ este de 127^{gr},84.

Obiectul se află în Museul naţional.

II.

Fig. 2 tab. I ne înfăţişează în vedere perspectivă şi cu reducţiunea la $^{3}/_{4}$ din dimensiunile efective, o brăţară de aur foarte asemănată cu cea precedentă, lucrată şi decorată întocmaĭ: greutatea şi mărimea însă sânt altele. Lăţimea pieseĭ, (înălţimea după figură) este de 75 milimetre; diametrul interior al tubuluĭ care formează corpul brăţăriĭ este, la basă, de 60 mil., la gură de 56 mil. aprocsimativ, piesa fiind puţin deformată prin greutatea pământuluĭ care o acoperea.

Lăţimea bandeĭ circulare încovoiată care termină brăţara sus şi jos nu diferă în dimensiune de lăţimea pieseĭ precedente, adică este de 6 mil. Muchiele acesteĭ bande de aur nu sânt pilite, ci ne înfăţişează 12 grupurĭ de micĭ liniuţe înclinate şi paralele, crestate cu dalta saŭ cu cuţitulŭ; grupurile sânt simetric aşezate pe jurul circonferinţelor, după cum se vede pe fig. 2. Greutatea giuveleĭ este de 95^{gr},7; obiectul se află în Museul naţional.

cu veriga luĭ, şi ornat cu şase dungĭ; piatra este brăsdată de cincĭ liniĭ scobite carĭ convergează spre gaura destinată la turnarea metaluluĭ; acesta curgea prin brasde pînă în formele nasturilor. Faţa opusă a pietreĭ (fig. B) servea şi ea de tipar pentru verigi de nasturĭ. Caracterul antic al acestuĭ obiect nu resare de sine în mod suficient, şi constatarea că el s'a găsit tocmaĭ la un loc cu giuvelele, nu s'a făcut în mod destul de sigur, ca să putem deduce vre o consecinţă din forma luĭ, sau din presenţa luĭ acolo.

Este însă foarte probabil că acest tipar este antic şi contimporan cu tesaurul.

III.

Piesa represintată pe fig. 3 diferă foarte puţin de cea precedentă; lăţimea este aceeaşĭ, 75 mil., şi diametrele interioare şi esterioare sus şi jos sânt identice, adică 60 şi 56 mil.; în fine, greutatea eĭ de 96gr,2 se apropie mult de cea constatată pentru brăţara No. II. Lăţimea medie a bandelor încovoiate este şi ea de 6 mil., însă pe muchia lor nu se maĭ vede liniuţele oblice descrise maĭ sus; ele probabil esistau şi aci, însă frecătura saŭ maĭ bine tocirea evidentă a muchiilor le-a sters; această frecătură se poate observa bine şi pe ciubucul central unde metalul crăpat p'alocurĭ are grosimea numaĭ a uneĭ foĭ de hârtie. Ca cele precedente piesa No. 3 aparţine Museuluĭ naţional.

IV.

Străpunsă prin lovitura târnăcopuluĭ, turtită şi frântă, brăţara aceasta tab. I, fig. 4, era una din cele maĭ frumoase, maĭ grele şi maĭ bine păstrate din tot tesaurul; greutatea eĭ atinge 100gr,45. Dimensiunile bucăţiĭ în lăţime şi diametru nu par a diferi mult de cele corespunzătoare la obiectele de maĭ sus; ele nu se pot măsura aci cu precisiune din causa striviriĭ metaluluĭ. Muchia bandelor încovoiate este decorată întocmaĭ ca acea a brăţăriĭ No. II. Obiectul face parte din colecţiunea Museuluĭ naţional.

V.

Figurele 1, 2, 3, 4 ne permit a studia cu d'amăruntul formele şi dimensiunile acestor patru brăţărĭ de aur; am găsit dar de prisos să maĭ figurăm o a 5-ea brăţară de aur de formă identică care se află în posesiunea d-luĭ Cogălniceanu. Piesa este maĭ usată de cât precedentele, foaia de metal maĭ subţire şi greutatea cu mult maĭ mică. Diametrele interioare maximum şi minimum ale ţeveĭ care formează corpul brăţăriĭ se apropie mult de cele corespunzătoare la giuvelele de maĭ sus; diametrul interior maximum 60 mil., diametrul interior minimum 58 mil. Cifrele acestea sânt numaĭ aproximative din causa deformaţiuneĭ bucăţiĭ. Ciubucul are o lăţime de 6 mil. şi brăţara în total o lăţime de 60 mil. Bandele încovoiate anulare sunt puţin maĭ înguste de cât la giuvelele maĭ sus descrise, 5 mil. în loc de 6, însă muchia lor pare a fi fost rotunzită în anticitate, şi nu maĭ are dimensiunile primitive. Greutatea pieseĭ asemenea nu o putem arăta de cât cu aproximaţie, fiind că brăţara a fost trimisă d-luĭ Cogălniceanu de municipalitatea oraşuluĭ Turnu-Măgurele, împreună cu 20 micĭ ineluşe de aur cari stau atârnate de dînsa printr'un găitan pecetluit. Greutatea obiectuluĭ cu aceste anexe este de 64gr,93. Determinaţiunea greutăţilor medie a acestor inele (vedĭ No. X) după diametrul lor ne permite a calcula daraoa probabilă a acestor bucăţele de aur; ea nu trece peste 3gr.,30; pecetia cu şiret după cântărirea uneĭ pecetie analoge este aproximativ de 8gr.,50. Brăţara singură va cântări daŕ 53 grame.

VI.

Fragmentele de argint găsite împreună cu brățările de aur presintă bucățĭ, unele maĭ negre și maĭ subțirĭ, altele maĭ albe și maĭ groase. Separațiunea lor probează că primele fragmente în număr de peste 60 (unele mărunte de tot) aparțin unuĭa și aceluiaș obiect, uneĭ brățărĭ de argint de dimensiunĭ și de formă analoge cu cele cincĭ giuvele de aur maĭ sus descrise. Această identitate resultă maĭ ântêiŭ din comparațiunea bucăților aparținând marginelor încovoiate ale pieseĭ; raionul circonferențeĭ fragmentelor este întocmaĭ ca raionul gureĭ brățăriĭ No. I; se poate reconstitui întreaga periferie a uneĭ bande care se aplică esact pe partea corespunzătoare a brățăriĭ No. I, și rămâne încă un escedent de aceste bucățĭ mărginașe având tot acest raion care ne represintă parte din banda margineĭ opuse. Sfărămăturile oable se aplică toate pe corpul cilindric al brățăriĭ de aur, și treĭ fragmente ne aŭ conservat o mică parte din ciubucul circular care orna mijlocul brățăriĭ. Acest ciubuc însă, fiind mult maĭ subțire de cât muchiele, a fost sfărămat în fragmente maĭ mărunte ce s'au perdut probabil prin negligența persoanelor carĭ au strâns lucrurile găsite în comoară. Greutatea totală a fragmentelor aparținând brățăriĭ de argint No. VI este de 39^{gr},80. Daca presupunem, lucru foarte probabil, că această brățară avea aproximativ dimensiunile medie ale brățărilor de aur N-rĭ I — IV, țiind seama de diferința densitățiĭ metaluluĭ, ne putem încredința că fragmentele ce posedăm represintă jumĕtatea brățăriĭ.

VII.

Singura brățară de electrum (aur amestecat cu argint) care s'a găsit întrégă, are o formă foarte diferită de cele de maĭ sus; giuvela este lucrată tot cu ciocanul dintr'o foaie de electrum înădită și bătută pe un calâp de lemn bombat (un fel de ciubuc oblu). Fig. 5 care o represintă foarte bine ne scutește de esplicațiunĭ prea lungĭ în această privință. Dimensiunile brățăriĭ sunt cele următoare : Deschiderea de sus (diametru meziŭ) 56 mil., asemenea și cea de jos. Diametru maximum în partea bombată 84 mil., lățimea brățăriĭ, (înălțimea după fig. 5), 54 mil. Piesa se află în museul național și cântărește 58^{gr},50. Starea de conservațiune a acesteĭ brățărĭ de electrum nu prea este bună; câte-va micĭ bucățĭ lipsesc, și metalul este foarte stricat; chiar în anticitate marginea superioară a pieseĭ a fost spartă în două locurĭ și reparată prin două înăditurĭ curioase; fig. 5 ne arată micele plăcĭ de aur carĭ au servit a lega marginea stricată; fie-care placă se prelungește prin două bucățĭ de sîrmă de aur; în dreapta și în stânga fie căreia spărturĭ s'a făcut câte o gaură prin care trec bucățile de sîrmă strînse cu cleștele în dosul brățăriĭ. De și primitive, aceste legăturĭ metalice asicurau în destul soliditatea brățăriĭ.

VIII.

Am arătat maĭ sus, cu ocasiunea studiuluĭ brăţăriĭ No. VI, că unele fragmente de argint dintre sfărămăturile găsite se deosibesc de restul bucăţilor prin diferinţa patineĭ, grosimea metaluluĭ şi chiar prin forma lor; esaminându-le de aproape se poate constata cu sicuranţă, că aceste 6 bucăţĭ făceau parte dintr'o brăţară de argint, având mare asemănare (probabil cu totul similară) cu giuvela de electrum descrisă maĭ sus la No. VII. Fragmentele acestea se pot superpune esact pe suprafaţa brăţăriĭ de electrum, având întocmaĭ aceeaşĭ convexitate. Asemenea, un fragment al mărgineĭ care s'a conservat ne presintă arcul unuĭ cerc, având esact diametrul deschidereĭ brăţăriĭ No. VII de 56 milimetre.

Fragmentele acestea se află în Museu, şi greutatea lor este de 14^{gr},50.

Aci se termină descripţiunea celor opt bucăţĭ marĭ în formă de brăţărĭ, carĭ constituesc în aparenţă împreună cu fragmentul de ţeavă ornată, tab. I figura 6, partea cea maĭ importantă a tesauruluĭ. Inainte de a începe studiul obiectelor maĭ mărunte carĭ s'au găsit la un loc, să ne oprim un moment şi să încercăm a ne da seamă de adevărata natură a brăţărilor. Am arătat deja în treacăt că giuvelele noastre n'aŭ putut servi vre o-dată de podoabe pentru braţe; acésta resultă cu evidenţă din dimensiunile lor. Cea maĭ mare dintre brăţărĭ are 60 milimetre de deschidere (acolo unde se îngustează maĭ mult); ar trebui o mână de femeie escepţional de mică, pentru ca să poată încăpea printr'o asemenea ţeavă rigidă (care nu se deschide, nicĭ nu se poate lăţi). Observaţiunea de maĭ sus se aplică a fortiori la brăţările cele maì micĭ cari au numaĭ 56 milimetre de deschidere; abia copii micĭ ar fi putut să se servească cu ele. Forma conică a brăţărilor, foarte defectoasă pentru adevĕrate podoabe de braţe, ne confirmă în părerea că aceste bucăţĭ de metal au avut o destinaţiune cu totul alta. Care oare să fi fost ea? un răspuns precis la această întrebare este cam anevoie de dat. Ne putem însă da seamă, până la un punct, de adevăr. Tocirea învederată a bucăţilor, maĭ cu seamă a pieselor Nr. II şi V, ne probează că aceste obiecte au servit la un us oare care timp îndelungat, şi că n'aŭ putut fi vre o dată simple ţevĭ de aur ornate, menite numaĭ a conserva sub un volum redus şi comod averea vechiuluĭ posesor al tesauruluĭ (1). Aşa dar piesele în chestiune au maĭ avut şi o altă destinaţie. Vorbim aci de toate, fiind că alăturatul tablou unde s'au trecut diametrele brăţărilor ne dove-

(1) Domnul Kiss (Die Zahl und Schmuckringgelder Pesth 1859), observă cu drept cuvânt că maĭ multe giuvele de aur, argint şi bronz, găsite în Panonia şi Dacia, precum brăţărĭ, inele etc., au putut servi la un us monetar, fiind că există o relaţiune simplă între greutăţile lor.

Câte-va din brăţările noastre ne presintă în privinţa greutăţilor ceva încă maĭ remarcabil; ele paru a fi în legătură cu greutatea monedelor de aur cele maĭ rĕspândite

deşte că, de şi natura metaluluĭ din care se compun diferă, toate aceste obiecte însă se reduc la două tipurĭ simple, şi au maĭ aceleaşĭ dimensiunĭ, lucru care nu poate fi accidental; egalitatea deschizăturilor ne arată foarte clar că toate acestea au servit în trecut la un us asemănat. Sânt piese ornamentale destinate a decora un obiect maĭ mare format de o materie maĭ ordinară, foarte probabil de lemn. Nu putem merge maĭ departe cu presupunerile faţă cu aceste fragmente dintr'o bogată podoabă mobiliară, care a putut servi tot aşa de bine unuĭ cotor de steag, unuĭ altar, saŭ unuĭ scaun, precum poate şi la alte lucrurĭ.

I. Tablou comparativ între diferitele brăţărĭ.

BRĂŢĂRĬ	Diametrul minimum la gura cea maĭ lată.	NATURA METALULUĬ		Diametrul minimum la gura cea maĭ strâmtă.	OBSERVAŢIUNĬ
I	milim. 64	aur.	tip tubular.	60	
II	60	aur.		56	
III	60	aur.		56	
IV	64	aur.		60	pe cât se poate măsura pe un obiect strivit.
V	60	aur.		58	
VI	64	argint.		60	Dimensiunĭ probabile deduse din superposiţiunea fragmentelor pe brăţara No. I.
VII	56	electrum	tip convecs.	56	
VIII	56	argint.		56	Dimensiunĭ probabile deduse din superposiţiunea esactă a fragmentelor pe brăţara No. VII.

IX.

Figura 6 ne represintă în mărime naturală fragmentul unuĭ cilindru de aur lucrat dintr'o foaie subţire de metal înădită, decorată cu desemnurĭ scoase

în circulaţiunea ţărilor Pontice în anticitate, anume cu Daricul pers, Kyzicenul grec şi Staterul macedonean.

Brăţara No. I cântăreşte 127gr,84 adică aproape esact 8 kyzicenĭ de 16 grame.
» No. II id. 95, 7 idem. 6 kyzicenĭ.
» No. III id. 96, esact. 6 kyzicenĭ.
» No. IV id. 100, 45 aproape esact 12 daricĭ de 8gr.40.
saŭ 12 staterĭ macedonianĭ de 8, 50

din ciocan. Fig. 6 *bis* ne arată ţéva deschisă şi aplicată pe plan (în parte numaĭ) pentru înlesnirea studiuluĭ ornamentuluĭ.

După cum se poate vedea, o serie de triunghiurĭ, unele punctate, altele oable, se succedu într'o ordine regulată, formând împrejurul cilindruluĭ un motiv circular de decoraţiune, urmat de două bande în relief carĭ constituesc un al doilea motiv decorativ. Aceste două rândurĭ de ornamente se repetă de treĭ orĭ pe fragmentul nostru de ţévă, şi decoraţiunea trebue să fi urmat ast-fel înainte pe o parte maĭ mare care lipseşte; căcĭ obiectul este frânt la ambele estremităţĭ. Nu esistă între triunghiurile punctate şi cele oable o alternanţă riguroasă, fiind că p'alocurĭ se văd două triunghiurĭ punctate sau oable unul lângă altul, şi pe alte locurĭ două asemenea triunghiurĭ superpuse; dimensiunile lor nu sânt nicĭ ele absolut egale, şi totul ne înfăţişează o lucrare de aparenţă primitivă. Motive de decoraţiunĭ analoge s'au maĭ găsit în Dacia pe brăţările de la Elsö-Dobsza (1), şi pe olăria de la Vodastra şi Zimnicea (2). Diametrul cilindruluĭ este de 20 milimetre; lungimea luĭ de 28 mil., greutatea = 5^{gr},99. Destinaţiunea obiectuluĭ nu este certă; a putut servi la ornarea unuĭ sceptru, unuĭ baston, saŭ la ornarea mănuşeĭ unuĭ vas sau alt obiect de aur. Modul de ornamentare a ţeveĭ noastre de aur se aseamănă mult cu desemnurile de pe vechiele arme de bronz din Danemarka, figurate de D-nu Masden în *Planşele anticităţilor danese* (3) carĭ sânt din epoca bronzuluĭ. Tesaurul nostru nu poate data din o epocă atât de depărtată; deja presenţa argintuluĭ, contimporan epoceĭ lucrărilor de fer, ne arată un timp posterior; profilul ciubuculuĭ care decoră brăţările s'a inspirat de sigur de imitaţiunea unuĭ motiv ornamental al civilisaţiuneĭ helene; el ne probează că tesaurul nostru a fost lucrat după stabilirea influenţeĭ greceştĭ pe Marea-Neagră; presenţa micelor bucăţĭ de aur pe carĭ le vom descrie la No. X, şi carĭ nu pot fi de cât monede, statorniceşte o limită superioară pentru îngroparea tesauruluĭ, fiind că nu puteau servi de sigur ca monede după statornicirea Romanilor în Dacia. Avem deja dar o ideiă generală asupra epoceĭ lucrăriĭ acestor giuvele. Însă studiul micelor bucăţĭ de aur de carĭ vorbirăm maĭ sus ne va permite să ne dăm seamă cu o esactitate mult maĭ mare despre data tesauruluĭ nostru, după cum vom vedea maĭ la vale.

X.

Ne rămâne acum să vorbim despre cele 433 micĭ bucăţĭ de aur ce s'au găsit împreună cu piesele enumerate maĭ sus. Le vom studia la un loc, de şi n'au toate aceeaşĭ formă, greutate şi mărime, pentru că acesle micĭ giuvele au avut o destinaţie comună, au servit vechielor poporaţiunĭ dunărene drept a-

(1) Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romanĭ,* Bucur., 1881, p. 453. fig. 17 şi 18.

(2) Idem pag. 528—520 fig. 132—140.

(3) *Abbilduinger af Danske oldsager og Mindesmerker,* ved A. P. Masden, Copenhagen.

devărate monede. Caracterul monetar al acestor obiecte nu este îndoios nicĭ chiar la prima vedere. Se ştie într'adevăr că, înainte de invenţiunea monedelor bătute (stampilate) la Egina saŭ în Lydia, anticele societăţĭ civilisate din basinul Mediteraneĭ au întrebuinţat aurul, argintul şi cuprul în bucăţĭ în transacţiunile lor de comerciu, cântărind pentru fie-care operaţiune cantitatea necesară de metal; şi acest mod de plată a servit încă mult timp, după invenţiunea adevăratelor monede, societăţilor barbare. Chiar acum, în centru Africeĭ, comerciul cu triburile sălbatice se face aproape esclusiv cu sfărămăturĭ de aur (poudre d'or). La început, bucăţile de metal destinate usuluĭ monetar, n'aveau forme precise; erau simple vergele de aur şi de argint sau de sîrmă maĭ subţire, din care se putea tăia cu înlesnire fracţiunĭ cât de mici. Asemenea obiecte s'au găsit în Egypt (1), în Syria, în Helada (2) şi în Dacia (3).

D-l Tocilescu, în *Dacia înainte de Romanĭ,* a figurat maĭ multe bucăţĭ de aur şi argint găsite la noi, sau în apropierea noastră (fig. 38, 39, 40, 75, 76 77, 78, 79), şi le atribue cu drept cuvânt destinaţiunea monetară. Între dânsele cea represintată în fig. 78 se aseamănă mult cu veriga încovoiată din tesaurul nostru tab. I fig. 7. Cele-l'alte micĭ inele ale noastre, de diametru şi greutate variate (tab. I fig. 9, 10, 11, 12) ne înfăţişează o formă încă şi maĭ perfecţionată de numerariu, fiind că ele se puteau transporta cu o mare siguranţă înşirate pe curele, şi micele lor dimensiunĭ le făceau trebnice pentru transacţiunile mărunte ale târguluĭ. Asemenea inele presintă câte o dată greutăţĭ gradate în relaţiunĭ simple între ele şi cu o unitate tip care servea de basă sistemuluĭ monetar (4).

Ineluşele noastre presintă şi ele asemenea relaţiunĭ carĭ confirmă cu prisos caracterul lor monetar, şi tot de o dată le ridică pe neaşteptate valoarea lor archeologică. Ele ne vor permite într'adevăr să ne dăm seama în limite destul de strânse, de epoca îngropăriĭ tesauruluĭ nostru; pe cât timp studiul tehniceĭ şi al decoraţiuneĭ obiectelor, precum am văzut-o maĭ sus, nu putea să ne fixeze de cât o limită destul de vagă, coprinsă între secolul al VII-lea a. Ch. şi cucerirea Dacieĭ de Romanĭ. Datorăm frumosul resultat la care vomu ajunge, numaĭ ajutoruluĭ numismaticeĭ, şi cred că nu esistă un esemplu maĭ învederat de precioasele foloase pe carĭ le dobândeşte istoria generală a trecutuluĭ din studiul sistemelor monetare antice.

Să esaminăm de o cam dată obiectele mărunte. La prima vedere, cele 433 bucăţĭ de aur se împart în 6 tipurĭ represenlate în mărimea lor naturală tab. I. fig. 7, 8, 9, 10, 11, 12, carĭ se reduc în realitate numaĭ la 5, inelele din fig. 9 şi 10 având aceiaşĭ greutate. Din aceste 433 bucăţĭ, 413 apar-

(1) F. Lenormant, *La monnaie dans l'antiquité* Paris, t. I; pag. 101 et seq.

(2) Schliemann, *Mycènes* fig. 529.

(3) Tocilescu, *Dacia înainte de Romanĭ,* pag. 492.

(4) Vedĭ Fr. Lenormant, *La monnaie dans l'antiquité.* tom. I pag. 103. Şi Leemans, *Aegyptische Monumentum van het Nederl. Museum* 2-a part. pl. XLI No. 296.

ţin museuluĭ naţional şi le am cântărit pe toate; restul, 20 bucăţĭ, fac parte din colecţiunea d-luĭ Cogălniceanu.

Tabloul următor Nr. II, ne arată repartiţiunea obiectelor între aceste 5 tipurĭ şi greutăţile lor.

II. Tablou general arătând numărul pieselor, greutăţile lor după cumpăna şi greutăţile medii ale serielor.

Numărul tipuluĭ	Numărul figureĭ după Tab. I	Diametrul pieselor în millimetre	Numărul bucăţilor	Greutăţile totale după tipurĭ	Numărul pieselor cântărite	Indicaţiunea greutăţilor observate în limitele arătate		Greutăţile medii calculate	OBSERVAŢIUNĬ
Nr. 1	Nr. 7		1	gr. 3.89	1	»	»	gr. 3,89	
Nr. 2	Nr. 8	15	2	2.75	1	1.30		1,30	Nu s'a indicat aci greutatea mezie care faţă cu diferinţa mare a greutăţiĭ pieselor şi a număruluĭ lor, nu ne învaţă nimic.
					1	1,45(a)		1,45	
					3	0.28			
					4	0,26			
					3	0 25			
					12	<0,25	>0,24		Este de observat că marea majoritate a pieselor, 215, care sânt maĭ grele de 0.18. cântăresc împreună 45,94 adică aŭ o greutate mezie de 0gr.,2136.
					28	<0 24	>0,22		
Nr. 3	Nr. 9 şi 10	10—11	260	gr. 53.46	123	<0,22	>0,20	gr. 0,2056	
					42	<0.20	>0,18		
					41	<0.18	>0,15		
					3	<0,15	>0,14		
					1	0,13			
					23	<0 12	>0,10		S'a cântărit împreună cele cincĭ-zecĭ şi nouă bucăţĭ maĭ grele de 0.09 care trag 5gr.75, şi calculând greutatea mezie s'a găsit 0,0974.
					36	<0,10	>0,09		
Nr. 4	Nr. 11	9	74	6.84	10	<0,09	>0.07	0,0936	
					5	<0,065	>0,060		
					54	<0,06	>0,05		
Nr. 5	Nr. 12	7	76	4	22	<0,05	>0,04	0,0526	

Pentru completarea tablouluĭ I ar trebui adăogate cele 20 bucăţĭ din colecţiunea d-luĭ Cogălniceanu; ele fiind legate la un loc cu brăţara No. 5 nu s'a putut cântări, însă după dimensiunile lor se împart ast-fel :

tipul	No. (3)	13 bucăţĭ.
id.	No. (4)	4 »
id.	No. (5)	3 »
		20 »

După ce am determinat cu cumpâna esacta greutate a fie-căria bucăţĭ în limitele indicate în tabloul de maĭ sus, am căutat dacă nu esistă vre o relaţiune între aceste cifre şi greutatea pieselor de aur cele maĭ cunoscute carĭ, la diferite epoce, au servit la transacţiunile comerciuluĭ în ţările pontice, şi am avut satisfacţiunea de a vedea că toate aceste micĭ bucăţĭ de aur, afară poate de una (piesa (a) tipul No. 2) ne represintă fracţiunĭ simple din staterul de aur sau de electrum de la *Kyzic* (1) (fig. A), monedă care în timpul luĭ Xenophonte era întrebuinţată aproape esclusiv în toate transacţiunile în Orient. Greutatea Kyzicênelor a variat de la 15gr până la 16gr20 care se împărţea în 12 după sistemul duodecimal usitat în Orient. Fracţiunea de Kyzicene ($^1/_6$) numită hectea, (fig. B.) este comună în toate colecţiunile; ele trag de la 2,50 până la 2,65. Fracţiunile maĭ micĭ $^1/_{12}$ de Kyzicen, de şi esistă, sânt mult maĭ rare; greutatea lor este de 1gr,24 până la 1gr,37.

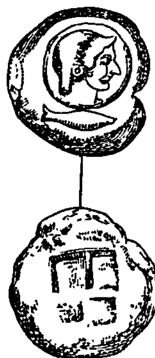

Fig. A.

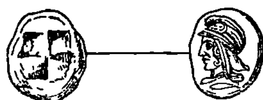

Fig. B.

Domnul Ch. Lenormant în interesantul său studiu asupra Kyzicenelor, ne arată că oraşul Kyzic monopolisa prin strânsele sale legăturĭ cu portul Panticapeu (debuşeul ţărilor aurifere din Nord) tot aurul din regiunea Siberiană, şi că prin relaţiunile sale de comerciu cu oraşele Pontice de la gura Dunăriĭ atrăgea la sine cea maĭ mare parte din preţiosul metal estras din stâncele Carpaţilor, sau adunat din nisipurile râurilor ce vin din munţiĭ noştri. Tóte relaţiunile autorilor anticĭ ne vorbesc de Kyzicene ca de o monedă de aur de mare circulaţiune, care a jucat în comerciul antic un rol asemănat cu acela al libreĭ sterlinge englese şi a napoleonuluĭ de aur în târgul monetar contimporan. In Atena chiar discursurile luĭ Demosteu şi inventariile tesauruluĭ din Partenon ne dovedesc că Kyzicenele formau o mare parte din aurul în circulaţiune în oraş; şi pe cóstele Măreĭ-Negre ele erau de sigur cea maĭ răspândită dintre monedele de aur în epocele carĭ au precedat căderea imperiuluĭ Perşilor.

Tabloul următor Nr. III represintă pe de o parte Kyzicenul cu variaţiunile luĭ de greutate, precum şi fracţiunile luĭ monetare şi teoretice asemenea calculate în limitele variaţiunilor pieselor, şi pe de altă parte greutăţile mezie ale diferitelor tipurĭ de inele ale noastre, estrase din tabloul precedent. Comparaţiunea este pe cât se poate de satisfăcătoare.

(1) Kyzicenul este caracterisat prin simbolul oraşuluĭ Kyzicus *pescele pelamidu* care uneorĭ se află sub tipul foarte variat al monedeĭ, şi altă dată face parte chiar din acest tip. Reversul pieselor consistă în patru depresiunĭ săpate în metal. Aceste monede sânt groase de aparenţă archaică, şi în genere fără vre o inscripţiune.

III. Tabloul comparativ între greutățile Kyzicenuluĭ și fracțiunile luĭ și greutățile inelelor de aur din tesaurul de la Turnu-Măgurele.

NATURA PIESELOR	Greutatea macsimum a pieselor	Greutatea minimum	Indicațiunea tipuluĭ corespundător la această fracțiune	Greutățĭ medii generale după tabloul precedent	Diferența	OBSERVAȚIUNĬ
Kyzicen.........	16 20	15				Monedă de aur sau electrum.
1/4 Kyzicen......	4,05	3,80	No. 1	3,89	0	Sfert de kyzicen nu esistă ca monedă greacă.
Hectea 1/6 Kyzicen.	2,69	2,50				Monedă de aur saŭ electrum comună. NB. Posed un hecteu de electrum care cântărește esact 2,60.
Jumătate de Hecteă	1,37	1,24	No. 2	1,30	0	Monedă rară.
1/72 Kyzicen.....	0,222	0,208	No. 3	0,2056	0,0014	Aceste treĭ fracțiunĭ nu esistă ca monede grece cunoscute. Această diferință este nulă pentru marea majoritate a inelelor din această serie, cari au o greutate mezie de 0,2136
1/144 Kyzicen.....	0,111	0,104	No. 4	0,0936	0,0104	Această diferință se reduce la 0,0066 pentru majoritatea pieselor (59 din 74) din această serie.
1/288 Kyzicen.....	0,055	0,052	No. 5	0,0526	0	

Sau cu alte cuvinte Kyzicenul coprinde :

4 piese tipul (No. 1)
12 piese tipul (No. 2)
12×6=72 piese tipul (No. 3)
12×12=144 piese tipul (No. 4)
12×24=288 piese tip (No. 5).

Fracțiunile representate de inelele noastre sânt sub-multiple ale cifreĭ 12 care servea de basă sistemuluĭ ponderal al Kyzicenuluĭ.

Relațiunea între diferitele tipurĭ este și ea din cele maĭ simple, fiind că o piesă din tipul (No. 2) represintă 6 bucățĭ din tipulŭ (No. 3), 12 din tipul (No. 4) și 24 din tipul (No. 5). Piesa (No. 3) de asemenea represintă 2 piese (No. 4) și 4 piese (No. 5). Cifrele maĭ sus arătate nu au o rigóre absolută, și micele inele ale noastre n'au putut servi vre o dată a plăti d'a dreptul o sumă oare care prin simpla numerațiune a lor, cum facem spre esemplu cu napoleonĭ saŭ cu galbenĭ; ele erau tot-d'auna cântărite, și modul lor de divisiune, și greutățile lor mezie

erau destinate numaĭ a înlesni pe cât era cu putinţă operaţiunea cumpănireĭ sumelor de plată calculate tot d'auna în Kyzicene saŭ fracţiune de Kyzicene. Pentru acest sfârşit trebue să recunoaştem că aceste micĭ bucăţĭ de aur ne represintă instrumentele cele maĭ perfecţionate carĭ pot să esiste afară de monedele propriu zise.

Rămâne să ne dăm seama de causele pentru carĭ micele inele de aur dintr'o anume serie nu au greutăţĭ maĭ ficse şi maĭ egale între ele; este destul pentru aceasta să esaminăm modul lor de fabricaţinne. Se vede că ele s'au lucrat dintr'o vergea de aur trasă d'ântâiu la filieră, şi apoĭ învârtită şi bătută cu ciocanul pe un drug metalic având aproape diametrul inelelor; o tăiătură făcută cu dalta în linie dreaptă în lungul druguluĭ împărţea vergeaua într'un număr de bucăţĭ egal cu numărul învârtiturilor, şi fie care bucată era înădită în urmă cu ciocanul formând inel. Vechiul fabricant care dorea să facă inelele No. 3, spre esemplu, cântărea o bucată de aur egală cu Kyzicenul tip, şi o trăgea la filieră prin gaura destinată acestuĭ model; el obţinea ast-fel o bucată de sârmă de aur, care, de şi trebuia să aibă o lungime calculată şi o grosime uniformă, nu putea realisa în fapt de cât parţial aceste condiţiunĭ, fiind că aurul p'alocurĭ trecea maĭ în voe şi eşea maĭ subţire, şi aiurea se trăgea maĭ în silă şi rămânea maĭ gros; ast-fel dar, lungimea vergeleĭ şi numărul inelelor carĭ se tăiau dintr'ânsa, nu puteau fi de cât variabile. Porţiile maĭ groase ale vergeleĭ produceau neapărat inele maĭ groase, adică maĭ grele; cele maĭ subţirĭ, inele maĭ uşoare întocmaĭ cum le găsim în realitate, variaţiunile lor ne întrecând de fel pe cele ce resultă de sine din fabricaţiune. Diferinţele cari se pot observa între diametrele inelelor dintr'o anume serie provin din modul lor de înădire după ce le tăia, operaţiunnea neputându-se face cu o precisiune matematică. Consecinţele carĭ decurg din observaţiunile de maĭ sus confirmă pe deplin conclusiunile noastre ce le repetăm aci, adică : având în vedere destinaţiunea lor în practică şi modul lor de fabricaţiune, micele noastre *inele de aur represintă fracţiunĭ determinate din Kyzicenu, croite după sistemul duodecimal, şi având între dânsele relaţiunile cele maĭ simple posibile.*

Am lăsat la o parte, în discusiunea precedentă, un singur inel de aur a căruĭ greutate nu poate fi considerată ca o fracţiune din Kyzicen; acest inel, tipul 2 (a) din tablou, cântăreşte 1,45; n'avem din acest tip de cât două bucăţĭ, una de 1gr30, care satisface pe deplin condiţiunilor sistemuluĭ Kyzicenilor, fiind întocmaĭ egal cu o jumătate de hectea, şi alta, inelul (a) care s'ar putea atribui negligenţeĭ monetaruluĭ care l'a croit, daca greutatea luĭ nu ne represinta o fracţiune simplă a monedelor de aur carĭ aŭ precedat şi urmat Kyzicenele în circulaţiunea monetară a Orientuluĭ. Vechiul daric de aur în timpiĭ prosperĭ aĭ imperiuluĭ Persilor trăgea 8gr60 şi $^1/_6$ parte din această piesă, 1gr433; adică cu o foarte mică diferenţă, inelul nostru este egal cu $^1/_6$ parte din vechiul daric (1).

(1) Inelul nostru (a) ar putea fi asemenea în relaţiune cu monedèle de aur cari au în-

Domnul Ch. Lenormant (1) a stabilit cu siguranţă, în interesantul său studiu asupra Kyzicenelor, că data lor de emisiune n'a putut fi maĭ veche de cât începutul veaculuĭ al V-a, şi că nu s'au maĭ fabricat Kyzicene după trecerea luĭ Alecsandru cel Mare în Asia (334); între aceste două limite, adică dè la 500 până la 334 a. Chr., este coprinsă şi data îngropăriĭ tesauruluĭ nostru; însă se ştie că Kyzicenul n'a devenit monedă de mare circulaţiune de cât în urma slăbiriĭ puteriĭ ateniane în lupta eĭ în contra Sparteĭ (415), şi în urma emancipăriĭ colonielor sale; toate probabilităţile sânt dar că tesaurul nostru este posterior aceste̮ĭ date.

Am descris cu amănuntul forma, dimensiunile şi greutatea obiectelor carĭ compun tesaurul de la Turnu-Măgurele, şi am discutat în parte pentru fie care natura şi destinaţiunea luĭ; ne rămâne acum să aruncăm o privire generală asupra lor, şi să ne dăm seamă de consecinţele carĭ decurg din studiul lor pentru istoria veche a Dacieĭ.

Prima observaţiune importantă de făcut este că giuvelele noastre sânt de sigur fabricate pe loc, iar nu importate; aceasta resultă cu evidenţă din desenurile barbare, carĭ ornează piesa figurată la No. 6, şi muchiele brăţărilor II, IV, din modul primitiv de reparaţiune al brăţărilor No. VII fig. 5, şi ăncă maĭ clar din faptul că micele inele de aur carĭ servea de monede posesorilor datează dintr'o epocă foarte posterioară invenţiuneĭ monedelor.

Tesaurul nostru ne înfăţişează dar specimene autentice de giuvele lucrate în Dacia pe la finele veaculuĭ al V-lea a. Chr., sau începutul veaculuĭ următor. Vedem după ele că la acea epocă depărtată esista pe malul stâng al Dunăriĭ o societate, care, de şi cam înapoiată din punctul de vedere artistic, poseda bogăţiĭ în de ajuns ca să fi putut întrebuinţa metalurĭ precioase în decoraţiunea mobiliară. Societatea acea era deja bine organisată, fiind că se servea de un sistem monetar simplu şi bine studiat. Acestea sunt semne de o stare de civilisaţiune relativă maĭ ridicată de cât ceea ce se putea prevedea pentru acel timp. Despre tehnica obiectelor vedem că filiera, ciocanul şi calâpurĭ diverse de lemn şi de metal serveau pe atuncĭ argintarilor pentru fabricaţiunea giuvelelor lucrate în genere de preferinţă prin scoaterea din ciocan.

Despre artă, micul fragment de cilindru, fig. 6 şi 6 *bis*, ne-a conservat proba că sistemul decorativ geometric prin linie, puncte şi triunghiurĭ nu este special epocelor depărtate unde usul fieruluĭ abia începuse; ornamentul figurat se aseamănă foarte mult cu desenurile gravate pre multe arme din epoca bronzuluĭ din Danemarka (2), şi cu decoraţiunea lucrărilor de metal găsite în cimitirul de la Hallstadt, (3) şi această asemănare presintă pentru ar-

locuit Kyziceni, adică cu stateriĭ luĭ Alecsandru; eĭ au o greutate de 8gr50, şi sânt croiţĭ după daricul Persu.

(1) *Essai sur les statères d'or de Cyzique* (Revue Numismatique 1856).

(2) *Abbilduinger af Danske Oldsager og Mindesmerker* ved. A. P. Masden (Copenhagen).

(3) *Das grabfeld von Hallstadt von* D-r. Ed. F. von Sacken (Wien 1868).

cheologia generală un serios interes, fiind că pe d'o parte probează dificultatea d'a putea ficsa data unuĭ obiect antic barbar numaĭ după natura ornamentuluĭ, pe de altă parte poate că ar îndemna pe archeologĭ d'a schimba adesea epoca de atribuţiune a multor obiecte clasate, carĭ presintă analogiĭ cu ale noastre. Specialmente pentru Dacia, micul fragment ornat ne va permite a stabili caracterul ornamental al epoceĭ şi a atribui naturalmente obiectele carĭ presintă desenurĭ asemănate, poporuluĭ care a îngropat tesaurul nostru, şi a ficsa data luĭ probabilă tot la aceste timpurĭ.

Ornamentul simetric în formă de ciubuc al brăţărilor nu ne poate învĕţa ce-va nou: ne probează numaĭ că meşteriĭ barbarĭ se inspirau câte o dată în operile lor de formele popoarelor civilisate. Repetiţiunea esactă a profiluluĭ, uniformitatea pieselor ne dovedesc sărăcia de invenţiune a meşterilor. Daca comparăm giuvelele noastre cu elegantele lucrărĭ de aur scythice găsite în Crimea şi descrise de D-nu Odobescu în *Cununa de la Novo-Cerkask*, vedem imediat că o deosebire mare esistă între ele. Aceasta ne face să credem că tesaurul de la Turnu-Măgurele nu este o lucrare scythică. Timpul îngropăriĭ luĭ coincidează cu epoca probabilă a stabiliriĭ Geţilor pe malurile Dunăriĭ de jos; presumpţiunile sunt dar că tesaurul are o origină getică.

Când am început studiul de faţă, de şi aveam o ideă generală bine stabilită asupra anticităţiĭ depărtate a obiectelor şi interesul lor însemnat, nu credeam însă să pot vre o dată ficsa cu precisiune epoca lor; am fost deci recompensat pe neaşteptate şi peste măsură de lucrarea mea, când am putut constata cu cumpena în mâna, că aveam a face cu adevĕratele monede ale Dacieĭ din al V-a veac a. Chr., şi când m'am convins că vechele popoare barbare cari locuiau pe atunci ţara noastră (Scythĭ saŭ maĭ probabil Geţĭ), de şi nu băteau monede propriu ḑise, aveau însă un sistem monetar al lor, cu divisiunile luĭ copiate după sistemul monetar al Kyzicenelor. Acésta constitueşte interesul principal şi capital al tesauruluĭ de la Turnu-Măgurele.

Nu cred de prisos a repeta aci ca conclusiune câte va cuvinte ce mi se pare că le am ḑis deja, însă, cari resumă foarte nemerit ideele noastre asupra acestor giuvele:

Tesaurul de la Turnu-Măgurele întruneşte condiţiunile cele maĭ preţióse ale unuĭ deposit antic: o autenticitate indiscutabilă, o provenienţă sigură, o fabricaţiune locală, o dată certă.

O rază luminoasă resare pe neaşteptate din acele micĭ giuvele, şi strebătând adâncimea veacurilor, reînviează înaintea ochilor noştri forma încă vagă a societăţilor dispărute. Studiul remăsiţelor acestor societăţĭ va precisa din ce în ce maĭ mult trăsurile tablouluĭ; el este demn d'a pasiona pe toţĭ oameniĭ inteligenţĭ din ţară carĭ vor lăţi *cercul istoric al Romanieĭ*, şi vor bine merita ast-fel de la ştiinţă şi de la patrie.

Mihail C. Sutzu.

STRATIFICAREA ELEMENTULUĬ LATIN ÎN LIMBA ROMÂNĂ

„Im gegensatze zur uncritischen methode unterwirft sich die critische schlechthin den von der lautlehre aufgefundenen principien und regeln ohne einen fussbreit davon abzugehen, sofern nicht klare thatsächliche ausnahmen dazu nöthigen“ „

Metoda critică, contrariul metodeĭ necritice, se supune absolut principielor și regulilor găsite de fonologiă, fără a se abate de la dânsele măcar cât o palmă, afară numaĭ când e constrânsă de escepţiunĭ clare și reale.. „

(Diez. Introducere la Dictionarul etymologic)

Elementul constitutiv al limbeĭ române este fără îndoĭală cel latinesc; dar caracteristicul eĭ este modificarea și desvoltarea acestuĭ element sub înrâurirĭ cu totul deosebite de acele, ce aŭ suferit cele alte limbĭ romanice. Limba română ne presintă în *fonologia* eĭ pe lângă legĭ analoage maĭ cu seamă cu acele ale dialectelor italiane, încă și fenomene carĭ se deosibesc de cele observate la cele alte dialecte și limbĭ, a căror origine comună este limba latină. Așa d. e.: sunetele întunecate (ă-â ъ-ѫ), trecerea luĭ: *ct* în *pt*, și alte de felul acesta. Ceea-ce ne pare însă maĭ curios de a observa este că limba română posede și o sumă destul de însemnată de escepţiunĭ în elementele latine, carĭ se abat de la regulile găsite și stabilite. Pe lângă aceste deviaţiunĭ în ceea ce privește *sunetele*, maĭ există și o altă transformaţiune în care nu puţine elemente latine aŭ căpătat un *înţelesŭ* cu totul altul decât acela ce 'l avusese în limba latină.

Istoria desvoltăriĭ limbeĭ române singură va fi în stare a explica acest fenomen netăgăduit, care până acuma însă n'a fost studiat și cercetat în întregimea luĭ cu seriositatea necesară. Dacă, de esemplu, avem cuvântul: *scurt*, acesta fără îndoĭală nu se poate deriva de cât de la cuvântul latin *curtus*, dar protesa luĭ *s* care nu schimbă întru nimic sensul original, cum oare ar trebui esplicată? Din limba română de sigur că nu, în dialectul macedo-român cuvântul acesta sună chiar *șcurt*, cu *ș* palatal. Apoĭ, întrebăm încă, prin ce intermedie ajungem a esplica și verbul *cruţa*, de la aceeașĭ rădăcină *curtus?* Tot așa: *cal* dela: cabalus; *cetate*: civitas-tem etc.; și tot așa ne presintă limba română schimbărĭ de *înţeles*, cum buni-oară «*cuvânt*», istrian: *cuvĕnt*, *cuvint*. M. R. Unt. I, 1 p. 26, vb: *cuvinta* p. 16 și 57, care de la «*con-*

ventum» : *adunare, întrevorbire,* a căpătat înţelesul de : *sermo, vocabulum; drac*=diabolus, pe când lat : *draco* = balaur, *merg* : vado de la : *emergo* = *es afară plutind pe de asupra.* etc.

Faţă cu atarĭ fenomene voiŭ încerca acuma soluţiunea acesteĭ probleme în care voiŭ să fiŭ călăuzit *numaĭ şi numaĭ de legile şi principiele fonologieĭ române,* fără de a mă abate de la dânsele câtuşĭ de puţin. Aşĭu fi fericit dacă prin aceste încercărĭ aşĭu contribui măcar ca să atrag atenţiunea oamenilor de ştiinţă asupra unuĭ fenomen în generalitatea luĭ atât de interesant. Spre maĭ mare înlesnire voiŭ indica aci abreviaturile isvoarelor principale de carĭ m'am servit în studiul de faţă.

CihacI, II.=Cihac. Dict. d'étymologie daco-romane I, II. Fcft a. M. 1870 –79.

Mikl. Alb. F. I — III = Miklosich : Albanische Forschungen I—III. Wien, 1870—71.

Mikl. R. Unt. I, 1—2. *Miklosich* Rumunische Untersuchungen I. Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmähler 1—2. Wien 1881—82.

Inainte de a intra în fondul cercetărilor, cred necesar de a lămuri o regulă fundamentală de la care voiŭ să plec, ca baza demonstraţiunilor ulterioare.

Schimbările fonetice ce se fac într'o limbă sânt cu totul independente de arbitriul oamenilor, şi se efectuează în mod *neconştiincios* numaĭ în urma schimbărilor fisiologice.

Influenţele climaterice şi terestrice se esercită maĭ întâiŭ asupra organelor omeneştĭ; şi ele schimbând saŭ modificând organele vorbireĭ aŭ de rezultat ceea ce numim schimbările *fonetice*. Partea gramaticeĭ ce se ocupă cu dânsele se numeşte *Fonologiă.*

Ast-fel decĭ influenţa aceasta care schimbă sunetele originare fiind generală şi lipsită de or şi ce *arbitriŭ,* ea schimbă *de o potrivă toate* elementele ce se află atuncĭ în limbă, *neţiind de loc seamă de originea sunetelor. O influenţă generală* are şi trebue neapărat să aibă de rezultat o *schimbare generală.* Numaĭ în aşa chip putem stabili legile fonetice. Cu timpul însă se perde această influenţă, şi toate elementele intrate din noŭ în limbă se recunosc printr'aceea că n'aŭ fost schimbate în mod analog. Dacă mediul cel noŭ este destul de influent, atuncĭ se esercită ear o înrăurire maĭ generală, şi sunetele cele vechi sânt de o potrivă schimbate cu cele noĭ într'un mod în care se distinge maĭ mult saŭ maĭ puţin clar de prima schimbare; *îndoitul mod de a trata unul şi acelaşĭu sunet este criteriul cel maĭ sigur pentru o înrâurire diferită.* Trebue să ne dăm seamă de ce un *v* iniţial une orĭ a rămas neschimbat *vin, vinum,* alte orĭ s'a perdut : *abur* = *vapor,* şi câte-odată s'a schimbat în *b* : *băşică*=*vesică;* asemenea de ce *av* este egal când luĭ *a* av*elana* : a*luna;* când luĭ *u* : avun*culus* : *unchiŭ,* etc.

In genere însă această pătură maĭ nouă ce se suprapune limbeĭ vechĭ nu are atâta influenţă asupra fonologieĭ, care este deja maĭ mult saŭ maĭ puţin

consolidată, ci maĭ mult asupra *semasiologieĭ* şi *morfologieĭ*: adică unele cuvinte maĭ vechĭ capătă un înţeles cam schimbat, şi limba în gramatica eĭ se abate de la forma originară atât în ceea ce priveşte declinaţiunea, cât şi în sintaxă. Acest proces de asimilare se face cu atât maĭ uşor cu cât elementul cel noŭ conţine un *moment comun cu cel vechiŭ* pe care se suprapune. Şi aşa se poate aşeza pătură peste pătură formând un ce unic : o *limbă nouă*, rezultanta tuturor.

Aplicând acest principiŭ la limba română putem constata că într'adevăr *elementul latin se distinge* de cel slavonesc, şi acesta de cel turcesc, prin deosebirĭ caracteristice fundamentale. Alt fel sunt tractate cuvintele lătineştĭ în limba română, şi alt-fel cele slavoneştĭ, şi cu totul alt fel cele turceştĭ saŭ neogreceştĭ. Gutur. *c* şi *g* lat. d. e : se schimbă înainte de *e* şi *i* în palatale; stând la începutul saŭ în mijlocul elementelor *nelatine* ele rămân însă *neschimbate;* elementele slavice de altă parte rămân într'adevăr neschimbate, însă ele s'aŭ considerat şi tratat ca teme originale dând naştere la familiĭ întregĭ de vorbe d.e.: din *gata* : *gotov* cuvintele : *găti*, *gătitor*, etc.; de la *dar* avem *darnic*, *dărui*, *dăruitor; danic*, *zadar*, *în zadar ; zădărnici* etc. Elementele turceştĭ saŭ neogreceştĭ în fine nu ne aŭ dat în genere nicĭ măcar *teme*, ci maĭ mult numaĭ *cuvinte.*

Să încercăm acuma de a aplica aceeaşĭ teorie de stratificare şi asupra elementuluĭ latin singur, care este pătura cea maĭ vechie şi singură constitutivă a limbeĭ române. Căcĭ daca s'aŭ amestecat elemente de provenienţă dacică saŭ orientală, saŭ grecească cu graiul cohortelor şi coloniştilor romanĭ, toate aceste aŭ fost latinisate, şi în casul de faţă *românisate*, adică li s'aŭ aplicat în mod *omogen* toate regulile şi principiile graiuluĭ latin, care se afla atuncea în starea de descompunere şi transformare într'o limbă nouă, cu semne caracteristice pronunţate şi deosebite de cele vechĭ. De aceea pretindem că nu se poate susţine o etimologie care derivă cuvântul *strachină* d. e., de la grecescul οστρὰκινα adică : *de pământ*, *de lut*, care să se fie întrodus încă de pe vremea legiunilor romane : unde *o* să fie fost confundat cu articulul fem. *o* şi *strachină* στράκινα făcută de lut; atuncĭ însă *ki* ar trebui să se fie schimbat analog cu *ci* lat. în *ci* palatal, şi cuvântul ar suna *strácina.* Tot aşa de imposibilă este derivaţiunea luĭ *ghĭuj* de la un prototip tracic **ghĭuga** conservat sub forma γυγαὶ=παπποι; *ghiugă* ar fi trebuit să se transforme în : *gĭugă* conform cu lat. *gincre :* gener. Prototipul tracic ar fi trebuit să aibe forma : **gliujus* saŭ *glĭujo* ca să poată deveni : *ghĭuj*, în tocmaĭ cum din gl*ans-dis* s'a făcut *ghindă* adică din *gl : gh* şi din *jocum* s'a făcut *joc*, adică din *j* lat=*j* român. «Esceptiunĭ putem admite numaĭ atuncea când sânt *clare* şi *reale*». Dar şi atuncĭ cată să căutăm cauza esceptiuneĭ. Nu că nu admitem elemente antelatine în limba română, dar nu admitem esceptiunĭ *fonetice* dintr'o epocă anterioară fixăriĭ limbeĭ *româneştĭ. Esceptiunĭ dacă sânt, sânt decĭ posterioare, şi nu provin din aceeaşĭ vreme anterioară, din epoca formaţiuneĭ si fixăreĭ în genere a caracteruluĭ limbeĭ române.*

Elementele latine fiind dar, precum s'aŭ susţinut pînă acuma, toate din *aceeaşĭ epocă,* ar trebui ca toate să fie schimbate în acelaşĭu mod; ele presintă însă *escepţiunĭ*, şi escepţiunĭ destul de numeroase, cari nu se pot esplica din natura internă a limbelor romanice. Ceea ce voim să constatăm decĭ chiar prin aceste escepţiunĭ, este că şi elementul latin însuşĭ nu *este un strat omogen, ci se compune din păturĭ suprapuse.* Din aceste păturĭ numaĭ cea d'întâiu este cea maĭ vechiă, provenind de a dreptu de la coloniile romane aşezate pe pământul Dacieĭ de pe timpul ocupaţiuneĭ. Peste acest strat vechiŭ s'a suprapus o pătură nouă de elemente latine prin *intermediul limbeĭ albanese,* care însăşĭ nu este altceva de cât un dialect tracic pe *jumătate romanisat.* Legile fonologice ale limbeĭ albanese însă nu sânt aceleaşĭ ca cele româneştĭ, şi printr'aceasta ele se recunosc lesne în cele împrumutate de către Românĭ de la Albanesi. Imprumutarea s'a putut face cu atât maĭ uşor, cu cât amândouă popoarele aveaŭ deja oare carĭ disposiţiunĭ comune, şi în fond era tot acelaşĭu *element latin* constitutiv, pe care îl împrumutaŭ Românĭĭ pe lângă altele de la Albanesĭ.

Nu voim să prejudecăm printr'aceasta cercetările istorice; voim numaĭ să constatăm că peste elementul vechiŭ latin s'a suprapus un *element albano-latin,* şi că decĭ elementul albanes precum şi tot ce a ajuns la Românĭ de la Albanesĭ, dupe cât se poate constata până azĭ, este relativ *mult maĭ modern de cât primul element latin,* şi că limba albanesă a avut o înrâurire asupra limbeĭ române în întregul eĭ, abia pe atuncea când deja aceasta avea maĭ *toate legile fonetice fixate.* Cât despre morfologia şi sintaxa care era încă nesigură, cercetările abia aŭ început, şi ar fi prea pripit de a emite vr'o opiniune în privinţa relaţiuneĭ ce esistă între aceste două limbĭ. O a treĭa pătură în fine represintă elementele latine priimite prin intermediul Slavilor.

De o cam dată ne vom ocupa numaĭ cu acele elemente originar latine cari prin structura lor fonetică se opun uneĭ derivaţiunĭ *imediate* din limba lat., reservându-ne pentru alte studiĭ elementele al căror înţeles schimbat presintă acelaşĭ dificultate de derivaţiune; comparaţiunea asemenea cu dialectul macedo-român şi cu cel istrian ne va ajuta adesea în determinarea formelor intermediare ale acesteĭ păture albano-latine, cu care ne vom ocupa acuma.

Departe de a pretinde că vom da lista completă a acelor cuvinte, sântem tot atât de departe a tăgădui că târâmul acesta pe care ne aflăm este unul din cele maĭ alunecoase şi nesigure. Dar primul pas trebue făcut; trebue să ne punem problema şi să ne uităm drept în faţa eĭ. De aceea poate unele din susţinerile noastre vor fi rectificate, altele poate chiar înlăturate, ideea fundamentală: *stratificarea elementuluĭ latin* în limba română o credem însă demonstrată.

1. **Abur** pe care Cihac I, 1 îl trage de la *vapor* nu este alt-ceva de cât alb. avul-i. M. A. F. p. 61 No. 891. Miklosich însă singur se îndoeşte dacă *vapor* este într'adevăr etimul acestor cuvinte. Indoiala luĭ se întinde şi asupra cuvântuluĭ alb. *vapă* rom. *văpae,* pe care Cihac îl trage asemenea de la vapor. In orĭ-ce caz cuv. român n'are altă origine de cât *albaneză,* căcĭ aferesa luĭ *v* iniţial şi trecerea luĭ *p* în *b*, sânt cu *totul neusitate.* Ce e drept, şi cuvântul albanez în forma *actuală* nu este prototipul imediat al cuvântuluĭ rom. care aci de sigur a păstrat o formă maĭ vechie, ceea-ce vom demonstra maĭ la vale până la evidenţă la alte cuvinte din stratul albano-latin.

2. **Acătare** contras: *atare* nu se poate deriva de la *aeque-talis*· Cihac I, 278 care ne-ar da *ece-tare* precum *qui, quem* a dat naştere la *ce; acă-* nu este alt-ceva de cât alb. *acă* care s'a transformat în *ah* în cuvântul mcr. corespunzător *ah-tare.* Mkl. r. u. I, 2 p. 13. Tot de aci derivă Miklosich ib. mcr. *ah, ahătu* pentru *ahtâtu, ahtântu, ahtantu* unde *ah* coresprnde alb. *acă* şi acesta vine de la lat. *ecce*-tantus; prin urmare şi daco-român. *atât* nu derivă de la *ad-tan-tum* (Cihac I, 20) orĭ-cât de nimerită s'ar părea la prima dată această etimologiă, ci *atât* este contras din : *ahtâtu* precum ni o demonstră dialectul macedo român.

3. **Aítă** mcr. : aevum, saeculum; (Mikl. R. U. I, 2 p. 11,) se pare că se trage de la : *actas* prin intermediarul albanesuluĭ γιαίτα (ĭaítă), al căruĭ accent şi diftong l'a păstrat. A doua formă mcr. *etă,* ibid. p. 16 care are înţelesul atât de : *mundus,* cât şi de *aeternitas*, *saeculum* corespunde întocmaĭ alb. *ietă* şi provine asemenea de la *aetas;* iar nu de la *aevitas,* cum crede Miklosich. l. c.

4. **Ajun** mcr : adzun (αντζουνου) adzunu : M. R. U. I, 2 p. 11; 62. îl comparăm cu alb. *aghiănoĭ* în ceea ce priveşte protesa luĭ *a* = adjejuuium. Istr. *jun.* ibid. I, 1. p. 32, s'a păstrat maĭ original; cât despre forma simplă : *junarc* şi nu *jejunare* reduplicat, v. Romania 1879 (VIII p. 96).

5. **Alună** : mcr. *allune* M. r. u. I, 2 p. 60. plur. = lat. *avellana;* din silaba *ave* nu poate să dispară *ve,* şi cum a trecut *a* din silaba a doua în *u?* s'ar putea admite o transposiţiune în *allevana,* dar tot maĭ rămâne dificultatea : *ev*=u care d. e: la *greu* de la forma *grevis* s'a păstrat neschimbat; alb. *alonar* numele luneĭ Julie care însemnează : luna *alunelor* conţine forma corespunzătoare celor româneştĭ, şi nu este alt-ceva de cât derivaţiunea de la o formă primitivă alb. *alonă* = lat. *avellana,* care a fost primită în starea aceea de către Românĭ.

6. **Anghiră** : *ancora.* Scăderea tenueĭ *c* în urma luĭ *n* în *g* nu e rară în limba română, d. e : *vinc-înving* etc. v. Thesa mea p. 8; dar schimbarea luĭ *o* în *i* ne arată saŭ influenţă grecească ἄγκυρα, saŭ alb. : *angură* care se asemănă şi maĭ mult, având asemenea *media g,* pe când cuvântul grecesc are *tenuis* : *k.* Mutarea *accentuluĭ* probează de asemenea origină *nelatină.*

7. **Aşchie** de la *astula,* trecerea ar fi regulată, dacă am avea şi o causă fonologică, pentru schimbarea sibilanteĭ *s* în *ş;* căcĭ *tl* s'ar fi schimbat în *ch* ca în *vetulus* : *vechiŭ,* etc. Forma *aşchie* însă îşĭ are esplicarea în alb. *aşcă* id.

Mikl. A. F. II, p. 4 No. 36, *aştie* rom. nu este de cât o schimbare ulterioară analoagă cu cele ale combinaţiuneĭ : *sc* (e-i) latinesc. Tot aşa se esplică şi la *muşchiŭ* de la *musculus* unde schimbarea este cu totul analoagă celeĭ de la : *aşchie*, şi unde avem cuvântul corespunzător alb. *muşcăni-a; muşc* etc. ib. p. 43 No. 549. Maĭ este de observat că şi cuvântul alb. are atât înţelesul de : muşchiu cât şi de : plămânĭ, viscera, precum şi în limba rom. *muşchiu* are înţelesul de : *muscle, filet* şi bucate gătite de *plămânĭ*. (Lexicon rum. ed. Iszer s. v.). Un al treilea esemplu : *şchiop*, al căruĭ prototip latin nicĭ nu esistă, ci numaĭ *sclopus* saŭ *stloppus* întrebuinţat de Persius cu un înţeles cu totul deosebit de cel românesc, căcĭ însemnează : sunetul ce se produce print'o palmă trasă pe bucile umflate. v. *Diez*. Etym. wtb. s. v. schioppo II-a. Decĭ atât din punctul de vedere al fonologieĭ, cât şi supt acel al semasiologieĭ, cuvântul acesta corespunde maĭ de aproape cu alb. *şchiepăr : şchiop* (Hahn p. 121).

8. **Băşica** mcr. *beşică*. Mikl. r. u. I, 2 p. 26. Boĭagi p. 6.=*vesica*. Trecerea unuĭ *v* iniţial în *b* se observă numaĭ la unele escepţiunĭ, ca la acest cuvânt, la *bătrân* de la *veteranus*, etc. pe când în toate cele alte casurĭ *v* a rămas neschimbat, d. e. : *vierme : vermis; vin : vinum;* etc., care *v* s'a schimbat în dialectul macedo-rom. şi în cel moldovean în : *ĭ : ĭerme; ĭin* ba chiar şi *jin;* de aceea etimiĭ *vesica* şi *veteranus* devin suspecţĭ în ceea ce priveşte vechimea lor în limba română. La aceasta se maĭ adaugă că în limba alb. se află : *pşikĭe* şi *măşicăză* ba chiar : *mbăşică*. Mikl. ibid. Aceasta din urmă având amândoue sunetele : *m*, *b*, ne represintă precum a constatat'o Hahn pentru limba albanesă forma intermediară între *măşică* şi *băşică*, schimbânduse des *b* în *m* şi vice-versa. (Hahn. Alb. Studien. Gram. p. 16, No. 27). Cuvântul albanes are asemenea doue înţelesurĭ : *vesica* şi *pustula* ca cuvântul român. *Boace* mcr. *boaţe* Mikl. ibid. pe care Cihac I, 26 îl derivă de la *vox-vocem*, nu este alt-ceva de cât slav. *bociti*, care însemnează *lamentare* întocmaĭ ca şi cuvântul român întrebuinţat pe cât ştiŭ numaĭ sub forma de *bocet, boacet :* pl. *boacete*, şi ca verb : a *boci;* dar nicĭ o dată simplu : *boace*.

9. **Berbece** mcr. *berbecu:* Boĭagi p. 39, istr. *berbece*. Mikl. r. u. I, 1 p. 20 nu vine de la forma clasică : *vervex*, ci de la forma vulgară şi medio-latină : *berbix* care cuvânt a fost basă şi pentru cele alte limbĭ romanice, cari toate ne presint un *b* iniţial. (Cihac I, 24). De aceea constatând că un *v* iniţial *latin* nu se schimbă în *b*, şi *biet* nu este de origine lat. ci slavică (Cihac II 13—14) tot din aceeaşĭ causă trebue să, ne pronunţăm şi în contra etimologieĭ *vix* pentru «*abie*,» cu toate că d. Burla s'a încercat a o demonstra cu multă sagacitate. *Burla :* Studie filologice. Iaşĭ 1880, p. 79 urm.

10. **Boalta** (boltă), de la lat. *volutus* (Cihac I, 115) a fost după aceea trecut de Cihac cu drept cuvânt la vol. II p. 21, cacĭ a ajuns la Românĭ numaĭ prin intermediarea Slavilor; şi ast-fel se esplică *v* iniţial = *b*.

Acest din urmă cuvânt este din pătura aceea ce o numim pătura a treea care s'a suprapus peste pătura albano-latină, şi cuvântul a rămas din acea-

stă causă cu totul neschimbat; verbul *bolti* este un verb denominativ format nu dintr'o temă latinească, ci de la subst. *boltă*.

11. **Bolborosí** : *borborosí*. Cihac II, 21 trage acest cuvânt de la bulg. *brŭborĭ*, cu care însă nu stă de cât indirect în legătură, provenind de la o rădăcină arică de unde și gr. βάρβαρος *barbarus*, care însemna la început pe unul care vorbea cu limba zăbavnică, *bolborosea*. Cuvântul rom. însă este de origine albano-latină, alb. *bĕlbără* = de la *balbus* și nu de la *balbutire*. Mikl. A. F. II, 4 No. 46. cf. gluha ts'ișt'e *belbură* = la lingua che e *balbettante* Camarda : Saggio II, p. 140. De la acest adjectiv s'a format apoĭ verbul *bolborosi*, analog cu formațiunea verbelor de origine grecească derivate în forma *aoristuluĭ*, d. e : *folosi; agonisi* etc. Pentru această derivațiune v. Mikl. Alb. Forsch. III, p. 5 No. VII, comp. însă și gr. βορβορύζω.

12. **Brad** : Cihac II, 714 consideră acest cuvânt curat ca albanez comparând numaĭ câte-va forme medio-greceștĭ și vgr. βράθυ. Cuvântul acesta însă este de origine *orientală* : ebraic *beroth*, chald. *brath*; de unde a ajuns de o parte la Grecĭ sub formă de βράθυ, *Benfey* : wurzellexicon II, 71 și la Latinĭ sub forma de *bratus*. *Plinius*, Historia naturalis XII, 39, 1. ed. Paris 1855 v. I. p. 488. ceea ce nu s'a observat până acuma. De la Latinĭ l'aŭ luat apoĭ Albanesiĭ, și nu de la Grecĭ, căcĭ atuncea *B* ar avea sunetul *v* ca d. e : la : *arravonias* de la gr. ἀῤῥαβων Benfey, l. c. I, p. 101 de unde rom. *arvună* asemenea de origine semitică; sau *vivlĭí* : de la βίβλος tot de aceeașĭ origine etc. Benfey, l. c. II, p. 66. De la Albanesĭ a ajuns în fine la noĭ sub forma de : *brad*.

Cu ocasiunea terminațiuneĭ *d* (media) în loc de ϑ alb. *breϑ*, voiŭ să observ în genere, că cuvintele româneștĭ represintă o stare *archaică* a fonologieĭ albaneze, care s'a păstrat în această limbă numaĭ în casurile oblice; adică *sunetele finale mediale* s'aŭ schimbat în *tenue;* maĭ cu seamă la cuvintele de origină nealbanică, saŭ maĭ bine la acele de origine *latină;* media reese însă în flexiunea unde devine *internă*. Hahn p. 26 constatând acelașĭu fenomen spune însă că *tenuis* se schimbă în *media*, căcĭ el pleacă de la nominativ, pe care se vede că 'l consideră ca *temă*. Etimologia însă ne demonstră contrariul, și putem zice, nu că *c* se schimbă în *g*, *p* în *b*, *t* în *d*, ϑ în δ etc. ci tocmaĭ contrariul are loc, adică *g* se schimbă în *c*, *b* în *p*, *d* în *t*, și δ în ϑ. d. e : *plumb-i* = (plumb) articulat saŭ gen. dat. abl. al declinațiuneĭ nearticulate se preface în : *plĭump* nom. nearticulat; *corbi* (corbul) în *corp*. *garδi* în *garϑ*, (gard; frâu). *brezi* (brâul) : *bres*. *chĭindi* în *chĭint* (clin), *fundi* (fund) : *funt*. etc. Hahn l. c. p. 32, No. 3. Tot așa și *breδi* în *breϑ*, unde limba rom. însă a păstrat forma maĭ vechiă medială. Aceasta ne înlesnește și esplicarea sunetuluĭ *j* în *ghiuj*, căruia îĭ răspunde un *ș* în alb. *ghĭuș;* aci asemenea limba română a păstrat finala maĭ arhaică de cât graiul *modern* albanez.

13. **Brânbor**. De la *bombus; bombito* : a băzăi. Mi se pare că trebue să-l deducem de la alb. *brumbul* id. cu care stă în legătură *bumbălă* : cuibul insectelor; și verbul : *bumbulit*, *brumbulit* : bubue subst. *bubulimă*, *brumbulimă*, *bumbu-*

limă: bubuitul care se potrivesce maĭ bine cu forma lat. de cât cu formele slavice citate de Cihac II, 21 —22, care nu cunoaşte cuvântul *brânbor.* Asupra semnificaţiuneĭ poate că cuvintele slavice aŭ esercitat influenţa lor. De la Albanesĭ saŭ de la Grecĭ a venit acest cuvânt la mcr. sub forma: *bubunidzare:* tonitru *bubuneadză:* tune Mikl. r. u. I, 2 p. 26.

14. **Broască**, mcr. *broască* Mikl. ibid. p. 26. Cihac II, 714—15 dă etimologia alb. *breşcă* pentru acest cuvânt, pe care uniĭ îl aduc în legătură cu mediolat: *bruscus.* Maĭ adăogăm aci că *broatec* pe care 'l subsumează Cihac sub aceeaşĭ rubrică, dându-ĭ aceeaşĭ etimologiă ca şi *broască,* n'are de loc a face direct cu *breşcă;* ci cuvântul albanes respectiv, pe care Cihac însă nu 'l pomeneşte, este: *bretăc*-u. Psalm 78 v. 45: *eδe* bretă*cosa* eδe i vdori: geg. şi tosc: şi brotacul (broasca) şi i-a prăpădit: LXX: καὶ βάτραχον καὶ διέφθειρεν ἀυτοὺς. Camarda I p. 36; p. 104 No. 5 compară forma: βρατἀχος (Hesychius). Variante rom. nepomenite de Cihac maĭ sânt: *brotac* (dcr) şi *brotăcar* (transilv). cât pentru etimologia cuvântuluĭ maĭ compară alb. *breϑ. a sări.* adică: *animalul săritor.*

15. **Buză** mcr. *buză* Mikl. r. u. I, 2 p. 26 nu este alt-ceva de cât alb. *buză* id. (Cihac I, 31 II, 715). Insuşĭ Miklosich A. F. II, p. 5 No. 62 se îndoeşte de identificarea cu *basium;* această îndoeală devine maĭ temeinică dacă observăm că şi în limba persană se află *buz:* buză. De la *basium* derivă mcr. *başare* a săruta şi poate de aci asemenea: istr. *buşnĭ:* buze şi *buşní:* a săruta: cf. it. bacio, baciare Mikl. r. u. I, 1 p. 64.

16. **Căciulă**, mcr. *căţulă* Mikl. r. u. I. 2 p. 18 de la medio lat. *casula* prin mijlocirea albanesuluĭ, *căsulĭă* Mikl. Alb. F. II, p. 12 Nr. 153. Cihac II. 615 consideră acest cuvânt de adreptu ca un element albanes în limba română; pe când nu este alt-ceva de cât un element alb.-latino reprezintând o pătură nouă deasupra celeĭ vechĭ.

Identificarea acestor cuvinte este preţioasă şi pentru susţinerea etimologieĭ date în *Columna luĭ Traian* 1874 p. 176 unde *cioară.* mcr. ţoară (corb) este identificat cu alb. *sorră* id. adoptată apoĭ şi de Cihac II, 716; cât priveşte însă identificarea cuvintelor rom. şi alb. cu ngr. κόρακας. vgr. κοραξ pentru mine cel puţin nu este maĭ presus de orĭ ce îndoială.

17 **Cal.** Toate limbile romanice au păstrat *b* sau *v* din: cab*alus;* numaĭ la Românĭ şi la Albanesi s'a syncopat fără a lăsa vre-o urmă, rom. *cal,* alb *kali*-i; ce e maĭ interesant e că şi pluralul rom. şi alb. se aseamănă: rom. *caĭ,* alb. *cuaĭ*-tă sau *cuaĭĭă*-tă, adică cu *l* muĭat. Tot aşa găsim numaĭ la Albanesĭ o analogie la adĭectivul şi adverbul român: *călare* alb. *calĭuar-i.* Decĭ nu se poate tăgădui şi aci influenţa albaneză.

18. **Campană**, mcr.=tintinabulum. Inrudit cu al nostru *cumpănă,* dar cu semnificaţiunea diferită de aceea a cuvântuluĭ dacorom. şi id. cu mlat. *campana,* alb. *cămbánă.* Dcr. *cumpână* însă este din stratul slavo-latin (dacă îl putem numi aşa) vsl. *kąmpona: statera,* ngr. καμπάνα. cf. Mikl. Alb. Forsch II, p. 9 No. 114.

19. **Cânepă.** *cannabis.* Acesta ar fi singurul cas unde *b=p ;* de la slav. *konoplĭa* serb. *konoplĭe* asemenea nu se poate deriva, din cauza că-*lie* nu s'ar fi perdut de tot în rom. Adevărat este că ital. sună : *canape, canapa,* dar şi alb. *canăp*-ĭ. Eŭ din parte'mĭ nu cred să fie împrumutat Româniĭ acest cuvânt de la Italianĭ, cu toate că aŭ esistat relaţiunĭ destul de vie în evul mediŭ, între aceste două popoare. Aceste relaţiunĭ fiind însă *esclusiv* comerciale, tot ce a putut fi împrumutat sunt *cuvinte pentru lucrurĭ nouĭ importate de către Italianĭ,* d. e : *cioae,* it. acciajo. Cuvente den bătr. I. p. 273. No. 36. Suplement p. LXXVI No. 26. (Intrebarea luĭ Schuchardt n'a fost bine înţeleasă, căcĭ el întreabă de unde şi până unde rom. ó=*ital a* din acciajo, şi răspunsul dat acolo nu corespunde de loc cu întrebarea. Faptul se esplică însă foarte lesne, admiţând mica mutare de acci*a*jo în : *acci*o*ja* ce s'a efectuat în gura Românuluĭ, şi regulat s'a format apoĭ : aci*oae* şi *cioae,* unde ó=(oa) corespunde *o ital.* şi *e* (adică *ĭe*) ital. *ja* conformânduse regulilor fonetice ale limbeĭ române, după cari *o* urmat în silaba următoare de *a, è* se schimbă în *oa,* şi *ĭa* devine *ĭe*), *orşinic urşinic* oloserico v. Cuv. d. batr. I, 219 etc.

20. **Cântar,** un cuvânt foarte respândit a căruĭ origine este lat. : *centum centarium* (Cihac I, 40) de la care însă nu poate să provie rom. *cântar ;* nicĭ de la Italianĭ n'a venit, căcĭ aci este accentul pe silaba ântâie ; *cántaro.* Româniĭ aŭ putut lua acest cuvânt atât de la alb. *cantár-i* de la vsl. srb *kantar,* saŭ de la turc. *kanthar.*

21. **Căpăţînă,** de la *cap.* Terminaţiunea nu se poate deriva de la forma *caput* cu aferesa luĭ *t* final, adică nu de adreptu de la *cap,* ci desigur stă în legătura cu : *căpătăĭu, căpăţel,* toate derivaţiunĭ de la o formă lat.* *capet-.*—Forma corespunzătoare alb. este *captînă* (cap de animal) cu înţelesul identic şi la rom. Mikl A, F. II p. 11. No. 140, cât pentru *căpătăĭŭ,* cf. alb. *capătĕl ;* vărful de frunte sau din dosul şeleĭ. Sub vorba «*cap*» maĭ compară Cihac I, 41 şi rom. *căpuşă* cu alb. *căpuşă* derivând pe amândouă de la lat. (imaginar) *capuceus,* la care se opune—*ceus*=*ş;* după mine *ş* nu derivă de cât de la—*seus,* d. e. : *caş*=caseus etc. pe când *-aceus -acius,* dau naştere *numaĭ* la—*aţ carnaceus, cărnaţ.* etc., ĭar nicĭ odată la—*aş; capuceus* — *cea* a putut să dea deci naştere numaĭ la : *capuţă,* şi nicĭ o dată la : *căpuşă.*

22. **Cârti,** mcr. *cărtéscu,* Mikl. r. u, I, 2, 18. Atât Miklosisch Slav. El. im R. p. 27 cât şi Cihac (I, 44) derivă acest verb de la vsl. *grătênije* care esistă în limba vsl. *numaĭ* sub această formă substantivală. Mie mi se pare că avem aci o derivaţiune de la lat. *certa, certare,* de unde şi rom. *cert, ceartă* istr. *certo* Mikl. r. u. I, 1. 25.

Aci putem observa maĭ bine cum dintr'o tulpină s'aŭ născut două forme diferite, din care una reprezintă pătura cea vechie, căcĭ a fost schimbată întocmaĭ după legile fonologice în urma cărora gut. *c,* înainte de *e, i,* se schimbă în palat. A doua formă din contra a rămas cu guturala, căcĭ ne a venit de la alb., unde esistă *chĭărtuem; chĭartă* etc. Mikl. Alb. F. II, p. 13 No. 169. cu

aceeaşĭ semnificaţiune ca şi cuvântul român: *a cârti*. Influenţa asupra conservăreĭ guturaleĭ a esercitat şi vocala *ă* în loc de *e*.

23. **Cătun**, Cihac II, 558 deduce acest cuvânt de la turc. *kuthûn:* habitation, care însuşi este de origine arabică : de la rădăcina, *katana*. Nu vorbesc de înţelesul care diferă, dar şi vsl. *katunŭ* cu *a* în silaba întâia ne dă o formă maĭ apropiată de forma rom. în ceea ce priveşte *fonologia* cuvântuluĭ; Cuvântul vslav. de asemenea s'ar potrivi, nu cu acel cuvânt turco-arab citat de Cihac, ci maĭ bine cu turc-oriental. gĭagataic, *kutan*, ogradă, stână de oĭ (Budagoff sravnitelinyĭ slovary tureckotatarskyh narečy. St. Ptrsbg. 1869 II. p. 70.) întocmaĭ precum esplică Miklosich Lex. palaeoslov. p. 284. : locus mulgendi aestate ovibus. Albanesiĭ posedă asemenea un cuvânt cu totul maĭ apropiat sub ambele puncte de vedere. *katu-e*, *katunt: sat* întocmaĭ ca şi rom. Miklosich Alb. Forsch II, 10 No. 130. deduce acest cuvânt de la ital. *cantone*, o derivaţiune de la lat. *canthus*. Diez. wtb. I s. v. canto. Şi aci limba alb. a fost intermediatoare între limba lat. şi limba rom. Forma maĭ arhaică s'a păstrat la Istrorom. *kantún* Mikl. r. u. I, 1 p. 56. dacă nu este importată de a dreptu de la ital. în favoarea căreia vorbeşte *kan-* în loc de *ka*, din silaba întâia.

24. **Cetate** de la *civitas* presupune perderea totală al silabeĭ *-vi-*; şi chiar dacă am admite forma vulgară : *civtat* (Schuchardt), atuncĭ ar trebui să devie : *cĭutate* şi regulat *ţiutate*, precum se transformă *cĭ*+voc., regulat în *ţ*, *acies*=*aţă*, *glacies*=*ghĭaţă*, *facies*=*faţă* etc. Limba alb. posedă *chĭutéte* şi *ghĭitét*, şi o formă intermediară *chĭitet* a întrat în limba română.

25. **Cheră** mcr. identic cu dacor. *car* fără îndoială împrumutat de la Albanesi cf. alb. *chĭcrră* id., de la lat. carrus.

26. **Chiar** (purus) nu poate să derive direct de la lat. *clarus*, căcĭ atuncĭ *a* ar fie trebuit să se schimbe în *e* precum în : *chĭema*, *clamare*, căcĭ *a* precedat de *ĭ* se transformă regulat în *e*; alb. *chĭar* este origina cuvântuluĭ român. De aceea şi *chĭag* nu se poate deriva de a dreptu de la *coagulum* transpus în : *clagum* precum am susţinut eu însumĭ în teza mea pg. 20.

27. **Chimă**, însuşĭ lat *cyma* nu este de cât un cuvânt grecesc, κῦμα; conservarea guturaleĭ neschimbate înainte de *i* ne indică în destul întroducerea tărzie a acestuĭ cuvânt în limba rom. Tot ast fel şi :

28. **Chimín** lat. *cuminum* care nicĭ măcar de origine grec. nu maĭ este, ci de origine semitică, vocala *i* în locul lat. *u* şi conservarea guturaleĭ ne arată asemenea vremea când a putut fi primit acest cuvânt; cf. alb. *chĭímino*. Cât despre forma *chimión* care se aflá şi la Albanesiĭ gheghĭ: *chĭimĭon* ea este de origine turcească : *chimion*, şi decĭ relativ cea maĭ nouă.

29 **Chingă**. In genere se derivă de la *cingula* şi se consideră de Cihac I, 55, «pour *cinghie*» fără să ne esplice cum, «*cingula-e*» *pour cinghie*. Singurul mijloc de a ajunge de la *cingulă* la *chingă* ar fi presupunerea formeĭ intermediare: *clingum* adică mutând pe *l* de la sfârşit la început. Aceasta însă nu se poate, de oare ce avem verbul *cinge*, *încinge* mcr. *ţing*. M. r. u. I, 2 p. 39. regulat format de la lat. *cingo*, aşa în cât ar trebui să admitem două derivaţiunĭ independente, una

de la verb, alta de la substantiv, şi aceasta din urmă cam schingiuită, la care maï observăm că s'a format deja de la verbul : *cing* și subst. *cingătoare*. Din aceste dificultăţĭ ne scoate limba albanesă, care are: *chingălă*, întocmaĭ cu acelaşĭu înţeles ca şi în limba rom. M. A. F. II p. 14 No. 184.

30. Cireșe, regulat format de la : *ceraseus*. Dar ceea ce ne interesează aci pe lângă analogia alb. *chĭerşi*, cu *ş* palatal este analogia numeluĭ, *Cireşar* ca nume de lună cu alb. *Chierşur*, cu singura diferenţă dictată de clima, că la Rom. *Cireşarul* este Iunie, iar la Alb. Gheghi este Iulie. In genere voiu să observ aci o identitate destul de isbitoare între numele lunilor româneştĭ şi cele albanese. *Cărindarul* rom. corespunde albanesuluĭ *calândur-i*, Ianuarie, derivând de la *Calendae*. De la lat. Februarius sau Fevruarius, s'au făcut alb. *fruer*, rom. *Făurar*, care maĭ lesne se esplică printr'o intermediare albanesă, de cât de a dreptu de la lat. *Februarius*, de unde cu greu a putut deveni *Făurar*. *Prierul* rom. şi *priil* alb. au de comun aferesa luĭ *a* inițial ; vine apoĭ identitatea de derivaţiune apelativă pentru *Septembrie*, care la Alb. se chiamă, *vĭeştă*, adică : *vinicer* Hahn. Alb. Studien p. 111 luna culegereĭ vieĭ ; în fine : *Undrea* identic cu alb. *şăn Andre* (Sf. Andreĭ) pentru Decem vrie.

31. **Coapsă** : lat. coxa. Singurul substantiv unde se poate observa schimbarea sunetuluĭ *x* în *ps*, pe când la toate cele alte cuvinte *x* se transformă regulat în *s* d. e : *frasin* : fraxinus, *măsea* : maxilla etc. Tendinţa de a schimba pe *x* în *s* maĭ este şi azĭ vię în gura poporuluĭ român, care din *Alexandru* face *Lisandru*, din *exist=esist*, din exceptiune : esceptiune. Formele verbale dacoromane : *coapse*, *fripse*, *supse* şi *înfipse* nu derivă de la lat. *coxit*, *frixit suxit*, *infixit*, ci aŭ fost influenţate de supinul *copt*, *fript*, *supt* şi *înfipt*, unde *ct* original s'a schimbat regulat în : *pt*; altmintrelea ar rămânea neesplicabile formele generale ale perfectuluĭ : *frânse*, *înţelese*, *ţese*, *plânse*, şi formele vechĭ : *învise* : vixit de care am vorbit maĭ pe larg în tesa mea p. 24—25. Esceptiunea *coapsă* se esplică însă prin analogia cu alb. *cofşă*, care representă o stare maĭ modernă, faţă cu cuvântul român maĭ arhaic. Precum am demonstrat-o maĭ sus la No. 12, limba română a conservat toate cuvintele primite de la Albanesĭ într'o stare fonologică maĭ arhaică; aşa şi în esemplu de faţă. Căcĭ, de la latinul *x* până la *fş*, starea intermediară trebue să fie fost *ps*. Că aceasta nu este numaĭ o simplă ipotesă, se poate dovedi prin grupa paralelă de litere : *ct*. In limba rom. *ct* latin s'a transformat în *pt*. d. e : *lucta*: *lupta*, *noctem* : *noapte* mcr. *noapte*, şi aşa maĭ departe. În limba alb. grupa *ct* a ajuns deja la *ft*, şi latinuluĭ : *lucta* nu corespunde *lĭupta* ci *lĭuftă*; *troctes* : *tróftă*. Macedo-româniĭ pe lângă forma vechie : *aluptu* : *lucto*, aŭ şi : *lĭuftă*, învederat împrumutată de la Albanesĭ. *Frânt* şi *unt* se esplică uşor din causa litereĭ *n* care precede, căcĭ ar fi imposibil de a pronunţa : *frânpt*, *unpt*. Se poate însă constata, că aceste forme aŭ esistat odinioară în limbă, fie măcar ca transitorie : *frâmse* la ceĭ vechĭ şi *umtu umtulémnu* la mcr. ne dovedeşte aceasta, căcĭ numaĭ înaintea unuĭ *p* s'a schimbat *n* în *m*, *untura* însă se vede că este identic cu alb. u*nd*ure; *d* în loc de *t* se e-

splică la alb. prin influenţa luĭ *n* precedent. Cât priveşte drom. *doftor*, acest cuvânt este relativ modern, şi pentru dânsul trebue să admitem o schimbare cu totul alt-fel de cât la elementele maĭ vechĭ. Pentru a deveni *doftor* a trecut *doctor* priu forma : *dohtor* cum se numeşte autorul Floareĭ darurilor, tipărită la Sneagov la 1700. Constatarea acestuĭ fenomen, adică că limba română a primit elementele albanese într'o vreme unde de o parte *media finală* nu trecuse încă în *tenuis*, şi de alta unde *ps* şi *pt* = lat. *x (cs)* şi *ct* nu se schimbaseră încă în *fs* şi *ft*, ne dă un indice preţios pentru fixarea cronologieĭ sunetelor.

32. **Cot**, de la *cubitus*, elisiunea silabei *bi* este cu totul neusitată; singura paralelă ce s'ar putea aduce este : *dator* de la *debitorius;* pentru amândouă însă avem analogiele alb. cu totul corespunzătoare *cut*-i având asemenea înţelesul *aune* (măsura) ca şi cuvântul românesc, şi *detores*, debitor, obnoxius ; *detura*, debitum Mikl. A. F. II, No. 249 p, 19, ib. No. 267 p. 20. Interesant este de a observa că Româniĭ din Istria au păstrat atât forma intermediară *cuvet*, cât şi cea modernă, *cot*. Mikl. r. u. I, 1 p. 25.

33. **Covată**, de la mlat. *gábata*. Este învederat că derivaţiunea de la cuvântul mlat. nu poate fi directă ; schimbarea lui *g* în *c*, *a* în *o*, *b* în *v* şi permutarea accentuluĭ, toate aceste se opun derivaţiuneĭ directe. Albanesiĭ au *govátă* care se deosibeşte de rom. *covată* numaĭ prin *g* în loc de *c*, ceea ce nu însemnează mult, de oare ce acest exemplu nu este unic. Cihac II, 568 —69 citează acest cuvânt sub «Elements turcs» adică, că a venit la noĭ de la Turcĭ, unde sună însă *cavatha* şi *cuvâtha*, şi nicĭ de cum *covata*.

34. **Cruţ**. Prin mijlocirea alb. *curţeĭ* : (idem) se poate deduce de la lat. *curtus curtiare*, în înţelesul de a *economisi*, *păstra*. Tot limba alb. ne esplică : *scurt* cu protesa unuĭ *s* de la *curtus*, alb. *şcurtă;* id. vrb. *skurtuem* = rom. a scurta, Mikl. A. F. II, p. 20 No. 258. Şi aci putem observa că limba rom. e maĭ arhaică, căcĭ a păstrat în genere *s*, unde limba modernă alb. are deja *ş* palatal în locul lat. *s*, aşa la *coapsă* : alb. *cofşă; scurt* alb. *şcurtă*, *spun* : alb. *şpun*, etc.

35. **Cucuta**, lat. *cicuta* mcr. cucută = arundo. Este greu de a adopta schimbarea vocaleĭ *i* în *u* şi chiar sub influenţa asimilatoare a silabeĭ următoare; cu atât maĭ puţin avem necesitate a susţine aceasta schimbare pe târâmul fonologieĭ *române*, cu cât găsim acest cuvânt la alb. sub forma de *cucútă*, M. A. F. II, p. 14 No. 181, tot aşa şi la serbĭ, *kukuta*, cu *u* în silaba ântâia, de unde lesne a putut fi împrumutat de către Românĭ.

36. **Cumătru**, lat. *compater*, formele intermediare le are limba alb. încă până în ziua de astăzĭ, căcĭ are atât *cumptăr* cât şi *cumar*, adică cu *pt*, şi cu elisiunea lor. Mikl. Alb. F. II, No. 210 p. 16. maĭ comp. şi vsl. *kapetra*. Precum am observat-o deja la No. 8 limba alb. presintă şi aci o şovăire între *doue* estremităţĭ fonetice, care a dispărut în limba română, fixată de timpuriŭ în sunetele eĭ şi ne influenţată de *dialecte*, cărora se datoreşte acea şovăire în limba alb. căcĭ unul e maĭ arhaic, altul maĭ schimbat. Printr'aceea

că limba română ţine mijlocul între aceste şovăirĭ ne dovedeşte asemenea caracterul arhaic al elementelor albano-latine.

37. **Cuscru** de la *consocer* tot cu terminaţiunea—*ru* ca şi la *cumătru;* la amândouă: *con-* resp. *com-=cu* (cf. *cuvânt*: *con-ventum.* alb *cuvănd.* Mikl. l. c. No. 227 p. 17) Alb. *cruşcu* este o metateză a formeĭ păstrate maĭ bine de Românĭ, carĭ de sigur n'au acest cuvânt de la lat. căcĭ atuncĭ ar fi păstrat o formă analoagă cu *socru* de la *socer,* adică *o* n'ar fi dispărut cu totul.

38. **Falcă.** mcr. *falcă.* M. r. u. I, 2 p. 41. Nu ştiŭ de unde a scos d-nu Cihac I, 87 lat. «*falca pour falx (falcs)*» în înţelesul: *mâchoire, joue?* pe când e destul de cunoscut că lat. *falx* însemnează: *coasa,* şi numaĭ *faux* ar putea fi considerat ca etimul cuvântuluĭ românesc. Intre *faux* şi *falcă* însă stă alb. *fălkinĭe,* care singur ne esplică pe *l* din rom. *falcă,* care nicĭ o dată nu s'a putut deriva direct din lat. *au;* de altă parte — *că* în loc de — *ce* cum ar fi derivaţiunea regulată din casul oblic, fau-cis-cem. Maĭ este de observat că rom. *falcă,* maĭ are şi înţelesul de *măsură,* (întrebuinţat în genere sub formă: *falce)* tot aşa şi la Albanesĭ, cu diferenţa numaĭ, că la Alb. represintă o măsură maĭ mică ce corespunde cu: *palma* noastră. Mikl. Alb. Forsch. II, p. 25 No. 314.

39. **Faşa**: mcdr. *faşa* nu poate să vie direct de la lat. *fascia,* căcĭ acesta ne ar da rom. *faşte,* precum: *scio; ştiu;* adică *sc* înainte de *i=şt* şi *a* precedat de *i = e.* Cuvântul rom. este identic cu albano-lat. *faşă,* care are şi aceeaşĭ însemnare. Mikl. Alb. F. II, p. 25 No. 312.

40. **Fin.** Insuşĭ Cihac II, 717 consideră acest cuvânt, ca provenind de la Albanes. *fiĭan,* se înţelege însă primitiv de origine lat., *filianus;* precum a demonstrat-o deja Miklosich Alb. Forsch. II, p. 26 No. 328. De la *fiĭan* s'a format regulat: *fiĭen* şi apoĭ *fiĭn* contractat *fin.* Pe lângă asemănarea formeĭ, maĭ este şi identitatea înţelesuluĭ, care sprijineşte această etimologie.

41. **Flĭacă** mcr. *flama,* înrudit cu dcr. *flacără* istr. *flacăra* Mik. r. u. I. 2 p. 42. Cihac II 660, deduce *flacăra* de la neogrec. φλογάρα şi rectifică etimologia dată în vol. I p. 95. (lat. *flagrare*) Cihac nu ne esplică însă schimbarea accentuluĭ, trecerea luĭ *o* în *a* (φλο-*fla-*) şi γ=*c.* Cuvântul mcr. însă este identic cu alb. *flĭacă,* care stă în legătură cu *facula.* De la alb. *flĭacă,* sau în formă maĭ vechie cu *l* nemuĭat *flacă,* vine dcr. istr. *flacără,* precum ital. *fiaccola* de la *flaccola, facla. Făclie* dcr. ne a venit însă din altă parte, şi este un cuvânt relativ modern; combinaţiunea—*clie* ne o dovedeşte, căcĭ dacă ar fi maĭ vechiu atuncĭ ar trebui să fie: —*chie.* Româniĭ au luat acest cuvânt de la Slavĭ sau de la Maghĭari. v. Cihac II p. 106.

42. **Fluer** mcr. *fluera.* Boĭagi p. 159 *bate fluera:* cântă din *fluer.* Unu din cuvintele cele maĭ interesante pentru istoria migraţiuneĭ Românilor peste Alpĭ şi Carpaţĭ. In studiul său cel foarte important asupra aceşteĭ migraţiunĭ (Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten Wien 1879. Memoarele Academieĭ din Viena vol. XXX), zice Miklosich (p. 23): *Acest cuvânt se gaseşte maĭ pretutindenea pe unde au ajuns*

odată mocanii români. (Dieses wort findet sich fast überal wo rumunische wanderhirten hingedrungen sind.) Şi într'adevăr arată atât Miklosich cât şi Kaluzniacki că acest cuvânt se află şi la Serbi, *frula* (p. 8) Malorusienĭ, *fuĭara, fuĭarka, fuĭarocĭca, floera*, *fl'oĭara, floĭara* (p. 10) la Huţulĭ, *floĭara*, polon. *fuĭara* (p. 15) *fuĭarca* (p. 22) la Românĭ şi Slovacĭ din Moravia *fuĭara* (p. 23). Cuvântul român însă derivă de sigur de la alb. **floére-ĭa**, *fl'oĭere-ĭa* idem ce Mikl. Alb. F.II p. 27 No. 337 'l aduce în legătura cu verbul lat. *flare* a *sufla*, cf. din contra Cihac II, 499—500, care se ţine de limba maghĭară; de unde să fie venit apoĭ cuvântul la *Albanesĭ*?

43. **Fluture.** După cele demonstrate maĭ sus sub *coapsă*, nicĭ acest cuvânt nu se poate deriva direct de la lat. *fluctuare*. Albanesĭ au din potrivă cuvântul corespunzător, *flĭútură : papillon* ca şi rom. Iotarea luĭ *l* alb. este asemenea posterioară epoceĭ, când acest cuvânt a fost priimit de către Românĭ. Verbul *flutur :* moveor, volito) se pare a fi verb denominativ format de la *fluture*, tot aşa şi alb. *fluturucm*. v. Mikl. A. F. II p. 26 No. 340.

44. **Fasole.** Disparaţiunea vocaleĭ *e* din cuvântul latinesc *phaseolus* este o raritate, cu atât maĭ mult câ n'a lăsat nicĭ o urmă de esistenţa eĭ prin vre-o influenţare a sunetuluĭ *s* precedent. Cu totul identic este alb. *fasúll*, care are şi vocala *u* în loc de *o* întocmaĭ ca macedor. *fasúlliu;* compară însă şi neapolitanul : fasúle. Mikl. A. F. II p. 49 No. 622.

45. **Găstănă.** mcdor. La prima vedere se recunoaşte diferinţa între acest cuvânt şi lat. *castanea*, care nu se esplică pe deplin prin legile interne fonologice; căcĭ *c* s'a schimbatu în *g; —nea=nă* etc. limba alb. are : *găştănă-a*, (Mikl. A. F. II, p. 12 No. 154). de aci a venit cuvîntulu la Macedoromânĭ, pe vremea însă când *s* originaru latin nu se schimbase încă în *ş* palatal; un fenomen arhaic ce l'am observat până acum deja în maĭ multe cazurĭ. Forma transilvană *aghistină* nu este de aceeaşĭ origine, ci a fost luată de la magyaricul : *gesztenye* cu protesa unuĭ *a* cum se obicĭnueşte adesea în dialectul transilvan. d. e. : *a*mistuescu=mistuescu ; *a*suna=suna; *a*mirosi=mirosi etc. Dovada pentru originea mag. este mutarea accentuluĭ şi voc. *i* în locu de *ă* în ambele silabe : *aghistină*.

46. **Ghincálă.** macedor. dacor. *cicală* de la lat. *cicada* în ambele cazurĭ *d* latinesc a fost înlocuit prin *l*-, o schimbare cu totul neusitată în limba română, şi care singură ne demonstră o înrăurire străină; pe lângă aceasta este şi forma cu totul straniă a cuvântuluĭ macedoromân. Toate aceste se esplică prin alb. *ghincálă*. Mikl. A. F. II, p. 14 No. 178, cu totul identic atât sub raportul formeĭ cât şi sub acel al înţelesuluĭ.

47. **Ghinte** macedor. de la lat. *gens-ntis* s'a păstrat *numaĭ* la Macedoromânĭ; dacor. *ginte* este un cuvânt modern. introdus de curând. Dar nicĭ Macedoromâniĭ nu'l au direct din limba latină, precum arată *ghi* şi nu *zi* în locu de lat. *ge-i* ca la : *dzenucliu* dacor. *genunchiu* lat. *geniculus* de la *genu; dzinere*, dcr. *ginere*, lat. *gener* etc. ci de la Albanesĭ a venit la Mcdor. alb. *ghind-i :* id. Mikl. A. F. II, p. 30 No 378, este prototipul cuvântuluĭ mcdr.

48. **Gădeli.** *gădilicu* mcr. Mikl. r.u. I, 2 p. 14. Cihac II, 111 consideră acest cuvânt ca de provenienţă *slavică*, de oare ce'l pune sub «éléments slaves»; dar din toate limbile slavice n'aduce de cât bulgăr : *gudulickam* ceea ce nu probează tocmaĭ prea mult originea-ĭ slavică. Din contra deduce deja Diez, Dict. etym. II, s. v. chatouiller, cum observă însuşĭ Cihac ibid. atât cuvântul român cât şi cele romanice de la latinul *catulire*. Dar pentru a ajunge de la *catulire* la *gădeli* a trebuit să treacă prin alb. *gudulis*. De la Albanesiĭ a luat pe de o parte Bulgariĭ acest cuvânt şi ĭĭ au dat o formă deminutivă, şi pe de alta Româniĭ, ĭar nu, după cum s'ar părea după d-nu Cihac, l'au luat Româniĭ de la Bulgarĭ. Magyar. *gcdéli : a gudurá* cu toate că se pare identic n'are însă de loc a face cu *catulire*, ci derivă de la magy. *ged : gudurare*. Cu aceeaşĭ ocasiune voiu să observ că Cihac I, 113 derivă: *gudurá* de la lat. *conadulari*, o derivaţiune destul de curioasă : căcĭ *gudur* se pare că stă în legătură foarte de aproape cu sus pomenitul *gcdel* magy.

49. **Guşă**, guşă mcr. (Mikl. r. u. I, 2 p. 15) istr. guşă (ibid. I, 1 p. 30) Cihac II, 131 consideră acest cuvânt ca de origine slavă *pentru Românĭ*, de oare ce'l pune sub «elements slaves». Cu toate acestea nu tăgăduește I, 113 şi 114 că chiar Slaviĭ l'au împrumutat de la Italianĭ, cari au *gozzo*. De çe însă să nu'l fi luat Româniĭ de la Albanesiĭ, carĭ au asemenea ; *guşă*, întocmaĭ cu acelaşĭu înţeles ca în limba română, adecă partea *dinainte* a gâtuluĭ, guşa cocoşuluĭ, (Hahn Dict. p. 21).

50. **Creştet.** *criáştedu* mcr. (Mikl. r. u. I, 2 p. 21). De la lat. *crista* avem româneşte : *creasta*; de aci însă nu se poate deriva directu *creştet* cu *ş* palatal, pentru care nu esistă nicĭ o causă fonologică ; pentru terminaţiunea—*et* propune Cihac I, 62 ca etim. latinesc *cristetum*, dar nicĭ aşa *ş* palatal nu este esplicat. Numaĭ dacă priimim mijlocirea albanesuluĭ *kreştă* putem ajunge la rom. *creştet*.

51. **Înghiţ** de la *îngluto* greu este de a presupune căderea vocaleĭ *u* şi înlocuirea eĭ cu vocala *i* din *ĭ* parasitic, care se naşte tot-deauna din combinaţiunea *gl=ghĭ*; d. e : *ghĭaţă* : glacies ; *ghĭem* : glomus etc. de aceea aşĭŭ compara alb. *nghit* : νγγίτ glutino Thummann p. 202. Hahn p. 82. Nu voiŭ să tăgăduesc însă că remâne dificultatea că aceste două cuvinte n'au tocmaĭ acelaşĭu înţeles.

52. **Lágă** mcr. (Mikl. r. u. I, 2 p. 21) de la *larg, alargu*, cu înţelesul : *curro : alerg*, d. e. : în frasa citată de Miklosich l. c. din Boĭagi p. 159; «acolo shâ da cu *dialagă* unu ljepure» ceea ce putem traduce : acolo aleargă un epure. Acest *lagă* nu este alt ceva de cât alb. *langue* : a depărta, *alunga*; cuvântul albanez însuşĭ se bazează pe lat. *largus*, de unde alb. direct : *lĭargă* care a perdut înţelesul de *larg*, si a căpătat acel de : *lat*, şi *departe*, mcr. *lárgu* de asemenea însemnează : *latus* şi : *departe*, tot aşa istro-rom. *larg*. Mikl. r. u I, 1 p. 33 întocmaĭ ca alb. *lĭargă*. Pe lângă forma verbală *langúe* maĭ esistă şi una alb. maĭ completă : *largúe* şi *lĭargúe*, care a păstrat pe *r* de la rădăcina : *largus*. Lesne este decĭ a deduce acuma verbul nostru : *alerg*, de la alb. *lar-*

gue, căcĭ şi înţelesul ce'l are «*alerg*», în limba română, poate prea lesne proveni de la : *depărtare* precum însemnează : *largue* alb. în loc de a fi activ transitiv adică în loc de a *alunga, a depărta* pe cine-va de la un loc, a devenit *netransitiv*, adică mă depărtez pe mine însumĭ de la un loc, *alerg* după cine-va saŭ ceva. Maĭ observăm că şi neogrec. însemnează ἀλάργα : larg, departe, (*alla larga* ital.) ἀλαργάρομαι : mă depărtez. ἀλαργάρω : depărtez. Decĭ nu încape îndoĭală că : *alerg* stă în legătură intimă cu lat. *largus*, prin intermedierea alb. *largue*. De curiozitate pomenesc aci etimologia dată de d-nu Cihac II, 575, care deduce cuvântul *alerg* de la mgy. *nyargalni;* mărturisesc că nu înţeleg ce proces fonetic a avut loc, care să poate schimba *nyargalni* în *alerg*.!?

53. **Lĭábricu** mcdr. (Mikl. r. u. I, 2 p. 22) lat. *labrax*. Dacă cuvântul mcdr. ar veni direct de la cel lat. atuncĭ ar trebui să aibe forma : *labrace*, adică forma casurilor oblice, precum din *crux* : *cruce*, etc.; afară de aceea ar rămânea *ĭ* din silaba a doua în loc de *a* lat. neesplicabil. Albanesiĭ (Mikl. A. F II p. 34 No. 428) au însă : *lĭábric* întocmaĭ ca mcdr. şi de la dânşiĭ a şi fost împrumutat. Neogreceşte sună λαβράκι cu β adică *v* şi nu *b* şi cu *a* în silaba a doua, ceea ce esclude o influenţă neogrecească, asupra dialectuluĭ macedor. în ceea ce priveşte acest cuvânt.

54. **Lăndură** mcdr. (Mikl. ibid.) de la hirundo-inem. dcr *rândurea;* la amândouă dialectele este comună aferesa silabeĭ *hi-* şi terminaţiunea *-ră, rea* de sigur desvoltată de la o formă lat. diminutivă : hirundinella. Dialectul mcdr. maĭ are însă şi *l* în loc de *r*, şi de aceea comparăm alb. *delandu*şe-ĭa idem. derivat asemenea de la hirundo-*hirundula (Mikl. A. F II p. 41 No. 400) şi care, se vede, a avut o influenţă asupra formeĭ mcdr. căcĭ în genere dialectul mcdr. păstrează *r* neschimbat, în tocmaĭ ca cel daco-român.

(Sfârşitul va urma). **Dr. M. Gaster.**

COLECŢIUNE

DE

MODELURĬ DE PICTURĂ RELIGIOSA

DE

DASCĂLUL RADU ZUGRAVU

In museul meu, posed câte-va monumente sau maĭ bine ḑicând probe ale *vechiĭ arte românescĭ* carĭ din nenorocire dispar din ce în ce maĭ mult.

Unul din monumentele cele maĭ interesante pentru amatoriĭ arteĭ române este un caiet în 4⁰ mic coprinzând pe 83 pagine, modelurĭ de *icóne bisericescĭ*, şi pe două treĭ pagine o mică scoală de desemn arătând mânĭ, ochĭ, urechĭ şi alte părţĭ ale corpuluĭ uman! O altă pagină reproduce figura uneĭ *dómne* sau *domniţe române*, în haine de *vânătoriţă* purtând pe umer cucura cu săgeţĭ, şi ţiind arcul în mână (1). Costumul este acel ce se usita la noĭ în secolul al XVII şi XVIII, şi de pe care în vechile nóstre familiĭ boierescĭ se maĭ păstrează încă reproducţiunĭ interesante. Alte cincĭ-spre-zece pagine cuprind rugăciunĭ şi tropare bisericescĭ, *canóne duhovnicescĭ* pentru *deosebitele păcate comise* de slaba omenire, şi o oraţiune de nuntă. O altă pagină cuprinde notiţe despre cutremure întâmplate şi despre morţĭ de ciumă care în câte-va lunĭ au răpit maĭ multe persóne din familia zugravuluĭ!

Numele autoruluĭ acesteĭ colecţiunĭ se găsesce reprodus pe maĭ multe pagine, când cu litere puse pe aceiaşĭ linie, când *cu scaun*, cum se ḑicea în timpul dominaţiuneĭ *slovelor cirilice*, adecă unele puse peste altele. El subscrie, când *Radu zugravu*, când *Dascălul Radu zugravu*.

Acéstă preciósă colecţiune ne dovedesce încă o dată adeverul cât eraŭ de strâns legate de Biserică sciinţa şi arta în România. Dascăliĭ şi diaciĭ, întocmaĭ ca în Francia les clercs de la Bazoche, erau învăţătorĭ, erau zugravĭ, erau cântăreţĭ, erau chiar actorĭ, represintând misterile religióse, ce pretutindene au fost începutul teatruluĭ modern, şi din care remăşiţele ni sânt păstrate încă prin *irodul* saŭ *betleemul nostru*, carĭ din ziua de Crăciun şi până în lăsatul seculuĭ percurg stradele oraşelor nóstre, şi care se representă maĭ cu deosebire de cântăreţiĭ de la Bisericĭ. La începutul încă al acestuĭ secul *irozii* erau ţinuţĭ în onóre maĭ mare; fiiĭ boierilor celor maĭ 'nalţĭ, îmbrăcaţĭ în haine de stofă aurite, mergeau la curtea domnéscă şi la casele boierescĭ cele maĭ însemnate de representau scenele religioase. Aci este loc să esprim un regret că, încă cât este timpul, nu ne îngrijim să păstrăm ultimele remăşiţe ale irozilor, carĭ seculĭ întregĭ cu păpuşele aŭ fost teatrul nostru popular!

(1) Veḑĭ tab. nr. 8.

Inainte de a ne rosti asupra *meritului* colecţiuneĭ noastre, în puntul de vedere artistic, voim a comunica cititorilor nostri ce am putut descoperi despre viaţa *zugravuluĭ Radu.* Din nenorocire avem puţin de zis. Elu este bucurescean, activitatea sea se începe după anul 1720, şi din unele note ale sale resultă că el a trăit până în lungĭ bătrâneţe, având o familie numerósă.

Eată notiţele şi datele privitoare la dânsul, şi pre care le găsim răspândite în înseşĭ colecţiunea sea :

«Să se scie de când ne am luat noĭ, în luna luĭ Aprile în 9 ḑile la leat 7272 (1764) (iscălit) Radu Zugravu».

«Să se scie când ni s'au născut fii-mea Stanca în August 6 la leat 7273(1765).

«S'au născut fiul nostru Constandin în Iulie 20 zile la leat 7277 (1769).

«S'au născut fiica Safta la Octomvrie 21, 1771.

«S'au născut fiica noastră Sultana la Marte 31, 1773.

«S'au născut fiul nostru Nicolae la Aprilie 22, 1776.

«S'au născut fiul nostru Stroie la Iuniu în 23, 1779.

«S'au născut fiul nostru Tudorache la Noemvrie 1, 1781.

«S'au născut fiica noastră Soara Februarie 8, 1786.»

Şi acum începu nenorocirile :

«Să se scie de când au murit frati-meu Iordaki de ciumă în luna luĭ Iulie 9 zile leat 7278 (1770),

«Şi sorămea Eana tot atuncĭ în luna luĭ Octomvrie 5 zile leat 7279 (1770).

«Să scie de când au murit surumea a mijlocie Iţa tot atuncĭ de ciumă în luna luĭ Octomvrie 27 zile, şi sorumea au murit a mică tot atuncĭ de ciumă, şi tată-meu tot atuncĭ au murit tot de ciumă, Noemvrie 10 zile.»

In unele pagine găsim apoĭ câte-va notiţe istorice :

«Să se scie de când au venit Măria Sa Stefan Gehan Voevod în luna lui April în 26 la 7 ceasurĭ din ḑi, şi au tăiat pe Bâjăscu, şi pe Stefănache 'l au spânzurat la leat 1764. (1)

In josul Madoneĭ ce o reproducem (tab. No. 7), cetitoriĭ noştri vor ceti următoarea semnătură, *Radu zugravu* Iulie 17, 1775. Acesta este unul din puţinele desemne românescĭ din timpul trecut ce avem purtând numele pictoruluĭ şi data.

Eată acum ce cu ocasiunea notăriĭ cutremurilor întâmplate, găsim însemnat sub capul sântuluĭ Ioan care 'l reproducem sub No 6.

«S'aŭ cutremurat pământul în zioa de Vinerea mare la 6 ceasurĭ din zi pe la prânz foarte rău, căcĭ s'au surpat sfintele bisericĭ şi Colţia din Bucurescĭ Octombrie în 14, 1802.

(Dascălul Radu zugravu);

(1) Fotino, Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας, τόμος β', p. 331 : «'Ελθὼν οὖν ὁ ἡγεμὼν εἰς Βλαχίαν ἐν ᾧ ἔμβαινε μὲ τὴν συνήθη λαμπρὰν παράταξιν ἐν Βουκουρεςίῳ, ἔδωκε προςαγὴν ἀμέσως περὶ τοῦ φόνου τῶν δύω ἀρχόντων, καὶ τὸν μὲν ἕνα καλούμενον Στόλνικον Στεφανάκην ἐκρέμασαν εὐθὺς εἰς τὴν κάτω πόρταν τῆς ἡγεμονικῆς Κούρτης, τὸν δ' ἕτερον Γεώργιον Μπαζέσκον τὸν τῶν 'Απρόδων Βατάχον, ἐν τῇ κάτω πόρτᾳ ξίφει ἀπέτεμον κατὰ τὴν κς'. τοῦ μηνὸς 'Απριλλίου.»

Ear alăturea cu figura Domniţiĭ vânătoare, maĭ găsim următoarea notiţă :

«S'au cutremurat pământul luna Martie în 14 zile pe la treĭ ceasurĭ din ḑi, fiind la liturghie în biserică, Duminecă la leat 1798, Martie 14.

(Radu zugravu am scris).

Pe o altă pagină representând pe Sabaoth pus pe un medalion în formă de stea înconjurată de cheruvimĭ găsim alte două notiţe, tot despre cutremure :

a) 1793 S'au cutremurat pământul la luna luĭ Noemvrie în 26 Duminecă spre Lunĭ, la două ceasurĭ din noapte la cină. S'au cutremurat foarte tare cât ne am...... (sters).

b) «S'au cutremurat pământul la luna luĭ Martie în 26 într'o Marţĭ seara spre Mercurĭ la cina a mare, în septămâna cea luminată, în *zilele principuluĭ Neamţuluĭ*, 1789.» (1)

Inainte de a intra în descrierea picturelor şi desemnelor ce cuprinde colecţiunea *zugravului Radu*, reproducem de curiositate, oraţiunea meritoare de care am făcut menţiune. Póte că acéstă felicitare se citea pe la nunţĭ de însuşĭ *zugravu*, el şi *dascăl* tot odată.

Eato :

«Marele şi puternicul Dumnezeu dinceput au făcut cerul şi pământul, şi au înfrumuseţat cerul şi pământul cu sórele şi cu luna şi cu stelele de luminează zioa şi noaptea, ear maĭ pe urmă au luat Dumnezeu din pământ şi au zidit pe stremoşul nostru Adam, şi vĕzând Dumnezeu că nu este bine să fie omu singur 'lau adormit cu somn firesc, şi luând o cóstă dintr'ânsul au zidit pe stremoaşa noastră Eva. Ear dacă s'au pomenit Adam din somn au ḑis : eată os din oasele mele, şi trup din trupul meu. Drept aceia zise Eva că va lăsa omul pe tatăsău şi pe mumăsa şi vor fi amândoĭ un trup. Din acel cuvânt remase şi se trase din neam în neam până ajunse (vremea) şi la vârstea acestor doĭ tinerĭ cari 'şĭ au plecat genuchile la pământ şi se rógă D-voastră cinstiţĭ socri ca săĭ ertaţĭ şi săĭ blagosloviţĭ, precum au blagoslovit Dumnezeu pe Avram cu Sara, şi pe Isac cu Reveca, şi pe Iacov cu Rahila. Şi Iacov au blagoslovit pe ceĭ 12 patriarşĭ ; pentru că blagoslovenia părinţilor întemeiază casele feciorilor. Şi iarăşĭ se roagă D-voastră ca săĭ ertaţĭ şi săĭ blagosloviţĭ precum au blagoslovit Dumnezeu apa în Cana Galileĭ, de s'au făcut vin, care bucuria să fie în casa cuconilor acestora care a avut'o fericita Elena când au aflat cinstita cruce. Şi să le dăruiască Dumnezeu roua ceruluĭ de sus, şi din grăsimea pământuluĭ de jos (rupt) lor de grâu, de vin şi de untdelemn. Şi să ne învredniceasca Dumnezeu a vedea şi a vĕ bucura de fiĭ şi de fete. Ear D-voastră să remâneţĭ cu dragostea luĭ Dumnezeu amin.»

Vin acum la înseşĭ desemnele şi aquarelele (căcĭ cele maĭ multe sunt aquarele), făcute în colorĭ naturale scóse din plante, negreşit de însuşĭ Radu zugravu. Colorile predominante sunt roşu, albastru palid, verde palid, verde închis, galben matu.

(1) Negreşit ducele de Coburg, generalisimul oscireĭ austriace din Principate.

Altele d'asemenea sunt reproduse în sepia; altele, şi cele maĭ multe, numai cu cerneală, şi unele chiar în condeiu de plumb. Colecţiunea întreagă formează o adevărată scólă a pictureĭ religióse pentru bisericile ortodoxe. Stilul este acel bisantin pe care îl găsim maĭ în tóte bisericile nóstre, maĭ ales acele din sate. Unele din aceste desemne însă se věd inspirate de stilul bizantin-german, sau de acel al vechilor maistrĭ italianĭ.

De esemplu aquarelele care representă mórtea călare luptându-se cu treĭ arcaşĭ din care unul ţine arcul, altul sabia şi al treilea cumpăna, călcând peste trupurĭ omenesci (tab. No. 5), este negreşit inspirat din una din faimoasele gravurĭ ale luĭ Albert Dürer. Cetitoriĭ nostri vor găsi anexată aicea această remarcabilă lucrare.

Regretăm că mijloacele Revisteĭ nu'ĭ permit a reproduce în întregul sĕu colecţiunea interesantă a dascăluluĭ Radu zugravu. Ne propunem în viitoarea sesiune a Academieĭ române a'ĭ cere puternicul său concurs pentru a putea păstra istorieĭ arteĭ române această preciósă colecţiune.

Noĭ pentru acum punem sub ochiĭ cetitorilor noştri optu reproducţiuni din lucrarea zugravuluĭ Radu. Fie-care din ele se esplică prin însăşĭ ea.

O singură observaţiune pentru reproducţiunea No. 4. Alăturea cu desemnul zugravuluĭ nostru, am pus o variantă a aceluiaşĭu subiect scósă de pe o *icónă* ce se află tot în Museul nostru. Această icoană are două feţe; una representă pre *Sânţiĭ Constantin şi Elena* în ornate împărătescĭ, având în mijloc crucea. Pe cea laltă faţă se află acelaşĭu subiect ca şi al lucrăriĭ zugravuluĭ Român. Icóna este făcută pe un carton de hârtie învârtoşat cu cleiu. Colorile sunt foarte viĭ, şi fundul este curat. Dînsa denotă o artă bizantină maĭ perfecţionată de cât cea din colecţiunea luĭ Radu, şi este şi maĭ vechie; ast-fel în cât suntem în drept a crede că *icoana* a servit de model lucrăriĭ zugravuluĭ nostru. Această icoană se datoresce probabil unuĭ din pictoriĭ religioşĭ carĭ au păstrat arta bizantină la umbra mănăstirilor, şi în special a celor din Muntele Athos.

Tabelele No. 2 şi 9, reproduc doue din cele maĭ remarcabile desemne ale colecţiuneĭ; ar fi un pleonasm de a spune că întâiul tabloŭ representă pre Isus Christos, şi al doilea, punerea sea în mormînt.

Ne maĭ rămâne acum a spune de unde Museul meu a făcut această preciósă acquisiţiune. Ea a trecut în posesiunea nóstră din colecţiunea D-luĭ locotenent-Colonel Papazoglu, carele şi D-luĭ a găsit'o în Monastirea Bunea, din judeţul Dâmboviţa unde din vechime încă şi până maĭ de ună-zi era o scoală pentru zugravii nostri.

Eată notiţa scrisă de D. Papazoglu pre care o găsim pe ultima pagină a colecţiuneĭ *Dascăluluĭ Radu zugravu :*

«Aceste desenurĭ s'au găsit de mine la un bătrân la Sfânta mănăstire *Bunea* în districtul Dîmboviţa la anu 1860 când am revizuit-o cu ord. Ministeruluĭ de Culte No. 4657.»

29 Aprilie 1882. **M. Kogălniceanu.**

CEVA DESPRE CONJUNCTIVUL ROMÎNESC.

Printre schimbările ce sufere limba sînt unele pricinuite de uitare. Adevĕrat prin uitare nu se schimbă un sunet în altul, nicĭ nu se leapădă o vocală sau o consună; dar se poate schimba înţelesul unuĭ cuvînt, măcar că forma luĭ remîne aceiaşĭ. Sfera înţelesuluĭ unuĭ cuvînt sau se maĭ măreşte sau se maĭ restrînge; dar atît mărirea cât şi restrîngerea se fac prin uitarea înţelesuluĭ primitiv al cuvîntuluĭ. Cînd zicem astă-zĭ: *«cîntec de lume»*, *«a intrat în lume»* *«a fi că lumea-i rea»* etc., nu ne maĭ gîndim la înţelesul primitiv al cuvîntuluĭ *«lumen=lumină»*, din care derivă *lume* al nostru; ba, generaţia asta tînără, uitînd şi ce maĭ ţineau minte bătrîniĭ, cînd ziceau *«lumea unuĭ inel»*, zice *«lumina sau piatra unuĭ inel»*; căcĭ ce ar însemna pentru dînsa *le monde d'une bague!* Cine se maĭ gîndeşte astă-zĭ, cînd zice *«ruşine»* la coloarea *roşă*, şi e de sigur că *roşire* şi *ruşine* este etimologiceşte chiar acelaşĭu cuvînt; deosebirea lor fonetică se esplică prin deosebirea timpuluĭ, cînd s'au format aceste două cuvinte din roş (rŭssius) şi prin o inrîurire dialectală. O dată se păstra maĭ mult în memoria obştească din sensul etimologic al acesteĭ vorbe, căcĭ în cronica luĭ Moxa (scrisă pe la începutul veaculuĭ al 17-lea), se vede espresia *«ruşine rea»*, adică *roşirea feţeĭ* produsă de un sentiment defavorabil, spre deosebirea de *roşirea feţeĭ* produsă de un sentiment favorabil.— Cuvîntul *greaţă*, care are astă-zĭ un sens pejorativ, a fost o dată un eufemism întrebuinţat în locul unuĭ alt cuvînt, ce, sau a dispărut, sau a ajuns de tot trivial. *Greaţă*, venind din *gravitia-grevitia*, după cum *greu* provine din *gravis-grevis-grevus*, însemna *orĭ-ce greutate;* căcĭ Moise vorbind către Dumnezeu (în vechea scriptură de la Orestia, tipărită în 1582) îĭ zice «кь грѣскь кȣ грѣцѫ» (vezĭ Chrestomatia Cipariu p. 60), adică *vorbesc cu greutate.* Prin urmare uitarea sensuluĭ primitiv al cuvîntuluĭ *greaţă* l'a redus la sensul restrîns şi pejorativ, unde se găseşte astă-zĭ. Alte orĭ un cuvînt şĭ-a schimbat sensul prin uitare in cea maĭ mare parte din accepţiunile luĭ, afară de una, aşa este verbul *a lua* (din *lĕvare*), care pretutindenea a luat locul luĭ *prehendere-prendere*-**prindere**, numaĭ în espresia *a se lua (mă duc la ţară ca să mă maĭ ieŭ; se maĭ iea şi el cu cîntecul* etc.) are înţelesul foarte apropiat de *levare*, căcĭ înseamnă *a se uşura moraliceşte, a se descărca de grijile ce-ĭ apasă sufletul*, sau ceia ce s'ar esprima franţuzeşte prin *se distraire, s'amuser*. Dacă am lua următoarea frază din predoslovia cronicariuluĭ Ureche: «Mulţĭ scriitorĭ s'au nevoit de au scris rîn-

«dul şi povestea ţerilor şi au lăsat izvod pre urmă, şi bune şi rele să rămîie «feciorilor şi nepoţilor, să le fie cele bune de învăţătură, iar cele rele ca să «se poată feri, şi să se socotească, şi celor bune să urmeze». Pe lîngă legăturile sintactice ale deosebitelor propoziţiĭ între dînsele, pe care noĭ le facem altmintrelea de cum le făcea Ureche; apoĭ sensul multor vorbe este schimbat în limba de astă-zĭ: *a se nevoi* însamnă astă-zĭ *a lupta cu nevoile («m'oiŭ nevoi şi eu cum oiŭ putea»)* şi locul luĭ din sfera, unde este întrebuinţat de Ureche, e prins de verbul *a se sili; rînd*, nu maĭ însamnă astă-zĭ şi *natura* sau chiar *constituţia*, cum însemna pe vremea luĭ Ureche, ci numaĭ *şirul sau ordinea;* apoĭ *poveste* şĭ-a restrîns sensul în cît nu maĭ însamnă orĭ-ce *naraţie* ci numaĭ acele păstrate din viu graiu în popor. Ce să maĭ zicem de *izvod*, ce, avea pe atuncĭ o sferă maĭ mare, căcĭ însemna şi *memoriu*, şi de *a se socoti* întrebuinţat reflexiv, cu însemnare de a *reflecta*, aplicaţie şi sens ce nu mai sînt astă-zĭ. Din puţinele exemple ce am examinat aicĭ se vede că pe lîngă modificările fonetice, foarte încete, ce sufer cuvintele, ele maĭ priimesc şi modificărĭ de înţeles, adese orĭ foarte marĭ. Nu este însă nicĭ o legătură între modificările înţelesuluĭ şi între cele fonetice; dovadă că de la veacul al 16-lea încoace întîlnim o mulţime de schimbărĭ de înţeles în cuvinte, ce n'au primit nicĭ o modificare în formă. Uitarea înţelesuluĭ primitiv este un mijloc sau maĭ bine pricina trecereĭ unuĭ cuvînt, remas neatins în formă, de la un sens la altul. Dar uitarea aceasta, care la prima vedere pare ceva aşa de neregulat şi capricios, trebue să se facă şi ea după nişte anumite legi; căcĭ şi schimbările fonetice s'au părut la începutul îndeletnicireĭ cu dînsele foarte neregulate şi capricioase, şi cu toate aceste pentru multe dintr'însele s'au aflat legi tot aşa de nestrămutate ca şi legile natureĭ. Recunoaştem că acele legi psihice, după care se modifică înţelesul cuvintelor uneĭ limbĭ, aŭ să fie maĭ greu de aflat de cît legile modificăreĭ materiale ale cuvintelor; dar ştiinţa despre limbă nu va fi deplină de cît atuncĭ, cînd va cunoaşte exact amîndouă aceste categoriĭ de legĭ. Şi apoĭ ştiinţa psicologieĭ, orĭ cît ar fi ea de mîndră, în sferele metafizice, pe unde pluteşte adese orĭ, va trage un folos netăgăduit din constatarea legilor, după care se face modificarea înţelesuluĭ cuvintelor! — Pînă cînd se vor face aseminea încercărĭ, noĭ ne mulţămim a fi arătat pe scurt cititorilor noştri că uitarea sensuluĭ primitiv pricinueşte multe schimbărĭ în înţelesul cuvintelor, şi aceasta pentru ca să fim maĭ bine înţeleşĭ în esplicarea unor forme de gramatică, unde uitarea are un rol foarte mare.

In gramaticile noastre se dau sub numele de conjunctiv următoarele forme:

1) Conjunctivul prezent:

să laud
să lauzĭ
să laude
să lăudăm
să lăudaţĭ
să laude

2) Perfectul conjunctivuluĭ
să fi lăudat

pentru toate persoanele şi pentru amândouă numerile;

3) Plus cam-perfectul conjunctivuluĭ
să fi fost lăudat

iarăşĭ pentru toate persoanele şi pentru amîndouă numerile.

Să ne ocupăm maĭ întiiu de conjuncţia *să;* ea provine din conjuncţia latinească *si=se=să*, şi cînd însemnează modul conjunctiv şi-a pierdut orĭ-ce înţeles, sau maĭ bine niminea nu-şĭ maĭ aminteşte înţelesul de *«dacă»* ce-l avea în latineşte; căcĭ *să* leagă numaĭ verbul uneĭ propoziţiĭ subordinate cu cel din cea principală. De esemplu:

«nu cred să laude el pe Ioan»
«nu cred să fi lăudat el pe Ioan»
«nu cred să fi fost lăudat el pe Ioan» (aceasta maĭ rar).

Pînă aici avem uĭtare complectă a înţelesuluĭ primitiv al conjuncţieĭ *si=se=să;* şi dacă nu am avea espresiĭ ca:

să nu fi fost eu acasă, se întîmpla ceva,
să fi ştiut cu una ca aceasta
etc.,

unde *să* însemnează *dacă*; şi în vechea romînească espresiĭ ca:

Ē СЪ НОУ АСК8ЛТАРЕ ЕИ, СП8НЕ ЛА БЕСѢРЕКѪ.
«e să nu ascultare eĭ, spune la beseareсă»
(Chrestomat. Cipariu p. 5)

ШИ ЅИСЕ ДѠМНОУЛ СЪ ВѠЮ АФЛА Й ДРЕПЦИ ꙟ СОДѠМ.
«şi zise Domnul să voiu afla opt dreptĭ în Sodom»
(Vechea scriptură de la Orestia, Ghrest. Cipariu p. 55)

«să vezĭ, poţĭ să mă curăţeştĭ»
«să amu fure ochiul tău prost, tot trupul tău luminat va fi»
(vezĭ Manuscriptul din 1574 *Columna luĭ Traian* de D-l Hasdeu 1882, Nr. 2)

unde asemenea *să* însemnează *dacă*, — ni-ar veni cam greu să credem că *să* din espresiĭ ca *«voiesc să vie»* provine din conjuncţia *si* cu înţeles de *dacă*. — Se înţelege că sensul de *dacă* a luĭ *si—se—să* nu s'a uitat într'o bună dimineaţă, fără nicĭ o punte de trecere către sensul de simplă legătoare, ce-l are astă-zĭ conjuncţia *să*. — Cînd zicem în exemplul de sus *«să fi ştiut eu una ca aceasta»* arătăm şi o condiţie (care aminteşte pe latinescul *si*), dar şi o dorinţă. Sensul acest din urmă ni se pare a fi fost puntea de trecere către înţelesul de legătoare fără sens, pe care îl întîlnim în espresiile:

vreu să merg
gîndesc să lucrez
nu cred să vie
etc.

In adevĕr Diez (în Gramatica limbilor romanice III p. 328 traducerea franceză) constată în toate limbile romanice întrebuințarea conjuncţieĭ *si* în invocaţiĭ şi în jurăminte, unde ea se construeşte regulat cu conjunctivul :

ital. *l'uom, se dio mi vaglia, creato fu.*
ispan. *si el criador vos salve*
» *si veas paraiso.*
provincial. *se dieus m'ajut.*
vechiu franc. *se m'ame soit sauvée.*
» *se nostre sires me regart.*
» *se diex me saut.*

Putem fără mare greutate să apropiem cel puţin de unele din espresiile sus citate, vorbele romîneştĭ :

să dea Dumnezeu,
să fiĭ sănătos,
să vie Dumnezeu să rîsipească vrăjmaşii,
aşa să mi ajute Dumnezeu.
etc. etc.,

carĭ toate sînt nişte propozițiĭ subordinate, atîrnate de un verb subînţeles, ce ar esprima ideia de *voinţă* sau de *dorinţă*. De la ideile de *voinţă* şi de *dorinţă* s'a trecut la cele de *trebuinţă* şi de *putinţă* :

«trebue să meargă»
«pot să spun»
etc.,

apoĭ la *rugăminte, poruncă, permisiune* etc.

Te rog să nu-mĭ facĭ rău
Porunceşte-ĭ să vie
etc.

Şi aşa a căpătat limba noastră o conjuncţie (să), ce însoțește modul conjunctiv, şi une orĭ ea singură îl deosebeşte de modul indicativ; căcĭ forma verbuluĭ este aceiaşĭ pentru amîndouă modurile. Cele-lalte limbĭ romanice n'au dat această desvoltare conjunctieĭ *si* (se); de aceia ele esprimă raporturile de care am vorbit maĭ sus prin conjuncţia *que* (din quod). Limba noastră încă întrebuinţează conjuncţia *că* (din quod), numaĭ tot deauna cu modul indicativ.

Forma însăşĭ a verbuluĭ la modul conjunctiv present nu reproduce forma conjunctivuluĭ latinesc de cît numaĭ la persoanele III-a de la amîndouă numerile :

1) Conjugare	**2) Conjugare**
cantet-să cînte *	*taceat-tacat-să tacă.*
cantent-să cînte	*taceant-tacant-să tacă*
3) Conjugare	**4) Conjugare**
credat-să creadă	*audiant-audat-să auză saŭ să audă*
credant-să creadă	*audiat-audant-să auză saŭ să audă*

Cele-l'alte persoane de la conjunctivul present :

să cînt	să tac	să cred	să aud
să cînțĭ	să tacĭ	să crezĭ	să auzĭ
—	—	—	—
să cîntăm	să tăcem	să credem	să auzim
să cîntațĭ	să tăcețĭ	să credețĭ	să auzițĭ

sînt întocmaĭ ca cele de la presentul indicativuluĭ, de unde urmează că cele două modurĭ (indicativul și conjunctivul) privite dintr'un punct de vedere sintactic, mult deosebit de cel al sintaxeĭ latine, s'au confundat în multe locurĭ. In confusiunea aceasta conjunctivul a perdut nu numaĭ cea maĭ mare parte din persoanele de la un timp (precum se vede la conjunctivul present romînesc) înlocuindu-le prin cele de la indicativ; ci chiar multe din formele luĭ aŭ trecut la indicativ; așa plus cam-perfectul conjunctivuluĭ latinesc, care în cele-l'alte limbĭ romanice a devenit un imperfect al conjunctivuluĭ; în limba romînească a trecut tot în calitatea de plus cam-perfect la indicativ: *Cîntasem*, *tăcusem*, *crezusem*, *auzisem*. Afară de trecerea unuĭ timp întreg de la modul conjunctiv la indicativ prin uitarea roluluĭ vechiŭ al conjunctivuluĭ (uitare ale căria fase nu le putem determina nicĭ atîta cît am putut pentru conjuncția *si—se—să*), avem între formele auxiliarilor *sînt* și *am* persoane, cari nu se pot esplica foneticește altmintrelea, de cît derivîndu-le din formele conjunctivuluĭ. Așa indicativul presentuluĭ de la verbul *sînt* ar fi trebuit să fie :

Sum=su-să-s
es=e (perdut)
est=e=i
Sămus=som (perdut)
estis=ești (perdut)
sunt=su-să-s

* Formele romîneștĭ derivă din cele latineștĭ în conformitate cu legile fonetice ale limbeĭ noastre :

1. Toate consoanele finale latineștĭ au căzut și aicĭ, cum au căzut pretutindenea *fără nicĭ o escepție*; prin urmare *cantet* s'a identificat cu *cantent=cante.*

2. *A* finală neîntonat de la cele-l'alte conjugărĭ a trebuit să devină *ă* maĭ întâiŭ la îmmulțit; unde *n* final *(tacant, credant, audiant)*, măcar că a căzut ca și *t*, tot a lăsat după dînsul o resuflare nasală, care cu vreme a schimbat pe *a* în *ă*. *A* cel de la singurit încă s'a schimbat în *ă* prin analogia conjugărei I-iŭ, unde amîndouă persoanele a III-a deveniseră asemenea.

(Conform legilor fonetice : 1, toate consoanele finale dispar. 2, *ŭ* scurt clasic se rostea ca un *o* închis în limba latină populară, prin urmare *sŭmus* = *somu-somŭ-som* ; şi 3, dintre dintalele *s* şi *t* de o potrivă atacabile de i (iod), cea maĭ susceptibilă este *s* ; de aceia estis = eşti).

Prin urmare din presentul verbuluĭ *esse* de la indicativ au rĕmas drept foneticeşte numaĭ formele : *s*, *ĭs* şi *e—i* ; cele-l'alte s'au perdut şi sînt înlocuite prin formaţiunĭ nouĭ, ca *este* (format din *est* prin adăugirea unuĭ *e* după analogia persóneĭ a III *vede*, *crede*, *aude*), şi din momentul ce a fiinţat *este*, numaĭ de cît s'a născut şi *esti* la a doua persónă de la singurit; căcĭ după cum *florescĭt—florestit—floreste* avea la II-a persoană *florestis—floresti* (confusia între *sci şi sti* este foarte veche), de aseminea şi *este* a trebuit prin analogie să aibă la adoua persoană *esti—eşti*. A III-a persoană de la îmmulţit *sunt* n'a putut să dea foneticeşte *sînt*, căcĭ, dacă am admite că prin analogia celor-l'alte verbe, carĭ toate aveaŭ la persoana III-a plural un *u*, s'a adăugit şi aicĭ *u*, şi aşa s'a zis *suntu*, ceia ce a împedecat căderea celor două consoane finale,—încă nu am putea esplica presenţa luĭ *î* din *sînt* ; căcĭ nicĭ un romîn, afară de pedanţĭ, a căror pronunţare are *valoare* numaĭ în lumea comedieĭ, nu pronunţă *sunt*. De unde dar s'a luat forma *sînt?* Este evident că avem persoana a III-a de la plural a conjunctivuluĭ present «*sint*» ; unde *i* fiind scurt s'a pronunţat în limba latină populară ca un *e* închis (aceasta este o lege demonstrată cu ajutorul tuturor limbilor romanice). Dar dacă ceĭ nedeprinşĭ cu demonstraţiile metoadeĭ ştiinţifice aplicate la filologia romanică, nu ar crede această lege, formele *sem*, *seţĭ* (sau *set*) ce se găsesc prin cărţile vechĭ, ca remăşiţă din foasta limbă romînească*, vor putea să-ĭ convingă că ele provin din *sĭmus*, *sĭtis* schimbate în *semus*, *setis* (vezĭ pentru existenţa acestor forme T. Cipariu, Principie de limba p. 138—139). Acum, dacă *sĭmus*, *sĭtis* schimbate în *semus*, *setis* au dat *sem*, *seţĭ*, apoĭ a treia persoană de la îmmulţit *sĭnt* schimbată în *sent* a trebuit să dea maĭ întâiŭ *sănt* сънтъ prin schimbarea luĭ *e* în *ă* din pricina luĭ *s* precedent, şi apoĭ *sînt* сжнтъ, din pricina înrîurireĭ combinate a luĭ *s* precedent şi a luĭ *n* următoriu. Prin urmare *sînt* este o formă de la conjunctiv trecută la indicativ, din care s'au creat prin analogie *sîntem*, *sînteţĭ*, şi care tot prin analogie a trecut şi la persoana I-iu de la presentul indicativuluĭ (de vreme ce *văd* este şi persoana III plural şi întâia de la singular, *cred* şi *aud* aseminea). Formele *sem*, *seţĭ* au dispărut cu încetul şi s'au înlocuit prin *sîntem*, *sînteţĭ*, create din *sînt* după o analogie cu totul superficială (*eĭ văd*, *noĭ vedem*, *voĭ vedeţĭ* au servit de model acesteĭ formaţiunĭ). Observăm în treacăt, că ceĭ ce-şĭ fac un titlu de învăţaţĭ scriind *sunt*, *suntem*, *sunteţĭ*, se înşală şi aicĭ, ca orĭ unde nu vor scrie vocala ce o rosteşte un norod întreg, căcĭ n'au pus mîna pe vocala primitivă, ci numaĭ se fac de risul generaţiilor viitoare ; de vreme ce vocala primitivă în casul de faţă este *ĭ*, iar cea din care derivă *î* este un nenorocit *e* închis

* Noĭ înţelegem prin «*foasta limbă romînească*» o fasă intermediară a limbeĭ noastre între limba latină populară şi între limba de astăzĭ.

în condițiile în care l'am arătat noĭ aicĭ! Cînd am avea măcar un singur monument din foasta limbă romînească, am vedea după ce principiŭ sintactic a fost posibilă această amestecare a unor forme de la presentul conjunctivuluĭ cu cele de la presentul indicativuluĭ, şi tot de o dată am putea să întrevedem cum isvoraşte acel principiŭ sintactic din sintaxa latinească. Se poate ca acel principiu să răsară şi să se pună în evidență, fără descoperirea vre-unuĭ monument din foasta limbă romînească, numaĭ prin studiul ştiințific al sintaxeĭ romîneştĭ în toată economia eĭ; însă aceasta va fi opera viitoruluĭ. Pînă atuncĭ, noĭ prăşitorĭ de părticele micĭ dintr'un lan nemărginit, scormolind cu legile fonetice, ce am putut constata pîna acum, am maĭ dat peste un amestec de tot curios al conjunctivuluĭ cu indicativul. Zicem de tot curios, fiind că vedem confusia nu numaĭ în privința moduluĭ, ci şi a timpuluĭ! Toată lumea, şi chiar d-l de Cihac, crede că a III-a persoană a presentuluĭ indicativ de la verbul *a avea*, «*are*» este de origină latinească; însă nimine n'a arătat originea eĭ, din ce formă anume provine, şi după ce lege fonetică. Noĭ am constatat aiurea (*Romania*) legea dispăreref diftonguluĭ *uă* (pentru amintire dăm aici cîte-va esemple : *nŏvem-neve-neuă-neauă-nea; ζαβα-zauă-za; lĕvat-lieva-lieuă-ieauă-iea* etc.); acum aplicînd această lege la forma *haberet* (III-a persoană de la imperfectul conjunctivuluĭ), cu mutare de accent *háberet* (esplicarea mutăriĭ accentuluĭ este un fapt de analogie prea lung pentru a fi desfăşurat aici), apoĭ *áveret-áuere-áuăre* * şi în sfârşit prin disparerea diftonguluĭ *uă* avem «*are.*» Iată dar a III-a persoană de la imperfectul conjunctivuluĭ furişată, în urma uneĭ grozave uĭtărĭ a sensuluĭ eĭ primitiv, la presentul indicativuluĭ!

Cele-l'alte două timpurĭ de la conjunctiv, anume perfectul «*să fi lucrat*» şi maĭ mult-ca perfectul «*să fi fost lucrat*» sînt creațiunĭ romîneştĭ şi înfățoşaze următoarele particularitățĭ :

1. Ele sînt formate din conjunctivul *să fiu*, *să fii*, *să fie*, *să fim*, *să fițĭ*, *să fie*, (de la lat. fio-fieri-factus), cari au luat locul luĭ *sim-sis-sit*, *simus-sitis-sint*, trecut la indicativ, după cum am vĕzut maĭ sus, şi din participul trecut. Insă fiind-că *să fiu*, *să fii* etc. servesc şi la formarea unui present al conjunctivului în forma pasivă, apoĭ s'a făcut o diferențiare : formele întregĭ şi personale (*să fiu*, *să fii* etc. au rĕmas pentru pasiv *să fiu lăudat de alții*, *să fii lăudat* etc.); iar «*să fi*» nepersonal şi neschimbat la numĕr, în unire cu un particip trecut al unuĭ verb transitiv, serveşte de perfect al conjunctivuluĭ activ, d. e. «*să fi lăudat eu purtarea luĭ,*» *să fi lăudat voĭ purtarea luĭ,*» etc. Diferențiarea aceasta s'a făcut în puterea uneĭ legĭ psicologice (pe care am constatat'o

* Schimbarea luĭ *e* din *auere* în *ă* se face în puterea legiĭ, că orĭ-ce *e* aflătoriu după un *u* se schimbă în *ă*, d. e.

novem—noue—nouă
nobĭs—noue—nouă
vobĭs—voue—vouă
etc. etc.

în *Romania*) şi care se poate resuma ast-feliu : *orĭ de cîte orĭ o formă serveşte a esprima două categorii gramaticale deosebite, se iveşte în limbă tendinţa de a o bifurca.* In casul nostru «*să fiu lăudat*» avea şi înţeles activ ca perfect al conjunctivuluĭ activ, şi înţeles pasiv ca present al conjunctivuluĭ; de aceia s'a născut tendinţa de a le deosebi şi în formă, după cum erau deosebite în înţeles. In cărţile bisericeştĭ din veacurile trecute (sec.16-lea şi 17-lea), în cronicĭ şi în documente nu se vede încă diferenţiarea :

«Aflăse această ţară *să fie locuit* şi alţii întrînsa maĭ înainte de noĭ.»

(Ureche)

«Atuncĭ zic uniĭ cum *să hie zis* Ion Vodă.

(Ureche *Letop.* ed. I. t. I. p. 116).

«Numaĭ unul zic *să fie scăpat* (activ).

(ibidem p. 204).

«Cît şi singur Paşa *să nu fie aflat* îndămână *o luntre mică*» (activ transitiv). etc. etc. (Miron Costin, *Let. ţĕreĭ Mold.* ed. I. t. I. p. 214).

2) Adevĕrat nu esistă în limba latinească tipurĭ, din care să derive espresiile romîneştĭ *să fi lucrat* şi *să fi fost lucrat*, şi nicĭ nu sîntem în drept să presupunem că ar fi esistat în limba latină populară, căcĭ această presupunere este permisă numaĭ atuncĭ, cînd maĭ multe limbĭ romanice, ce nu s'au putut înrîuri una pe alta, sînt de acord asupra unuĭ fenomen. Netăgăduit că materialul din care sînt formate aceste espresiĭ este latinesc ; însă aşa de tare s'a uitat sensul primitiv al acestuĭ material, în cît dacă ne am încerca să dăm fie-careĭ părţĭ forma latinească cu înţelesul primitiv, am căpăta o monstruositate, că ce ar însemna : *si fiat lucratus*, şi *si fiat fuistis* * *lucratus?*

Important este din punct de vedere sintactic, cum verbul *a fi* echivalent în sens cu *esse*, şi cum participul *fost* au ajuns să servească de auxiliare formeĭ active. Pentru esplicarea acestuĭ fenomen noĭ am susţinut aiurea (Introducerea la o carte de citire cu litere chirilice p. II—IV) că o dată numaĭ verbele neutre s'au conjugat cu verbul *sum*, iar cele transitive cu *habeo*, ca auxiliar; dar fiind-că deosebirea între verbele neutre şi cele transitive este foarte grea de făcut, căcĭ din pricina maĭ multor împrejurărĭ uşor poate un verb să treacă de pe un tărîm pe altul, apoĭ s'a făcut o confusie, care confusie a provocat luptă între verbulŭ *sum*, ca auxiliar şi *habeo*, de unde acest din urmă a eşit învingător, de vreme ce astădĭ şi verbele neutre se conjugă cu *habeo* (am dormit, am venit etc.); însă victoria luĭ *habeo* nu este deplină, căcĭ verbul *sum* sau echivalentul său *fio*, a rĕmas la perfectul şi la plus-camperfectul conjunctivuluĭ (*să fi lucrat* şi *să fi fost lucrat*), şi încă cu înţeles activ transitiv.

A. Lambrior.

Iaşĭ.

* Aiurea (în întroducerea uneĭ cărţĭ de citire cu litere chirilice p. XXXIII şi XXXIV) am arătat cum *fost* participiul trecut al verbuluĭ *sînt* nu poate să provină de cît din *fuistis-fostis-fosts-fost* ; căcĭ la multe verbe persoana a doua a preterituluĭ la îmmulţit avea aceiaşĭ formă ca participul trecut; d. e. *adăpat, tăcut, auzit* etc. erau şi persoana II plural a preterituluĭ, şi participe trecute.

FINANCIELE

IN

EPOCA FANARIOŢILOR

SĂMILE MOLDOVIĬ DIN ANIĬ 1777—1804.

Cu ocazia ardereĭ palatuluĭ administrativ din Iaşĭ, rescolindu-se archivele cele vechĭ, s'au descoperit câte-va condicĭ cuprinzătoare de sămile ţăriĭ Moldoveĭ dintre aniĭ 1777—1804 (1). Interesul istoric al acestor sămĭ pentru epoca fanariotă este din cele maĭ marĭ. Cifrele, orĭ cât de multe ar fi ele, grăesc însă mult maĭ limpede de cât cuvintele, şi coloanele înşirate în aceste sămĭ ne destăinuesc mult maĭ lămurit starea ţĕrilor noastre, de cum putea să o facă pana cronicarilor, cari luau lucrurile ce se petreceau sub ochiĭ lor ca ceva firesc, şi ast-fel scăpa adesea din vedere de a aminti împrejurărĭ pentru noĭ de cea maĭ mare însemnătate. Afară însă de starea politică a ţăriĭ care reiese din aceste socotelĭ, ele maĭ conţin şi o mulţime de alte notiţe curioase sau interesante, precum bună-oară asupra stăriĭ economice a Moldoviĭ, prin preţurile amănunte ce ele conţin despre lucrurile de hrană, îmbrăcăminte şi lux, încât studiul acestor preţioase condicĭ poate deveni un isvor nesecat pentru cunoştinţa epoceĭ fanariote.

Incercarea de faţă cată să fie maĭ mult o întroducere la cele ce ele cuprind, decât o istovire a bogatelor materiĭ. Este de observat, că pe când în alte ţări, o asemenea găsire n'ar avea de cât o valoare foarte mică, căcĭ acolo nesiguranţa istorică începe abia cu sute de anĭ în urmă, pentru noĭ ea are o însemnătate nemăsurată, căcĭ istoria noastră este necunoscută nu numaĭ cât în părţile eĭ cele maĭ îndepărtate, dar chiar până şi în cele ce stau la pragul epoceĭ în care trăim. Şi cum să nu fie aşa, când studiul eĭ este aşa de părăsit, când maĭ nimenĭ nu se ocupă a semăna mănosul eĭ ogor, şi a culege pentru poporul nostru roadele cele maĭ priincioase!

(1) Condicile au fost găsite de D. I. Bogdan, p'atuncĭ casier general al judeţuluĭ Iaşi, şi au fost date D-luĭ Iacob Negruzzi care ni le-a încredinţat nouĕ.

I.

Cea maĭ veche din aceste sămi este aceea din 1777 de pe vremea luĭ Grigorie Alexandru Ghica V., cel tăiat de Turcĭ după cedarea Bucovineĭ Austrieĭ, fiind în acel an vistiernic mare Iordache Balş. Această samă e ţinută încă după sistemul numeraţiuneĭ greceştĭ, şi numaĭ cât cele următoare întroduc cifrele arabe.

A doua după dată este din 1786, de pe vremea luĭ Alexandru Ioan Mavrocordat, şi cuprinde sama a două lunĭ din acest an, Octombrie şi Noembrie, fiind vistiernic mare acelaş Iordache Balş.

A treia condică din 1795 cuprinde sămile acestuĭ an de la 25 Aprilie înainte, precum şi sămile anilor 1796, 1797 şi 1798 (pentru care e şi mult maĭ groasă de cât cele-l'alte).

O condicuţă din 1798 Maĭŭ completează socotelile cuprinse în ea, şi o altă condică din 1797 conţine un fel de copie a uneĭ părţĭ din socotelile cuprinse în condica cea groasă, în cât se vede din aceasta că se obicĭnuia a se ţine socotelile în duplu esemplar, poate pentru a putea fi controlate.

Cea de pe urmă condică este din 1804; ea cuprinde o răfuială a banilor *imdatuluĭ*, dare extraordinară aruncată de Turcĭ asupra principatelor, ca un ajutor la cheltuelile oştirilor trimise în România când s'au bătut cu Paswan-Oglu, ce se resculase asupra împărăţieĭ. Toate aceste condicĭ, şi acea din 1777 cu numeraţiunea grecească, sunt ţinute în limba română curată şi fără de greşelĭ, de unde se vede că scriitorul lor a fost Român, poate chiar însuşĭ marele vistiernic. Lângă fie-care total însă se vede o însemnare în limba greacă care reproduce în cuvinte suma arătată în cifre, şi provine de sigur de la domnul grec ce ocârmuia ţara. Această însemnare lipseşte la condica luĭ Grigorie Ghica, de sigur fiind că acest domn ştiea limba română. La încheerea fie-căreĭ socotelĭ, se vede întipărită pecetea domnească însoţită de iscăliturile boierilor divanuluĭ, cari par a se fi întrecut pentru a da de lucru celor ce vor voi să deslege parafurile lor. Condicile nu sunt nicĭ şnuruite, nicĭ numerotate filele lor. O asemenea măsură era păstrată pentru timpurĭ maĭ iscusite în meşteşugul falsificăriĭ.

Sistemul contabilităţiĭ este, se înţelege, cu totul simplu. La început se arată veniturile, şi anume de unde ele provin; apoĭ după ce se încheĭe suma lor, se trece la cheltueli, arătându-le până în cele de pe urmă amănunţimĭ.

Pentru a da un esemplu de modul cum se treceau cheltuelile, să transcriem aicĭ câte-va puncturĭ :

Leĭ	Banĭ	Leĭ	Banĭ	Leĭ	Banĭ	Gizdil.	Leĭ	Banĭ	Ghizdil.	
3773	107									Cheltuiala facerei galionuluĭ (1) în luna luĭ Oct. adecă de la 5 a luĭ Oct. şi până la 31, după învoiala iscălită de sul. Andoni şi Niculi calfa, însă :
		2797	48							Plata ghizdilicurilor(2), a marangoj·lor, bustungiilor, i bischigiilor, i toporaşĭ i alţiĭ, însă :
				1248	105	1588				Marangoji
				313	90	319				Bustungii
				240	»	480				Bischigii
				248	60	249				Calafaciĭ
				25	»	40				teslarii
				2076	15	2676				
				401	48					Emiilicul acestora câte 18 banĭ
				99	80	299				Baltagii câte 40 banĭ
				220	24	1016				salahorii, însă :
							176	»	880	câte 34 banĭ.
							44	24	136	câte 39 banĭ.
3773	107	2797	48	2797	48	3991	220	24	1016	

Coloana cea d'întâĭ în stânga cuprinde din sumele totale cheltuite pe ceva ; în o a doua coloană se arată maĭ cu deamăruntul felul cheltueliĭ, şi dacă această specificare are nevoie de maĭ deplină lămurire, se adaug coloane în dreapta celei a doua, până la istovirea desăvârşită a feliuluĭ cheltueleĭ.

Contabilitate patriarchală, dar în care prea multele controale şi prea multele măsurĭ de siguranţă nu esă tocmaĭ la resultatul protivnic celuĭ aşteptat — la incurcala socotelilor.

Un lucru ce ne loveşte când citim aceste condicĭ este mulţimea cea foarte mare de cuvinte turceştĭ, şi anume nu numaĭ în arătările titlurilor nenumăraţilor Turcĭ ce veneau prin Moldova, ci chiar pentru a însemna noţiunĭ din sfera obicĭnuită a poporuluĭ, pentru care fiinţă cuvântul românesc, precum o vedem aceasta în partea de socotelĭ aci reprodusă.

Nu maĭ puţin extraordinar poate părea lipsa maĭ desăvârşită a cuvintelor

(1) Un feliŭ de luntre.
(2) Zile de lucru.

de origine grecească, maĭ ales fiind că e vorba de sfârşitul epoceĭ fanariote, când înrîurirea grecească ajunsese a pătrunde pretutindenĭ. Esplicarea aceşteĭ împrejurărĭ ne pare a consta în următoarele : înrîurirea turcească era maĭ veche de cât cea grecească, şi ea şi-au arătat întâĭ lucrarea eĭ în limba oficială, precum o putem prea bine vedea aceasta din înrîurirea franceză ce s'au întrodus la noĭ cu deosebire tot pe calea oficială, aceea a legilor. Inrîurirea grecească venită maĭ târziu se mărgini la părţile maĭ puţin inţelinate ale limbeĭ, pătrunse în organismul eĭ cel viu, ear nu în acel mort şi prăfuit din cancelariile domnescĭ. Acestea păstrară terminologia întrodusă din vremile maĭ vechĭ, şi care avea pentru sine autoritatea timpuluĭ şi aceea a respectuluĭ către puterea suzerană. Aşa suntem sigurĭ că în poporul de rând nu se întrebuinţa pentru cuvântul «zile de lucru» acela de «ghizdelic» de la turcescul «ghiuz» = zi, şi că claseĭ grecite îĭ plăcea maĭ bine vr'un cuvânt grecesc corespunzător.

Dacă însă terminologia condicilor e turcească, răfuiala daturilor şi a luaturilor maĭ că am putea spune că este modernă prin talentul foarte vădit de echilibrare pe care'l arată. Maĭ toate cheltuelile acoper veniturile până la para, şi numaĭ de două orĭ întâlnim câte un prisos rămas în casa statuluĭ. Pentru onoarea însă a domnilor fanarioţĭ, nicĭ o samă nu înfăţişază vre un prisos de cheltueli, cu toate şiragurile nesfârşite de sume ce se înfundaŭ în pungile turceştĭ. Ce e drept, limbeĭ de atuncĭ cuvântul *deficit* era necunoscut.

Sistemul de dărĭ obicĭnuit pe atuncĭ era cu totul lăsat la bunul plac al ocârmuireĭ, care după nevoile ce avea *orânduia* dăjdiile.

Darea cea maĭ întrebuinţată era *sferturile*, care după numele lor ar fi trebuit să se «scoată» de 4 orĭ pe an, la câte treĭ lunĭ, dar care se scotea după condicile noastre, de 7 orĭ pe an, ear după cum spun uniĭ cronicarĭ, pe toată luna, adecă de 12 orĭ pe an (Constantin Mavrocordat în domnia a III-a) (1), ba chiar de 50 de orĭ, ceea ce este de sigur o exagerare (Ioan Mavrocordat) (2). Sferturile se scoteau în chipul următor: La Noemvrie sfertul I; al II-lea la Aprilie al anuluĭ următor; al III-lea la Maĭ; al IV-lea la Iunie; al V-lea la Iulie; al VI-lea la Septembrie şi al VII-lea la Octombrie. Lunile August, Decembrie, Ianuarie, Februarie şi Martie par deci a fi scutite de dărĭ; dar într'adevăr nu e aşa : In Augustu, se scotea *ajutorinţa* de vară, o dare cu mult maĭ însemnată, căcĭ pe când sfertul se mută de la 36000 la 50000 leĭ pentru toate ţinuturile Moldoveĭ, ajutorinţa se schimbă între 200,000 şi 500,000 leĭ. Ajutorinţa de iarnă este în tot dauna mult maĭ urcată de cât cea de vară ; aşa în 1797 ajutorinţa de vară este de 276,403 leĭ 108 banĭ, şi cea de iarnă 414,557 leĭ şi 50 banĭ, şi aşa pentru toate cele-l-alte (3). Şi aceasta era lucru firesc, de vreme ce patru lunĭ din iarnă eraŭ scutite de sferturĭ. Ajutorinţa de iarnă se

(1) Letopiseţul luĭ *Ion Canta*, ed. veche, III, p. 180.

(2) Ibidem.

(3) Asupra întroduceriĭ aceşteĭ dărĭ vezi *Ion Canta*, domnia luĭ Grigoriu fiul luĭ Ioan Calimach, 1761, ed. veche, III p. 186. «Şi încă din domnia tătâne-seu se făcuse o dajdie nouă cu nume ajutorinţă, dar maĭ uşoară ; iar în zilele luĭ se îngreuise cu sume marĭ.»

vede scoasă tot deauna în luna luĭ Decembrie, pe când acea de vară se schimbă une orĭ în Iulie, când atuncĭ sfertul al V-lea se percepea în August. In Maĭ 1798 se vede însă o abatere de la această regulă, şi anume : pe lângă sfert şi alăturea cu el, se scoate încă o dare numită *ajutor*, în sumă de 163,316 lei 6 banĭ, cu toate că cele două ajutorinţe de vară şi de iarnă se ridică ca şi altă dată. Dar cum s'a spus, dările fiind lăsate la placul domnuluĭ, acesta le aşeza când şi cum îĭ vinea la socoteală, şi această lipsă de statornicie în aşezarea dărilor este, fără îndoială, unul din relele cele maĭ marĭ ale vechiĭ noastre ocârmuirĭ.

Cronicariĭ noştri ne arată că tot aşa se urma şi sub domniile pământene. Aşa *N. Mustea* spune despre Constantin Duca 1693 : el ântâĭ aŭ scos văcăritul în ţară cu care maĭ mult aŭ turburat ţara» (1). Despre tatăl sĕu, Duca Vodă cel bătrân 1669, spune: «Acest Duca Vodă scos-au hârtiĭ grele în ţară cu carele au pustiit ţara, peste alte dări multe nenumărate şi nesuferite» (2). «In zilele luĭ Iliaşĭ Vodă 1667 ţara era impresurată cu dările ce orânduia de la vistierie».(3) Intâia pomenire a uneĭ orânduirĭ de dări asupritoare este făcută de *Ureche* la domnia luĭ Iancu Vodă Sasul 1590, «trimis'au să ia a zecea parte din boi în toată ţara (4). Principiulu abusuluĭ era conţinut în înseşĭ aşezămintele ţĕriĭ ce'şĭ luau îndreptarea de la obiceiul pământuluĭ, şi nu erau îngrădite de legi hotărîte.

O a treia dare era aceea a *mazîlilorŭ şi ruptaşilorŭ* (5) care se lua în 6 rândurĭ, la câte şase septămânĭ : Rândul I de 1 April – 15 Maĭ ; II de la 15 Maĭ—1 Iulie ; III de la 1 Iulie—15 August; IV de la 15 August—1 Octombrie ; V de la 1 Octombrie—15 Noembrie; VI de la 15 Noembrie—31 Decembrie. Afară de această dare ce corespundea cu sferturile, maziliĭ şi ruptaşiĭ maĭ erau supuşĭ şi la darea ajutorinţiĭ atât de vară cât şi de iarnă.

A patra dare era aceea a *neguţitorilor şi a ruptelor de visterie* localnice şi streine, care se luau în două sferturĭ, cel de la sf. Gheorghe şi cel de la sf. Dimitrie. Trebue totuşĭ să observăm că dările expuse maĭ sus se potrivesc nu-

(1) Letopiseţiu, ed. veche, III, p. 82.
(2) id. ed. III p. 22.
(3) id. ed. IV p. 10.
(4) id. ed. I p. 201.
(5) *Mazîliĭ*. In vechime boeriĭ neslujbaşĭ (turceşte : mazil) era supuşĭ la dărĭ. Din urmaşiĭ acestora se formează cu timpulŭ o clasa de oamenĭ supuşĭ la dărĭ : *maziliĭ*. Eĭ erau supuşĭ uneĭ dărĭ speciale, maĭ uşoare, şi nu intrau deci la cisla ca ţeraniĭ. Fiind asupriţĭ cu timpul, eĭ cerură şi dobândiră de la Al. Const. Moruzi 1803 restatornicirea privilegiilor lor, şi de a nu fi împovăraţĭ cu căraturĭ şi alte havalele. Vezi *Uricarul* I p. 233 şi IV p. 145.

Ruptaşiĭ şi *Ruptele vistieriеĭ*, adecă oameniĭ streinĭ slobozĭ, care pentru a petrece în pace în ţară făceau «ruptură» cu vistieria, adecă alcatuirĭ de voe, de-i platea darea, şi anume ruptele direct către dânsa, iar ruptaşiĭ catre camara domnească. Maĭ târziu intrară în această categorie şi fiiĭ de preoţĭ. *Uricarul* I p. 233, compară *M. Drăghicĭ*, Istoria Moldoveĭ pe 500 de anĭ, I p 93 şi *Fotino* Istoria generală a Dacieĭ III p. 206

maĭ cât la anul din care sunt culese 1796, şi că înainte sau după aceea a fost fără îndoială alt-fel de dărĭ, altmintrele împărţite; aşa condica din 1786 ne arată alăturea cu ajutorinţa, goştina şi văcăritul. Totalul însă al dărilor Moldoveĭ nu se va fi deosebit mult de acel din acest an.

Veniturile Moldoveĭ în anul 1796 se văd a fi următoarele :

	Leĭ	Banĭ
Sfertul al II-lea April 1796	41995	31
Mazilĭ şi ruptaşĭ, darea I, 1 April—15 Mai	3369	81
Rupte şi neguţitorĭ sfertul sf. Gheorghe.	8591	»
Sfertul al III-lea, Maĭ.	41907	97
Mazilĭ şi rupţaşi, da ea II, 15 Mai—1 Iulie	3353	77
Sfertul al IV-lea, Iunie	42004	17
Sfertul al V-lea, Iulie	38388	86
Mazilĭ şi ruptaşĭ, darea III, 1 Iulie 15 August	3344	22
Ajutorinţa de vară. scoasă la August	289723	74
Mazilĭ şi ruptaşĭ la ajutorinţa de vară	8356	60
Sfertulŭ al VI-lea, Septembrie.	42654	12
Mazilĭ şi ruptaşĭ, darea IV, 15 August 1 Octombrie	3345	110
Sfertul al VII-lea, Octombrie	42719	6
Mazili şi ruptaşĭ, darea V, 1 Octombrie—15 Noembrie	3350	103
Rupte şi neguţitorĭ, sfertul sf. Dimitrie	11807	50
Sfertul I, Noembrie 1797	42223	16
Mazilĭ şi ruptaşĭ, darea VI, 15 Noembrie 31 Decembrie . . .	3345	133
Ajutorinţa de iarnă scoasă la Decembrie	504,003	60
Mazilĭ şi ruptaşĭ la ajutorinţa de iarna.	16171	118
Total.	1,150,656	43

Din această sumă se scădeau intâĭ scutelniciĭ (1) boerilor şi aĭ jupâneselor, care pentru anul 1796 se urcă la 226,759 leĭ 91 banĭ, în cât rămâne pentru cheltuiala ţărei suma de 922,897 leĭ 72 banĭ.(2)

Aceste erau veniturile ţăreĭ; altele erau acele ale domnuluĭ, care constau

(1) In timpurĭ maĭ vechĭ, ţeraniĭ sub numele de vecinĭ erau reduşĭ într'o adevărată robie asemene aceleĭ a ţiganilor. Constantin Mavrocordat împreună cu divanulŭ boerilor, care se spăriese de emigrarea statornică a locuitorilor din ţerile române, care ameninţa să le deşerte cu totul de oamenĭ, desrobeşte ţăraniĭ atât din Muntenia cât şi din Moldova in 1746 şi 1749: «nicĭ au acea supunere ca robiĭ, că vecin va să zică sâtean megiaş fără de moşie, atâta numaĭ că din sat nu este volnic să iasă.» (Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova 1749 *Magazin Istoric p. Dacia* II p. 288). Aşa dar numaĭ de *robie* nu şi de *şerbire* a fost scutiţĭ ţăraniĭ. Cu toate că se ridicase boierilor numaĭ un obiceiu abusiv, eĭ fură despăgubiţĭ prin scutelniciĭ ce se dadură în un număr oare-care fie-căruĭ boer după rangul seu. Acestia erau scutiţĭ de dare către stat şi o plătea către boer. Maĭ târziu aceşti scutelnicĭ se socoteau în banĭ şi se plăteau din casa statuluĭ. (Fotino III p. 340). Baniĭ scutelnicilor erau asemenea despăgubireĭ ce se dădu boerilor când cu desrobirea ţiganilor în 1854.

(2) Leul avea 40 parale saŭ 120 banĭ. In 1783 venitulŭ ţăreĭ, afară de acel al domnuluĭ, doamneĭ. vămilor, casa rasurilor şi de scutelnici se urca la 836,781 leĭ. In anul 1802 el se urcase la 1,716,613 leĭ. Hrisov al luĭ Al. Const. Moruzi din 1802 *Uricarul* vol. I. p. 8.

din *vămi, ocne de sare* și alte dări indirecte, precum *vădrăritul* și *vinăritul* ce se lua de la vinațurĭ, *desetina* adecă zeciuĭala stupilor, *goștina* oilor și a mascurilor, *văcăritul* de pe boĭ și vacĭ, *țigănăritul* de pe țiganĭ, *fumăritul* sau dare de fie care casă (1). Aceste dărĭ nu erau luate împreună toate. ci domnul chibzuia a începutul anuluĭ din care dare s'ar putea trage un folos bănesc maĭ însemnat și «scotea» pe țară câte-va din aceste dărĭ. In un an se dedea una din aceste dări în folosul statuluĭ și atuncĭ domnul scotea pentru el o alta, în cât vedem aceeașĭ nestatornicie în așezarea dărilor domneștĭ ca și în acele ale statuluĭ.

Pentru un an posterior datei condicilor noastre (poate 1810) Fotino dă următoarea socoteală a veniturilor domneștĭ în Moldova :

	400,000 leĭ	ocnele de sare
	230,000 »	vămile
	140,000 »	vădrăritul
	100,000 »	goștina
	120,000 »	desetina
	200,000 »	Horilca pentru vinațurile ce se treceau în Polonia.
Total	1,190,000 leĭ.	

Socotind scăderea probabilă ce niște asemenea dări trebue să fi avut în anul 1796, vom lua jumătate din această sumă (2) ca veniturĭ domneștĭ din acel an, sau 600,000 leĭ vechi, adecă o sumă cu o a treia parte maĭ mică de cât venitul țăreĭ. Listă civilă respectabilă! și cu toate aceste, domnul tot maĭ subtrăgea câte-va zecĭ de miĭ de leĭ din baniĭ statuluĭpen tru trebuințele sale, după cum vom vedea la cheltueli. Este de observat că veniturile domnuluĭ constând de obiceiu din dări indirecte. ele erau luate și de pe averile boereștĭ precum și de pe cele mânăstireștĭ. Așa ne spune cronicarul *N. Mustea* la domnia luĭ Grigorie Ghica Vodă 1727 că acesta, cum s'au așezat la scaunul seu în Iașĭ, au scos în țară văcărit de au dat toțĭ, care obiceiu l'au găsit lăsat de Mihaĭ Vodă, nu cu puțină scădere țăreĭ, *ales boierimeĭ și mănăstirilor.*(3) *Alexandru Amiras* la a doua domnie a luĭ Neculae Vodă (Mavrocordat) 1713 spune că «au făcut acest domn legătură cu blastem pentru desetină ca să nu maĭ cază pe *boierĭ și pe mănăstirĭ* desetină țărănească, ci numaĭ din zece una lua»(4). Aceste dări indirecte numaĭ însă cu numele se impuneau asupra obiectelor; în realitate ele erau tot dări personale. Așa ne spune cronicarul *Ioan Canta* la domnia a doua a luĭ Constantin Racoviță : «și din 90 banĭ de vită din domn în domn s'au tot adaos până în 2 leĭ 30 banĭ de vită....și.... toată ticăloșia și stricăciunea țăreĭ acestia nu este dintr'alta, fără numaĭ din-

(1) «ut pacis tempore in usum reipublicae ex singulis rusticorum aulis quas *fumos* appellare solent octoginta aspri sive florenus unus solverentur». *Cantemir* Descriptio Moldaviae, Ed. Academieĭ p. 107.

(2) După analogia venituluĭ țăreĭ care în 1802 era de 1,716,613 leĭ iar în 1796 de 923,896.

(3) Letopisițĭ ed. veche III. p. 80.

(4) id. p. 109.

tr'acea dajde stricătoare şi urîtă, că măcar că vaci nu rămăsese la locuitorii ţerei, dar de vreme că văcăritul tot trebuia să dea suma de bani, şi o babă săracă ce torcea în furcă să'şi agonisească hrana şi comăndul seu, trebuia la acea vreme să dea şi ea banĭ la văcărit» (1). Veniturile domnuluĭ se numiau *rusumaturĭ*, de la un cuvânt turcesc ce însamnă dare indirectă.

Veniturile boerilor atât a celor ce se aflaŭ în slujbe cât şi a celor «care nu puteaŭ încăpe la dregătoriĭ şi se aflaŭ la lipsă» se alcătuiaŭ, afară de scutelnici, din *răsura* de 14 parale la leŭ, dată de birnicĭ peste suma sferturilor, ajutorinţeĭ şi a dărilor mazîlilor, ruptaşilor, ruptelor şi neguţitorilor. Hrisovul luĭ Constantin Moruzi din 1779 orândueşte că acest venit «să nu aibă nici un amestic cu celelalte veniturĭ, nicĭ să se numească venit al visterieĭ, nicĭ să se strîngă la vistieria domnească, ci să se numéscă *ghenicos*, strângêndu-se în deosebită casă, în sfînta Mitropolie sub epitropia dumilorsale vel Logofăt, vel vornic, vel spătar şi vel ban, carĭ vor fi după vreme... şi ca nimenea din ceĭ ce aŭ slujit să nu rĕmână păgubaş de ostinelile lor, s'aŭ făcut această osebire a caseĭ răsurilor, şi când nu ar ajunge a se da deplin fieşte-căruia, să se scoată şi câte un sfert pentru neajunsul lefilor .(2)

Maĭ era în sfîrşit şi venitul doamneĭ ce s'alcătuia din acel al Botoşanilor.

Venitul total al ţĕreĭ Moldoveĭ pe la sfîrşitul veaculuĭ trecut era decĭ cu apropiere următorul :

Venitul ţĕreĭ	900,000	leĭ vechĭ
Venitul Domnuluĭ	600.000	» »
Casa răsurilor	315,000	» »
Scutelnicii	225.000	» »
Venitul doamneĭ	20.000	» ? »
Total	2,060,000	

Venitul pare prea mic, căcĭ rĕspunde în banĭ de astă-ḑĭ la vr'o 700,000 de leĭ nouĭ; dar să nu ne înşelăm crezând că leul vechiŭ de atunci şi leul vechiu de astă-ḑĭ representau aceĭaşĭ valoare. Vom vedea maĭ la vale care era raportul banilor de atuncĭ dacă 'ĭ evaluăm în moneḑĭ actuale.

II.

Venitul uneĭ ţĕrĭ ne póte arĕta, pînă la un punct, puterea eĭ de producţiune. Cheltuelile eĭ ne vor face să pătrundem însă mult maĭ adânc în întreaga eĭ stare atât politică cât şi economică. Cheltuelile arată care eraŭ nevoile ţĕreĭ, care eraŭ ramurile de activitate ce o interesaŭ. Dacă apoĭ acele cheltuĭelĭ sunt arĕtate cu de-amĕruntul (precum în casul nostru) şi se rapoartă la un timp necunoscut, putem reconstrui din datele lor întreaga stare economică a ţĕreĭ, bună-oară, raportul între agricultură şi industrie, între producţiune şi muncă şi altele. Dacă maĭ găsim apoĭ şi mijlocul de a putea reduce valorile

(1) id. p 182.
(2) *Kogălniceanu*, Archiva românéscă II, p 175.

trecutuluĭ în acele ale presentuluĭ, atuncĭ putem avea o idee despre valoarea reală a obiectelor în acel timp, şi asemĕnându'l cu acea din timpul nostru să deducem urmărĭ fórte interesante. De aceĭa condicile noastre, care se întind foarte pe larg asupra cheltuelilor, ne vor da putinţă a atinge toate aceste puncte şi a reîmprospăta în mintea noastră imaginea dispărută a unuĭ timp trecut, în chipul cel maĭ desluşit.

Să începem cu starea politică a Moldoveĭ.

Condicile noastre ne înlesnesc o cunoscinţă limpede şi lămurită a stăriĭ înspăimêntătoare de robire în care ţĕrile române căḑuseră faţă cu Turciĭ, în epoca fanariotă. Ele întăresc părerea moştenită de la generaţiunile ce aŭ trăit sub acel jaf neomenos, şi pe care cele de astă-ḑĭ o repetă ca prin instinct, fără a'şĭ da însă lămurită seamă de dînsa. Cifrele conţinute în ele ne arată cum maĭ tot venitul ţĕreĭ nu intra decât în pungile turceştĭ, fie ale Statuluĭ, fie ale privaţilor, şi lămuririle care le însoţesc te pun adesea în mirare, pînă la ce grad de umilire poate să ajungă un popor ce nu maĭ are conştiinţă de sine. Condica pe 1796 ne arată ca cheltuite în acest an următoarele sume :

Leĭ	
67944	Haraciul (1) ţĕreĭ.
60000	Baeram peşcheş. (2)
43832	Poliţe din Ţarigrad plătite în ţară. (3)
23463	Poliţe plătite la Ţarigrad.
10000	Manseturi (4) a maĭ mulţĭ paşĭ.
4365	Ramazamlâc baeramlâc, ce s'aŭ trimis la Bender. (5)
5177	Darurĭ la turcĭ.
846	Chiria pentru transportul unor tunurĭ de la Bender la Galaţĭ.
3553	Repararea unuĭ hambar la Isaccea.
9737	Catarturĭ şi doage trimise la Ţarigrad.
27465	Menzilul. (6)
715	Conacile. (7)
900	Evmiiaua.
1600	Cheltuiala Beiliculuĭ conaculuĭ din Iaşĭ).
3000	Mansetul luĭ Hasan paşa.
6538	Givergileaua
3034	Zahareaua (8 Isaccei.
2000	Cheltuiala transportuluĭ aceleĭ zaherele.
2752	Darurĭ la Turcĭ, al doilea rând.
900	Evmiiaua, al doilea rând.
1324	Conacile.
3927	Beilicul.
106,816	Banĭ gata şi poliţĭ trimise la Ţarigrad, în al doilea rând.
38,850	Poliţe din Ţarigrad plătite în ţară.
428,718	de reportat.

(1) Tribut. (2) Un dar anual peste tribut. (3) Cu acestea se întreţinea favórea marilor dregătorĭ aĭ Sultanuluĭ. (4 daruri. (5) Contribuţiĭ la sĕrbătoarea otomană a baĭramuluĭ. (6) Poştile turceştĭ pentru corespondenţe cu Bender, Hotin, Cetatea Albă. (7) Găzduirea Turcilor ce veneau prin ţară. (8) Obiecte de hrană Porţiĭ.

Lei	
428 718	Raport.
155,718	Zahareaua, miere, grâŭ, orz şi fân.
5000	Manseturile luĭ Hasan paşa.
4619	Ramazamlâc.
7300	Darurĭ la Turcĭ, al treilea rând.
9744	Tocmitul din noŭ al hambaruluĭ de la Isaccea.
1800	Evmiiaua.
2879	Musafiri turcĭ.
615,828	Totalul.

Aşa dar din 900,000 venit, 600,000 adică $^2/_3$ era luat de Turci, şi numaĭ o treime rĕmânea pentru ţară. Dar nicĭ acésta nu se întrebuinţa spre nevoile eĭ, ci se cheltuia pentru următoarele rubricĭ caracteristicĭ, conţinute în condică:

Cămara gospod.,
Curtea gospod.,
Grajdul,
Pităria,
Ciubucceria,
Caftanele,
Botezurile şi cununiile,
Sĕrbătorile,
Darurĭ la creştinĭ, şi maĭ ales darurĭ la *obraze ştiute*, de sigur amantele principeluĭ, în cât măcar aceste cheltuelĭ a căror scop se ferea de lumina ḑileĭ, principiĭ nu aŭ ruşine de a le trece în cheltuelile statuluĭ.(1) Dar ce să maĭ bănuim fanarioţilor asemenea lucrurĭ, când le vedem reproduse, şi pe o scară mult maĭ întinsă, în statele cele civilisate ale Apusuluĭ?

Cheltuelile privitoare la interesul statuluĭ sunt acele pentru Lipcanĭ, Călăraşĭ de Ţarigrad, Işciohodărie (2), ceĭ trimişĭ cu trebĭ, intreţinerea capi-chihaililorŭ (3) de la Bender, Hotin şi alte cetăţĭ în care eraŭ garnisoane turceştĭ şi cheltuelile de tot neînsemnate ale grămăticilor (câte-va sute de leĭ pe an), încât vedem că şi cea ce cheltuia statul se făcea tot în interesul turcesc, pentru a purta ştafetele, a mijloci ordinele suveranuluĭ, şi a întreţine în ţară o poliţie oare-care, ce era de nevoe pentru a putea despoia pe popor în toată siguranţa, şi a'l împedica de a'şĭ lua lumea în cap, şi a fugi la codri, saŭ peste graniţă.

Nicĭ un condeiu nu se vede trecut care să fi avut de scop vr'o îmbunătăţire materială saŭ morală a ţĕriĭ, precum, drumurĭ, podurĭ, scolĭ, şi altele. Bisericile numaĭ cât se foloseaŭ, măcar întru cât va, din veniturile statuluĭ, prin

(1) Că de sigur aceste cheltuelĭ nu se referă la nevoĭ politice să vede după neînsemnătatea lor relativă: 4476 leĭ.
(2) Un fel de jandarmĭ.
(3) Representanţiĭ principatelor.

cheltuelile pentru sĕrbătorĭ şi pomăjaniĭ (1), pe lângă că ele aveaŭ veniturile lor. Trebuiaŭ nişte întêmplărĭ cu totul afară din rânduiala lucrurilor, precum ciuma din 1797, pentru a scoate pe stat din nepăsarea în care zăcea faţă cu interesul public, şi a'l face să cheltuiască cu «lazareturile» bolnavilor suma de 6351 leĭ. De alt-fel, toate cheltuelele aŭ în vedere numaĭ şi numaĭ interese personale ale Turcilor, Domnuluĭ, boerilor. Statul era pe atuncĭ considerat ca o întinsă companie de esploatare, poporul ca o turmă de oĭ, de la care culegĭ roadele, fără a'ţĭ da altă osteneală, de cât a le lăsa să pască pe câmpiĭ.

Afară de aceste cheltuelĭ obicĭnuite Poarta maĭ supunea ţĕrile române la cheltuelĭ extraordinare de câte orĭ avea vre o nevoie pe care ştiea că ele o pot îndeplini. Aşa în sama pe 1797 găsim o corabie făcută prin îngrijirea şi cheltuiala ţĕreĭ vasale, pentru care se trece o sumă egală cu tributul pe un an: 66,552 leĭ. Altă dată în sama pe 1798 întâlnim un numer de 350 caĭ cumpăraţĭ de ţară şi trimişĭ pe socoteala eĭ la Constantinopole, care o costă o sumă aproape tot aşa de urcată : 54,624 leĭ. In aceaşĭ samă maĭ găsim suma de : 42,717 leĭ, «cheltuiala ce s'aŭ făcut prin paharnicul Niculai, cap-cihaia de Bender cu două hambare ce din porunca împĕrătească s'a făcut la Bender.» Totŭ în acest an nenorocit maĭ cer Turciĭ să se trimită la Bender o cătime de oĭ, pentru care ţara plăteşte 75,000 leĭ.

Aceste însă nu eraŭ nimic faţă cu greutăţile ce cădeaŭ pe bietele ţĕrĭ în două împrejurărĭ : când se schimba vr'un domn, ceea ce din nenorocire se întêmpla aproape la câte 3 anĭ, şi când Poarta se afla în resboiŭ. Domnul mazilit se încărca cu toată curtea, şi averea luĭ în maĭ multe care mocăneştĭ,(2) urmate de nenumărate căruţĭ şi caĭ, şi se îndrepta din Iaşĭ spre Constantinopole, fără însă a'şĭ lua ḑiua bună de la ţara, pe care nădăjduia cu ajutorul Domnuluĭ s'o revadă earăşĭ în curênd sub picioarele sale, bizuindu-se pe pungile de banĭ ce le aşezase în fundul harabaliĭ, chea de aur cu care descuia în tot-d'auna portiţa ce ducea la domnia vre uneia din ţĕrile Române.

Pentru strămutarea Domnuluĭ Suţu din ţară aflam cheltuiţĭ suma de 50701 leĭ.

A doua împrejurare şi maĭ împovorătoare se abătea pe ţară când se întêmpla vre-un resboiŭ între Turcĭ şi vre-o putere vecină. Pe lângă facerea podurilor, a îngrijiriĭ oştiriĭ cu zaharele, se maĭ cereaŭ şi banĭ sunătorĭ pentru întêmpinarea cheltueleĭ oştirilor. Aşa în sama de la 1802-1804 găsim condeiul însemnător de :

(1) Pomene.

(2) Transcriem aicĭ un § din cheltuiala rădicăreĭ domnuluĭ Mihail Şuţu W. 14865 chiriĭ ce s'aŭ dat pentru ridicarea M. S. însă :

4920 la 12 care mocăneştĭ câte 410 leĭ
2255 la 11 căruţĭ câte 205 leĭ
7410 la 247 caĭ, adică 147 caĭ mocăneştĭ şi 100 caĭ ce s'aŭ tocmit de la Chiragi başa.

«1,050,000 leĭ, baniĭ imdatuluĭ (1) ce aŭ fost ţara datoare să dea . . . spre plata lefilor oştirilorŭ împĕrăteştĭ ce aŭ fost la ţara rumănească, după sfîntul Hatihumaium, şi după osebita înaltă şi vrednică de închinăciune împărătească poruncă».

Adesea-orĭ domniĭ, spre a îndeplini cererile turceştĭ, impuneaŭ ţĕreĭ contribuţiĭ în natură, ce nu eraŭ de loc cuprinse în dările ce se ridicaŭ. Aceasta se întêmpla maĭ ales cu zaheraua, pe care locuitoriĭ o dădeaŭ adese-orĭ de geaba, ba o şi căraŭ pînă la locul trebuincios. Aşa în sama pe 1786 întâlnim de maĭ multe orĭ însemnări ca aceste :

«287,059 oca făină şi 2609 merţe orz, ce s'aŭ trimis cu rânduealǎ de pe la ţinuturĭ şi *nu s'aŭ plătit locuitorilor* fiind că se rânduise în ajutorinţă şi *n'aŭ apucat ispravniciĭ a o plăti.*

«1037 merţe 7 dimerliĭ orz ce s'aŭ trimis cu rânduială între aceste 8 lunĭ câte 1297 dim. pe lună, după sineturile ce s'aŭ luat şi *nu s'au plătit locuitorilor*».

«13101 oĭ ce s'aŭ trimis de la Codru i Vasluĭ, şi rânduindu-se în ajutorinţă *n'aŭ apucat a se plăti locuitorilor.*»

«Bez cele ce s'aŭ luat de la locuitorĭ *şi nu s'aŭ plătit,* bez cele ce s'aŭ luat de la băcăliĭ din têrgul Eşiĭ *şi earăşĭ nu s'aŭ plătitu.*

«N'aŭ apucat a se plăti» pentru acele timpurĭ, tălmăcit fără încunjur, vra să ḑică că nu s'aŭ plătit nicĭ o dată ; dovada cea maĭ bună este că nicăirea nu se vede trecută vre-o sumă pentru aceste lucrurĭ, cu care sămile să fie scăzute la cheltuelĭ. Aceste economiĭ, făcute pe socoteala locuitorilor, nu se vĕd însă că esŭ în folosul ţĕriĭ. Dacă ele fusese rânduite a se plăti din ajutorinţă, şi aceasta se încasase întreagă, trebuia numaĭ de cât ca suma aceleĭ dărĭ să înfăţoşeze un prisos anume acel economisit prin nefiinţa uneĭ asemenea cheltuelĭ. Totuşĭ la sfêrşitul răfueliĭ patrulunare întâlnim ca rămĕşiţă tot acele 000,000 caracteristice ; iar prisosul ce putea se rĕmână se infunda în nenumăratele poliţe de Ţarigrad, a căror fiinţă şi plată nu eraŭ controlate de nimene.

Asemene cheltuelĭ tot aŭ însă o ţintă serioasă, sunt menite a împlini o nevoe a foştilor noştri asupritorĭ. Ceea ce însă e revoltător sunt darurile la Turcĭ şi cheltuelile nesfêrşite făcute cu musafirĭ, conacele, transporturile Turcilor ce treceaŭ prin ţară şi care n'aveaŭ alt scop de cât numaĭ jaful ţĕreĭ. Moldova se închinase ca stat unuĭ alt stat, dar nu şi persoanelor private din acel stat; şi totuşĭ aceste se folosiaŭ pentru nevoile lor casnice maĭ mult poate din stăpânirea Moldoveĭ, de cât însuşĭ statul de care se ţineaŭ.

Transcriem aicĭ un capitol întreg de darurĭ la Turcĭ şi alte câte-va cheltuelĭ dişanţate, pentru a vedea la ce grad de robie ajunsese ţara faţă cu Turciĭ. El este luat din sama anuluĭ 1786.

(1) Ajutorŭ

Leĭ	Banĭ	
512	—	Chihaeliĭ şi Haznatariuluĭ M. S. Melek paşa după izvod.
454	—	Darurĭ ce s'aŭ dat luĭ Timicai Marza şi *fiuluĭ seŭ* şi altora după izvod.
87	—	Haznatariuluĭ luĭ Ismail bina Emeni, însă :
		Leĭ Banĭ
		29 60 Un postav
		57 60 O blană singeap
98	—	Un ciasornic de aur luĭ Futungi Emin aga.
505	—	Darurĭ ce s'aŭ dat luĭ Ismail bina Emeni după izvod.
25	—	Cele ce s'aŭ dat luĭ Kipru Emeni însă :
		Leĭ Banĭ
		20 — O tabachere fildeş
		5 — O oca tabac
		25 —
330	—	Darurĭ ce s'aŭ dat luĭ Ismail bina Emeni. . însă :
		Leĭ Banĭ
		140 — O blană cacom
		100 — Un giar
		60 — Doue citarele
		30 — O ghiţie
		330 —
10	—	La doĭ oamenĭ a M. S. Hotin Muhafegi.
100	—	Luĭ proin Hotin Defterdar.
535	—	Luĭ Halil Ismail bina Emeni
		Leĭ Banĭ
		96 — O blană cacom
		126 — Un ghimesit de hindie în dungi
		31 — O ghiţie
		87 — Un giar
		75 — Un duluci zor
		100 — Un ceasornic de aur.
		515 —
16	—	Un postav omuluĭ Suleiman Efendi
666	—	Cele ce s'aŭ dat *mutuluĭ* prea înălţatuluĭ vizir, însă :
		Leĭ Banĭ
		468 — Un contaş de samur
		120 — Un ceasornic de aur
		78 — 3 postaje la 3 oamenĭ aĭ luĭ.
		680 —
14	—	Un postav ciohodaruluĭ luĭ Bina Emeni de la Ismail.
250	—	Un ciasornic cu lanţ Chihaeleĭ M. S. Aridoglu Mehmet paşa.
15	—	La douĭ tătarĭ aĭ luĭ Timircai Mirza.
25	—	Unui tătar al M. S. Seraskier paşa.
1000	—	Bocce pehasi luĭ Isacce Ambari Emeni.
120	—	Luĭ Hagi Mehmet aga viind de la caĭmacamul luĭ Ismail paşa cu un armăsar.
101	—	Muhurdariuluĭ M. S. Ahmet paşa Benderi Muhafiri *viind cu haremul M. S.*
50	—	Luĭ Harem Chihaesi al M. S.
100	—	Unuĭ tătar viind cu firmane pentru trimiterea cheresteleĭ.
15	—	*Uneĭ turcoaice Fedme ce are o pricină.*
1800	—	Luĭ Omer aga, baş ciohodar al slăvituluĭ Beilicci Efendi cu 100 leĭ oamenilor luĭ.
150	—	Omuluĭ slăvituluĭ proin topci başa Selim aga, viind cu un armăsar şi 2 cai.

Şi aşa maĭ departe, pomelnice de aceste pe file întregĭ. Pentru a trece cu vederea darul dat fiuluĭ luĭ Timicaĭ Mărza, persónă ce nu scim dacă era dregĕtor, minunat este darul de 666 leĭ făcut mutuluĭ prea înălţatuluĭ vizir, adică caraghiozuluĭ ce însoţia pe vizir şi care 'l înveselia; nu maĭ puţin curióse sunt darurile date turcoaiceĭ care are o pricină, şi slugilor, carĭ duc armăsariĭ şi haremul Măriеĭ Sale. Biata Moldova ajunsese a plăti din casa Statuluĭ până şi slugile şi caraghiojiĭ turcescĭ. Apoĭ ce să ḑicem despre îngrijirea Statuluĭ de a cumpĕra blănĭ, tabacherĭ şi chiar tabac pentru diferiţiĭ Emeni şi Efendi ce ne onoraŭ cu vizitele lor?

Darurile se dădeau însă nu numaĭ atuncĭ când ceream noĭ de la Turcĭ ceva, ceea ce se explică prin obiceiul orientalilor d'a nu veni nicĭ-odată să céră cu mâna goală, nu numaĭ când stăpîniĭ noştri se abăteau pe la noĭ prin ţéră, când atuncĭ trebuia să le plătim onórea ce ne-o făceaŭ, ci şi atuncĭ când, după ordinile lor, le duceam noĭ zacharea sau alte beilicurĭ. Pe lîngă darul ce se făcea statuluĭ lor, trebuia să se maĭ dea un alt dar dregătoruluĭ însărcinat a primi pe cel d'întâiu; aşa în sama pe 1777 se vede o sumă de

«200 leĭ pentru o blană nurcă ce s'aŭ cumpĕrat de s'au dat ds. Emiata vizir Ciohodar *ce au venit la Galaţĭ pentru zaharea,*»

şi în sama pe 1786 se vede însemnatŭ :

«2000 leĭ, dar slăvituluĭ Ambari Emeni de la Isaccea pentru *scoaterea sinetuluĭ, a primituluĭ făineĭ.*»

Orĭ-ce ocasiune era bună pentru darurĭ; dar sutele de miĭ de leĭ cu care se plătea favoarea celor marĭ din Constantinopoli, nu se deosibesc prin nimic alta, de cât doară prin valoarea lor, de bacşişurile ce se dedeau slugilor turce în Moldova.

După cele arĕtate până acuma putem să ne facem o idee despre regimul politic şi financiar căruia eraŭ supuse ţĕrile române. Domnul, autoritatea supremă în stat, nu era de cât o unealtă oarbă şi ascultătoare în mânile Turcilor. Eĭ îl întrebuinţaŭ maĭ ales pentru a stoarce banĭ saŭ valorĭ de la popor, căcĭ acesta era singurul mijloc d'a se folosi de stăpânirea ţĕrilor române, neputênd lua pe locuitoriĭ lor în armată, ca uniĭ ce nu eraŭ musulmanĭ. Dările la care ţĕrile eraŭ supuse nu eraŭ statornicite odată pentru tot-deauna; de aicĭ isvorul celor maĭ vajnice incălcărĭ. Când Turciĭ aveaŭ nevoie de ceva, eĭ ordonaŭ domnilor românĭ, şi aceştia trebuiau să asculte ; dacă nu, puneaŭ viaţa lor în cumpĕnă. Dacă veniturile obicĭnuite ale ţĕreĭ nu ajungeau spre întîmpinarea cheltueleĭ cerute, se scotea îndată o dajdie nouă, fără a se lua în băgare de samă dacă se lovea prin ea interesele locuitorilor. Sistemul urmat pentru Turcĭ era aplicat şi de domn în folosul sĕu propriu; dacă cheltuise prea mult pentru căpĕtarea domnieĭ, şi veniturile scoase de fostul domn nu'ĭ puneaŭ în perspectivă o grabnică îndestulare, sau dacă posiţia sa era cam şovăitóre la Constantinopole, atuncĭ recurgea la mijlocul aplicat pentru îndestularea cererilor turcescĭ, scotea vre-o nouă dare pe ţéră, pentru care lua un

nume din bogatul vocabular rĕmas din vremile trecute, şi ţinta sa era ajunsă, punga sa se umplea — ce-ĭ păsa de ţară!

Oameniĭ sunt din firea lor încălcătorĭ aĭ drepturilor altora; trebue scutul legilor şi al potereĭ publice pentru a stavili nesăţioasa lor pornire; iar când acesta lipsesce, şi în locul luĭ se pune bunul plac al individuluĭ, atuncĭ înţelegem uşor cum abuzul póte deveni lege. In asemenea stare se aflaŭ Româniĭ în vremea fanarioţilor; şi de aceea amintirea cea plină de ură şi de amărăciune lăsată de acea epocă, nu este datorită unuĭ glas mărit prin ecoul resunător al timpuluĭ, ci este numaĭ cât reproducerea, micşorată prin îndepărtare, a tristeĭ realităţĭ.

III.

Să trecem acuma la notiţele economice conţinute în semile Moldoviĭ, şi să încercăm a reconstrui pe cât se poate, starea economică a Moldoviĭ de acuma 100 de anĭ.

Starea economică a uneĭ ţerĭ va atârna în mare parte, de la legăturile sale cu ţĕrile cele-l-alte. Ea va fi cu atâta maĭ înapoiată cu cât viaţa eĭ va fi maĭ închisă, cu cât va avea maĭ puţină atingere cu viaţa altor ţĕrĭ. Munca naţiunilor ca şi cea individuală nu capĕtă o valoare maĭ spornică, de cât atuncĭ când poate fi preschimbată pentru productele uneĭ alte muncĭ, căcĭ în lumea materială ca şi în cea intelectuală, scânteia progresuluĭ nu resare de cât din atingerea şi frecarea elementelor deosebite. O ţéră decĭ care va fi închisă comerţuluĭ exterior, va fi lipsită de cel maĭ puternic izvor de inavuţire, şi tocmaĭ în asemenea stare se aflau ţĕrile române, şi în deosebĭ Moldova, în epoca de care ne ocupăm.

Comerţul exterior al Moldoviĭ maĭ că nu exista pe atuncĭ. Singurile ţĕrĭ cu care ea făcea oare-carĭ schimbărĭ erau Rusia, Austria şi Turcia. Comerţul însă cu cea d'ântâiu era neînsemnat, precum este şi astăzĭ, şi pe atuncĭ însă maĭ mult; căcĭ între doue ţĕrĭ agricole nu încap multe daraverĭ (1). Acel cu Turcia consta numaĭ cât in import care se plătea de ţéră. Exportul însă se făcea în tot-deauna fără banĭ, sau cu preţurĭ de ris, şi anume nu către neguţătorĭ, ci către împărăţia otomană. Singurul negoţ ce aducea ţĕreĭ un venit oare care era acel al Austrieĭ, către care se exporta vite în valoare maĭ mare de cât aceea a importuluĭ (2). Calea cea aducătoare de bogăţiĭ a comerţuluĭ

(1) Singurile lucrurĭ ce se exportau în Rusia erau *sarea* şi *vinul*: «Asemenea şi de ocne a căror vinzare mĕsurat putea să fie 160 miĭ leĭ pe an, se socotesce o păgubire de 60 miĭ leĭ, *lipsind schelile noastre peste Nistru*... Şi din vama holerceĭ ce *se trecea peste Nistru* trebue să se socotească în jumĕtate.» *Anaforaua* obsteştiĭ adunărĭ pentru deslipirea Basarabiĭ din 1812 p. 43 şi 44. (Horilca sau Holerca este numele dat vămiĭ vinuluĭ).

Astăzĭ vinurile noastre nu maĭ trec în Rusia din causă că aceasta prin o măsură înţeleaptă a îngrijit de plântarea viilor în Basarabia şi în Crimea.

(2) «Iar apoĭ din 200 miĭ leĭ din vînzarea vămilor ţĕreĭ, socotindu-se în jumătate vama

maritim era ca şi închisă pentru Moldova. Acel al Veneţieĭ şi al Genueĭ, care dădea odinioară viaţă porturilor de la Dunăre, căzuse împreună cu acele falnice republicĭ; puterile maritime apusane erau prea mulţumite dacă în raporturile lor cu Poarta otomană, li se încuviinţa plutirea în mările turceştĭ, şi nicĭ una din ele nu căpĕtase încă învoirea de a pătrunde în lacul cel mare al împărăţieĭ, Marea-Neagră pe atuncĭ. Rusia, singura putere care dobândise prin tratatele de la Cuciuc-Cainargi, Ainali-Cavac şi Iaşĭ libertatea comerţuluĭ în Marea-Neagră, era necontenit turburată în dreptul eĭ, ceea ce se vede chiar din repeţirea aceleĭ clausule în toate tratatele; apoĭ ea nu avea o mare înriurire asupra comerţuluĭ ţĕrilor române (1).

Paralel cu această lâncezire a comerţuluĭ exterior, mergeau toate acele aşezăminte lăuntrice ale ţĕreĭ care îl ajută şi îl înlesnesc. Drumuri nu fiinţau de cât în starea cea maĭ primitivă, podurile peste rîurĭ erau maĭ necunoscute, în cât la cele maĭ micĭ umflăturĭ ale apelor comunicaţia era întreruptă, şi cărăuşul blăstema ploaia pe care o bine-cuvînta agricultorul. Poliţia ţĕreĭ, fiind cu totul neîngrijită, hoţiĭ umpleau codriĭ încă nesparţĭ pe atuncĭ de securea civilizătoare, şi numĕrul lor sporea pe fie-ce zi, prin ţeraniĭ ce, săturându-se de a fi jăfuiţĭ, se aruncau în haiducie. Poştile şi diligenţile (2) eraŭ necunoscute; preschimbarea de ideĭ sau de interese se făcea prin trimişĭ înadins, precum se vede aceasta din condicile noastre, unde se află trecute la cheltuelĭ maĭ multe sumĭ pentru ceĭ veniţĭ sau trimişĭ «cu cărţĭ», precum şi altele, foarte numeroase, la *Neferi* trimişĭ în cutare sau cutare oraş (3). Lipsind deci comerţuluĭ cele treĭ cerinţĭ ale traiuluĭ seu: deschisul, siguranţa şi mijloacele de comunicaţie, înţelegem prea uşor cum de el maĭ că nu exista.

De acea şi vedem în condicile noastre foarte puţinĭ neguţătorĭ. Aşa, spre exemplu, dările ce se luau de la această clasă de oamenĭ, în două rândurĭ pe an după cum s'a spus, se urcau la următoarele sumĭ neînsemnate:

vitelor care se făcea de neguţătorĭ — adecă *boĭ şi vacĭ ce trec în Austria,* cumpărându-se şi păşunându-se în ţinuturile de peste Prut». *Anaforaua* obşteşteĭ adunărĭ a Moldoveĭ din 1812, p. 43.

(1) Vezĭ *Jules de Hagemeister,* Mémoire sur le commerce des ports de la nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie. *Odessa* 1835: «La Mer Noire n'était, pour ainsi dire, pas connue à l'Europe commerçante il y a 50 ans, et ne l'était géographiquement que d'une manière fort incomplète. *Les Turcs n'y admettaient aucun étranger*» (p. 5) «Ce n'est qu'en 1801 que les Anglais, les Français, les Hollandais et les Prussiens obtinrent la permission de passer le Bosphore» (p. 7). «La paix conclue en 1829 entre le Russie et la Porte, ouvrit *pour toujours* le passage du Bosphore a tous les pavillons et assura ainsi l'avenir du commerce de la Mer Noire» (p. 24). Autorul dregător rusesc, fusese însărcinat a cerceta comerţurile suduluĭ Rusieĭ şi a face un raport oficial.

(2) Menzilurile erau nişte poşte păstrate numaĭ pentru slujba împĕrătească. Pământeniĭ se foloseau de poşte numaĭ prin excepţie.

(3) Cuprinse în rubrica «celor trimişĭ în trebĭ».

	Leĭ banĭ
«Sfertul de Sf. Dimitrie a neguțătorilor	837—50
și anume :	
«Neguțătorĭ de Iașĭ starea I . . . . . . 168— »	
» » » II . . . . . . 382—10	
» Focșanĭ . . . . 210— »	
» Văsluĭ . . . . 73—30 (1)	

Este de observat că neguțătoriĭ de Galațĭ nicĭ nu sunt amintițĭ, pentru că pe atuncĭ Galațul nicĭ nu avea neguțătorĭ, și era un orășel cu totul fără însemnătate, slujind numaĭ cât la trimiterea zachareleĭ și a cheresteleĭ cătră Constantinopole. Iesuitul frances *Ph. Avril* care a visitatŭ Moldova pe la 1692 îl numesce «un oraș mic așeḑat pe Dunăre (2) și *Hagemeister* în raportul oficial citat maĭ sus spune despre Galațĭ : «orașul conține 12,000 de locuitorĭ; dar ulițele sale strîmte, glodoase și infecte reamintesc pururea obârșia sa turcéscă.»(3) De la deschiderea Măreĭ-Negre și declararea Galațuluĭ de porto franc, 1834, acesta se desvoltă cu mare repejune. Pe când în 1836 acest oraș numĕra numaĭ cât 1450 de case, 10 otelurĭ, 2 banchierĭ, 43 de comercianțĭ și 14 samsarĭ, în 1841 el numéra 2882 de case, 31 de otelurĭ, 8 banchierĭ, 63 de comercianțĭ și 31 de samsarĭ, (4); dar Galațul tot suferea din pricina greutățeĭ plutireĭ pe Dunăre. Iată ce spune Hagemeister asupra acestuĭ punct : «Intrarea Dunăreĭ este destul de grea, fiind tot malul măriĭ fórte jos; nisipurile aduse de vînturĭ umplu uneorĭ gura Sulineĭ, cea ce silesce chiar pe corăbiile maĭ ușoare a descărca o parte din sarcina lor. Eată pentru ce caicele ce staționéză la gurile fluviuluĭ ieu uneorĭ până la 1000 de leĭ turcescĭ pentru transportarea uneĭ încărcăturĭ. Incovăeturile Dunăreĭ învoind rareorĭ plutirea cu vînt, adeseorĭ corăbiile sunt suite în susul apeĭ prin sistemul trasuluĭ cu frînghiĭ, operațiune care cere multe, foarte multe brațe; apoĭ fiind-că toate năvile ce plutesc pe Dunăre sunt presupuse infectate de epidemiă, nu le este învoit a se ține aprópe de coastele Basarabieĭ, Moldoveĭ saŭ Valachieĭ, carĭ sunt maĭ joase și maĭ puțin pietroase de cât coasta turceasca, afară numaĭ dacă au pe dînsele câte un păzitor sanitar.» Toate aceste piedicĭ au fost înlăturate de la așezarea comisiuneĭ europene prevĕḑută prin tratatul din Paris din 1856.

Tot din acéstă pricină nu vedem Evreĭ mulțĭ la noĭ în țară. In toate numeroasele daraverĭ conținute în condicĭ. maĭ ales în acele de plățĭ de polițe, întâlnim numaĭ nume românescĭ, turcescĭ saŭ grecescĭ, precum bună óră acela al luĭ *Andreiu Pavili*, care pare a fi fost bancherul cel maĭ în renume al aceluĭ timp. O singură dată găsim amintit pe un israelit, în condica pe 1786.

(1) Sama pe 1795.
(2) Une petite ville située sur le Danube. *Papiu Ilarian*, Tesaur de Monumente, II. p. 192.
(3) Mémoire sur le commerce de la Mer Noire p 80.
(4) N. *Soutzo*, Notions statistiques sur la Moldavie, Iassy 1849 p. 144.
(5) Mémoire sur le commerce p. 74.

«110 leĭ unuĭ jidovŭ trimiţêndu-se din porunca M. S.»

Pentru ca elementul israelit să fie atras în o ţară trebue doue condiţiĭ : bogăţia măcar latentă, adică putinţa de a face banĭ, şi lipsa uneĭ adevĕrate civilisaţiĭ, bazate pe munca neobosită a poporuluĭ. Eĭ trebue să câştige şi să câştige uşor, fără concurenţă. Cât timp Moldova fu săracă eĭ nu o inecară; ştiaŭ că în pustiŭ apa se prăpădesce; când pustiul se prefăcu în o grădină, eĭ năbuşiră din toate părţile. (1)

Lipsind ţĕreĭ deschisul comerţuluĭ exterior, la ce îndeletniciri productive se putea deda poporul sĕŭ? Moldoveniĭ n'a fost nicĭ-odată un popor industrial, aşa eraŭ pe vremile luĭ Alexandru cel bun, precum o dovedesce preţiosul aşezământ doganiar (2), aşa sunt şi astăzĭ. Singurele lor îndeletniciri erau ca şi astăzĭ : lucrarea pămêntuluĭ şi crescerea vitelor, dar pe atuncĭ numaĭ acésta din urmă aducea ţĕreĭ un venit real, prin exportul vitelor în Austria, pe când lucrarea pămêntuluĭ era cu totul mărginită. Mare parte din ţară era acoperită cu codri nestrăbătuţĭ, şi numaĭ pămêntul cel maĭ slab, pe care natura singură nu putea să 'l rodească, era brăzdat de munca omuluĭ. Vitele cele multe ale ţĕreĭ cereaŭ apoĭ locurĭ întinse de păşune, şi aceste restrângeaŭ încă şi maĭ mult pe acele de arătură. Anaforaua obşteştiĭ adunărĭ a Moldoveĭ pentru înstreinarea Basarabieĭ din 1812 arată că numĕrul vitelor ce se exporta din ţara intreagă (cuprinzênd şi Basarabia) se urca la 15,000 de boĭ, 15,000 de vacĭ şi 5—6000 de caĭ, (3) o cifră îndestul de însemnată. Apoĭ numĕrul de vite posedat de fie-ce locuitor era mult maĭ mare de cât cel de astăḍĭ: fruntaşiĭ aveaŭ de la 12 până la 16 vite; mijlocaşul de la 8 până la 12, şi chiar codaşiĭ aveau 4 sau 6 capete, când astădĭ de abia fruntaşiĭ au câte 4 vite, mijlocaşiĭ câte 2, iar codaşiĭ sunt numaĭ cu palmele.

Agricultura propriu ḍisă, adică lucrarea ogoarelor trebuia decĭ să fie foarte restrînsă în Moldova, din pricina mareĭ întinderĭ pe de o parte a pădurilor, pe de alta a păşunelor. In puţinele arăturĭ ce se făceaŭ, se sémăna păpuşoiŭ pentru hrana locuitorilor, orz şi ovĕz pentru caiĭ lor, şi grâul ce se putea trece în ţară, saŭ care era de trebuinţă pentru zahereaua turcească(4). Pânea albă a căreia desfacere aduce astăḍĭ în ţară partea cea maĭ mare de venit al eĭ, nu avea unde să se exporteze : In Rusia nu, căcĭ nu se cerea; în Austria tot atît de puţin, căcĭ părţile maĭ indepărtate ale Germanieĭ, care singure ar fi

(1) Un document de la Alexandru Mavrocodat din 1782 opreşte orânda prin sate. Acel document spune însă ; «căcĭ fiind jidoviĭ aceştia *oamenĭ sĕracĭ*, după cum şi singurĭ eĭ se mărturisesc, că altul nu are sermeaua luĭ, nicĭ cât de puţin.» Prin urmare şi puţiniĭ jidovĭ ce se aflaŭ în ţară erau sĕracĭ. *Kogălniceanu* Arhiva românească II, p. 150.

(2) *Hasdeu*. Arhiva istorică a Românieĭ.

(3) p. 44.

(4) «Şi partea ramasă care este Suceava, Neamţu, Roman, Bacăŭ, Vasluiŭ, Cârligătura, Botoşanĭ, Harlăul, Dorohoiŭ şi Herţa... aceste ţinuturĭ de mult, abia pentru hrana lor semăna păpuşoiŭ saŭ alt-fel de pâne proastă, iar nu grâŭ şi orz, care este pentru îndestularea capanuluĭ împĕrătesc. *Anaforaua* citată p. 39.

avut nevoe de pânea nóstră, nu o putea trage de așa departe, pentru scumpetea cărăușieĭ. Cătră țĕrile apusene marea era închisă. Rĕmânea Turcia; dar aceasta nu cumpăra, ci lua, și sărăcea deci țara, nu o îmbogățea.

In scurt, producțiunea țĕreĭ era împedicată prin lipsa piețelor de desfacere. Moldova nu putea desvolta din această pricină singura ramură de înavuțire ce era în puterea eĭ, agricultura. Priveliștea obștească pre care țara o înfățoșa era aceea a uneĭ sălbătăciĭ, pline de pădurĭ și de locurĭ necultivate, în care eraŭ presărate sate neîngrijite și orășele neînsemnate, urîte și murdare. Monotonia acestuĭ tabloŭ era întreruptă numaĭ cât prin bogatele pășunĭ pline de vite frumoase, ca și când natura singură ar fi fost doamnă în această țară, și omul n'ar fi cerut de la dênsa partea sa de stăpânire.

Cum putea fi traiul omuluĭ în o asemenea țară? Dacă luăm în privire mulțămirea nevoilor curat materiale, traiul sĕŭ animalic, se poate dovedi ușor că în de obște condițiile viețeĭ eraŭ maĭ ușoare de cât astădĭ. Țĕranul fără îndoială era hrănit și îmbrăcat maĭ bine de cât acum. Maĭ întâiŭ munca sa era mult maĭ mică, căcĭ lucrarea pămîntuluĭ era mărginită numaĭ la trebuințele din lăuntru, sporite une-orĭ prin cererile Turcilor. Agricultura cea mare lipsind, opintirile uriașe ale munceĭ actuale eraŭ necunoscute. Exploatarea țĕranuluĭ de cătră proprietar și arendaș nu avea nicĭ un temeiŭ de a fi. Rachiul fiind o bĕutură încă streină poporuluĭ român, alcoolismul ce bântue astădĭ satele noastre, care răpește locuitoruluĭ orĭ ce mijloc de îmbunătățire a traiuluĭ, nu se încuibase încă în măduva luĭ. Femeea țăranuluĭ era gospodină, și nu ca astă-zĭ unealtă de muncă; ea torcea și țesea pânza pentru îmbrăcămintea familieĭ, și stând pe lângă casă îngrijea de cele trebuincioase. Adese orĭ fierbea cucoșul în oala din vatră, și Ignatul vedea în tot-d'auna jertfirea porculuĭ. Numeroasele vite și stupiĭ țăranuluĭ dădeau putința de a întâmpina toate nevoile sale, și în deobște traiul seu era maĭ mănos de cum el este astă-dĭ.

Dacă țăranul avea o existență maĭ lesnicioasă, el care plătea toate dările, și asupra căruia se revărsau toate greutățile, fără îndoială că clasele privilegiate duceau o viață și maĭ îndemânatecă. Boerul care cultiva pe moșia luĭ numărul restrâns de fălci trebuitor pentru întreținerea numeroaseĭ sale case, clerul care avea veniturile sale deosebite, neguțitorul și meseriașul al căror câștig era asigurat prin ființarea breslelor, toțĭ aceștia nu se puteau teme de lipsa pâneĭ de mănĭ. Dacă luăm în băgare de seamă că lipsa mizerieĭ este prin ea însășĭ o fericire, maĭ că am putea susține că colorile sub care ni se înfățișează viața Românilor în epoca fanariotă nu erau așa de negre, cum s'ar părea la întâia privire.

Și cu toatea aceste starea poporuluĭ era maĭ răŭ de cum este astă-dĭ, prin împrejurarea că el nu era stăpân pe nicĭ una din bunurile luĭ. Cel întâĭ Turc, Tatar sau boer putea să-ĭ răpească toate mijloacele sale de existență, și el nu avea la cine să ceară dreptate pentru jaful suferit. Ce-ĭ folosea avuțiile sale, dacă nu se putea bucura în liniște de dânsele? Ba ele chiar otrăveau maĭ mult traiul său. Dacă n'ar fi avut nimic de cât viața, n'ar fi avut de ce se teme;

dar averea luĭ i amărea zilele, ţinându'l în o grijă vecĭnică asupra mijloacelor de a o scăpa din ghiarele răpitorilor.

Cronicariĭ sunt plinĭ de povestirĭ a unor asemenea întâmplărĭ. *N. Mustea* descrie în chipul următor pustiirile făcute de Tătariĭ în timpul domnieĭ luĭ Mihail Racoviţă. «Că Tătariĭ după *obiceiul lor*, au şi lăsat ciambur în toate părţile în şease zile de au prădat şi au robit, şi fiind earna mare, omeţiĭ marĭ, nu s'au putut ascunde bieţiĭ oamenĭ şi s'au umplut de robi şi de dobitoace; cum erau săniile şi bejăniile, aşa le aduceau încărcate de muerĭ şi de copiĭ degeraţĭ şi fete marĭ, cum era maĭ amar,..... că am fost faţă de am văzut aceste»(1) Dimitraşcu Cantacuzen temându-se a nu fi resturnat de Petriceicu Vodă «adus'au multă oaste tătărească şi iau ernat în ţară, în Lăpuşna, Orheiu, Soroca, Iaşĭ, Hotin, Dorohoiŭ şi Bacău, şi de primă-vară, când au vrut să purceagă Tătariĭ, au robit mulţĭ oamenĭ dintr'acele ţinuturĭ, care până astă-zĭ stau siliştĭ pustiĭ şi nu se ştiu stăpâniĭ lor a cui a fost.»(2) Când cu venirea Şvedezilor în ţară sub Carol XII «oştile cele leşeştĭ a luĭ Voevod Kiovski erna pe ţară; aşezându-se şi cele şvezeştĭ la Bacău, la Orheiu, la Neamţ, la Suceava, la Cernăuţĭ, la Cărligătura şi la Iaşĭ, despre care Leşĭ şi Crijacĭ avea ţara mare supărare, *că mânca de pe la ţăranĭ.*»(3) Alexandru *Amiras* caracterizază în limbagiu seu cel viu ast-fel aceste repetate prădăciunĭ: «fiind că Tătariĭ tot-d'auna făcea prăzĭ ca aceste, şi nu numaĭ la vreme de resmiriţă ci şi la pace făceau prăzi, şi ce apucau prăpădit au fost; nu se maĭ putea scoate nimica de la dânşiĭ, de vreme că eĭ aşa au fost deprinşĭ asupra Moldoveĭ, *ca nişte lupĭ asupra uncĭ turme de oĭ*».(4)

In tot timpul epoceĭ fanariote n'a fost o singură zi linişte în ţară. Resboaele Turcilor când cu Nemţiĭ când cu Ruşĭ; schimbarea deasă a domnilor adesea întâmplată din mânia împărătească, care se revărsa nu numaĭ asupra domnuluĭ, ci şi asupra ţăreĭ; jafurile nenumăraţilor Grecĭ şi Turcĭ care umpleau ţara ca creditorĭ aĭ domnuluĭ, sau ca oamenĭ de aĭ luĭ, toate aceste supărărĭ împingea pe bieţiĭ locuitorĭ a fugi la munte sau la codru, sau chiar peste graniţă pentru a'şĭ apăra avutul lor de lăcomia unuĭ cârd de răpitorĭ care de care maĭ lacom şi maĭ nesăţios. Aşa în domnia luĭ Constantin Mavrocordat *Ioan Canta* povesteşte că de jafurile luĭ, «mulţĭ oamenĭ de frică şi de sărăcie fugeau prin munţĭ, prin codri, şi mulţĭ peria de frig, şi de foame, şi mulţĭ din fruntaşiĭ satelor s'au primejduit...»(5). In domnia a patra a luĭ Constantin Mavrocordat acelaş cronicar ne spune că «toată puterea turcească se suise în capul ţăreĭ la cetatea Hotinuluĭ şi *ţara se bejănise la munţĭ şi pe la codri* şi chipurĭ de pricină puneau păgâniĭ ca s'o robească».(6) *N. Mustea* arată la domnia a treia a luĭ

(1) Letopisiţĭ ed. veche III p. 70.
(2) id. p. 90.
(3) id. p. 109.
(4) Letopisiţĭ ed. veche III p. 159.
(5) id. p. 179.
(6) Letopisiţĭ ed. veche III p. 188.

Mihail Racoviță că pe vremile luĭ «au intrat Nemțiĭ și Leșiĭ în țară, au robit și prădat. Adus'au Mihaĭ Vodă Tătarĭ ca să scoată pe Nemțĭ; iară robie și pradă. După robie foamete mare cât au ajuns merța de mălaiu 10 leĭ; au murit multe suflete *câți nu s'au dus prin alte țărĭ*. După foamete ciumă, omor, bocete și vaete în toate părțile». (1) Aiure acelaș cronicar spune «Nicolai Vodă, domnind aici în țară cu multe nevoi țăreĭ, plinind poruncile împărățieĭ și maĭ mare greu era Hotinul, trebuind salahorĭ și menzilurĭ și alte cheltuelĭ multe; și *oameniĭ din țară au trecut toțĭ în olatul Turcesc în ținutul Hotinuluĭ*».(2)

Pentru țăranĭ se maĭ adaogă la toate aceste rele și acele ce decurgeau din starea lor de vecinĭ, robi aĭ pământuluĭ, expușĭ la toate jafurile și asupririle boerilor, care posiție a lor iĭ făcea adesea să fie amestecațĭ cu țiganiĭ, vânduțĭ ca dânșiĭ, dațĭ de zestre la fetele boerilor, despărțițĭ de familiele lor, în cât mare număr de locuitorĭ, văzându-se atât de obijduițĭ își părăsiau țara și treceau granița. Costantin Mavrocordat, văzând despoporarea Moldoveĭ de locuitorĭ, rândui prin hotărîrea obstească din 1749 că nu au voe stăpâniĭ satelor «a vinde vecinĭ sau a'ĭ despărți cu împărțeală, sau a se da în foĭ de zestre pe frațĭ, sau a'ĭ muta dintr'un sat într'altul, sau a schimba numaĭ pe oamenĭ fără de moșie, sau pe copiĭ a despărți de la părințĭ».(3) De aicĭ vine ocara domnilor de «spărgătorĭ de țară».(4)

Acest tablou schițat numaĭ prin câte-va trăsăturĭ lasă a înțelege ce ar trebui să fie, când ar fi văpsit cu toate colorile și maĭ ales când s'ar putea reproduce prin gândirea abstractă înspăimântătoarea realitate. Dacă țăranul totușĭ ducea o viață îndestul de ferită de lipse, aceasta provinea maĭ ales din nesecata rodire a pământuluĭ țăreĭ sale, în cât Cantemir, fără îndoială un judecător competint în asemene lucrurĭ, spune cu drept cuvênt în Descrierea Moldovei: «aș ținea pe țăraniĭ moldovenĭ de ceĭ maĭ miserĭ între țăraniĭ de sub soare, dacă fertilitatea pământuluĭ și îmbelșugarea săcerișurilor nu iar scoate, și nevrând din sărăcie».(5)

IV.

Să intrăm însă într'o analisă maĭ amănuntă a stărei economice, și întâĭ să căutăm a ne da samă despre raportul între prețurile diferitelor obiecte pentru a vedea care din ele erau eftine și care scumpe, și a judeca deci despre

(1) id. p. 77.
(2) id. p 58.
(3) Magazin istoric pentru Dacia II p. 290.
(4) «și având Grigorie Vodă pizmă pe dânsul... căcĭ l'au pârît la împăratul de *mâncător și spărgător de țară*». Alexandru *Amiras* Let. ed. veche III, p. 143. Compară Enache *Cogălniceanu* ibid. III, p. 229: «arătând că vin satele și cer scădere și, de nu le va face câte oare ce, *se vor sparge satele* și atuncĭ v'or păgubi maĭ mult.»
(5) «Omnino cunctorum, qu tq ot in verba sunt, colonorum, miserrimos pronunciassem moldavos rusticos, nisi terrae segetumque ubertas invitos quasi paupertate eximeret» p. 122,

îndemânarea traiuluĭ în acea epocă. Ca punt de asemănare cu timpul în care trăim vom lua preţul obiectelor obicinuite de nutriment şi, raportând la dânsele atât preţurile de atuncĭ cât şi acele de astă-ḑĭ, să vedem care obiecte şi le putea procura omul în acel timp cu maĭ puţine mijloace şi care din ele eraŭ maĭ greu de ajuns(1)

Făina de grâŭ costa pe atuncĭ 7 banĭ vechĭ oca. Raportând la preţul făineĭ cele-lalte obiecte ale hrăniĭ putem forma următorul tabloŭ :

	Preţul obiectelor după condicĭ		Raportul la preţul făineĭ
	leĭ vechĭ	banĭ	7 banĭ vechĭ oca
Făina de păpuşoiŭ, oca	—	1	1/7
Carnea de vacă, oca	—	15	15/7
Sarea, oca	—	4 1/2	9/14
Untul, oca	—	30	30/7
Găina	—	9	9/7
Curca	—	30	30/7
Ouele, pentru 20	—	3	3/7
Cafeaua, oca	1 (2)	70	190/7
Zaharul, oca	1	70	190/7
Orezul, oca	—	42	6
Maslinele, oca	—	45	45/7
Untul-de-lemn bun, oca	1	—	120/7

Luând astăḑĭ drept preţ mijlociŭ a făineĭ de grâŭ, mâna a doua, 50 banĭ, găsim următoarele raporturĭ pentru aceleaşĭ obiecte :

	Preţul de astăzĭ al obiectelor		Raportul la preţul făineĭ
	leĭ nouĭ	banĭ	50 bani noi oca
Făina de păpuşoiŭ, oca	—	20	2/5
Carnea de vacă, oca	1	—	2
Sarea, oca	—	20	2/5
Untul, oca	4	—	8
Găina	1	50	3
Curca	4	—	8
Ouele, pentru 20	1	—	2
Cafeaua, oca	6	—	12
Zaharul, oca	1	80	18/5
Orezul, oca	—	70	7/8
Maslinele, oca	2	—	4
Untul-de-lemn bun oca	4	—	8

(1) Această metodă este singura cu putinţă când este vorba de a se aprecia valorĭ din vremurĭ trecute. Ea a fost întrebuinţată de toţĭ economiştiĭ «Vezĭ între alţĭ *I. B. Say Cours* complet d'économie politique, Paris 1852 vol. I cap. XIV» «de la valeur des métaux précieux comparée à celle du blé, en remontant aux temps anciens» *Iohn Stuart Mill.* Principles of political economy, c. Măsurătorul valoareĭ susţine că un măsurător comun al valorilor a două timpurĭ îndepărtate este cu neputinţă de găsit. Cu precisiune, dar; însă aproximativ, pentru ce nu?

(2) Amintim că leul vechiŭ era 120 banĭ saŭ 40 parale şi paraua treĭ banĭ.

Asemănând aceste două tablourĭ vedem că în privirea obiectelor mâncăriĭ făina de păpuşoiŭ era mult maĭ eftină decât astăzĭ, prin urmare viaţa muncitoruluĭ era maĭ uşoară, carnea era aproape de aceaşĭ scumpete ca şi astăzĭ, sarea maĭ scumpă de sigur din pricina greutăţeĭ transportuluĭ, untul, pasĕrile şi ouele cu mult maĭ eftine; băcăniile eraŭ maĭ scumpe de vreme ce ocaua de zahar şi cea de cafea costa pe atuncĭ de 24 orĭ cât o oca de făină, (1) şi astăzĭ cafeaua martinică nu costă decât de 12 orĭ acel preţ, iar zaharul numaĭ cât ceva peste de 3 orĭ preţul făineĭ, orezul şi măslinele costaŭ pe atuncĭ cât de 6 orĭ o oca de făină şi astăzĭ costă de câte 2—4 orĭ acel preţ; untul-de-lemn costa de 14 orĭ cât o oca de făină astăzĭ numaĭ de 8 orĭ pe atâta. Scumpetea maĭ mare a băcăniilor provinea şi ea din greutatea transportuluĭ.

Asupra preţuluĭ cu care se plătea munca, găsim în condicĭ următoarele condee, care raportate către oca de făină ne daŭ raporturile din tabela de maĭ jos.

	Preţul munciĭ după condicĭ		Raportul la preţul făineĭ
	leĭ vechĭ	banĭ	7 b v. oca
Un salahor pe zi : 20, 24 şi 29 bani, mijlociŭ . .	-	28	4
Un teslar pe zi.	—	75	10
Un car pe zi	—	32	$4\frac{1}{2}$
Un pietrar pe zi	—	90	12

Astăzĭ preţurile ne-ar da tabela următóre :

	Preţul munciĭ astăzĭ		Raportul la preţul făineĭ
	leĭ nouĭ	banĭ	50 b. n. oca
Un salahor pe zi	2	—	4
Un teslar pe zi.	4	—	8
Un car pe zi	2	—	4
Un pietrar pe zi	6	—	12

Preţul mnnceĭ este decĭ aproape acelaş ca şi astăzĭ. De şi aceasta ne poate părea estraordinar, întru cât civilisaţia are de efect a urca preţul munceĭ omeneştĭ, totuşĭ dacă vom lua în consideraţie rărimea populaţiĭ în acest timp şi decĭ micimea concurenţiĭ în oferirea munceĭ, această împregiurare nu va maĭ părea afară din calea firească.

După cum se 'nţelege de la sine, obiectele importate trebuiaŭ să aibă un preţ în raport mult maĭ mare decât astădĭ, fiind industria maĭ rară, concurenţa maĭ slabă şi transportul maĭ anevoios. Vom lua pentru uşurinţă chila de grâŭ drept măsorişte a valoriĭ, şi vom găsi următoarele raporturĭ pentru obiectele ale căror preţurĭ se află în condicĭ. Chila de grâŭ costa pe atuncĭ 6 leĭ

(1) Zaharul era aşa de scump pe atuncĭ din pricina rarităţeĭ luĭ.

	Prețul obiectelor după condicĭ		Raportul la prețul grâuluĭ
	leĭ vechĭ	banĭ	6 l. v. chila
O Blană de samur	500	—	83
O Blană de singeap	150	—	25
Un ceasornic de aur	100	—	17
	120	—	20
	150	—	25
Un ceasornic cu lanț	250	—	$41^1/_2$
O bucată pânză de olandă	60	—	10
$1^1/_2$ carate diamant	100	—	17
Oca de cofeturĭ	6	—	1
Praful de pușcă, oca	5	—	$^5/_6$
Geamul	—	70	$^1/_{10}$

Astădĭ calculând niște prețurĭ mijlociĭ pentru asemenea obiecte am găsi : Prețul mijlociŭ al uneĭ chile de grâŭ se poate evalua la 5 galbenĭ.

	Prețul obiectelor astădĭ		Raportul la prețul grâuluĭ
	leĭ noĭ	banĭ	60 l. n. chila
O blană de samur	1200	—	20
O blană de săngeap	240	—	4
Un ciasornic de aur	240	—	4
Un ciasornic cu lanț	480	—	8
O bucată pânză de olandă	180	—	3
$1^1/_2$ carate diamant	240	—	4
O oca de cofeturĭ	10	—	$^1/_6$
Praful de pușcă	5	—	$^1/_{12}$
Un giam	1	—	$^1/_{60}$

Diferința este nemăsurată și așa trebuiaŭ să fie toate obiectele manufacturate ce se aduceaŭ în țară, în cât vedem deci astădĭ ce eftinătate predomnește în obiectele care înlesnesc și înfrumusețează traiul. Când ne gândim, că pe atuncĭ proprietarul trebuia să dea 10 chile de grâŭ, pentru a avea o bucată de olandă, 17 chile pentru a cumpăra soțieĭ sale o pereche de cerceĭ de tot simpli, o chilă pentru o oca de cofeturĭ și maĭ tot atâta peutru o oca de praf de pușcă, atuncĭ fără îndoială că eftinitatea ouelor, găinilor și a curcilor este maĭ mult de cât compensată. Legea generală a propășireĭ economice coboară din ce în ce prețurile obiectelor fabricate și înalță pe acel al munceĭ și al obiectelor de hrană, și această lege se adeverește și pentru epoca studiată de noĭ, care fiind foarte înapoiată în privința economică, trebuia să înfățișeze omuluĭ condițiĭ lesnicioase în privința traiuluĭ seu curat animalic și din protivă să opună piedicĭ foarte marĭ, și îndată ce el vroia să se ridice din această sferă injosită.

După ce am studiat raporturile prețurilor între ele în epoca fanariotă, să

căutăm acuma a stabili adevĕrata valoare a banuluĭ în acea epocă, pentru a ne putea face ast-fel o idee despre sumele ce într'adevĕr se scotiaŭ de pe ţĕrile române şi a judeca ast-fel dacă puterile lor rĕspundeaŭ la cea ce se cerea de la dênsele. Pentru noĭ carĭ nu maĭ înţelegem valorile unuĭ timp cu 100 de anĭ în urmă, trebue pentru a pătrunde limbagiul cifrelor să reducem acele valorĭ în valorĭ actuale, despre însemnătatea cărora avem o deplină conştiinţă, şi numaĭ de cât, după ce vom fi făcut aceasta, jaful neomenos cărora eraŭ supuse ţĕrile noastre în epoca fanarioţilorŭ va apărea în toată goliciunea luĭ.

Să ne încercăm deci a descoperi adevĕrata valoare a banilor de atuncĭ asemănaţĭ banilor de astă-ḑĭ. O împrejurare fericită ne dă putinţa a ajunge la aceasta : anume esista o monedă *galbenul* care era acelaş în veacul trecut ca şi astăzĭ în mărimea şi greutatea sa.

Galbeniĭ ce umblau pe atuncĭ în ţările române eraŭ de treĭ soiurĭ : *împărăteştĭ*, adecă austriacĭ care valoraŭ în Muntenia în 1775 4 leĭ 8 creiţarĭ, *olandejĭ* 4 leĭ 15 creiţarĭ şi *veneticĭ*, adică din Veneţia 4 leĭ 20 creiţarĭ. Prin urmare valoarea lor nu se deosebia mult de la unul la altul. (1) In Moldova găsim în 1786 valoarea galbenuluĭ, nu se ştie a căruĭ fel, 5 leĭ. Aşa în sama pe acel an, capitolul Botezurĭ, aflămŭ :

10 leĭ în 2 galbenĭ Mitropolituluĭ.

ear în aniĭ 1795, 1796 şi 1798 găsim galbenul şi anume cel olandes 7 leĭ.

1400 leĭ în 200 galbenĭ olandejĭ ce s'aŭ dat la Gospod.
140 leĭ în 20 galbenĭ la spital (sama 1796 cap. Botezurĭ)
35 leĭ în 5 galbenĭ Mitropolituluĭ (sama 1798 cap. serbătorĭ)
105 leĭ în 15 galbenĭ arhiereilor.

Pentru perioada ce o studiăm s'ar putea decĭ lua, pentru valorea galbenuluĭ, mijlocia *de 6 leĭ* vechĭ de atuncĭ.

Astăḑĭ galbenul austriac are 37 leĭ valoare în Moldova în cursul pieţeĭ vechĭ, adecă bucata de aur care adinioară preţuia 6 leĭ, astăzĭ face 37. Astăḑĭ decĭ galbenul cuprinde de 6 orĭ atâţĭ leĭ pe cât cuprindea la sfêrşitul veacului trecut, saŭ valoarea leuluĭ pe atuncĭ era de 6 orĭ maĭ mare. Socotind decĭ de o cam dată, că valoarea auruluĭ faţă cu productele nu s'ar fi schimbat de loc—cea ce vom vedea că nu este aşa—este evident că a trebuit să se facă o scădere în valoarea monedeĭ ideale numite *leu*, pentru ca astăḑĭ aceaşĭ bucată de aur să fie socotită că cuprinde de 6 orĭ maĭ mulţĭ leĭ de cum cuprindea în trecut.

Această scădere îşĭ găseşte explicarea ei în următoarele împrejurărĭ : Moldova cunoştea în timpurile maĭ vechĭ un singur etalon monetar, aurul, represintat prin galbeniĭ ce aveaŭ în ţară un curs maĭ hotărît. Baniĭ de argint

(1) Chronograful luĭ *Dionisie eclesiaschul* în Tesaurul de monumente a luĭ *Papiu Ilarian* II p. 106.—Se pare chiar că galbenul austriac şi cel olandez eraŭ maĭ târziŭ priviţĭ ca una şi aceaşĭ monedă. Aşa în *Manualul administrativ* întâlnim adese orĭ denumirea de galben austro olandez spre exemplu II p. 143.

schimbându-se pe piaţă maĭ în fie ce zi venind când din Austria, când din Rusia, când din Turcia, îşĭ regulau cursul lor după acel al galbenuluĭ. Argintul însă fu supus pe la sfêrşitul veaculuĭ trecut unei îndoite scăderi în preţ; maĭ întâĭ, în mod *absolut*, faţă cu productele împreună cu aurul, din causa înmulţireĭ metalelor preţioase, apoĭ *relativ* cu aurul însuşĭ către care se află în perdere din pricina proporţieĭ mult maĭ mare de argint aruncată pe pieţele Europeĭ. Scăderea relativă a argintuluĭ faţă cu aurul a fost însemnată chiar de contimpuranĭ. Intr'o anafora a divanuluĭ domnesc din 1802, se îndreptăţeşte urcarea biruluĭ ţĕriĭ prin următoarele cuvinte: «al doile, *scăderea banilor de argint şi adăogirea galbinilor*, care scădere saŭ adăogire se socoteşte la aliş-veriş în preţul mărfurilor ce vin de peste hotar toate în această ţară; *al treile.*» (1) Argintul căzênd deci faţă cu aurul, înţelegem despreţuirea necontenită a monedeĭ închipuite a leuluĭ. Aşa un galben care valora 4 leĭ în 1775 se urcă la 5 în 1786, la 7 în 1796, la 8 1802, la 15 în 1821, (2) la $31\frac{1}{2}$ în vremea regulamentuluĭ organic (3) şi la 37 în zilele noastre.

Leul de la sfîrşitul veaculuĭ trecut valora deci cât şase leĭ de astăḍĭ. Deosebirea această de valoare, resultă însă numaĭ din depreciarea argintuluĭ faţă cu aurul. Dacă luăm acuma în băgare de seamă că şi aurul se deprecia obsolut faţă cu obiectele, vom găsi că scăderea banilor de astăḍĭ către baniĭ de atuncĭ este cu mult maĭ mare de cât de 6 orĭ.

Cum să găsim însă acest al doile raport al scădereĭ absolute? Pentru a măsura valoarea de schimb al aurului în două timpurĭ deosebite, este invederat că trebue să găsim un alt măsurător constant saŭ cel puţin care să nu 'şĭ schimbe valoarea în mod simţitor. Am putea maĭ la urmă să luăm orĭ-ce lucru ca element de măsurare; bună-oră preţul unuĭ ciasornic şi raportând la el toate cele-lalte nevoi ale vieţeĭ să le judecăm ca eftine saŭ ca scumpe. Această întrebuinţare însă a unuĭ lucru rar, ca element de măsurare a valoareĭ, ar fi ceva greşit; căcĭ nu fie care individ ştie că este un ceasornic, nicĭ îşĭ dă samă de valoarea luĭ. Intâia cerinţă este deci că lucrul, luat drept măsorişte a valoareĭ, să fie un ce cunoscut obşteşte, a căruia osteneală de pro-

(1) Uricarul I p. 6. Galbenul decĭ la 1802 valora 8 leĭ.

(2) *N. Soutzo.* Notions statistiques sur la Moldavie p. 132.

(3) Art. 81: «Le taux de toutes les monnaies, soit en or soit en argent, importées en Moldavie, sera fixé d'après leur volume intrinsèque en rapport avec le ducat de Hollande, contenant 60 grammes d'or et $6\frac{9}{13}$ d'alliage. à raison de *trente et une piastres et demie* le ducat, ou de quatorze zvanzigs, *d'après le taux actuel du ducat et des zwanzigs.*» De aicĭ înainte începe în Moldova cele două cursurĭ: al vistierieĭ şi al pieţeĭ. Cel d'întâiŭ păstrează în tot-d'auna nartul fixat prin regulament de $31\frac{1}{2}$ leĭ galbenul, cel de al doile, urmând înainte depreţuirea metalelor, ajunge întâĭ la 35, şi în 1848 la 37 leĭ galbenul. La fixarea cursuluĭ vistierieĭ, acesta este luat după acel al pieţeĭ din acel timp, incăt pe vremea regulamentuluĭ organic 1832 galbenul valora $31\frac{1}{2}$ leĭ. La început cursul vistierieĭ era obligator şi pentru particularĭ. După tânguirea obştiilor» în 1852 el rămâne impus numaĭ în daraverile cu statul, lăsându-se celor private deplină libertate. Vezĭ jurnalul sfatuluĭ administrativ extraordinar din 19 Noemvre 1852 *Manualul administrativ* II p. 144.

ducţiune să fie uşor apreciată de orĭ cine. Astădĭ în Geneva bună-oară s'ar putea foarte bine lua preţul orniculuĭ ca măsurător al tuturor valorilor; de asemenea în unele comitete engleze costul uneĭ ocă de fer, şi cu mult maĭ nemerit chiar de cât preţul cerealelor care sunt pentru populaţia acelor ţĕrĭ nişte lucrurĭ ce se *cumpără* şi nu se *produc*, deci a căror eftinitate saŭ scumpătate relativă, va fi măsurată după câştigul ce îl dă îndeletnicirea sa obicinuită. La noĭ în ţară însă, unde agricultura este munca obicinuită a poporuluĭ, nu putem găsi alt măsurător maĭ bun al valorilor de cât preţu lgrâuluĭ, făiniĭ saŭ al cărneĭ, de vreme ce poporul producând de aceste lucrurĭ ştie ce valoare trebue să le dea, câtă sudoare a pus în scóterea lor şi deci poate să preţuiască dacă e scump saŭ eftin ceea ce i se dă în schimb. Banul, care cată tocmaĭ să stabileze acel măsurător obştesc, este de sigur cel maĭ potrivit, când e vorba a se pune în asemănare valorile *uneia şi aceleaşĭ epoce.* De îndată însă ce trebue a se pune în paralel epoce deosebite, destoinicia sa încetează, de vreme ce am vĕdut că valoarea luĭ însuşĭ se schimbă cu timpul. Elementul statornic al măsurăreĭ valoareĭ va fi deci *munca,* adecă *preţul lucrurilor produse de munca generală a unuĭ popor.*

Rĕmâne acuma să lămurim pentru ce nu luăm ca normă preţul făiniĭ de popuşoiŭ, ci pe cel al grâuluĭ, făineĭ de grâŭ şi al cărneĭ.

Făina de popuşoiŭ era şi pe atuncĭ temelia hrăniĭ locuitorilor şi anume a claseĭ productive, a ţăranilor: Este însă de observat că eĭ o produceaŭ şi tot eĭ o şi consumau, în cât că *nu avea o valoare de schimb:* Puţinele cumpărăturĭ ce se făceaŭ prin oraşe pentru hrana claseĭ maĭ de jos nu pot fi luate în băgare de seamă. Popuşoiul nu se esporta de loc, în cât preţul luĭ, ne fiind determinat nicĭ de o piaţă de desfacere lăuntrică nicĭ de una din afară, înţelegem cum acest preţ trebuia să fie cu totul întêmplător şi maĭ ales din lipsa concurenţeĭ, foarte neinsemnat. Aşa găsim în condicĭ preţul oceĭ de făină de popuşoiŭ 1 ban, adecă cu un leŭ puteaĭ cumpăra 120 de oca şi cu un galben 720! Astăzĭ 720 de oca de făină de popuşoiŭ ar costa, câte 20 banĭ noĭ ocaua 144 leĭ noĭ, adică 12 galbenĭ. Raportul decĭ ce l'am găsi între puterea de atuncĭ de cumpărătură a banuluĭ saŭ leuluĭ şi acea de astădĭ ar fi de 12-1, cea ce vom vedea din alte asemănărĭ că e prea mare.

Grâul, cărnea şi făina de grâŭ aveaŭ din potrivă chiar în ţară o valoare de schimb, prin faptul că fiind produse de câmp eraŭ consumate de oraşe, şi decĭ singure ele pot alcătui elementul de temelie a măsorişteĭ valoreĭ în ţĕrile noastre.

In semile Moldoveĭ dintre aniĭ 1777—1804 preţul mijlociu a uneĭ chile de grâu era de 6 leĭ; oca de făină de grâu calitate obicinuită costa 7 banĭ, ear oca de carne de vacă 15 banĭ. Prin urmare cu o bucată de un galben (6 leĭ) puteaĭ cumpăra atuncĭ o chilă de grâu, 100 oca făină de grâu sau 48 oca de carne. Astă-zĭ nu poţĭ cumpăra cu aceiaşĭ monedă decât $^{1}/_{5}$ de chilă de grâu, de oare ce în mijlociu chila costă 5 galbenĭ; de asemenea nu poţĭ plăti de cât 20 de oca de făină sau 10 oca de carne. Prin urmare puterea de cumpărare a

galbenuluĭ la sfârşitul veaculuĭ trecut era de 5 orĭ maĭ mare decât astă-ḑi. Şi cele ce spunem despre galben este adevărate şi de partea sa alcătuitoare, leul. Am arătat însă maĭ sus că aceeaşĭ monedă de aur galbenul, cuprindea numaĭ 6 leĭ pe când asă-zĭ cuprinde 37; deci leul pe atuncĭ avea relativ cu aurul o valoare de 6 orĭ maĭ mare. Pe d'altă parte puterea de cumpărătură a acestuĭ leu faţă cu obiectele o constatăm că este de 5 orĭ maĭ mare, sau peste tot valoarea leuluĭ de atuncĭ era de 30 de orĭ cât a leuluĭ vechiu de astă-ḑĭ. Pentru a înlătura însă toate erorile ce un asemenea calcul aduce neapărat cu sine, vom lepăda $^1/_3$ din această valoare, şi v'om pune deci ca măsură de asemănare a valorilor de atuncĭ cu cele de astă-zĭ că *leul de atuncĭ valora cât 20 leĭ vechi de astă-ḑĭ.*

Să refacem acuma după această normă câte-va din cifrele amiutite maĭ înainte, şi traducându-le în valorĭ de astă-ḑĭ în francĭ, să căutăm a ne face o idee lămurită despre veniturile şi cheltuelele Moldoveĭ cu 100 de anĭ în urmă. Vom îmulţi decĭ cu 20 toate sumele aflate maĭ înainte şi reducând totalul eşit în francĭ vom avea valoarea lor esprimată în monedă actuală :

	În banĭ de atuncĭ		× cu 20		În banĭ de astă-zĭ	
	Leĭ vechĭ	Banĭ	Leĭ vechĭ	Banĭ	Leĭ noĭ	Banĭ
Venitul ţăreĭ . .	900,000	»	18,000,000	»	6.000,000	»
Venitul domnuluĭ.	600,000	»	12,000,000	»	4,000.000	»
Casa răsurelor. .	315,000	»	6,300,000	»	2,100,000	»
Scutelnicii . . .	251,000	»	4,500,000	»	1,500,000	»
Venitul dómneĭ .	20,000	»	400,000	»	130,000	»
Total . .	2,060,000	»	41,200,000	»	13,730,000	»

Maĭ adăogând la această sumă cererile extraordinare ale Turcilor adese prestaţiunĭ în banĭ, în natură sau în muncă, carĭ se urcă pe an la o cifră pe care o putem evalua între 3 şi 7 milioane de francĭ (1), vedem că Moldova plătea ca imposit pe an, la sfârşitulŭ veaculuĭ trecut, cifra cu totul nepotrivită pentru mijloacele sale de producţiune de 17—20,000,000 francĭ.

Acuma abia când am ridicat vĕlul înşelător ce ascundea mărimele reale sub nişte chipurĭ de piticĭ, când am redus valorile neînţelese ale trecutuluĭ în limba înţeleasă a celor actuale, acuma numaĭ putem îuţelege jaful şi des poierea neauzită la care erau espuse ţările românescĭ în epoca Fanarioţilor. România întreagă astă-ḑi, care întrece aproape cu jumătate întinderea Moldoveĭ cum era înainte de 1812, nu poate scoate maĭ mult pe an de cât de 10 orĭ această sumă; (2) şi avuţia publică a crescut totuşĭ în ea prin întinderea cultureĭ, priu deschiderea comerţuluĭ, prin inmulţirea căilor de comunicaţie prin intrarea capitalurilor streine, de sigur nu de 10 orĭ ci de sute de orĭ?

Peste măsură mare însă este cu deosebire lista civilă a domnuluĭ, 4,000,000 de francĭ pe an! Această avere atât de însemnată pe care ţara o

(1) Numaĭ contribuţiunea extraordinară a imdatuluĭ scoasă în 1804 se urcă la 1,050,000 leĭ de atuncĭ sau 21,000,000 leĭ vechĭ actualĭ=7,000,000 francĭ.

(2) Ca budgetele comunale, dările totale a statuluĭ nostru se urca la 200,000 000 leĭ noĭ.

vărsa în punga domnilor grecĭ, era cu toate aceste neapărată pentru ca eĭ să fi putut domni. Să ne gândim că domnia țărilor române ajungând a fi vândută ca la un adevărat mezat, păstrarea eĭ trebuia să se facă prin aceleaș mijloace ca și agonisirea eĭ, încât nu trecea o zi în care să nu ceară vre un Turc mare sau mic câte un peșcheș de la domnul țărei. Apoĭ el trebuia să caute a se plăti de creditoriĭ seĭ din Constantinopole, către care se legase când pusese mâna pe domnie. In sfârșit maĭ trebuia să strângă banĭ și pentru a putea la caz de nenorocire să se ridice din nou deasupra eĭ, înlocuind peticul negru ce'ĭ mânjea umărul, cu mantia domnească, și la urma urmelor trebuia să asigure măcar soartea familieĭ sale, cumpărând câte-o moșie din țara unde domnia, sau depuind câte-va miĭ de pungĭ de banĭ la vre un bancher din străinătate.

Ceĭ marĭ încalcă și robesce pe ceĭ micĭ. Acest adevăr se întâlnește in viața popoarelor ca și în acea a indivizilor. Supușĭ de Turcĭ și chemându'ĭ prin intrigile pentru domnie a se amesteca tot maĭ mult în afacerile lor, Româniĭ ajunseră în curând iloțiĭ Musulmanilor și a Grecilor din Fanar. Starea înspăimântătoare de degradare, jaf și despoiere în care ajunsese poporul român, să-ĭ slujască de învățătură unde pot duce pe o națiune intrigile și împărecherile lăuntrice. Experiența este dobândită cu prea multă jertfă pentru a putea fi uitată. Este însă datoria istorieĭ de a improspăta asemenea amintire, spre a o ținea în tot-d'auna vie și puternică în inima poporuluĭ.

Alexandru D. Xenopol.

TEXTE ROMĂNE INEDITE

DIN

SECOLUL XVII.

I. CĂLĂTORIA LUĬ SITH LA RAIŬ

(1600—1625).

In anul trecut D-nu I. Bianu a cumpărat pentru biblioteca Academieĭ Române un manuscript 8⁰ mic, defect la început şi defect la sfărşit, dar cu toate acestea de cel maĭ înalt interes pentru literatura şi cultura română, căcĭ acest manuscript, care după caracteristice palaeografice nu poate să fie decât de pe la începutul secoluluĭ XVII (ca. 1600-1625) este o continuare raţională a textelor apocrife şi bogomilice publicate de D-nu Hasdeu în vol. II, al Cuventelor den bătrânĭ.» Eu nu m'am putut folosi de acest manuscript de cât câte-va ceasurĭ, căcĭ D-nu Hasdeu l'a luat îndată la sine pentru a'l studia maĭ de aproape; şi sper că D-nia sa ne va da ediţiunea luĭ, în acelaşĭ mod ştiinţific-literar, precum a publicat preţiosul «Codex Sturdzanus» aproape contimporan.

Cu toate acestea am copiat între altele şi fragmentul ce'l public maĭ la vale.

Pe lângă acea bucată, din care provine fragmentul de faţă, manuscriptul se compune din o mulţime de legende şi apocrife, este un aşa numit «sbornic.»

Manuscriptul, scris cu mare diligenţă, este nepaginat şi în unele locurĭ stricat de umezeală. Se compune din file à 8 foĭ din care cele d'ântâiu au custozĭ, de unde se poate conchide că lipsesc 52 foĭ dela început. Restul conţine vr'o 100—150 de foĭ şi cuprinde :

1). O biblіă apocrifă, adică istorică, începănd dela zidirea lumeĭ şi până la Judecătorĭ inclusiv. Adesea orĭ s'a păstrat textul biblic verbal, une-orĭ însă cuprinde interpolaţiunĭ legendare. Originea lor este, ca a tuturor legendelor biblice, orientalo-bizantin. Manuscriptul întreg este tradus din limba *slavică* şi această parte a luі se pare a fi maĭ mult saŭ maĭ puţin identică cu «Paliĭa» foarte vestită în literatura rusească. Părţĭ din acea «Paliĭa» au fost adesea publicate de Pypin, Tihonravov, Porphiriev şi alţiĭ. Popov a publicat deună-zĭ textul întreg, dar prototipul grecesc este până acum inedit.

După acest text urmează *Povestea despre Adam şi Eva.»* Titlul acesta, ca

şi cele-l'alte ce urmează, nu este verbal copiat ci indică coprinsul după notiţele ce mi le-am făcut. Această legendă împreună cu acelea ce vine imediat după dânsa, este una din cele maĭ răspândite, şi a fost studiată în cele-l'alte literaturĭ de : *Mussafia :* «Sulla leggenda del legno della Croce» Wien 1870, şi de *d'Ancona* : «La leggenda d'Adam e d'Eva» 1870.

Voiŭ da aci cuprinsul acesteĭ legende pe scurt precum şi a legendeĭ următoare, fiind recensiunea slavo-română interesantă, nu numaĭ din punctul de vedere cultural, ci şi în cel maĭ înalt grad, fiind-că ne arată provenienţa *bogomilică* a acesteĭ recensiunĭ.

Se spune dar :

«Adam gonit din raiŭ din causa păcatuluĭ, şedea afară lângă poarta raĭuluĭ. Noaptea el vĕzuse în vis că Eva va naşte pe Cain şi Avel şi că Avel va fi omorât de către Cain. Ingerul îl opresce însă de a spune Eveĭ cea ce văzuse în vis. Adam trăeşte după aceea 970 de anĭ şi se îmbolnăveşte; atuncĭ se strâng toţĭ oameniĭ în jurul Eveĭ şi o întreabă : de ce boleşte tatăl nostru? Eva le povesteşte că D-zeu dându-le toate pe mâna lor, i-a oprit numaĭ de-a mânca din pomul ce stetea în mijlocul raĭuluĭ. Diavolul însă sub chipul unui înger strălucitor şi prin mijlocirea şarpeluĭ o-a ademenit să mănânce din roadele aceluĭ pom. In minutul acela căzură frunzele tuturor pomilor raĭuluĭ, afară de acele ale pomuluĭ din ale căruĭ roade mâncaseră. Apoĭ Eva dete lui Adam şi mâncă şi el; atuncĭ se coborâ D-zeu şi se aşezâ pe un tron în mijlocul raĭuluĭ şi porunci îngerilor de scoaseră afară pe Adam şi pe Eva. Adam şi Arhanghelul «*Ioil*» se rugară în zadar luĭ D-zeŭ. Inaintea raĭuluĭ stătură 15 zile şi începură a căuta ceva hrană, dar peste tot pământul nu găsiră altceva de câtŭ scăeţĭ. Intorcându-se ĭar la raĭu s'a rugat de Dumnezeu să le dea cel puţin o floare spre pomenire şi D-zeu le dete tămâie şi «*liván*» şi «*ladan*», tot de odată le dete Arhanghelul «*Ioil*» în urma porunceĭ luĭ D-zeu a şeaptea parte a raĭuluĭ, şi goni afară toate dobitoacele din raĭu.

Când voi Adam să are pământul, veni diavolul şi'l opri zicênd *că pământul e al luĭ*, numaĭ atuncĭ însă iĭ va da voie, când Adam se va închina luĭ. Adam zise că el şi copiiĭ luĭ să fie aĭ aceluĭa al căruĭa e şi pământul, ştiind bine că D-zeŭ se va coborâ odată pe pământ; şi Adam iĭ dete înscris pe o pĭatră. (pe care o păziră 400 diavolĭ). Apoĭ zise Eva, să se căiască de faptul lor şi Adam îi zise să stea 40 de zile în apa «*Tigăruluĭ*» şi să postească, pe când el va sta tot atâta vreme în apa Iordanuluĭ. Eva să nu se lase însă să fie ademenită de orĭ-cine va veni. Şi diavolul se încercă într'adevăr să ispitească pe Eva sub diferite forme; ea însă nu se lăsâ şi aşteptâ până ce veni Adam de o scoase şi ast-fel iĭ scăpâ D-zeu de diavol.

După acea locuiră în «*Madiam*» şi Eva născu pe Cain şi pe Avel şi Avel fu omorît de Cain.»

Aci începe fragmentul copiat întocmaĭ după originalul ce'l publicăm maĭ la vale şi cu care se sfârşeşte legenda luĭ Adam şi a Eveĭ.

Noĭ publicăm textele române de maĭ la vale numaĭ *cu cirilica*, fiind-că cre-

dem de prisos luxul uneĭ transcripţiunĭ; cine se interesează de vechia literatură română, citească cirilica. Observaţiunĭ şi anotaţiunĭ filologice ne rezervâm pentru un studiu anume.

Textul slavic, după care a fost tradusă legenda, este publicat în multe variante : de *Tihonravov* în redacţiunĭ din secolul XV şi XVI. Pamĭatniki otrecennoĭ russkoĭ literatury I p. 6—15 şi p. 298-304; de *Porphiriev* în Sbornik otdêleniĭa russkago ĭazyka i slovenosti imperatorskoĭ akademiĭ naukŭ, vol. XVII. No. 1, St. Petersbg. 1877 p. 90-96 şi 208-216 şi de *Pypin* Sbornik vol. III. fol. 1-3 şi 4-7. Prototipul grecesc aceste̕ legende : αποκαλύψις Μωυσέως publicat de Tischendorff : Apocalipses apocryphae Lipsiae 1866 p. 1-25, aparţine primilor secolĭ ai ereĭ noastre.

Pe lângă textul românesc din secolul XVI maĭ publicăm şi un variant manuscript din anul 1800, ce stă în relaţiune cu dânsul. Inceputul lipseşte, dar restul destul de mare, este un fel de *tînguire rimată* a luĭ Adam despre gonirea sa din raĭu. Noĭ publicăm acest manuscript *moldovenesc modern* pentru că conţine episodul de *învoiala al luĭ Adam cu diavolul.* Maĭ pre larg despre acest episod şi representaţiunile sale iconografice v. Porphiriev l. c. p. 40-42. Acest manuscript, un variant poetic, care este proprietatea noastră, se pare că este o *colindă* de Crăcĭun la Naşterea Domnuluĭ.

A doua legendă este intitulată : «Povestea luĭ Gregorie *blagoslovit* despre crucea Mântuitoruluĭ şi crucile celor douĭ tâlharĭ». Această legendă se compune din două variante :

a) Din cununa luĭ Adam pe care o adusese Sith din raĭu, crescu un pom în treĭ ramurĭ şi crescu de 7 orĭ şi ĭar se desfăcu. Din acelaşĭ pom al raĭuluĭ din care se luase cununa, maĭ scoase apa potopuluĭ încă o ramură. Spre pomenirea luĭ Adam aprinse «Sith» un foc de apururea, care fu păzit de fiare sălbatice. Abraham trimise pe Lot ca să aducă foc de acolo şi aducând nevătămat 3 tăcĭunĭ, ĭĭ porunci Abraham să le sădească şi să le ude cu apa adusă cu gura luĭ din Iordan ; numaĭ atuncea va fi ertat Lot de păcatul luĭ, când aceştĭ tăcĭunĭ vor înflori, (o paralelă slavică esactă dintr'un manuscript serbobulgar din secolul XVI a fost publicată în traducţiune de Vesselofsky : *Russische Revue* 1880, anul IX, p. 140. Notă). Din acest lemn s'a făcut crucea celuĭ d'ântâiu tâlhar. Tot aşa fu scos de apă şi al treilea pom din raĭu şi crescu lângă apa «Merra».

Până aci varianta ântâia, care însă nu este complectă, căcĭ în alte versiunĭ occidentale maĭ urmează, că acesta a fost lemnul, cu care a îndulcit Moise apa amară, etc.

b). Când zidi Dumnezeu lumea nu era alt cine-va pe lume afară de dânsul şi de *Satanael;* acesta din urmă fură din seminţele pe cari Dumnezeu le sămăna pe pământ, şi le sămăna în mijlocul raiuluĭ. Din causa aceea îl goneşte Dumnezeu din raiu, şi când ese *Satanael* din raiu se înegreşte. Din acele seminţe crescură *treĭ* pomĭ, unul al luĭ Adam, cel alt al Eveĭ şi cel de al treilea al luĭ Dumnezeu. Pomul cel d'ântâiu fu dus afară din raiu de către apele râu-

luĭ Tigris; al doilea pom îl scoaseră apele potopuluĭ, şi îl duseră până la *Merra*. Cu acesta îndulci Moise apa amară din Merra.

Când voi Solomon să zidească Templul din Ierusalim puse să se aducă pomul luĭ Adam; acesta însă căzu în Iordan şi se afundă, numaĭ din întâmplare fu regăsit. Pomul al doilea crescu lângă malul Iordanuluĭ, unde fu sădit de către *Lot*. Dar nicĭ aceştĭ doĭ pomĭ, nicĭ pomul al treilea pe care-îl aduc draciĭ din raiu după porunca luĭ Solomon, nu se potrivesc la zidirea templuluĭ; decĭ fură puşĭ la o parte. Când veni Sibila, se aşeză pe unul din aceştĭ pomĭ, iar pomul o arse. La rădăcina pomuluĭ al treilea se afla şi capul luĭ Adam; Solomon împreună cu tot poporul îl loviră cu pietri şi ast-fel se făcu movila poreclită: «Lithostroton». Povestea se termină cu întâlnirea celor doĭ tâlharĭ cu Maica Domnuluĭ în fuga sea spre Egipt.

După această urmează:

Prorocirea Savileĭ; Aceasta este fata împăratuluĭ David într'un mod foarte curios; proroceşte oamenilor din ţara «Ugorescu». «Boĭariĭ» văd în vis 9 sorĭ care se ridic pe cer, şi Savila le tâlcueşte visul, zicând, că arată *noue* popoare, între cariĭ sânt pomenițĭ: *Frâncĭĭ* şi *Tătariĭ*. Aceasta este *Sibyla* care se potriveşte maĭ cu seamă cu acea bulgaro-slavonă de care tractează Vesselofsky in: жѹрн. мин. нар. просв. 1875 Martie p. 293 şi mai pe larg despre Sibyla în relaţiune cu legende europene (reine Pedauque. Berta) l. c. vol. CLXXXIII 1876. p. 241—288 maĭ cu seamă pag. 251 urm.

Manuscriptul român conţine apoĭ «*Scrisoarea luĭ Pilat către Kesar*» prin care relatează Kesaruluĭ răstignirea luĭ Christ. Pilat este adus la Roma şi osândit. După cât îmĭ aduc aminte din repedea citire a manuscriptuluĭ românesc, această versiune nu se potriveşte cu acele două epistole ale luĭ Pilat către Tiberius publicate de Fabricius *Codex pseudepigraphicus Novi Testamentis*. Hamburg 1703. vol. I p. 298*—301. Poate maĭ mult cu a treia publicată tot de Fabricius in vol. III. Hmbrg 1719 p. 456—465. In treacăt maĭ observăm, că legenda luĭ Pilat se află în literatura română şi sub o altă formă în: *Praştia* ed. 2-a Bucur. 1858 p. 39—42; de sigur luată din Baronius la: A. C. 41, pe care însă nu'l am a mână pentru a'l compara. In această versiune se spune: «că după ce a trecut multă vreme după răstignirea luĭ Hristos, s'a găsit o *piatra* în cetatea Crituluĭ, ce a fost îngropată în pământ, şi aşa scriea pentru acei sfetnicĭ (adică Anna, Caiafa şi Pilat), cum că Magdalina a pârât pe Pilat la Roma şi el împreună cu ceĭ-l'alţĭ aŭ fost chemaţĭ din Ierusalim şi fie care din eĭ căpătară câte o osândă, dintre care unul osândă Dumnezeĭască ér ceĭ-l'alţĭ doĭ câte o osândă împărătească.

După epistolia luĭ Pilat urmează un fel de «Catechism» cu întrebărĭ şi răspunsurĭ, relativ la instituţiunile biserioeştĭ. Din acesta nu mi'am luat nicĭ o notiţă. Poate este maĭ mult saŭ maĭ puţin identic cu: Intrebările luĭ Ioan bogoslovul căruia, dacă nu mă înşel, sânt atribuite acele întrebărĭ şi în mscr. român. Greceşte ed. Tischendorff: *Apocalypses apocryphae* p. 70—94. slav. ed Ti-

honravov : Pamiatniki otrecennoĭ literaturyi. II p. 193—212 în doue versiunĭ. Vezĭ Veselovsky : *Solomon i Kitovras*. St. Ptrsbg 1872 p. 151 urm.

In fine se încheie manuscriptul nostru cu un «Hexa imeron» adică descrierea zidireĭ lumeĭ în şase zile, în ordin curios, (după cum urméză) : În ziua ântâia, Dumnezeu zideşte cerul şi pământul ; în ziua a doua : soarele, luna şi stelele ; în ziua a treia : raiul ; în ziua a patra : marea ; în ziua a cincea : animale şi pasĕrĭ ; în ziua a şasea zideşte pe Adam şi în ziua a şaptea îĭ dá luĭ Adam sufletul. Fără îndoială stă în legătură cu acel «Hexaimeron» apocrif bulgar şi răspândit pretutindenea unde au ajuns *Bogomiliĭ*. Căcĭ ceea ce priveşte acest manuscript românesc, nu încape nicĭ o îndoială, că avem aci o traducere românească a uneĭ compilaţiunĭ slavice de apocrife *bogomilice*. *Singură* pomenirea luĭ «*Satanael*» ajunge pentru a ne demonstra această origine eretică. Pe lângă aceasta, însăşĭ legenda despre lemnul cruceĭ, în forma în care ni o presintă mscr. român, este cea atribuită luĭ popa *Bogomil* v. Vesselovsky : Solomoni Kitovras p. 170 urm. Archiva statuluĭ din Bucureştĭ posede un sbornic manuscript slavonesc de la începutul sec. XVI care conţine originalul slavon a maĭ tuturor apocrife din textul român. El a fost descris de d-nu Hasdeu : *Cuvente den bătrânĭ* II p. 181 urm. No. 3—8 corespunde legendeĭ cruceĭ. No. 15 epistolia luĭ Pilat(?) întextul slav. Pilat este pârât de către Magdalina. No. 23 :=Sibila ? (1)

Ne ar duce prea departe, dacă am voi să intrăm în cercetarea cu deamănunt a fie căreĭ legende şi poveştĭ, a căror originale slavice toate sânt tipărite în colecţiunile sus citate. Manuscriptul însă merită atenţiunea cea maĭ mare, şi ar fi de dorit, ca să fie publicat în întregul luĭ atât din punctul de vedere al literatureĭ cât şi al cultureĭ româneştĭ.

CĂLĂTORIA LUĬ SITH LA RAIŬ

Adam se bolnăveşte. Toate animalile se strâng în jurul luĭ şi întreabă de cauza boaleĭ sale. Atuncĭ le povesteşte Eva cum urmează :

.....Ѧкълѣкѫ а̓да́мь ши сѫ дꙋ́се. ши афлѫ пре а̇̈син [la margine îndreptat : авел] ꙋ̆ꙋнгат̓ ши нꙋ́-й зи́се лꙋ̓й каин немикѫ. пре кꙋмꙋ́й зисѣсе лꙋ́й Ѧџерꙋл̓. ши адꙋсе пре авел ши-л пꙋсе Ѧ лꙋкꙋл че сѫ кїамѫ рї́ѡнь. атꙋнча нѫс-

(1) Cu aceeaşĭ ocasiune observ că D-nu Hasdeu traduce Nr. 25 : дигинь царь = împărat *Diogen (!)* Numaĭ după cât pot conchide din acest titlu, mi se pare că nu este împăratul *Diogen*, ci de sigur : *Digenis Akritas*, adică o prelucrare slavonă a epopeeĭ bizantine din sec. X, de care a publicat Pypin un test slavono-rusesc în *Ucenyia zapiski* vol. IV 1859 v. *Archiv für slav. Philologie* vol. I. p. 128—129. Ar fi decĭ aci un al doilea variant slavon în «sbornicul» Archiveĭ statuluĭ. v. şi studiul luĭ Vesselovsky în *Russische Revue* 1875 fascicul 6.

кȣм пре сúѳь. ши ѕúсей кѫтрѫ адам : нȣ-ц пае рѫȣ домнȣл̓ мїеȣ. къ ꙗтѫ ꙟ лóкȣл лȣ̆й а̓вель нѫскȣм алтȣл, шї-й пȣсерѫ нȣмеле лȣ̆́й : сиѳь.

Ятȣнча а̓дам съ рѫсти ши ѕисе : тáчй тȣ мȣꙗ̓ре! къ сȣфлетȣл мїеȣ сѫ ꙟпȣцинѫ ꙟтрȣ мúне. ꙗ̓рѫ сúѳ̓ ѕисе : домнȣл̓ мїеȣ! е̓ȣ̆ мѫ воꙋ̆ дȣче ꙟ рáй. ши де аколо вóй а̓дȣче ѡ̓áреш-че. ведѣ вéрй ши те вери одихни.

Ядам ѕíсе : о фиꙋ́ле кȣм съ ꙟтри тȣ ꙟ ѓáй? нȣ а̃шѫ. че пáсѫ ꙟпро-тúва рáюлȣ̆й ши плѫн̓цй. доарѫ кȣмва не ва да дȣмнеѕѫ́ȣ дин помȣл маслинȣлȣ̆й съ вѫѕȣ. ка доáрѫ ми с̓аре май потоли боала.

Фїюл̄ съȣ сиѳ ѕúсе : де че болéщй ѡ пѫринтеле нострȣ?

Ядáмь ѕúсе : о фїюле! маре боáлѫ ам; кънд грешїй éȣ ши мáйка воа-стрѫ. а̓тȣ̓нча ѕисе дȣмнеѕѫȣ : ꙟмȣлци-съ-вóр̓ сȣспинеле тáле, ши пȣрȣрѣ ꙟтрȣ грижй ка съ петрéчй. дá-ц̓ вóй цїе. о̃в. де боале. ȣ̓на боáлѫ де и́немѫ. а доаѡ боáлѫ де ѡ̓кй. дȣпъ ачѣлѣ алалте тоате. ꙗрѫ мáйкѫй воастре ꙟй ѕисе : пȣрȣрѣ бѫ̓рбатȣл тѫȣ съ те биꙋ̆ȣаскѫ. ши кѫнд вéрй нáщe кокóнȣл, кȣ моáр̓тѣ съ ци съ кȣмпѫнѣскѫ. ши съ скȣлѫ сúѳь ши съ дȣсе кȣ маика са ꙟ рáи. ши вѫѕȣ éвва о̓ фїарѫ кȣмплитѫ, че съ кїамѫ гор̔гониа гонинд пре фїю съȣ сиѳ ши стѫтȣ де ѕúсе кѫтрѫ дѫнсѫ : ѡ̓ фїарѫ! нȣ́-ц̓ а̓дȣ́чи а̓минте кȣм тѣм хрѫни́ть кȣ мѫниле мѣле, кȣм кȣтéѕй тȣ дешкиде ѓȣ́ра та спре ѡмȣл че ꙗсте фѫкȣ́гь пре кúпȣл лȣ̆́й дȣмнеѕѫ́ȣ? саȣ кȣм поци рѫнжи динцїи тѫ́й асȣпра лȣ̆́й? атȣнча фїара рѫспȣнсе кѫтрѫ е̓вва ши ѕúсе : ѡ̓ е̓вво! дин тине с̓аȣ ꙟчепȣ́г̔. кȣм кȣтеѕаш тȣ дешкиде ѓȣ́ра та спре мѫн̔кáре, че-ц ѕúсе цúе дȣмнеѕѫȣ съ нȣ мѫнѫ́н̔чй : дерéпть ачѣа ши éȣ де вóй врѣ, ши пре фечорȣл тѫȣ вóй мѫнка.

Ꙗ̓рѫ е̓вва̓ ȣ̓н̔де ꙟчепȣ а плѫнџе, глáсȣль ей съ аȣѕиа дела рѫсѫ-ритȣл̔ соáрелȣ̆́й пѫнѫ ла апȣс, ши ѕúсе е̓вва : о̓ амар̔ мúе, домнȣл мїеȣ! де акмȣ пѫнѫ ꙟ вѣкь блѫстѫма-мѫ вор̔ тоáте лимбиле. ши ꙟчепȣ а плѫнџе ꙟнаинта рáюлȣ̆й. кȣ фїю съȣ кȣ сиѳь. шú-ш̔ арȣнка цѫрѫнѫ ꙟ кáпȣл̓ съȣ. ꙗр ꙟџерȣл̔ ли се арѫтѫ лóр̔. ши ле ѕúсе : че стригáцй? сúѳ̔ ѕúсе : доáм̔не! пѫринтеле мїеȣ ꙗсте бол̔нав ши дорѣще де дȣ̆́л̔чаца рáюлȣ̆й. ши пóф̔т̔ѣще съ ваѕѫ дин помȣл̔ маслúнȣлȣ̆й, доáрѫ кȣм ва и с̓аре мáй по-толи боала лȣ̆́й. ꙗрѫ ꙟџерȣл ѕúсе : о сúѳе! пъринтел (е) тѫȣ адам нȣ áре лѣкь. кáче къ с̓áȣ апропиáть ѕúлеле лȣ̆й кѫтрѫ моар̔те ши свръши-тȣль ꙗȣ венúть. ши фрѫмсе дин помȣл чела че динтр̓ѫнсь мѫнкасе а-дам. пентрȣ кареле. пом фȣ гонúть дин рáй. ши дѣде лȣ̆й сиѳ. сиѳ дȣсе ла адам. вѫѕȣ ши кȣнóскȣ ши сȣ́спинѫ таре ши ꙟплети кȣнȣ́нѫ. шú-ш̔ пȣсе ꙟ кáпь. ши вѫѕȣ мѫна лȣи дȣмнеѕѫȣ лȣѫнд сȣфлетȣл лȣ̆й. ши вѫѕȣ е̓вва кѫделница кȣ ладан кѫдинд трȣпȣл лȣ̆́й а̓дáмь. ши вѫѕȣ трéй ꙟџерй

цїинд лꙋми́ни апринсе ꙟ мѫниле сале. ши кѫꙋтѫ сиѡ спре чери ши вѫѕꙋ сꙋфлетꙋл лꙋ́й адам стѫндь апроапе де дꙋ́мнеѕѫ́ꙋ ши мꙋлцими де ꙟцери съ рꙋга́ пентрꙋ адам; ши кѫндь съ скꙋлѫ архаггель миха́иль атꙋн'чѧ то́ций ꙟцерїи тѫкѫрѫ (!) атꙋнчѧ съ ма̃стиви дꙋмнеѕѫꙋ ши-ш тинсе мѫна са де апꙋкѫ сꙋфлетꙋл' лꙋ́й адам. ши ꙟвѫцѫ пре сифть де лꙋѡ трꙋпꙋл лꙋ́й ши-л дꙋсе ꙟ локꙋль че съ кїема̀ геросиа пла́та ши кѫндь сѫпѫ гроапѫ. ꙟцерꙋл сѫмнѫ гроа́па. ши фꙋ глас дин чѐрй де грѫ́и : а̓даме! а-да́ме! ел ѕи́се : че ꙗсте доамне? дꙋмнеѕѫꙋ ѕи́се : креѕ' спꙋсꙋ-ц-ам цие. къ дин пѫмѫнть е̓шй ши ꙗрѫ ꙟ пѫмѫнт' вѐрй мѣ́р'це. ꙗрѫ пѫмѫнтꙋл (-ꙋй) ѕисе : ал'тѫꙋ динтр̓але тале — цїе адꙋче де тоате. аша ꙟгропарѫ пре адам кꙋ кꙋнꙋна че ера ꙟ ка́пꙋл' лꙋ́й. Ѥвва кꙋ глас смери́ть съ рꙋга кѫтрѫ дꙋмнеѕѫꙋ ши грѫиѧ : доамне! пъринтеле мїеꙋ! приимѣще сꙋ-флетꙋл мїеꙋ. ши аша дꙋпѫ адам' а шаса ѕи плекѫ капꙋл съꙋ. ши-ш дѣде сꙋфлетꙋл съꙋ лꙋ́й дꙋмнеѕѫꙋ. ши а̂коло ꙟгропа́рѫ пре Ѥ̓в'ва лѫ́нгѫ фїюл съꙋ а̂вел'. ши а̂ко́ло крескꙋ ꙋн лемнь дин кꙋнꙋна че е̓ра ꙟ капꙋл лꙋ́й ада́м'.

Славѫ домнꙋлꙋи дꙋмнеѕѫꙋ ши мѫнтꙋиторюлꙋи нострꙋ Гс. Хс. ꙟтрꙋ вѣчи де вѣчй. ами́нь.

TÂNGUIREA LUĬ ADAM DUPĂ GONIREA SA DIN RAIU

(1800)

Despărţirea versurilor este a mea; testul este scris fără despărţiturĭ între versurĭ.

(1) ...късꙋю дин мила лꙋи — къ еꙋ къ мъ бꙋкꙋрам — ꙟтрꙋ славъ чи е̓рам — ꙗр акꙋм сънт лепъдат — ши дин раю гол арꙋнкат — пентрꙋ мънкаре иѕгонит, — ши аша таре ꙋрџисит, — плънџи, ши тꙋ раю де мине — къ мъ ꙟнстреинеѕ де тине : — де акꙋм нꙋ те вою маи веде — ничи аичи нꙋ ѡи шиде — къ сънт ла пъмънт гонит — ши де тоци ꙋрџисит — кътръ каре ѡм съ ѕик — ши сꙋспинъд (!) вою съ плънгꙋ — дꙋмнеѕъꙋле пре сфинте — адꙋ-ц ши де мине аминте — ши нꙋ де тот мъ ꙋита — фїнд (!) еꙋ ѕидире та — чи милъ де мине ꙟц фїи — къ ам грешит домне цїи — съ нꙋ фїиꙋ пънъ ꙟнсфършит — пънъ ла атъта ꙋрџисит. — ꙗр дꙋмнеѕъꙋ чел пре блънд, — аꙋ тримес ачест кꙋвънт, — пре [illegible]ес ꙟнџер сфънт, — кареле ꙟн грабъ мергънд — ле-ꙋ грънт кꙋ глас, ѕикъд (!) адаме! чи ешй скърбит? — ꙗр ел аꙋ ръспꙋнсꙋ, ѕикъд (!) — форте ам

(1) f. I a.

грешит домнȣлȣи — непъꙃъд (2) порȣнка лȣи, — пентрȣ каре м-аȣ гонит — ла ачест стреин пъмънт — ши де тоте сънт липсит — фїнд гол ши педепсит — ши чи съ фак нȣ щїȣ — ши мънкаре не авъд. — ꙃис-аȣ дрепт а челȣѧ — кȣ кȣвънтȣ домнȣлȣи : — адевърат аи грешит — порȣнка ме н-аи пъꙃит — де акȣм кȣ сȣдоаре та — веи къшлига храна та — лȣкръд пъмънтȣл кȣ трȣдъ — ши кȣ ѡстенелъ мȣлтъ — іши вици іши мȣри кȣ морте — ка іши алте харъ (3) тóте — къ те-м ꙃидит дин пъмънт. — ево тȣ аи прилестит — пре адам л-аи амъџит — тȣ къд вии нещє (! l. нащь) прȣнчи — атȣнчи съ аиби рьле мȣнчи, — ши съ фїи бърбатȣлȣи — пȣрȣрѣ сȣпȣсъ лȣи. — тачи адаме, нȣ маи плънџе — дар аскȣлтъ чи-ц вою ꙃиче : — къ мъкар къ те-м липсит — дар нȣ де тот те-м ȣрът — де акȣм дар те (4) ферещє — ши де рьле те пъꙃєщє — ши ꙟнтрȣ мила ме ви фи — съ крещец ши съ въ ꙟнмȣлцици — пъмънтȣл съ-л стъпъници — нȣмаи съ въ пъꙃици форте — де рьȣтъци ши де пъкате — ши къд (!) виц фи ши грешиц — нȣ фиц деꙃнъдъждȣици — чи ꙟндатъ въ покъици — ши ꙗр виц фи приимици — ши мила ме нȣ ѡ ȣитаци — дар пȣрȣрѣ въ рȣгац, — іши еȣ ꙗр вою съ вїȣ — ши пре вои съ въ ꙟнвїю — іши вою да вое съ фи — черюл ꙟн вечи мошїи. — ши-л ꙟнвъца кȣ кȣвънтȣл — кȣм съ лȣкреꙃъ пъмънтȣл ; — ꙗр евїи ꙟи деде минте — ка съ факъ ꙟбръкъминте — ши рьмасе адам плънгънд — ши кȣ мънȣле лȣкръд. (!) — ꙗр сътана въꙃънд — пре адам пъмънтȣл лȣкрънд — ꙗр връжмашȣл динчепȣт гроꙃник кȣвънт ѧȣ грьит : — чине ц-аȣ порȣнчит ціи — де-м фачи стрикъчȣне мїи — де-м стричи пъмънтȣл — фїнд аичи стъпън еȣ? — ꙗр адам аȣ грьит : — дȣмнеꙃъȣ м-еȣ порȣнчит. — ꙗр сътана ꙗр рьспȣнсъ — іши лȣи адам аша ꙃисъ : — еȣ сънт аичи дȣмнеꙃъȣ — дар пъмънтȣл есте ал меȣ, — ꙗр тȣ фȣџи де аичи ꙟн раю — къ аколо мошїи аи — ꙗр аичи нȣ те ѡ (!) лъсъ — ничи пъмънтȣ нȣ-ц вою да. — дар ачасга адам въꙃъд — връжмашȣл пре ел гонид — нȣ щїѧ чи ва маи фаче — ши ꙟнкотро съ ва маи дȣче — ши ꙟнчепȣ ѧр а плънџе — ши кȣ глас вредник а ꙃиче : — амар мїи грешитȣл ! — ши ваи мїе педепситȣл — дин раю фȣсъю иꙃгонит — ши ничи аичи нȣ сънт ѡдихнит. — амар ши ваи де мине — пентрȣ скърба че-и спре мини ! — ꙗр сатана въꙃъд пре адам плънгънд — ѧȣ грьит кȣ глас ꙃикънд — ка съ-л маи ꙟншале връд : — ѡ адаме ! нȣ маи плънџе — чи аскȣлтъ чи-ц вою ꙃиче — де воещє съ тръещє ꙟн пачe — съ лȣкреꙃи прекȣм ꙟц плаче — фъ ши

(2) Fol. I *b*. — (3) *Hiare, fiare*. — (4) Fol. II *a*.

6

тȣ міе пре вреpе — сѫ-м даи (5) міи чи-ц во (!) чере. — ꙗр адам непричепънд — връжмашȣл виклежинд — ѧȣ фъгъдȣит сѫ де — ѡр чи ва чере ла ел. — атȣнче сътана аȣ ръспȣнсȣ — ши кътрѫ адам аȣ ѕис : — еȣ воꙗ сѫ чеꙗ де ла тине — фїи чи вор фи дин тине — сѫ-и даи міи спре аскȣлтаре — фїинд еȣ ꙟпърат маре. — атȣнче адам ѕисъ лȣи — връд сѫ факъ воѧ лȣи : — да-воꙗ цїи ан тъи сѫ фїи — прекȣм вреи аша сѫ фїи — нȣмаи сѫ мъ лаш ꙟн паче — сѫ лȣкреѕ прекȣм ꙟм плаче. — ꙗр сътана ѧȣ ѕис—ши лȣи адам ръспȣнсъ : — бине фъкȣши ши вии фаче— сѫ лȣкреѕ прекȣм ꙟц плаче — де міи да ши міи скрисоаре — ка сѫ аибȣ ꙟнкрединцаре ! — атȣнчи адам аȣ ръспȣнсȣ—ши кътрѫ сътана ѕисъ :—дар еȣ карте нȣ щїȣ — ка цїн ѕапис сѫ-ц скреȣ — атȣнче сътана ръспȣнсъ— ши кътрѫ адам аша ѕисѫ : — вин-о ꙟнкоче дȣпъ мине — ка сѫ те ꙟн-въц пре тине — ши фъкъд ѡ кърѫмидъ, — пре кȣ мещешȣгȣ фъкȣтъ— ѕисъ лȣи адам сѫ ѡ ѧ — сѫ-ш пȣи палма пре ѧ. — адам дȣпъ че пȣсъ — ръмасъ искълитȣрѫ (6) скрисъ. — адам пре фїи лȣи вънѕънд — вржж-машȣлȣи дендȣ-и пре еи — ꙗр сътана лȣȣнд — ѕаписȣл ачела пȣиндȣ-л ши гъндиндȣ — ȣнде ꙟл ва пȣне — сѫ-л аскȣнѕѫ форте бине, — ꙗр ла палистина есте — ѡ петрѫ кȣ маре весте — ши ачел ѕапис ꙟл пȣсъ— ꙟнтраче апъ аскȣнсъ — сънт (?) (l. сȣпт) ѡ петръ маре латѫ — де мал нȣ пре депъртатъ — ши атъта диаволи стѫрнисъ — ши аколо пъѕитори пȣсѫ, — ꙟн фел де фелȣри пȣинд — ши пре немере лъсънд. — ꙗр дин адам фїи нѫскȣрѫ — ши пре пъмѫнт сѫ ꙟнмȣлцирѫ — ши ꙟнчепȣ а фаче пъкате — ши алте рѫле фапте. — ꙗр дȣмнеѕъȣ вѫѕънд — ши фаптеле лор привинд — не фъкъд — сфънта лȣи вои мънїи таре хотъръд — сѫ перѕѫ тоате, ши порȣнчи апилор — сѫ ѧсѫ дин матка лор — ка сѫ ꙟнечи тот пъмънтȣл — ши тот че есте пре дѫнсȣл — ши лȣме аȣ ꙟнекат — ши нимик н-аȣ скѫпат — нȣмаи нои кȣ фїи лȣи — фъкъд воѧ лȣи дȣмнеѕъȣ— динтрȣ каре сѫ нѫскȣрѫ — ши пъмънтȣл ѧр ȣмплȣрѫ, — апои ꙗр ши ꙟнчепȣрѫ — а сътанеи ꙟвъцътȣрѫ — къ сътана ꙟндемнарѫ — ла идоли де сѫ ꙟнкинарѫ—де петрѫ ши де арщинд ! — (7) дȣмнеѕѫи лор фъкъндȣ ши ꙟнџȣнге копии лор—ши ле фъче жѫрфи (!) лор. ꙗр дȣмнеѕъȣ вѫѕъд— пре ѡмени тот рѫȣ фъкъд. — ера де ѡмени нимика сѫ факъ бине. нȣмаи пе аврам вѫѕъд — инимъ кȣратѫ аръткд — мȣлте гъндиндȣ — ши пȣрȣрѣ сокотїѧ, пентрȣ черю ши де пъмънт — ши пентрȣ тоате чи сѫнт—ши ѕиче ꙟн гъндȣл сѫȣ — креѕ къ есте дȣмнеѕъȣ — каре ачест(е)

(5) Fol. III *a*. — (6) Fol IV *b*. — (7) F. IV *a*.

ле-ȣ лȣкрат — ши фрȣмос ле-ȣ ашѫꙁат.—ꙗр дȣмнеꙁъȣ въꙁънд— аȣ грѫит ачест кѵвънт : — авраме! кȣ тине сънт — де каре дореши ꙟн гънд — еȣ сънт стъпън ши ꙟнпѫрат — ши дȣмнеꙁъȣ адевърат, — еȣ ам фъкȣт кȣ кȣвънтȣл—черюл ши тот пѫмънтȣл ;—ши акȣм м-аȣ пърѫсит — ши дȣмнеꙁъȣ ш-аȣ фъкът -- ꙗр тȣ авреме (!) съ щїи — ши ал меȣ пѫстор съ фїи — ши съ фаче (!) порȣнка ме — ка ѡ слȣгъ дрептъ а ме — съ-ц еи тоате че аи ѡдор — ши сѫ еш динтр-ачастѫ царъ — ши сѫ мерщи ȣнде ꙟц вою ꙁиче — ши дарȣл меȣ ти ва дȣче, — те вою мъри пре тине — ши вою ȣнпле пре тине, — намȣл тъȣ вою фаче маре — ши тот пъмънтȣл сȣпт соаре — ши тȣтȣрор лимбилор — ти вою фаче татъ лор — ꙟнкѫ ши еȣ дин немȣл тъȣ трȣп лȣȣнд — мъ вою наще пре .пъмънт — фъкънд сфънт ашеꙁѫмънт — съ скот лȣме дин робїи — (8) сȣпт морте съ нȣ маи фїи ; — ши исак, ѧков ши моисѫ ши арон кȣ фїи — ши тоц проѡрочи чеѧ лаици — ши а нострȣ дрептȣл, —дин акѫрȣра виць—саȣ нъскȣт фъръ сѫмѫнцѫ — Х҃с. дȣмнеꙁъȣ чел сфънт — с-аȣ нъскȣт трȣп пре пъмънт — каре връд съ сѫ ботеꙁъ — ка лȣме съ лȣменеꙁе — аȣ винит ла иѡрдаи—деспре пърциле лȣи дан.—дечи ел ꙟн апѫ ꙟнтрънд— иѡан съ-л ботеꙁе връд — стътȣ пе аче петрѫ маре — ши каре ѡ пъꙁъ драчи таре — ши въꙁънд ѡ апȣкъ — ши ꙟн мънъ ѡ сфъръмъ. — ꙗр сътана въꙁънд — атъта ръȣ лȣи фъкънд — съ минȣна чине есте — ѡмȣл, саȣ дȣмнеꙁъȣ есте — де време къ-л веде таре — ка пре ȣн дȣмнеꙁъȣ ши вре ка съ-л испитескъ чине есте ел маре — дар вре съ-л ꙟншале, непречепѫндȣ-сѫ ел,—кѫ дȣмнеꙁеȣ кȣ морте лȣи—аȣ сдробит пȣтере лȣи— ши аȣ скос дин робїи лȣи — пре адам кȣ фїи лȣи —ꙗр пре диѧвȣлȣл л-аȣ легат — ши ꙟн търтар л-аȣ арȣнкат — ши де акȣм нȣ съ поате — съ лȣкреꙁъ че вре тоате — ꙗр домнȣл нострȣ Исȣс Х҃с. — дин робїи не-ȣ скос — слȣщи а лȣи фъкъндȣ-не — ши пѫмънтȣл дъндȣ-не — нȣмаи порȣнчинд форте—съ не пъꙁим де пъкате—ши де алте ръȣтъци лѫкомїи, ши недрептате — къ ел ва кȣ нои съ фїи — ши де акȣм пънъ ꙟн век амин.

II. VIAȚA SF-TULUĬ GRIGORIE DECAPOLITUL

(C. 1632).

Viața sf-tuluĭ Grigorie Decapolitul ce o publicăm noĭ maĭ la vale, întocmaĭ după original, se află într'un manuscript al bibliotecei centrale din Bucureștĭ.

Acest manuscript în 4⁰, 409 paginĭ, hârtiă groasă, luciă, este unul din cele

(8) Fl I. V. *b*.

maĭ vechĭ şi din cele maĭ frumos scrise manuscripte române. Fie-care filă se compune din câte 8 foĭ, având câte un custode la începutul şi la sfârşitul eĭ, afară de fila a 14-a care a rămas fără custode; fie-care pagină coprinde 18 rândurĭ scrise cu mare băgare de seamă. Iniţialele şi titlurile sânt scrise cu roşu.

Fila 1—14 coprinde un molitvelnic român, începând cu molitva ce se face la rânduiala unuĭ nou arhiereu, urmând apoĭ molitvele peste toate zilele săptămâneĭ, şi rugăcĭunile Sf. Ioan Damaschin, Sf. Gherman şi Sf. Simion Metafrast. Din însemnarea filelor se cunoaşte că lipseşte foaea 1—2 fila I-a şi foaea 8-a fila I-a. După fila 14 (pag. 218) urmează viaţa Sf-tuluĭ Grigorie, scrisă de aceeaşĭ mână, dar având paginatura originală deosebită. Foaea ântâia pe care era însemnat custodele fileĭ ânteĭ lipseşte, dar după 7 foĭ începe fila a doua pe foaea 8-a, ceea ce dovedeşte că a fost scrisă maĭ ântâiu deosebit şi apoĭ s'a legat împreună cu cele alte două manuscripte ale aceluiaşĭ autor sau ale aceluiaşĭ copist, dacă copistul nu este însuşĭ şi autorul traducţiuneĭ.

După viaţă urmează asemenea cu custozi deosebiţĭ o colecţiune de cazaniĭ pe zilele de praznice, începând cu cazania luĭ Zlatoust «pentru rădicarea sf-teĭ crucĭ» pag. 259, şi sfârşind cu «cuvântŭ pentru sfântul botezŭ» (p. 387—409).

Data manuscriptuluĭ care, după cum arată o inscripţiune pe scoarţa ântâia, a fost proprietatea mănăstireĭ Bistriţa, se poate preciza din observaţiunea următoare :

Când se alege un nou Arhiereu se pune «hartofilacul» în mijlocul bisericeĭ şi strigă cu glas mare : cum că Domnul şi mitropolitul ţăriĭ au ales pe cutare a fi episcop. Aci pomenindu-se Domnul, s'a intercalat de *aceeaşĭ mână* între rândurile tipiculuĭ : домнꙋ нострꙋ Iѿ Матеи воевод. Tot aşa s'a adaus maĭ pe urmă de aceeaşĭ mână pe marginea pagineĭ 6 : пре лꙋмїнатꙋл домнꙋ нострꙋ Iѿ Матеи воевод, şi în fine locul lăsat gol p. 7 unde se pomeneşte Domnul, s'a umplut cu numele : Матеи воевод ; ceea ce ne dovedeşte că acest manuscript s'a scris de sigur, dacă nu ceva maĭ înainte, dar cel puţin pe la 1632, când s'a suit Mateiu Bassarab pe tronul Românieĭ, şi atuncĭ a adăugat scriitorul acestuĭ manuscript numele Domnuluĭ pe care 'l omisese înainte. Afară de aceasta şi limba şi scrisoarea ne arată cu evidenţă începutul sec. XVII, ca vremea când s'a putut scrie.

Noĭ avem decĭ împreună cu cronica luĭ Moxa de la 1620, treĭ cărţĭ româneştĭ scrise în Muntenia, încă înaintea luĭ Mateiu Basarab. Căcĭ şi «Paliia» din care am dat maĭ sus descrierea şi estracte este scrisă în Muntenia, şi tot aşa fără îndoială şi manuscriptul de faţă. Aci putem preciza şi locul unde s'a scris.

De oare ce moaştele Sf-tuluĭ Decapolitul se află în mănăstirea Bistriţa, şi manuscriptul acesta a fost de asemenea proprietatea aceşteĭ mănăstirĭ, sigur că trebue să căutăm şi aci autorul aceşteĭ vieţĭ. Locuitorul uneĭ alte mănăstirĭ n'ar fi avut interesul de a traduce viaţa unuĭ Sfânt, căruia nicĭ nu este închinată mănăstirea sa.

Izvodul după care s'a făcut traducerea a fost fără îndoială slovenesc, ceea ce se dovedeşte prin stilul cel greoiu şi prin sintaxa şi alte particularităţĭ ca : cuvinte slavice, etc.

Prototipul grecesc al acesteĭ legende este atribuit luĭ Simeon Metaphrast, şi s'a publicat sub numele luĭ de monahul Agapias în : Νεος παραδεισος, ητοι λογοι διαφοροι και βιοι αγιων εκ του Μεταφραστου Συμεωνος. ed. I Veneţia 1644 ed. 2 ibid. 1806; p. 207—214, în ziua de 20 Noemvrie, care este ziua Sfântuluĭ. Tot în *aceeaşĭ zi* se află şi o nouă redacţiune a aceleeaşĭ legende în vieţile Sfinţilor tipărite la Neamţu 1809 fol 198. b. unde de asemenea a fost scoasă din greceşte; se înţelege de sine că s'a retipărit apoĭ întocmaĭ în ediţia vieţilor tipărite la Bucureştĭ 1836.

Ceea ce m'a făcut pe mine să editez acuma viaţa Sf-tuluĭ Grigorie Decapolitul, este îndoitul interes ce presintă această viaţă. Este maĭ întâiu interesul filologic, din care punct de vedere merită manuscriptul întreg o atenţiune deosebită. De aceea am şi făcut estracte atât din «*Molitve*» cât şi din «*Cazaniĭ*» pentru Chrestomathia mea. Apoĭ, şi nu maĭ puţin important, este interesul psihologic; căcĭ Sf-tul Grigorie Decapolitul este unul din aceĭ puţinĭ Sfinţĭ, cari au dat naştere la *legende autohtone române.* Pe cât îmĭ aduc aminte maĭ sânt numaĭ Sf. Nifon, ale căruĭ moaşte le a adus Neagoe Voevod şi le a pus în mănăstirea de Argeş, Sf. Paraschiva din Treĭ Sfetite din Iaşĭ adusă de Vasile Lupu, şi Sf. Ion Novi din Suceava, de care se spun legende române.

Cât priveşte pe Sfântul Grigorie Decapolitul, comunicăm aci întocmaĭ adausul făcut de către editoriĭ vieţeĭ Sfinţilor din Neamţ, la sfârşitul vieţeĭ Sfântuluĭ Decapolitul.

De oare ce nu presintă vre-o importanţă din punctul de vedere limbistic, dăm acel adaus relativ modern în transcripţiune esactă :

«Ore cariĭ aşa povestesc pentru aducerea sfintelor Moaşte ale sfântuluĭ Grigorie în ţara rumânească. Că rămâindŭ în Mânăstirea aceaea întru care s'au şi săvârşitŭ, şi păzindu-să de ceĭ credincioşĭ, până în vremea aceaea, care o! să nu fi maĭ fostŭ! întru carea înpărăteasca cetate, ochiulŭ lumiĭ, Roma cea noa, Ahŭ dureare! s'au luatŭ de Agarenĭ, şi împărăţiea cea creştinească s'au supus ceiĭ păgâneştĭ, Dumnezeu slobozindŭ pentru păcatele noastre. Atuncea împreună cu stăpânirea, şi cu tóte cele-lalte sfinţeniĭ ale creştinătăţiĭ care era învistierite întru dânsa, s'aŭ luatŭ şi sfintele acestea moaşte suptŭ stăpânirea turcească. Şi zicŭ cumŭ că să fi căzutŭ întru stăpânirea unuĭ turcŭ mare; iar Banulŭ Barbulŭ Craiovesculŭ, dupre cumŭ s'aŭ zisŭ, zidindŭ sfânta Mănăstire Bistriţa, şi avândŭ mare dorire ca pre lângă alte odoară şi moşiĭ să o înzestreze şi cu niscari-va sfinte Moaşte, ale vre unuĭ sfântŭ, şi răsunate fiindu-ĭ urechile de vestirea minunilorŭ acestorŭ sfinte Moaşte ale sfântuluĭ Grigorie Decapolituluĭ, aŭ mersŭ la Ţarigradŭ, şi cerândŭ să le cumpere de la Turculŭ acela: Aşa ţi să vorŭ da, au răspunsu turculŭ, daca le veĭ cumpăni cu galbenĭ. Socotindŭ Agareanulŭ că va lua mulţĭ galbenĭ, cu care răspunsŭ s'aŭ învoitŭ Banulŭ Barbulŭ; tras fiind de evlaviea şi dragostea cea cătră sfântul. Deci puindu-să sfintele Moaşte în

cumpănă, şi atărnăndŭ în josŭ multŭ, Banulŭ Barbulŭ au începutŭ să pue în cea laltă terezie a cumpenii galbenĭ. Şi puţină sumă puindŭ, îndată s'au rădicatŭ cea cu Moaştele Sfântuluĭ, şi au stătutŭ întocma. Care lucru văzându-lŭ turculŭ, au zis cu mirare : «bacŭ bacŭ gheaurŭ gheaura ţecher» adecă : «vezĭ, vezĭ, cumŭ kreştinŭ la kreştinŭ trage.» Şi aşa luându-se sfintele Moaşte cu mare cinste s'au adusŭ în ţara Rumânească şi s'au aşăzatŭ în sfânta Mănăstire Bistriţa, unde şi până acumŭ să află.

«Şi povestescŭ încă şi aciasta : Cum că acest bine credincios şi iubitoriu de Dumnezeu şi de sfinţiĭ luĭ, Banul Barbul maĭ pe urmă să fi fost căzut într'o urgie împărătească : şi să'l fi luat la Ţarigrad, şi să'l fi fost legat cu lanţurĭ de gât şi de picioare, şi să'lŭ fi închisŭ într'o înfricoşată temniţă. Unde după ce au înoptatŭ, văzându-să pre sineşĭ întru o închisoare, şi în nişte legăturĭ nescăpate ca acelea, şi neavândŭ altă nădeajde de scăpare, ş'au aruncatŭ nădejdea la Dumnezeu, şi după Dumnezeu la prea sfânta Maica luĭ, şi la sfântulŭ Grigorie, şi rugându-să cu lacrămĭ toată noaptea, au dormitŭ despre zioă, de osteneală. Şi îndată au văzutŭ în visulŭ său pre unŭ călugăr, unde au venit la dânsul şi ş'au vârâtŭ unŭ degetŭ pre suptŭ lanţulŭ cu care era legatŭ de gâtŭ şi de picioare, şi i să părea că l'au rădicatŭ, şi cumŭ că îlŭ ducea oare unde. Şi după ce s'au deşteptatŭ, s'au aflatŭ în sfânta Mânăstire Bistriţa. Şi după multă vreame deabia dezmeţindu-să, şi întru sineşĭ, şi întru priceapere viinduşĭ, şi cunoscând mărimea minuniĭ, unde seara era, în ce primejdie, şi în ce înfricoşate închisorĭ, şi unde dimineaţa, şi cumŭ seara să sălăşluea, dupre Psalmistulŭ, întru plângere : Şi cumŭ dimineaţa întru bucurie, şi întru slobozenie, şi cumŭ întru o cirtă de vreame s'au aflat în Mânăstirea sa. Aşijderea şi monahiĭ Mânăstiriĭ văzându-l, să minuna şi proslăviea pre Dumnezeu şi pre sfântul Grigorie. Că au cunoscut, că a luĭ era minunea. Pentru aceea luândŭ lanţulŭ de pre dânsulŭ, şi intrândŭ în bisearică şi mergândŭ au căzutŭ la sfintele Moaşte, şi cu lacrămĭ fierbinţĭ aducea mulţemită dintru adânculŭ inimiĭ sale făcătoriuluĭ său de bine şi izbăvitoriuluĭ; şi nu numaĭ aciasta, ci şi pe sineşĭ totŭ s'au dăruitŭ lui Dumneḑeu, şi sfântului Grigorie. Că s'au lepădatŭ de lume, şi de toate ceale din lume. Şi făcêndu-se monahŭ 'ş'au petrecutŭ ceaea-l'altă vieaţă a sa, întru nevoinţe pustniceştĭ slujindŭ şi ostenindu-să întru toate slujbele ceale din lăuntru ale Mănăstiriĭ, întru care 'ş'au săvêrşitŭ vieaţa, cu fapte bune împodobită.»

VIAŢA SF. GRIGORIE DECAPOLIT.

c. 1632

De asupra o arabescă în 4 culorĭ cu crucea în vârf (1).

Петрѣчерѣ пре скѹрть а҄ прѣ ѿгод҄инкѹлѹи пъринтелѹй ностръ, григорїе декаполитѹль. бла҄гословѣцје пъри҄н҄те (2)

(1) Pag. 219. — (2) Titlul întreg scris cu roşu.

Ѿ(3)рь тóци прѣ ѡ҃годничїи, ши доýпъ доумнезеȣ кȣ вїѫцъ ши петрѣ́чере фроумоа̀сѫ ши де фолос. Ꙟн'съ прѣ ѡ҃годникȣл пъри́н'теле нострȣ григорїи декаполить (4) а̀честь ма́ре, ꙟн'соуши фȣ̀ скóсь де ꙟ ѕѣ́че четьци. че ю̀сте де кътръ са́врїѫ. ю̀ръ ноумéле четъ́цїи ѐра̀ ӥринопóли. ю̀ръ пъри́н'цїи лȣ̀и ера̀ а̂чеща̀, сéр'гїе ши ма́рїѧ. ю̆ръ а̂чéсть та́ть аль лȣи ѐра̀ ꙟн'трȣ мъх'ничю́нѧ пъмѫн'тѣ́скъ. шѝ поуцинел а̂вѣ гри́жъ де спсéнїѧ лоуи̇. ю̀ръ моумъ са ѐра̀ крещи́нъ боýнъ фоа́р'те ши пре ачéсть фїю а̂ль ѐи ꙟнтрȣ боýна̀ крещинътате-л (5) крескȣ. ши кън'дь фȣ̀ де. ӣ. аи дѣ́де-л а̀ ꙟвъца́рѧ кар'те. шѝ ꙟвъцъ ꙟн'гѫю̀ коувъ́н'тȣл ꙟвъцътȣрїи. ши доýпѫ ꙟвъцъ́'тȣра деплúнь, трéкȣ ла ведѣ́ре. че ел де бисѣ́ричи де поурȣрѣ сѐ грéжїѧ. ши сѐ да̀ пре си́не пре лȣкрȣре боýне. (6) ши ниче ѿ коуцета́(7)ре де троýпь ноу фъчѣ̀. че де поурȣрѣ сѐ ръстворїѧ ꙟн'трȣ̀ кѫн'течеле ши ꙟн'трȣ́ кѫн'тъ́риле лоу а̄вдь' ши лоýкрȣриле чѣ́ле боýне ле коутрїеръ̀. ю̀ръ (8) ꙟбръкъмин'теле лȣ̀и ѐра̀ проа́сте ши нетрȣфа́шь. фъръ чé-шь а̂коперїа̀ троупȣл коумȣ ю̀сте ток'мѣла, ши ꙟн'съ фоар'те кȣ смѣ́ренїе врѣ̀ съ-ш плѣ́че троупȣл. дечи кѫн'дъ фоý воиникь. ю̀ръ пѫри́н'цїи лоуи̇ врѣ̀ съ-и̇ дѣ моую̀ре. ши дѣ́деръ лоуи̇ дои̇ рóби ши мѣ́р'серъ съ-шь ю̀ ел моую̀ре. де оўн'де ва́ фи̇ врѣ́рѣ лоуи̇. шѝ мѣр'серъ поуцинель. ши сѐ а̂скȣ́нсѐ де рóби. ши мѣ́р'се ꙟн'соýши пре алтъ ка́ле ꙟн'тр-о мънъстире. ши (9) споýсе ѐгоуменȣл(8)и̇ де тоате. ши коýмоушь дорїѧ съ ю̆ петрѣ́чера̀ кълоугърѣ́скь. деч ѐгоýменоул л'прїими ши-л благ҃сви ши-и тримúсе кътръ оўнь кълоýгьрь ѿа̀ре ка́реле че ѐра̀ а̂проа̂пе. ка́ съ се ꙟвѣ́це де ди́н'соул цин'ѣ́рѧ ши ток'мѣ́ла кълоугърѣ́скь. ю̀ръ престе поуци́нел, татѫсеȣ̀ чéль троупѣ́нь, ден'трȣ ча́сть лоýме сѐ моýтѫ. ю̀ръ чѣѧ̀ чѐ ѐра̀ моума лȣ̀и ю̆ цин'ѣ пре дин'са ѿ жале. ши ꙟтреба̀ де чела̀ че ѐра̀ ден троýпоул ѐи къ ноý се лъса̀. ю̀рь ноýмаи̇ кѫтоу-л а̂флъ ши въѕоу̀ коуцетеле лȣи. пентрȣ къ похтѣ́ще съ фїе кълоýгьрь. че (10) ноу-л ѿпри̇; че маи̇ вър'гóсоу-л' ꙟн'демна̀ съ ꙟн'дръѕ'нѣ́скъ кътръ (11) лоýкрȣриле чѣ́ле боýне а̀ле крéщинътъцїи. ши-л' сфътȣи̇ при ꙟнсȣл оўн'де сън'гь (12) фра́цин мънѫстире съ мѣ́р'гь съ петрѣ́къ коу нȣшїи. ши съ ю̀ чинȣл чéль сфън'ть ꙟн'церéскь. ши ноумаи̇ къ́ть а̂скȣ́л'тъ коýвънтȣл маи̇къса̀. ши се доусѐ де фȣ̀ коý ста́рецȣ съȣ̀. де оўмблъ ꙟнтрȣ̀ ѿстени́н'целе постоулȣ̀и ши ꙟн'трȣ лоукрȣре боýне. ю̆ръ ѐгȣменȣль че ѐра̀ ꙟн'трȣ мънъ́стире. коу ѐретичїи сѐ а̂пропїѧ де сѐ причещȣю. ю̆ръ а̂честа̀ ма́реле григóрїе. се

(3) Inițiala e scrisă cu roșu.—(4) pag. 220.—(5) cuvântul : крещинътате-л adaugat apoĭ între rândurĭ de aceeașĭ mână.—(6) p. 221. — (7) Prima literă e scrisă cu roșu.
(8) Inițiala cu roșu.—(9) pag. 222.—(10) roșu.—(11) pag. 223.—(12) сън'гь adăugat de acceașĭ mână pe de asupra linieĭ.

скꙋ́лъ де-л ꙟфроу́н'тъ ꙟнаи́н'тѣ тꙋтꙋрóра. деч ка пре оу̃нь недестои̑никꙋл ꙟфроу́н'тъ коу а̂ лꙋ̀и, че се кема, петрѣчéре ꙟцерѣскъ. ꙗ́ръ ачаста дѣ́ка аꙋѕи егꙋменоуль се оумплꙋ (13) де мъ́нїе. ꙟвъцъ съ-л бáтъ. деч бъташ́ (!) ѿ рьб'дъ. ши де ра́не че лꙋѡ̀ моул'цемѝ лꙋ доу́мнезеꙋ. де́чи сѐ скоу́лъ прѣ́ ѿгодинкоул' ши се дꙋсѐ де ꙟн'трꙋ̀ а̂чѣ мънъсти́ре. шѝ венѝ ꙟн'тр̓ алтъ мънъсти́ре. че е̓рà ши а̂рхїе ма́н'дрить ден'трꙋ а̂чѣсть мънастире ши е̓рà роу́дъ прѣ ѿгодинкꙋл(ꙋ)й пен'трꙋ моумь-са. шї-не̓ра ноу́меле си́меѡ̓нь. де́чї-и спꙋсе къ́те а̂ꙋ̀ фъкоу́ть а̂че́ль е̓гꙋмень съл'ба́текь. шї-и а̂ръ́тъ̀ моу́л'циме де ра́не. деч-л прїими прї́н'сꙋль ши-л ꙟвъцъ́ че ꙗ̓сте кътръ лоу́крꙋре боу́не, ши къ́тръ ка́ле лꙋминатъ. ши ꙟцелеп'цѣ́ще-й ток'ми а̂скоултарѧ. ши петрекꙋ ꙟ мънъстире. д҃ї. а̂ӥ. коу оу̃нкю́ съꙋ. де́чи й̂ се роу́гъ (14) лꙋи съ ꙗ̓съ ꙟн'тр̓о пещерѫ о̃аре ка́рà съ фїе фъръ гъл'ча́въ. ꙗ̃ръ ел коу тоáтъ боукꙋрїѫ л'трими́се. ши-ль бла́гослови приꙟсоуль. деч м'ѣ́р'се ꙟ пещеръ ши ѡ̀ а̂флъ пли́нъ де моу́л'циме де дра́чи. кътъ нꙋ́ се а̂пропїа нимин̀à д̓инсъ а̂коло̀. д (10) ечи ꙟн'тръ ꙟ лъоу̓н'трꙋл пещерїи. ꙗ̃ (10) ръ дра́чїи а-петрѣ́че коу прѣ́ подбникꙋл ноу́ пꙋтꙋръ, че фоуџиръ. ꙗ̃ (10) ръмоу́л'те смин'тѣле ши й̂спи́те досъди. ди́ ꙟшїи прѣ́ подбникꙋль. ши ноу е̓ши де ꙟ пещере. ꙗ̃ръ май а̂пой де тоа́те вени́ръ кътръ динсꙋл ка ни́ще фїе̓ри съл'ба́теꙗче че-л й̂спитїѫ ши-л а̂при́ндà де похтеле кꙋ́р'вїей. де́чи а̂прин'ѕѫ́ндꙋ-се де киноури. й̂ сѐ а̂ръ́тъ лꙋѝ ꙟ сом'нь (15) ѿ моужре (!) о̃аре ка́рѧ вести́тъ ши де чин'сте. й̂ пърѣ къ-ш' са́мън' коу́ мꙋмѫ-са ши-л ꙟн'тре́бъ при ꙟн'соул. шї-и ѕисе : чѐ жълꙋе̓щи́ фїюл мїеꙋ̀? ꙗ̃ръ ел коу́ дѣ́щетꙋлꙋ-ш а̂ръ́тъ ки́нꙋл лꙋ̀и. ꙗ̃ръ а̂чѣ моужре (!) де чин'сте прикръ́стѝ ки́ноул лꙋ̀и. ши ка́ ниџе гоу́ною о̓аре ка́реле де ꙟнаин'тѣ о̃килѡрь лꙋи-л' скоасе. ши ѕи́се : ꙗ̓тѫ фїюле де а̂к'мꙋ те дезлегаши де непоу́тинца та̀. шѝ сѐ дещеп'тъ́ ши де чѣ̀ виндека́ре че лꙋѡ́ де соус моулцемїа лꙋ доу́мнезеꙋ̀. деч фїин'дь ель ꙟ пе́щеръ фъръ де гъл'чѣ́въ. деч ꙟн'трꙋ ѿ ноѡ̓а́пте (!) рꙋга́н'дꙋ-се лꙋ доу́мнезеꙋ́. ѿ лоуми́нъ-л стръ́лꙋчи ден'черю. ши де мириз'ма чѣ̀ бꙋнѫ̀ (16) сѐ оу̃плꙋ (!) пещéра. ши петрéкꙋ а̂чѣ лоуми́нъ ши боу́на мири́змъ пънѫ ꙟ. ѕ҃. ѕи́ле ши де акóлѣ, де непоу́тин'це че а̂вѣ де че-й коу́ра съ́нџе ши де нъпъ́цииле дръче́щи сѐ пѫръсиръ. ши (10) се оу̓мплѫ де боу́нъ га́че ши де линище не гръитъ. де́чи сѐ скоу́лъ де ꙟ пе́щеръ, ши ве́ни ꙟн'трꙋ̀ а̂сїѫ че ꙗ̓сте кътръ ефес, ши петре́кꙋ а̂коло коу́ 'тъчѣ́ре. де́чи се ръди́къ де а̂коло̀ ши ве́нѝ ꙟ прико́инс. кътръ оу́нь съракъ о̃аре ка́рéле. ши гъздꙋ̀ꙗ ла дин'сꙋл. ши сѐ ꙟбо́гъци съра́кꙋл коу́ роугъ́чюнà сфъ́н'гоул(ꙋи). ꙗ̃ръ де

(13) pag. 224.—(14) pag. 225.—(15) p. 226.—(16) p. 227.—(22) roşu.

акóлѣ вéнй ꙟ ѐнос. ч(10) е ꙟн'трѫнсоу оу́н' воиникь ȍӑре кареле сѐ оу̑м'-
плȣ де мѫнїе дрѫчѣ́скѫ. ш(10)и бѫ́тȣ̀ пре сфѫн'тȣл пѫнѫ́ ла ра́не(17) ꙗ̆(10)рѫ
доу́пѫ а̂чѣꙗ̀ вѫѕȣ блѫн'дѣ́целе ши рѫб'дарѣ прѣ́ подб'никȣл(ȣ)и. ч(10)е-
шь чер'шȣ ѐр'таре. ши се лȣѡ̀ прѣ ѿгод'никȣл де аколо де ꙟ éнос ши ꙟ-
трѫ̀ ꙟн'тр'о кора́бїе. ши с(е) а̂про́пїе де хри́стопо́ли. ши ден'трȣ а̂чéс'та ꙟн'кѫ
ѐшй, ши вéни ꙟ со́лȣнь пре оу̓ска́ть. ши петрéкȣ а̂коло поу́цинель. ши
мѣ́р'се кȣ кора́бїа ꙟ рӱмь. ш(10)и мѣ́р'се ши ꙟ ри́гїѫ. ши ѕи́серѫ а̂коло сѫ-и
дѣ́ ȍаре че гал'бени. ꙗ̆рѫ ѐль ноу врѣ́ ниче коу оўрекиле сѫ-и а̓скоу́лте.
сѫ ꙗ̀ ден'трȣ̀ авѣра лȣ̀ мер'кȣрь чѣ́ споу́р'катѫ. деч врȣ̀ ши поур'чѣ́се
коу кора́бїа де ꙟ ри́гїа, ꙗ̆(10)рѫ оу̓нь кѫлоу́гѫрь ȍа̂ре ка́ре мѣр'се
доуп(ѫ) дин'соу́ль. ши кѫ́н'дь врȣ сѫ ꙟн'тре ꙟ кора́бїе ел лоу́некѫ ши
(18)кѫѕȣ ꙟ ма́ре. ꙗ̆рѫ коу роуг(ѫ)чю́нѣ прѣ ѿгóд'никоулȣй ѐль ѐши ла ȣс-
ка́ть. дечи де а̂колѣ сѐ скоу́лѫ ши мѣр'се ла римь. ши ꙟ трей лоу́ни шѫ-
ѕоу̀ ꙟ келїе фѫ́рѫ гѫлчавѫ. ши се а̂рѫ́тѫ ѿа́ре ка́ре моуꙟчить де дра́кȣл.
че прин'сȣл сло́боѕи. де ꙟвѫлȣитоури́ле дракȣл(ȣ)и ѐшй ши де ꙟ ри́мь. кѫ
се тем'ѣ ка сѫ нȣ́ фие лѫȣ́дать де ȍа́мени. кѫ лȣа́се пȣтѣ́ре пре дȣхȣриле
некȣрате. кѫ ноу сé поу́тѣ а̂скȣн'де. д(10)ирéпть а̂чѣа̀ фоу́џи ши лѫ́сѫ
румȣл. ши де сикелїе вéни ꙟ серакȣси. д(10)ечи ꙟн'тр'о ѕи ел роугѫ́н'дȣ-се,
вени́рѫ драчи шї-и а̂р'серѫ рогожина оу̓н'де сѐ ꙟки́на сфѫ́н'тȣл. ꙗ̆рѫ алцїи,
ѿ пїꙗ́ле че а̂вѣ де трѣ́бѫ, сѐ ꙟкипȣи́рѫ дра́чи моу́лциме де шоа̓речи(19) че
ей оўмбла̀ пре соу́п'ть пїꙗлѐ. чѐ при ꙟн'шїи коу пȣтѣрѣ кроу́чїи ѿпрѝ шї-и
го́нй. ꙗ̆рѫ ꙟ пир'гь ѐра̀ ѿ моу́ꙗ̓ре коур'вѫ. ꙗ̆рѫ прин'сѫ сфѫ́н'тȣл коу́ ꙟвѫ-
цѫ́тȣри лȣмина́те ѿ фѣ́че ꙟцелѣ́'птѫ. ꙗ̆рѫ драчїи де ꙟ пир'гь коу рȣгѫ
(чю)(20)н'ѣ й го́нй. ꙗ̆рѫ оўнь ѿмь ꙟдрѫчи́ть ȍӑре кареле, пре ноу́меле
сфѫн'тоулȣй рȣ́га ш(10)и ѐра̀ ла а̂рѫтаре тоу'тȣрора. чѐ прин'соул ноу́-ль
лѫс(ѫ) сѫ петрѣ́кь ꙟн'трȣ ѿамени, че-л го́нй. деч де а̂колѣ се скȣ́лѫ, ши
мѣ́р'се ꙟ трѫ́нов. че дѣ́ка-лѫ вѫѕоу́рѫ ѿа́менїи че ѐра̀ ꙟ чета́те. ле
пѫ́р'ѣ кѫ а̓ȣ вени́ть ѿ искоа́дѫ ѡ̓а́ре ка́р'ѣ че-л при́н'серѫ ши-и легá́рѫ ка́-
пȣл ши ѡкїи, ши де гра́би врѣ сѫ-л таѐ. че при́ꙟн'шїи коу́(21) роугѫчюнѣ
ши ми́н'тѣ лѡр чѣ сѫл'ба́текѫ спре блѫн'дѣ́це ѡ̓ н'тор'се. че-л трѫџ'ѣ кѫтрѫ̓
ѐп̃скпȣл четѫ́цїи. че при ꙟн'сȣл дѣ́ка-л вѫѕȣ сфѫ́н'тȣл ниче мета́нїе пѫ-
ри́н'те нȣ-й ѕисѐ. кѫ ѐра ѐрйтик. че-и грѫ́й лȣи пр'ѣ ȍгодникȣл. аша-ц
пла́че цїе еп̃скопȣле а̓ мѫ вед'ѣ мо́р''ть ши та́чи? дéчїи чер'тѫ при ꙟши-
ѐп̃скпȣл ши врѣ сѫ-й батѫ. ꙗ̆(10)рѫ сфѫ̀н'тȣл роу́гѫ пре еп̃скпȣль, шї-и лѫ́сѫ
при ꙟн'шїи. дечи дела трѫ́новь се скоу́лѫ ши поур'чѣ́се ꙟн'тр'ал''гѫ чета́те.

(10) roș.—(17) p. 228—(18) pag. 229.—(19) pag. 230.
(20) чю ; scris de asupra maĭ tărzĭu.—(21) pag. 231.

ши кѫꙁꙋ ꙟнтр'о ѡ҃асте саракинилѡр. ши трекꙋ пре миж'локꙋл лѡрь ши нимине нꙋ-л вѫꙁꙋ. ши вени ла ѡ фѫн'тѫнѫ ѡаре карѣ. ши-л афлѫ оунꙋл дѣчей (22) вржжмаши че-шь адѫпа калꙋл. ч(10)е ел дѣка вѫꙁꙋ пре сфѫн'тꙋл. врѣ сѫ-л' ꙟн'мпоуꙟгѫ(!) коу соулица. ꙗр лꙋй нꙋмай кѫть й-се оускѫ мѫна. д(10)ечи мер'ꙋѣ пре оур'ма прѣподвнклꙋй ши-л' роуга сѫ-л' винддече, ꙗрѫ дѣка-л вѫꙁꙋ й-се фѫкꙋ милѫ. ши се атин'се де мѫна лꙋй ши-л' фѫкꙋ сѫнѫтось. ꙗрѫ де аколо трекѫндь сфин'ціа лꙋй. ꙗрѫ оунь ѡмь ѡаре кареле авѣ невое де дракꙋл, ши оумбла доупѫ сфѫн'тꙋл моун'чин'дꙋ-се. ꙗр лꙋй й се фѫкꙋ милѫ. ши-ш' рѫдикѫ мѫйниле кѫтрѫ доумнеꙁеꙋ ши ꙁисе : гн! коу мила та крꙋцѫ пре ачеста. ши се ꙟтоар'се ши ѡпри доухꙋлꙋй ши єши деꙟ ѡмь. ши ꙗрѫ вени ꙟ солꙋнь. ши ла ѡ бисѣрикѫ (23) че-й єра храмꙋл стго мчника мина. п(10)етрѣчѣ аколо. ꙗрѫ фꙋ коуноскꙋть де ар'хїерєꙋл де атꙋн'че. ши немика нꙋ-й фꙋ лꙋй де боукате преѡгодникꙋл(ꙋ)и. ꙗрѫ ꙟбрѫкѫмин'теле лꙋй(31) єра нꙋмаи ѡ хайнѫ. ши ман'тїе. ꙗрѫ мѫꙟка бꙋкате ꙟн' тоате ꙁилеле де ла ѡ моуꙗре ѡаре карѣ. ши моултѫ блсвенїе й да ей. ꙗрѫ фїин'дь єль фѫрѫ гѫл'чавѫ, ачѣ моуꙗре й стѫтꙋ наинте скрѫбитѫ ши плѫн'цѣ, ши аша грѫй : ажоутѫ-ми пѫрин'те, тикѫлоаса де мине. кѫ'н'тр'ачѣстѫ касѫ че петрекь ꙗтѫ кѫ каде. ши нꙋ ѡ почю ꙟн'тѫри, сѫ ѡ ꙁидескь. ч(10)е те рогь сѫ-ми ажоуци, тикѫлоасей де мине. ꙗрѫ сфѫн'тꙋль ꙁисе кѫтрѫ дин'са : доу-те ши ꙟчѣпе(24) а ꙁиди. ꙗрѫ доумнеꙁеꙋ чела че ꙗсте ажоуторю вѫдоуѵлѡрь ши сѫрачилѡрь ачела-ц ва ажꙋта цїе, ши ꙗтѫ минꙋнѣ маре! кѫ сѫпѫ темелїа. ши коум ꙟчепꙋ пре лоукрꙋ. в(10)ар'рꙋл (!) фїер'бѣ. ши де дин'соул се ꙁиди каса. ши хранѫ десстоулꙋ-и коумпѫрѫ. ал'ть ѡаре кареле ѡмь вѫн'дꙋ оаре кѫрꙋꙗ треи пор'чи. ши ка сѫ дѣ банїи сѫрачилорь. ꙗрѫ ачела че вѫн'дꙋсе цинꙋ о пѫр'тичѣ де ꙟ прецъ. че сфѫн'тꙋл коу дарꙋль ведерїи-л' ꙟфроун'тѫ, де-й ꙁисе : сѫ дай сѫрачилѡрѫ тоть че ай лꙋать сѫ фїе ал тѫꙋ. ꙗрѫ сѫ нꙋ. вери сѫ веꙁи рѫꙋ. ꙗрѫ єль аскꙋлтѫ ши фѫкꙋ лоукрꙋль. ши лоуѡ прощенїе ши єр'таре де пѫкате, ꙗрѫ(25) фїин'дь єль фѫрѫ гѫл'чавѫ ꙟн'тр'о килїе оаре кара ꙟн'дем'нѫ дракꙋл оунь небоунь де ꙟ четате ши де нѫпраснѫ вени ꙟ келїе ши се сꙋи пре оумереле сфѫн'тꙋлꙋи ши фѫр(26) рꙋшине рр'ꙁдѣ(!) ши ꙟчепꙋ а жꙋка ꙗрѫ сфѫн'тꙋл грѫй : Хс. ши сфѫн'тꙋль коу соуфларе сꙋфлѫ спр'ин'сꙋл ши-л гони.

Ꙗрѫ дой драчи се фѫкꙋрѫ шѫр'пи. ши се тѫрѫꙗ пре соуп'ть рогожина сфѫн'тꙋлꙋй. ши єра де арꙋн'ка ши кꙋ пїетри ꙟ келїе. ши стрига фѫрѫ де

(22) pag. 232—(23) pag. 233.—(24) pag. 234.—(25) pag. 235.—(26) adaus după aceea peste linie.

рȣши́не. че де тоа̂те сѐ рȣшинарѫ къ ꙟцелѣсе сфъ́н'тȣл вънѫриле ши мещешȣгȣл лѡрь.

Ꙗрѫ 'ун' кѫлȣгѫрь о̆аре ка́реле стѫл'пникь. и̂ гичи̂ моа̂р'тѣ(27) лȣи̂, шї-и зи́се лȣи̂ : фра́те ! гѫтѣ́ще-те де моа̂р'те. ꙗрѫ престе поўцинель кълоўгѫрȣл моўри. ш'а̂л'ть преѡ̆ть ѿа́ре ка́реле че-л ке́ма̀ Ѳеѡ̆дȣл. мер'џѣ кътрѫ дин'сȣл пен'трȣ рȣгѫчюнѣ ; зисе лȣи : па́сѫ де зи̂ чест'ȣи̂ бѫтрѫ́нь, моа̂р'тѣ вїецїи та́ле тѣ̀ȣ ажоун'сь. ши ноў-те гри́жеще. ши престе поуци́нѣ врѣ́ме. ши а̂че́ла сѐ моўгѫ̀ де а̂чичѣ.

Ꙗрѫ е̂ра дои фраци троўпѣни. ши а̂вѣ дра́госте маре кътрѫ̀ сфъ́н'тȣл. ши ле зисе лѡ́рь : ѿ фїилорь ! поф'те́скь съ фи́ци кълȣгъри. пен'трȣ че къ поў'тици съ фици воиничи ши ноў вец. ꙗ̆рѫ е̂и̂ ꙟн'целѣсерѫ де воиничїꙗ пѫмѫнтѣскѫ(28) ши и̂ прїимирѫ коувъ́н'тоуль коу боўкȣрїе. че нȣ трекȣ̀ врѣ́ме моўл'тѫ. ши пре фра́ци ажȣн'се моа̂р'тѣ.

Ꙗрѫ оўнь кълоўгѫрь ѿа́ре ка́реле сѐ ток'ми̂ пре сі́не а̂ фи́ ꙟн'дрѫчить. ши-л лега́рь ши-л доўсерь кътрѫ сфъ́н'тȣл. ꙗ́(10)рѫ̀ сфъ́н'тоуль възȣ хи́тленїа лȣи̂ коў дх҃оуль сфъ́нть. шї-и зи́се лȣи̂ : ноу мин'ци фра́те, къ аи̂ дра́кь. че маи̂ вър'тос те роа̂гѫ лȣ дȣм'незеȣ̀, ка́ съ те и̂збъвѣ́скѫ де хи́тленїа дра́коул(ȣ)и̂.

Ꙗрѫ̀ оўнь ѡмь о̆а́ре ка́реле, а̂вѣ дра́го(29)сте ма́ре кътрѫ сфъ́н'тȣль ши а̂дѣ́селѣ мер'џѣ кътрѫ дин'сȣл. ꙗ(10)рѫ о̆а́ре къ̀н'дь сѐ скоўлѫ де димънѣцѫ, ши врѣ́ съ мѣ̀р'гь кътрѫ(30) сфъ́н'тȣл. ꙗ̆рѫ̀ а̂флѫ̀ пре ка́ле оўнь ѿмь мор'ть неꙟгрȣпа́ть. д(10)еч вени̂ ла сфъ́н'тȣл. шї-и зи́се лȣи сфъ́н'тȣль : би́не, аи̂ а̂фла́ть фрате, троўпȣль мор'тȣл(ȣ)и̂ пре ка́ле ши нȣ ꙗи̂ дать ꙟгрȣ́паре? ши сѐ ми́рѫ ѿмоўль де ведѣ́рѣ пърин'телȣи̂.

Ꙗрѫ де а̂л'тѫ да́тѫ оўн' боꙗринь ѿа́ре каре́ле. къзȣ̀ ꙟн'трȣ пъка́те. ꙗ̆рѫ врѣ маи̂ мареле четѫцїи съ-л о̆моа́рѫ. ꙗ̆рѫ сфън'тȣл де ни́минѣ нȣ џїи̂ȣ че ве́ни кътрѫ маи̂ маре́ле четѫцїи ши пре о̆мȣл де ꙟ темницѫ че а̂щеп'та моа̂р'тѣ-ль и̂збѫви̂.

Ꙗрѫ тинѫрь ѿа́ре къ̀рȣꙗ́, ши оун кълоўгѫр о̆аре каре́ле че-и̂ е̂ра̀ да́торю оўнь гал'би́нь. ꙗ̆рѫ сфън'тȣл зисе къ(31)трѫ кълоўгѫрь : дѫ даторїꙗ чѐ е̂щи даторю̀ воиникȣлȣи̂. къ вери сѫ те пристѫвеще. дечїи плѫти̂ фоа̂рте коў гра́бъ. ши тре́кȣ кътрѫ доўм'незѐȣ.

Де́чи сѐ скȣлъ сфъ́н'тȣль де ꙟ со́лȣнь ши мѣ̀р'се ꙟ цари́град. ши гъздълȣꙗ́ ла ѿаре ка́реле. деч дѣчїꙗ̀ мѣр'се пре а̂чѣ́ле локо́ре. ши петре́кȣ̀

(27) pag. 236,—(28) pag. 237.—(29) го adăugat după aceea deasupra.—(30) p. 238. (31) p. 239

поучинель. ꙗрѫ ꙟцелѣсе коу ꙟхоуль кѫ-й вине ѡаре кареле де ꙟ оученичїи лꙋй че ера де ꙟ солꙋнь. ши се погорѫ де пре ачѣле локоуре. ши алерґѫ ꙟнайн'тѣ лꙋй. ши оученикꙋл лꙋй ꙁисе кътрѫ дин'сꙋл : чинстите пѫрин'те! пен'трꙋ тине венїю. ꙗрѫ ел : ши еꙋ пен'трꙋ тине, ꙁиче, венїю, ка сѫ ноу те ѡстенещи. кѫ мѫ каꙋци.

(32)Деч ꙗрѫ вени сфън'тꙋль ꙟн'трꙋ солꙋн. ꙗрѫ оунь кълоуґѫрь ѡаре кареле че-л кема ꙁахарїѫ. че ел фѫкꙋ-ши касѫ доум'незеꙗскѫ сфън'тꙋлꙋи м҃чникь мина. ꙗрѫ ѡ моуꙗре ѡаре кара че ера апроапе де ачѣ бисѣрекѫ. с(10)е чер'та кълоуґѫрꙋл коу нꙋса. ши врѣ сѫ-й спар'гѫ каса ей. ꙗрѫ сфън'тоуль роуґѫ пре ꙁахарїѫ, ка сѫ нꙋ скръбѣскъ пре моуꙗре. ꙗрѫ ель ноу врꙋ сѫ аскоул'те пре сфънтꙋль. ш(10)и ачїꙗшь-л' лоуѡ дракꙋл чель хитлѣнь. дечи-ль адоусерь кътрѫ сфънтꙋл. ш(10)и се фъгѫдꙋи ꙁахарїѫ кѫ ноу ва май досъди моуꙗрѣ. дечи-л' слобоꙁи сфън'тꙋл де дракꙋл.

Ꙗрѫ ш'алтъ кълоуґѫръ че-й ера ноумеле петръ. ю(10)бїѫ тъчѣрѣ сфън'тоулꙋй. ши врѣ(33) сѫ-ш' факь килїе апроапе де сфън'тꙋл. ши се атин'се де ѡ пїатрѫ ѡаре карѣ. ш(10)и се арѫтарѫ дой шър'пи. ши-л моуш'карѫ, оунꙋл де ѡ мѫнѫ, алтꙋл де оун' пичорь. ꙗрѫ вени коуръндь ла сфън'тꙋл. ши къꙁоу де се роуга сѫ-л' вин'дече приꙟсоуль, ꙗрѫ сфън'тꙋль фѫкꙋ роуґѫчюне ши-л сѫнътоши.

Ꙗрѫ ѡ кокоанѫ ѡаре карѣ болїꙗ де оки. ши врѣ сѫ ѡр'бѣскѫ. ши вени кътрѫ сфън'тꙋл ши се роуга сѫ ѡ вин'дече. ꙗрѫ сфън'цїей лꙋй и се фѫкꙋ милѫ, ши-ш' поусе мѫниле пре окїи ей ши се вин'декѫ.

Ꙗрѫ сфън'тꙋл петречѣ ꙟнтр'о килїе ѡаре карѣ. ши оумбла пре ток'мѣла постоулꙋи. ꙗрѫ въꙁꙋ ѡаре кън'дь оун' оученикь пре(34) сфън'тꙋл ка нище фокь ешин'дь де ꙟ гоура лꙋй. ши135 тречѣ пре фаца лꙋй ши се лоумина. ꙗрѫ ачѣ чюдѫ. миноунѫ пре оученикь. ши-л спѫмън'тѫ. ши стѫтꙋ ꙟнайн'тѣ сфън'тꙋл(ꙋ)и ши-ль ꙟн'требѫ, кѫ врѣ сѫ щїе де лоукроул ачеии миноуни. ꙗр сфън'тꙋл(ꙋ)и коумꙋшї-и ера ток'мѣла ши коу доухꙋл блън'дѣцелѡр. пре ачеста-л' чер'тъ шї-и ꙁ(10)їсе : ꙟшели-те фрате, кѫ н'ай въꙁꙋт пре мине немик'. де ачѣсте сѣмне че ґрѣещи тꙋ. ꙗр дѣй ши въꙁꙋть пре мине че ва ѡпрѣщере-ц дау, касѫ нꙋ фачи ачѣста ла арѫтаре пънѫ ла моартѣ мѣ.

Ꙗрѫ оун' мирѣнь ѡаре кареле авѣ драгосте маре кътрѫ прѣ ѡгод'никꙋл, в(10)ени кътрѫ дин'сꙋл пентрꙋ благословенїа(35) ш(10)и черѣ сѫ се б҃лгословѣскѫ де ла сфнцїа лꙋй. ши ꙁисе сфън'тꙋль кътрѫ дин'сꙋл : фѫ-те

(32) p. 240.—(33) p. 241.—(34) p. 242.—(35) p. 243.

пре си́не а фѝ га́та. к(10)ъ ꙗтѫ ци-се апро́піе моа̑р'тѣ. ꙗр елȣ-л а̑ȣѕи ка оу̑нь ꙟн'церь а лȣ дȣмнеѕеȣ̑. де-ш' ꙟпѫр'цѝ то́ть. че а̑ȣвȣ (!) съра́чилѡрь ши фȣ̑ кълоугѫрь ши петре́кȣ коу дра́госте лȣ доу́м'неѕеȣ̑. ши дѣчїа моу́рѝ.

Ꙗрѫ ѿ моуꙗре о̑а́ре ка́рѣ пе'гречѣ ꙟн'трȣ̑ вїꙗца е̑й, то́ть коу доу́рѣрѐ ꙟ капȣл е̑й, кȣм а̑рѫ фѝ ꙟн'дръ́читѫ̀. деч венѝ кътрѫ сфъ́н'тȣл ши сѐ рȣ́га съ ѡ̑ ви́ндече. ꙗрѫ сфъ́н'тȣл ве́ни. ши-ш̀ поу́се мъ́ниле ꙟ капȣл е̑й, ши ѡ̑ сънѫ̀тошѝ.

Ꙗрѫ оу̑нь ѡмь о̑а́ре ка́реле, че-л то́ть прин'дѣ фригȣриле. ши де е(36)л вра́чи ноу се поу́тѣ виндека(37) ш(10)и сѐ доу́сѐ пре аскоу́н'сь ꙟ ки́лїа̀ сфн-тȣл(ȣ)й. ши се ꙟмбръ́къ кȣ раса̀ сфъ́нтȣл(ȣ)й. ши ноу́маѝ кѫть се сънѫ́тоши.

Ꙗрѫ ѿ кѫлȣгѫрицѫ ѿа́ре карѣ ѿ прин'дѣ доухȣл некȣрать ши невое ки̇нȣꙗ̀ дечи-шь рѫдикѫ̀ сфнтȣл мѫниле ла черю ши ѕи́се: доамне! ѕи-дирѣ та̀ иѕ'бѫвѣще де дра́кȣл че́ль хитлѣнь. шѝ нȣ́маѝ кѫть сѐ скри́вѝ дра́коул че́ль хитлѣнь ши ѕи̇се: ꙗтѫ къ е̑сь бътрѫ́нь рьȣ̑. къ роу́гѫчюнѣ та мъ а̑р'де. ш(10)и ви́н'декѫ̀ кълоу́гѫрȣл (!) ши лъȣ́да̀ пре доу́м'неѕеȣ.

Ꙗрѫ си́меѡ́нь, че при́ꙟн'сȣл де моу́лте ѿри л-амь ѕис. къ ам възоу́ть, гръ̑йѫ, стъ̑н'дь ꙟ бисѣрикъ де моу́л'те ѿрѝ-м фȣ́ невъѕоу́ть. дѣчїа ꙗрѫ ма̀и пре́сте(38) поу́цинель ми́-се а̑рътѫ ꙗрѫ стѫн'дь ꙟ локȣль чел де ꙟнтѫю.

Ꙗрѫ оу̑нь ѿмь о̑а́ре ка́реле е̑ра̀ цинȣть де боа̑ла р'рѫчѣлей.(!)чѐ се роу́га сфъ́нтȣл(ȣ)и съ-л вин'дече де а̑чѣ непоу́тин'цъ. ꙗрѫ сфнцїа лȣи ноу врѣ. ꙗрѫ̀ а̑чел непоути́н'чось, ве́нѝ пре тайнѫ̀. ши шъѕȣ̑ ꙟ патȣл сфъ́н'тȣл(ȣи), ꙗрѫ дѣ́ка венѝ сфъ́нтȣл-л' афлѫ пре а̑щер'нȣт. ши врѣ съ-л гонѣ́скѫ. ꙗр е̑ль ноу́ врѣ съ сѐ скоа̑ле. майнайн'те пънѫ нȣ ва фа́че роу́гѫчюне пен'трȣ̀ ди́н'сȣл. деч се вой сфъ́н'тȣл де дин'сȣл, ши-л а̑пȣкъ де мъ́нѫ ши се скимбъ де непотин'ць.

Оу̑н' стлъпникь ѿа́ре каре́ле врѣ де невоа̀ къдерїи съ ѕа́къ. ꙗрѫ сфън'-тȣл възȣ̑ коу а̑̃хоу сфъ́н'ть(39)ꙗрѫ съ е̑ра̀ ши сла́бь ꙗрѫ̀ ель се скоу́лѫ̀, ши-ш' л'ȣѿ̀ тоꙗгȣл коу ѹ̑циме ши коу мъ́нїе. ши мѣ́р'се кътрѫ стлъ-п'никь. ши врѣ кȣ моуꙗ̑рѣ стлъ́п'никоул съ доа̑р'мь. ꙗрѫ сфън'тȣл а̑флѫ моуꙗ̑рѣ. ши ѿ гонѝ. ши чер'тѫ̀ кълȣгѫрȣл, ши моултȣ-л ꙟвъцѫ пр'ин'-сȣл ши-л фоло́си. ши сѐ ꙟн'тоа̑рсе.

Де́чи че вою̀ гръ̀й моу́л'те. съ а̑ре врѣ нещине съ поуѐ а̑ле прѣ́ под'об-никȣл(ȣ)ѝ л(10)-а́ръ цинѣ а̑чѣ́стъ врѣ́ме дѣ́ повести́рѣ. ꙟн'трȣ чѐ лоукрȣре

(36) е adăugat apoĭ dar se pare greşit căcĭ л e aruncat deasupra şi poate fi citit : ла.
(37) p. 244.—(38) p. 245.—(39) p. 246.

боу́не е̓ра́. ши ꙟн̓тр8 кътѫ нѫл̓циме сѐ с8й.че ноу́май а̂ ꙁиче пре ск8́р̓ть. д(10)еч а̂вѣ прѣ̆динк8л (!) цинѣ́ре пре рѫн̓дь. ши ꙟвъцът8рй ꙟн̓тр8 привегѣ́ре ши ста́ре непѫрѫситѫ(40) ꙟ(10)брѫкать ꙟнтр8 спър̓т8ри. ꙟн̓тр8 ведери де поур8рѣ се невойѧ сѐ роу́га. ши ф8̀ сълáшь ꙟн̓тр8 то́ть а̂хоул8и̓ сфън̓ть. дѣ́ле преѡ́цїей коу моултѫ роу́гѫчюне ши ноу́ врѣ̀ сѫ фа́къ ачѣста. че слоу́жїѧ л8 доу́м̓незе8́, фърѫ де сѫ́нце де-й а̂доучѣ̀ слоу́жире. к8 а̂девѫрь май̓ коу лѣце преѡ́ть л(10)оу доу́мнезе8́ ши ѡ̂а̂менилѡр ле фоу̀. пре ꙟгѫдоуйн̓цѫ. къ де кънд сѐ бл҃гословѝ коу́ преѡ́цїѧ. а̂(10) май марѝ лоукр8ре боу́не сѐ дà пре си́не. къ сѐ невойѧ. ꙟн̓тр8 ръб̓да́ре. ꙟн̓тр8̀ дра́госте. ꙟнтр8 плека́ре. ꙟн̓тр8 неꙟдрьз̓нире. ꙟн̓тр8́ коувинте блън̓де коу то́ци ꙟ па́че(41) ꙟн̓троу̀ плека́ре коу́ то́ци кѫ́цй оу́мблà. де то́ци е̓рà май̓ пре де соу̓пра де ꙟтъю̀. ши фоа́рте ꙟн̓тр8 крещи́нѫта́те боу́нѫ се гръѫ къ т8т8рорь пра́вослав̓ничилѡр крещини ле ерà стълпь ши ꙟн̓търи́ре. ꙟ̆рѫ де е̓ретичи ни́че 8ре́киле ноу́ врѣ̀ сѫ-й а̂скоулте. че̄ май̓ въртос моулте четѫ́цїи ши ѡ̂а́мени дентр8 ꙟпърекит8ри и̂з̓бѫвѝ. ши кътрѫ̀ креди́н̓ца чѣ̀ боу́нѫ ꙟ̆доусе. ꙟ̆рѫ де тоа́те де а̂чѣ́стѧ коу роу́гъчюнѣ̀ ви́не де лà доум̓незе8 ро́дїѧ. ши мѫ́йниле де поу́р8рѣ лѐ ти́н̓дѧ кътрѫ доу́м̓незе8.

Ши ꙟн̓къ петрекън̓дь ель[ꙟ] солоу́нь. къ́з8(42) ꙟн̓тр̓о сла́бичюне грѣ̀. ши кънд вр8̀ сѫ трѣ́къ, кътрѫ доу́м̓незѐ8. ꙟ̆(10)рѫ чел симеѡ́нь, че-л-а́мь ꙁис ши май найн̓те, чела че́ л8 кре́ск8ть пре а̂че́ста ши л̓а8 ꙟн̓дереп̓тать ꙟн̓тр8 петрѣ́чера ꙟцерѣ́скъ. а̂8ꙁѝ де боа́ла сфън̓т8л(8и) шї-и скри́се ка́р̓те де ꙟ цари́град. къ аколо е̓рà ꙟкись ꙟ тем̓ницѫ пен̓тр8̀ крещи́нъта́тѣ : фїюл мїе8̀ григорїе! а̂8ꙁи́т-амь ꙟн̓тр8 боалъ че́-ай къꙁоу́ть. че май найнте пънѫ ноу́те ноу́ ажоу́н̓це моа́р̓тѣ. ви́но ка сѫ́ те въꙁь ши сѫ не боу́к8р(ъ)мь. деч се скоу́лъ де ꙟ солоу́нь бол̓навь, ши сѐ доу́сѐ ꙟ цари́град. ши а̂флъ пре ста́рец8 съ8 ши оу́н̓кю се8̀ симеѡ́нь, че ел(43) е̓рà сло́боꙁить де ꙟ тем̓ницъ. ши сѐ ꙟбрѫцишаръ ши се съроута́ръ оу́ноул коу алалть. ши петре́к8ръ а̂мѫн̓дой поуцинѣ врѣ́ме. д(10)еч се лоуп̓тъ сфън̓тоул коу боа́ла ꙟн̓тр8̀ ань. ꙟ̆рѫ май найн̓те к8. в҃ї. ꙁи́ле-шь щї8 сфъ́н̓т8л сфършит8л л8и. дечи-ш̓ дѣ́де чи́н̓ститъ соуфлетоул л8и, лоу доумнезе8̀. ꙟ(10) лоуна л8 ноем̓врїе. к. де ꙁиле, а̂доу́р̓ми лѫꙟгъ пъри́н̓цїи л8и, ши слъбить ꙟн̓тр8̀ боуне бътрѫнѣце, ши сфършить к8 пость соуфлетескь.

Ꙟрѫ коу́мь сѐ ка́де ни́че доупъ чинститъ моа́р̓тѣ лоуѝ ноу́-ш̓ лъсъ ми́н8ниле.

Оу́н̓ ѡ̂мь. ѡ̓́аре ка̀реле. а̂в8 ѡ̂ боа̂лъ грѣ̀, ши ни́че дире́пть(44) ноу

(40) p. 247.—(41) p. 248.—(42) p. 249.—(43) p. 250.—(44) p. 251.

нȣтѣ стà. âчéста éрà апроâпе де моâціеле сфъ́н'тȣл(ȣ)ѝ, ши сè плéкъ ла пáтȣл сфъ́н'тȣлоуи, ши ноумаѝ кѫть лоуѡ̀ сънѫтáте. п(10)ен'трȣ́ че къ се дѣ́де гроâпеѝ ши ракла пъмъ́н'тȣл(ȣ)ѝ сè дѣ́де. къ ꙗ́тъ ȏаре карéле âвѣ̀ д͠хь некȣ́рáть. ши де нъпрáснъ стѫ́тȣ̀ ꙟнáйн'те ши рȣ́гà нȣмеле сфъ̀н'тоу-(ȣ)и ꙟн'трȣ âжоутóрю. к(78)ъ пре моул'ци минȣнà де чюде пре чеѧ̀ че éрà-ажꙟгѫ сфнціа лȣи. афáръ трáсеръ ръклúца деꙟ гроâпѫ. ши фоу̀ âфар' ѿаре кѫтè ѕиле ши челà че âвѣ̀ дȣхь хитлѣ́нь. сè доу́се акáсъ ши вин-декáть.

Ши ш-алтȣл ꙗ̀ръ сè ꙟн'дръ́чіа ш(10)и поу́р'та пре соус ръклица сфън-тȣл(ȣи) д(10)е доâѡ(45) ѿри се âпропіе ши се вин'декъ де дрáкȣл.

Ш-алтȣл поур'та ѿ боубѫ рѣ̀ ꙟн'тр'ȣн' пичóрь. ши моулци âй âвѣ̀ â-чѣ́ста, деч вени̇, ши де пикътȣриле че пика ден'трȣ ракль. ель коу мѫ́на сè оунцѧ. ши сънътате добън'ди.

Ꙗ̆ръ̀ âл'ть 'áре кареле поур'та ла ѡ рáнѫ тóтк фои. де моу́л'ци âѝ. ши се доу́сè ши ачела де лȣѡ̀ ден'трȣ âчѧ̀ адоу́серъ (!) десе оўн'се, шѝ фȣ̀ сънътошитк.

Че шѝ ѿ моуꙗ́ре ѿаре кáре. ши вéнѝ врѣмѧ éѝ съ нáскъ. ши ꙟ трей ѕиле се мȣнчіà съ фáкъ, че лȣѡ̀ оу́н'тк дентрȣ кан'дила сфънтȣл(ȣ)и, че-й éрà ла гроâпъ, ши сè оўн'се. ши нȣмаѝ кѫть нъскȣ̀ фъръ де ниче ѿ невоѐ.

(46) Ꙗ̆л'тъ моуꙗ́ре акопéритъ де ки́нк ши коу невоѐ кинȣꙗ̀, деч́и де рáклъ-шѝ плекъ̀ капȣл éѝ. ꙗ̆ръ кинȣль коу роугѫчюне-л мър'тоуриси. ши лȣѡ̀ вин'декаре.

Оу́н' ѿмк ȏаре кареле болıѧ де кáпь. ши сè âпропіе де ракла сфъ́н'тоу-л(ȣ)и. деч се âрътъ сфъ́н'тȣл âчéстȣѧ̀ ноâп'тѧ. шı-и деспикѫ лȣ́ѝ капȣл ꙟн'доâѡ, дѣчıѧ й скоâсе ни́ще кар'не поутрéдъ де ꙟ кáпк. шı-и ѕисè лȣѝ : ꙗ́тъ къ éщѝ сънътóсь ши пасъ коу пач(е) деч демѫнѣ́ца се скоу́лъ ши сè âфлъ̀ сънътос.

Ꙗ̆ръ оўн' фрáте ȏаре кáреле. сè лоуп'тà коу кинȣл коу́р'віе еѝ. ши ꙟн-трȣ âтѫ́та мъхничюне късоѝ. ꙗ̆ръ ел венѝ кътрѫ ръклицà сфънтоуль(!) (47) ши ки́нȣл ши-л' споу́се ши де ꙟ лоуп'тара коур'віей ел сè юшоуръ̀.

Ꙗ̆ръ оўн' петрь ѿаре кáреле къло́угѫръ, че фȣ̀ пръдать де сърчини ч(10)е éѝ врѣ̀ при ꙟсȣл демѫнѣ́ца съ-л ѿмоâръ. ꙗ̆ръ̀ éль тоатѫ ноâп'тѧ сè роугѫ сфъ́н'тȣл(ȣ)и. ꙗр й сè âрътѫ лȣ̀й сфъ́н'тȣл(ȣ)и (?) де-ѝ гръ́и : ноу́-те тѣ́ме пéтре! къ ноу̀ верѝ кинȣ̀й йспитъ де моâр'тѣ. д(10)еч дѣ́ка: сè фъкȣ̀ ѕıѡ се слобоѕıр(ъ) легáціи тоци коу роуг(ъ)чюнѧ сфънтȣл(ȣ)и.

(45) p. 252 roş.—(46) p. 253.—(47) p. 254.

Ѿ моуѥре де. д҃ї. аи се м8нчїа де драк8л чел хитлѣнь. ши вени кътрж ракла сфън'т8л8и, петрек8 ѻаре кжтъ врѣме ши се вин'декъ де драк8ль ѥр ѧ къꙁоу ꙟ оаре каре пъкать(48) ши ѥрж маи амарь ѿ соупъра драк8. фоарте. ши ѥрж мѣрсе ла ракла сфън'т8л8и. де-ш' мър'тоуриси грешалеле. ши ѿ ꙟн'търи приꙟн'сж съ ноу маи грешаскж, ши ѥрж добжн'ди вин'декаре.

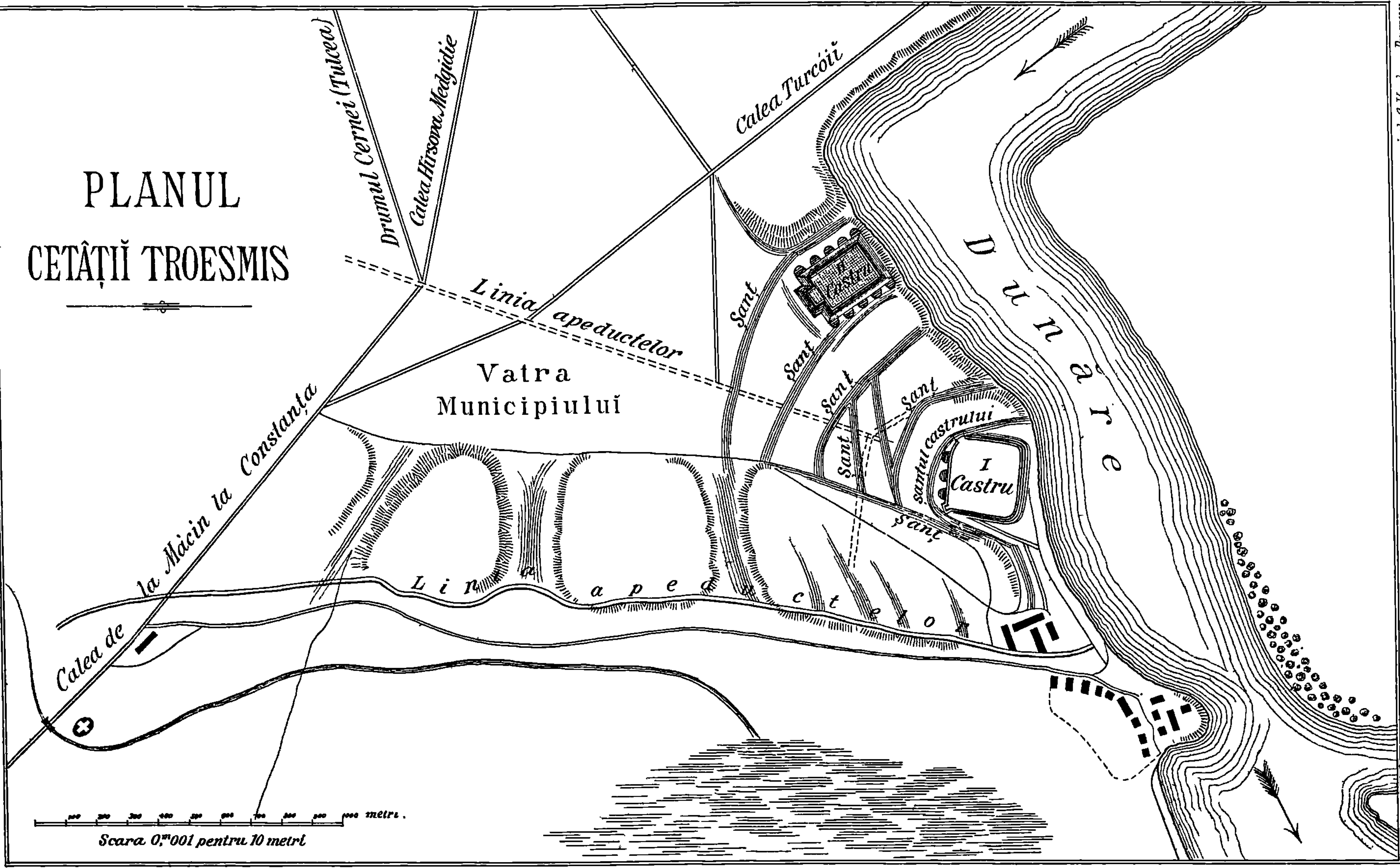
Деч ѻамени боуни! ѧ тъ споусем кжтъ не фоу п8тин'ца ноастръ. ка съ фїе де фолос челора че вжрь чети ачѣстъ вїѥцж а прѣ ѻгодникоул(8)и ши доум'не(ꙁе)еск8л пърин'теле ностр8 григорїе декаполить. ѥрж тоу ѿ прѣ феричите чела че ѥщи ꙟн'тр8 прѣ подбничи ши ꙟн'тр8 дирепци стрълꙋчить коу ꙟпрѣ8нара. деч тоур'ма та ши роугжторїи тъи. непържсить коу р8г(ъ)чюнѣ та стжи(49) ꙟнаин'тж лоу доум'неꙁе8 пентр8 нои. ши тоате нжпъщиле ши тоате ржꙋтъциле ле дел8ꙟгъ де тоур'ма та. ꙟпакъ бисѣричиле коу роуг(ъ)чюна та. ши ѡбоаръ жос ꙟм'пърикитоуриле ши чеи ꙟм'пъраци крещини боуни ши ювитори де доумнеꙁеири к8 роугжчюна та и ферѣще. ѥр пре вржж'машїи нощри, соуп'ть пичоареле ноастре и плѣкж. ꙟнтр8 че съ не сълъшлоуим ꙟнтр8 локоул чел непоутредь ꙟн'тр8 лоумина лоу доум'неꙁе8, ка ѿ фъклїе коуратж. оун'тоуль челѡр поститори че фак боунжтъци ферѣще-л нестин'сь. къ боунътата ачелора, окїи н'а8 въꙁоут(50) ш(10)и ла инимъ де омь н'а8 ꙟн'трат с(10)тръсоучѣще пре ачещїа че а8 ꙟнгъдоуить лоу доумнеꙁеоу де ꙟ вѣчи. къ ле поци тоате де ла чела че тѣ8 ꙟн'търить де ла Хс. доум'неꙁе8 ши домн8л ностр8. че а л8и ѥсте мърїа ши цинѣрж. коу пърин'теле ши коу дх оул' сфън'ть ꙟнтр8 тоци вѣчїи пжнъ ла аминь.

Dr. M. Gaster.

---

(48) p. 255.—(49) p. 256.(50) p.—257.

Tab. 10.

REVISTA IST. ARCH. FIL. 1882.

MONUMENTE
EPIGRAFICE SI SCULPTURALE
DIN
DOBROGEA

Cu anexarea Dobrogieĭ la coróna Românieĭ un câmp cu totul noŭ de activitate s'a deschis bărbaţilor de sciinţă carĭ se ocupă la noĭ cu archeologia, epigrafica, numismatica şi geografia antică.

Făcênd parte din provincia romană cunoscută maĭ ântêiu sub numele de *Ripa Thracia* (1), de la Domiţian sub numele de *Moesia inferior* (2), şi după Diocletian sub acela de *Scythia* (3), Dobrogea de astădĭ conţine pe o porţiune de teritoriu relativ vorbind mică, urme vêdite de oraşe, cetăţĭ, staţiunĭ, lagăre întărite, cum şi alte resturĭ de aşedĕminte antice grecescĭ şi romane!

A explorá pe fie-care în parte, a identificá ruinele actuale cu numile transmise de scriitoriĭ anticĭ şi cartografĭ, a verificá distanţele prin ajutorul itinerarielor antice, a restabili topografia şi a recompune istoria oraşelor pontice maĭ însemnate cá: *Tomis*, *Kallatis*, *Istros* séŭ *Istropolis*, cum şi a municipielor şi colonielor románe, a aduná în fine şi a asigurá de peire monumentele carĭ servă de isvóre la istoria politică, militară şi culturală a uneĭ provinciĭ — sentinelă înaintată a civilisaţiuneĭ románe în Orient, — este, pare-mi-se, sarcina ce ni se impune prin însuşĭ faptul că suntem cel d'ântêiu popor cu aspiraţiunĭ la o cultură maĭ înaltă, care devine stăpên peste partea nord-resăriténă a Moesieĭ inferióre.

De la dominaţiunea turcă nimenĭ şi nimic nu avé să aştepte pentru sciinţa archeologică, pentru exploraţiunĭ şi conservarea monumentelor in acéstă ţéră. Aci, indiferenţa cea maĭ culpabilă, vandalismul turc şi tătar, a sfărâmat, vênturat, dus în drépta şi în stînga, séŭ intrebuinţat in construcţiunĭ, în curs de atîtea vécurĭ, cele maĭ multe din rĕmăşiţele anticităţiĭ, din monu-

(1) *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III, nr. 751. 752. 753. Cf. Henzen *Annali dell'Instituto* 1859 p. 109.

(2) Spartian 2,3 *post hoc in inferiorem Moesiam translatus extremis iam Domitiani temporibus*.

(3) Ammian 27, 4, 12, 13. — *Notitia Dignitatum partibus Orientis*, p. 10. 11 şi 134.

mentele architectonice şi sculpturale, statue, baso-reliefurĭ, inscripţiunĭ şi alte opere de artă.

De la guvernul român însă, de la instituţiunile de cultură ale Românieĭ, Europa civilisată este in drept să aştepte, şi în realitate aştéptă, luarea de mĕsurĭ grabnice pentru conservarea monumentelor cruţate de măcinarea vremurilor, facerea de exploraţiunĭ sciinţifice, scóterea la lumină a bogatelor materialurĭ istorice şi archeologice din ruinele şi din sînul Dobrogieĭ!

Inscripţiunile, — căcĭ acestea ne preocupă cu deosebire pentru moment, în studiul de faţă, — sunt documentele cele maĭ autentice, maĭ preţióse, şi unicele isvóre pentru istoria provincielor in epoca imperială. In adevĕr, ce putem culege din fragmentele scriitorilor anticĭ asupra acestor provinciĭ? Ce ne spune un Cornelius Tacitus chĭar. séŭ un Ammianus Marcellinus despre administraţiunea provincialĕ, despre instituţiunile militărescĭ, despre relaţiunile municipale, sociale, politice şi desvoltarea lor, despre starea supuşilor ca şi a cetăţenilor in imperiul roman? Istoriciĭ latinĭ,— şi nicĭ pe acestia nu-ĭ maĭ avem pentru domniile luĭ Traian, Hadrian şi Antoninilor — , nu se preocupă de loc de ce se petrece în provinciĭ; eĭ aŭ în vedere numaĭ senatul roman, partea domnitóre, şi din când în când Italia; despre restul imperiuluĭ, aprópe ca şi nimica! Nu maĭ vorbim despre triştiĭ compilatorĭ aĭ *Historiei Augusta*, biografiĭ de la curtea imperialĕ, carĭ nu ne daŭ de cât anecdote şi intrigile din interiorul palatuluĭ.

In aceste lacune constatate şi adânc simţite de toţĭ câţĭ se ocupă cu epoca imperialĕ,— fontânele epigrafice rĕmân singurele lumine contimpuréne carĭ ne introduc in mijlocul vieţeĭ ḑilnice politice, militărescĭ, sociale şi religióse ale cetăţenilor şi supuşilor românĭ. Ba ele de multe orĭ ne arétă că, chĭar sub impĕraţiĭ ceĭ maĭ rĕĭ, provinciile înfloréŭ sub scutul legilor, al justiţieĭ române, şi că décă Roma avé să sufere de tirania şi extravaganţa impĕraţilor, provinciile eraŭ administrate cu inţelepcĭune şi cu tărie. Fără de această continuă primenire a elementelor stricate şi putrede din capitala lumeĭ cu elementele pururea sănĕtóse şi puternice ale provincielor, Roma nicĭ-o-dată n'ar fi putut să'şĭ prelungéscă traiul sĕŭ de vultur pĕnĕ departe în suta a 5-a.

Pentru partea nord-rĕsăritĕnă a Moesieĭ inferióre in special, aceste inscripţiunĭ grecescĭ şi latinescĭ servă a ne arĕtá fasele lupteĭ incordate intre cultura şi influenţa română cu cultura şi influenţa grécă, pe ţĕrmurile Pontuluĭ. Aci fiinţá de vécurĭ maĭ multe oraşe grecescĭ, carĭ continuară a existá cu constituţiunea lor proprie, autonomă, şi cu privilegiile ab antiquo şi sub dominaţiunea română: alăturea însă de ele vedem crescĕnd micĭ comunităţĭ curat latine, *vici* şi *pagi* cu magistriĭ lor; imprejurul castrelor permanente ale legiunilor asistăm la statornicirea acelor tarabe de neguţĕtorĭ şi marchitanĭ numite *canabae*, carĭ cu încetul înmulţindu-se formézĕ municipiĭ séŭ coloniĭ cu duumviriĭ séŭ quatuorviriĭ, cu aediliĭ, quaestoriĭ şi pontificiĭ lor, cum este la *Troesmis* (Igliţa) şi la *Dorostorum*. Şi apoĭ, o dată intemeĭate aceste comunităţĭ, ele devin punctul de unde radiază cultura română peste lumea grécă, şi

în acelaşiŭ timp sunt fortăreţe contra cărora se lovesce potopul de barbarĭ năvălitorĭ în imperiul roman.

Décă însă interese aşa de marĭ sciinţifice se ţin de o pétră, de câte-va rĕndurĭ săpate pe dĕnsa, cu cât maĭ mare trebue să ne fie îngrijirea pentru ele, şi cu cât maĭ însemnată şi rĕspunderea ce cade asupră-ne pentru nimicirea lor? Căcĭ, cu durere trebue să mărturisim, pênĕ astă-ḑĭ âncă nu s'a luat în Dobrogea mĕsurĭ destule ca să se asigure de peire aceste documente carĭ constituesc archiva în pétră a antichităţiĭ.

Am avut înşine ocasiune în treĭ escursiunĭ câte făcurăm pênĕ acum peste Dunăre, să vedem cum se sfărâmă petrele cu inscripţiunĭ de către populaţiunea turcă şi tătară, spre a le întrebuinţa cá materiale de construcţiune. Într'o ḑi chiar am surprins, la Constanţa, pe un tătar făcênd in bucăţĭ micĭ o frumósă pétră cu inscripţiune grécă din epoca înfloritóre a imperiuluĭ; acele bucăţĭ eraŭ destinate a intrá în peretele şubred de gard al uneĭ colibe împreună cu alte fragmente dintr'o inscripţiune latină!...

Cu tóte acestea însă Museul naţional de Antichităţĭ a putut, într'un restimp numaĭ de un an, să formeze o colecţiune de monumente din Dobrogea : petre cu inscripţiunĭ, sarcofage, statue, basso-reliefurĭ, fragmente architecturale şi sculpturale, carĭ se urcă pênĕ acum la numĕrul de 300, din carĭ maĭ mult de jumĕtate sunt numaĭ inscripţiunĭ grecescĭ şi latinescĭ. Tóte aceste monumente s'aŭ adunat numaĭ de pe suprafaţă, şi maĭ tóte din judeţul Constanţa; nicĭ o săpătură nu s'a intreprins, şi tot ce a costat pe Stat achisiţiunea lor este transportul pênĕ în Bucurescĭ — 1500 pênĕ la 2000 leĭ! Aprópe altă sută de monumente din Constanţa şi Mangalia s'a strîns de d. Cogălniceanu cu spesele séle, şi pentru colecţiunile séle din Bucurescĭ şi Constanţa, colecţiunĭ preţióse din multe puncte de vedere, D-sea a avut ca tot-d'a-una amabilitatea de a'mĭ permite să estampez, să studiez şi să descriŭ acele monumente, aşa că astă-ḑĭ mĕ încumeţesc a publicá în Revista de faţă tot ce s'a găsit maĭ însemnat ca monumente antice grece şi romane de pétră, lut, sticlă şi metal in cuprinsul Dobrogieĭ, de la alipirea eĭ cu România.

Ordinea expuneriĭ va fi cea *topografică,* descriind maĭ ânteiŭ monumentele cu proveninţa certă, şi apoĭ cele de proveninţă necunoscută.

I

IGLIŢA (TROESMIS).

Nu se află în amĕndouĕ Moesiile, pe tótă linia Dunăreĭ de jos pênĕ la gurele séle, o staţiune antică care să fi dat la ivélă un numĕr maĭ mare de monumente cu inscripţiunĭ latine, ca ruinele a douĕ fortăreţe romane dintr'o localitate, departe o oră numaĭ de Măcin, între satele Greciĭ şi Turcóĭa. Ea e cunoscută sub numele de *Igliţa.*

Situaţiunea loculuĭ, ca şi natura ruinelor, ne spun de la prima dată că avem în faţă-ne unul din acele puncturĭ strategice însemnate, ce numaĭ poporul roman scia aşa de bine să'l alégă, pentru stabilimente militare, pentru observaţiune, şi care o dată apucat şi bine întărit în inima duşmanilor, servea apoĭ ca basă de operaţiune pentru cuprinderea şi apĕrarea regiuneĭ întregĭ.

Fortăreţele se înalţă pe un promontoriŭ, tocmaĭ acolo unde Dunărea îşĭ încovóie în mod simţitor trufaşul sĕŭ curs; şi de pe malul stîncos al fluviuluĭ, care le apără de la spate, ochiul mĕsóră spaţiurĭ întinse în zarea lucie a rîuluĭ, care se desface aci în nenumĕrate braţe, în bălţĭ şi lacurĭ. Trecerea rîuluĭ în punctul acesta era dér tot atât de uşóră în vechime, ca şi astă-ḑĭ; şi maĭ cu sémă ĭarna, când stratul gros de ghiaţă acoperă totul de la un mal la altul, nimic nu impedecá némurile barbare din câmpiile ţĕriĭ-românescĭ, pe Sciţĭ, Geţĭ şi Dacĭ, de a arde şi pustii cetăţile de pe malul drept şi din interiorul ţĕriĭ.

De aci însemnătatea strategică a staţiuneĭ de la Igliţa, care a avut'o tot-d'auna în epoca romană, şi care esplică de ce pênĕ astă-ḑĭ cele douĕ *castra stativa* de o întindere mare, transformate în adevĕrate cetăţuĭ, ca să încapă într'ĕnsele cât maĭ multe forţe militare,—aŭ ajuns pênĕ la noĭ cu turnurile lor de apărare, cu câte-va ziđurĭ interióre, cu şanţurile şi cu treĭ şirurĭ de circumvalaţiunĭ. La nord, la sud şi la est de fortăreţe se întindea municipiul, al căruĭ nume petrele (1) ca şi itinerariile (2) şi scriitoriĭ vechimeĭ (3), ne spun că era *Troesmis* (4).

(1) *Corpus Inscriptionum latinarum,* III nr. 774 — 776, 6172, 6177, 6182, 6183, 6195.

(2) Tabla Peutingeriană, segm. VII, unde la numele *Troesmis* figurézä şi douĕ turnurĭ, indicele uneĭ staţiunĭ însemnate. Veḑĭ reproducerea facsimilată a acestuĭ segment în opera mea *Dacia înainte de Romanĭ,* Bucurescĭ, 1880. — Itinerariul luĭ Antonin (Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum), ed. G. Parthey et M. Pinder, Berlin 1858, p. 105 : *Trosmis leg. I Iovia.* — Notitia dignitatum et administrationum in partibus Orientis, ed. E. Böcking, p. 99 : *Milites Secundi Constantini Trosmis* — Praefectura Legionis Secundae Herculianae Trosmis. Praefectura Legionis Herculiae Cohortis Quintae Pedaturae Inferioris Trosmis.

(3) **Ovidiu,** *Pont.* 4, 9, 79. – **Ptolemaeu** 3, 10, 11 : Τροισμίς séŭ Τρισμίς. — Veḑĭ şi charta luĭ Ptolemaeu facsimilată în *Dacia înainte de Romanĭ.* **Procopiu** *de aedificiis,* 4, 11 : Τροσμής.

(4) Pe tabela nr. X figurézä planul ruinelor de la Troesmis — ridicat de d. Inginer Désiré More, proprietarul Igliţeĭ, care a avut amabilitatea să ni-l împrumute, şi să ne permită a-l reproduce.

Prima menţiune despre Troesmis o găsim la Ovidiŭ. Intr'o epistolă a sea scrisă din Tomi, unde trăia exilat, şi adresată luĭ C. Pomponius Graecinus, care fusese designat consul, după ce îl felicită pentru numirea sea la o dregătorie aşa de înaltă(1), şi pentru fericirea că, după eşirea sea din consulat la finele luĭ Decembre, va urmá in locu-ĭ fratele sĕŭ Flaccus(2), deplânge sórta tristă care l'a osîndit să trăĭască sub clima Scythieĭ, in mijlocul barbarilor Geţĭ, carĭ îmmóie vĕrfulŭ săgeţilor lor uşóre in fiere de şérpe, şi jertfesc pe altare victime omenescĭ, şi 'ĭ dice să 'ntrebe pe fratele sĕŭ Flaccus despre tot ce Ovidiu îndură, despre greul traiŭ al dilelor séle de nenorocirĭ in nişte locurĭ unde silnicia brutalĕ a armelor are maĭ multă putere de cât legile; căcĭ Flaccus a guvernat o dată in acele locurĭ, şi sub stăpênirea sea malurile selbatice ale Istruluĭ eraŭ liniştite. El a ştiut tot-d'auna să ţină sub ascultare şi sub linişte tóte némurile Mysieĭ, şi sabia sea făcuse pe Geţiĭ ceĭ pré mult încredĕtorĭ în puterea arcurilor lor, să tremure. Prin vîrtoşia sea învăpăĭată el a luat înapoĭ Trosmis, care căduse in mâna inamiculuĭ, şi a roşit Istru cu sângele barbarilor(3).

Acest eveniment a avut loc înainte de anul Romeĭ 769 (16 după I. Chr.),

(1) Ep. *ex Ponto* 4, 9, 1-4:

«Unde licet, non unde juvat, Graecine, salutem
Mittit ab Euxinis hanc tibi Naso vadis.
Missaque Di faciant auroram occurrat ad illam,
Bis senos fasces quae tibi prima dabit.»

(2) Idem:

«Altera laetitiae, nec cedens causa priori,
Successor tanti frater honoris erit.
Nam tibi finitum summo, Graecine, decembri
Imperium. Jani suscipit ille die.»

(3) *Ex Ponto*, IV, 9, 75 seq:

«Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus; et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit.
Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli;
Hic arcu fisos terruit ense Getas.
Hic captam Trosmin celeri virtute recepit,
Infecitque fero sanguine Danubium.
Quaere loci faciem, Scythicique incommoda coeli;
Et quam vicino terrear hoste roga.
Sintne litae tenues serpentis felle sagittae,
Fiat an humanum victima dira caput.
Mentiar, an coeat duratus frigore Pontus,
Et teneat glacies jugera multa freti.
Haec ubi narrarit, quae sit mea fama require;
Quoque modo peragam tempora dura, roga.
. . . .
Sic ego sum longe; sic hic, ubi barbarus hostis
Ut fera plus valeant legibus arma facit.»

înainte adică de consulatul luĭ C. Pomponius Graecinus(1), şi prin urmare fratele sĕŭ L. Pomponius Flaccus, consul ordinar in anul următor 770(2), nu in calitate de guvernator (legatus Augusti) al Moesieĭ, ci cá comandant de legiune, şi însărcinat cu apărarea maluluĭ drept al Dunăriĭ, reluase cetatea Troesmis din mânile Geţilor. Tot ca legat legionar el intrase in legăturĭ amicale cu Rhescuporis regele Thracilor, pentru care, după cum ne spune Tacit(3), Tiberiŭ l'a numit guvernator al Moesieĭ in 772(4).

De la Ovidiŭ şi pênĕ la Ptolemaeŭ nu maĭ găsim nicĭ o menţiune despre Troesmis. Ptolemaeŭ, Tabla peutingeriană, Itinerariul Antonin, Notitia dignitatum, Procopiŭ, indică municipiul acesta, însă pênĕ în 1861 nimenĭ nu puté presupune nicĭ însemnĕtatea sea în anticitate, nicĭ décă a maĭ rĕmas urme, şi unde anume, din vechiul Troesmis. Cu tóte acestea de anĭ nenumĕraţĭ locuitoriĭ de prin satele vecine cu Igliţa scotéŭ din ruinele celor douĕ castre tot felul de materiale pentru construcţiunĭ: cărămiḍĭ legionare, petre lucrate, colóne, fragmente architectonice, chiar petre scrise, pe carĭ le transportaŭ şi vindéŭ în tóte părţile, fără ca autorităţile turceştĭ să ia vre o mĕsură a opri nişte astfel de devastaţiunĭ.

In 1861 un inginer frances d. Désiré More, atras maĭ mult de perspectiva uneĭ afacerĭ bănescĭ, de cât de interesul sciinţific, dobăndi de la guvernul turcesc permissiunea să exploateze aceste ruine şi să deschiḍă o carieră de granit în apropiere. Prin asemenĭ continue săpăturĭ însă şi derîmărĭ întreprinse fără nicĭ o regulă, după nicĭ o sistemă, rĕmăşiţele celor douĕ castre perdéŭ din ḍi în ḍi fisionomia lor antică; parte din zidurile din afară, turnurile, zidurile interióre, căsuţele legionarilor (5) dispăréŭ împreună cu monumentele epigrafice ce intraŭ în alte construcţiunĭ. D-lŭ Engelhardt, commisarul frances al navigaţiuneĭ Dunăreĭ cu residenţa atuncĭ la Galaţĭ, înţellegĕnd însemnĕtatea ruinelor de la Igliţa, a petrelor cu inscripţiunĭ, din carĭ unele, purtând cuvintele: ORDO. TROESMENSIVM. ORDO. MVNICIPII. TROESM, dedéŭ numele antic al locali-

(1) *Corpus Inscript. latin.* v. I pag. 475 : Fastele de la Antium, sub annul 769 :

SISENNA. STATILIVS. TAVRVS. L. SCRIBONIVS

SVF. C. VIBIVS. LIBO. C. POMPEIVS. GRAECINA

Pompeius Graecina de sigur este pentru Pomponius *Graecinus*, aşa cum figurézâ la Ovidiu *de Ponto* 1, 7; 2, 6; 4, 9; *amor.* 2, 10.—Cf. Borghesi, *Oeuvres complètes, IV.* 485, II· 26 nota d-luĭ Renier.—Henzen *supl. la Orelli,* III, nr. 6442.

(2) *Corp. Inscr. Lat.* I p. 475 : Fastele de la Antium sub annul 770 :

C. CAELIVS. L. POMPONIVS. FLACCVS

(3) *Annal.* II, 66 : «Pomponium Flaccum veterem stipendiis, et arcta cum rege amicitia eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.»

(4) L. Renier, *Inscriptions de Troesmis dans la Mésie Inférieure,* în *Revue archéologique* nouv. série vol. X, (1864) p. 391. — Borghesi *Oeuvres complètes* V, 85, 86, 88, 90. — Marquardt, *Römische Staatsverwaltung,* I, 148 notă, Berlin 1873.

(5) Veḍĭ Gustave Boissière, *Rapport sur une mission archéologique et épigraphique en Moldavie et en Valachie,* în *Archives des missions scientifiques et littéraires,* deuxième série, tome IV, Paris 1867, pag. 186.

tăţiĭ întreprinse cu spesele séle săpăturĭ regulate, şi nu întârḑiâ a atrage atenţiunea guvernuluĭ frances şi a Academieĭ din Paris asupra resultatelor cercetărilor séle. Patru copiĭ de inscripţiunĭ comunicate de d-sea ministruluĭ afacerilor streine, fură esplicate cu sciinţa tot-d'auna sigură şi luminósă a ilustruluĭ epigrafist d. Léon Renier in şedinţa de la 19 August 1864 a Academieĭ des inscriptions et Belles-lettres(1). De altă parte d. Th. Mommsen primea la Berlin copiĭ după alte patru monumente, trimise de d. Blücher viceconsul al Prusieĭ in Galaţĭ, pe carĭ le publică şi commentâ in *Bullettino dell'Instituto*, numĕrul pe Decembre 1864, p. 260 şi urm.; alte 16 copiĭ nouĭ trimise de d. Engelhardt formară obiectul unuĭ raport interesant presentat Academieĭ de d. L. Renier in şedinţele de la 4 şi 18 August 1865(2). Şépte din aceste inscripţiunĭ s'aŭ publicat de regretatul profesor A. Treb. Laurian in Tesauru de monumente istorice pentru România t. III (1865) p. 196—202, după comunicaţiunea d-luĭ Friedländer, cancelariul consulatuluĭ prusian.

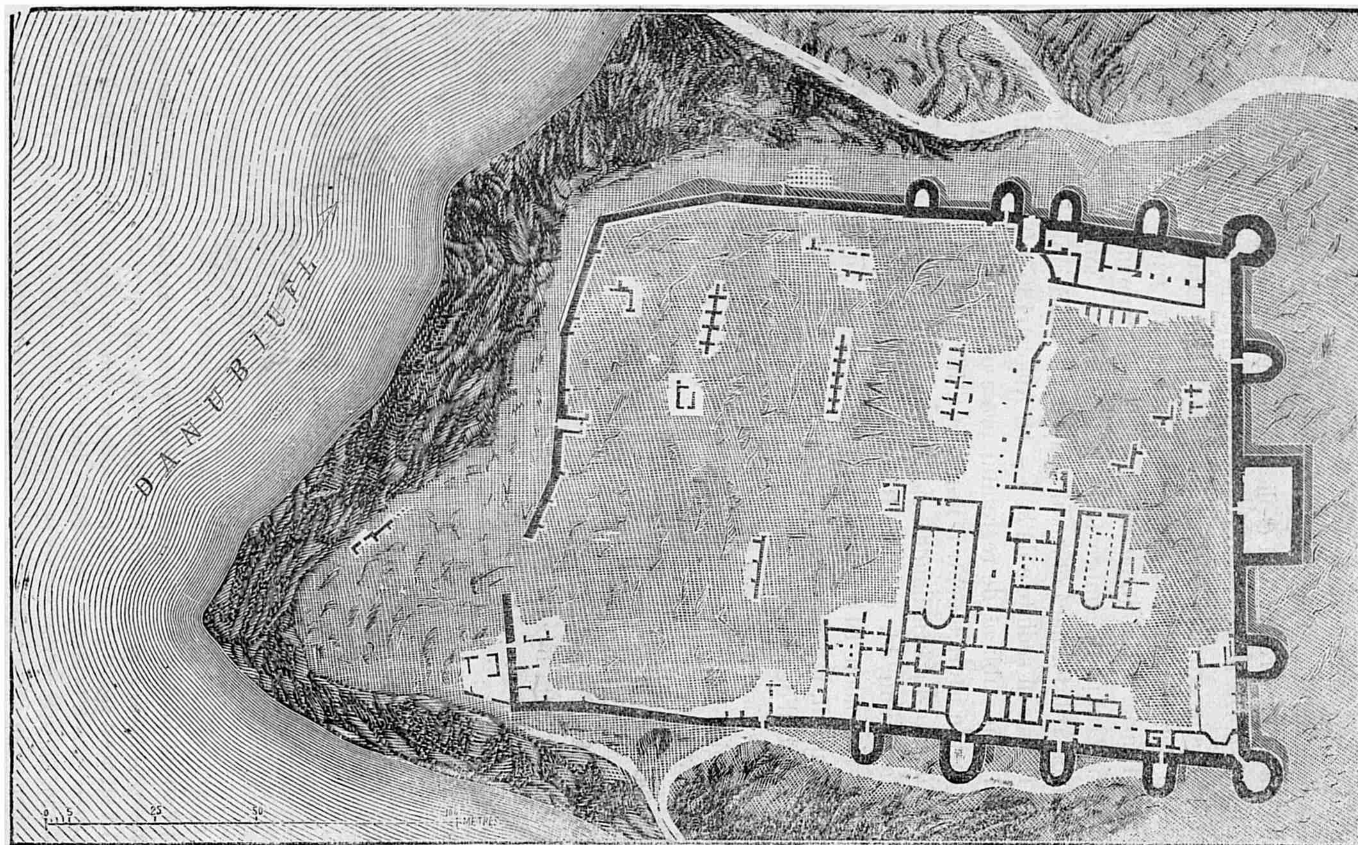
In acelaşiŭ anŭ dd. Gustave Boissière şi Ambroise Baudry, însarcinaţĭ de împĕratul Napoleon III cu o misiune archeologică în România şi pe malul drept al Dunăriĭ, întreprinseră săpăturĭ regulate şi costisitóre la Igliţa. Se începu cu lagărul despre sud; zidurile încongĭurătóre ale cetăţuiĭ şi basele turnurilor fură scóse la lumină împreună cu treĭ basilice, cu urmele maĭ multor căscióre legionare, şi a uliţelor din interiorul castruluĭ, cu cincĭ monumente cu inscripţiunĭ, alte câte-va fragmente de pétră şi lut, cum şi maĭ multe hydriĭ marĭ pentru conservarea apeĭ séŭ a grânelor. Lucrările fură ênsĕ oprite cu forţa din ordinul paşeĭ de la Tulcea(3). D. Baudry a ridicat planul fortăreţeĭ sudice in starea eĭ actuală, însoţindu-l de o încercare de restituţiune aşa cum puté fi o fortărétă byzantină în secolul VI.

Dâm şi noĭ aceste planurĭ după *Revue archéologique* n. s. v. VII (1868) pl. IX şi X.

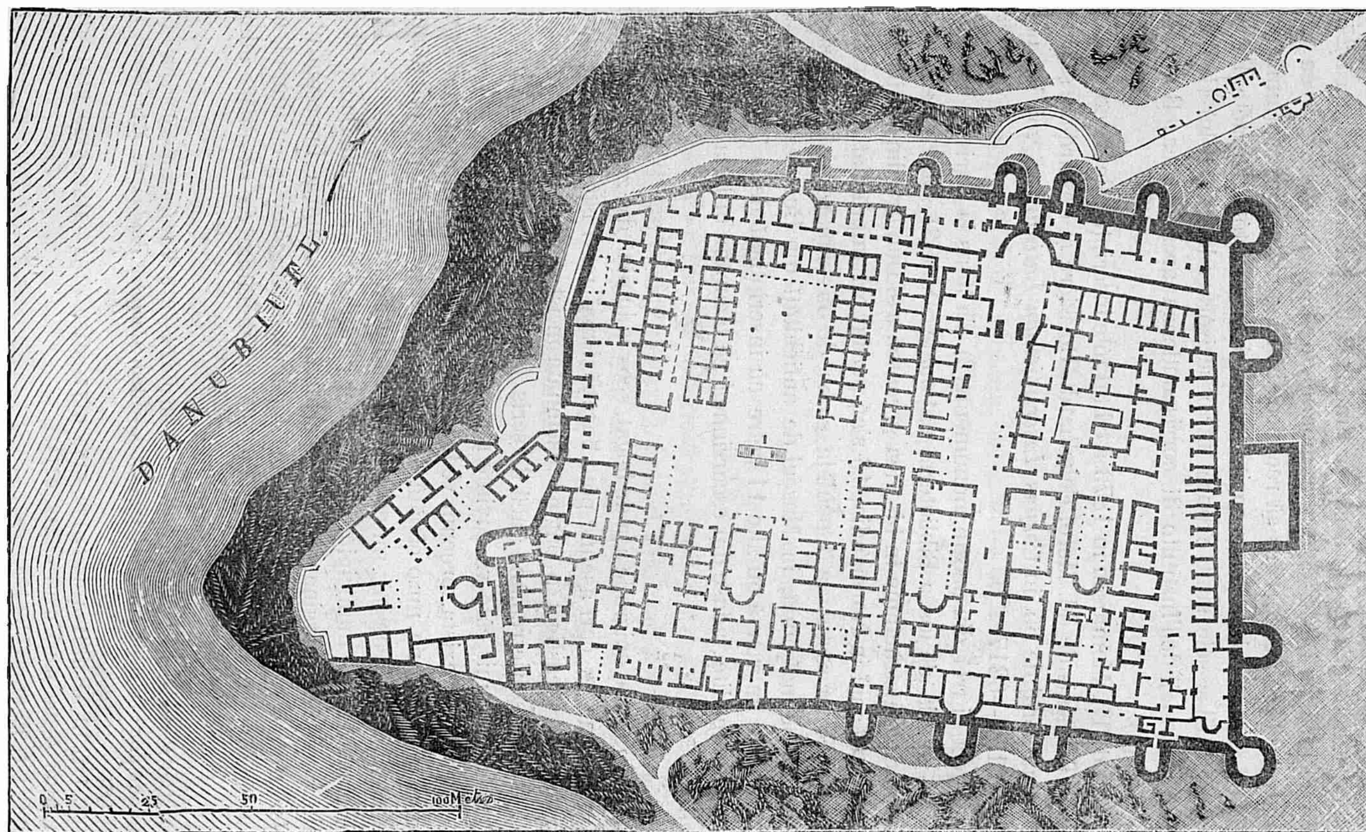
(1) Veḑĭ studiul d-luĭ Renier asupra celor 4 inscripţiunĭ in *Bullettino dell'Instituto* 1864 p. 193-201 şi *Revue archéologique* n. s. t. X, (1864) p. 390-398.

(2) Veḑĭ acest raport in *Comptes rendus des Séances de l'Académie des Inscript. et Belles-Lettres*, n. s. t. I (1865) p. 263—306.— Idem in *Revue archéologique*, n s. XII, (1865) p. 401—430. Cf. *Observations sur les inscriptions de Troesmis*, lettre de M. Th. Mommsen à M. L. Renier, in *Revue archéologique*, n. s XIII (1866) p. 186—189.

(3) Veḑĭ *Rapport sur une mission archéologique et épigr.* l c., unde sunt publicate tóte inscripţiunile de la Troesmis pênĕ atuncĭ cunoscute. Despre valórea acesteĭ publicaţiunĭ veḑĭ Desjardins in *Annali dell' Instituto*, 1868 p. 61 notă.

Starea actuală a fortăreţeĭ sudice de la Troesmis

Restituţiunea fortăreţeĭ sudice de la Troesmis.

In 1867 d E. Desjardins, explorând Dobrogea din punctul de vedere geografic şi archeologic, s'a oprit cât va timp la Iglița, unde a aflat încă 27 inscripțiunĭ inedite. De pe cele-alte monumente deja cunoscute, d-sea a luat estampagie, carĭ 'i aŭ permis să rectifice şi să completeze inscripțiunile publicate de d. Renier, după nisce copiĭ din nefericire maĭ tóte neesacte. Resultatele cercetărilor séle sunt expuse într'o scrisóre adresată d-luĭ Henzen şi tipărită în Annali dell'Instituto di corrispondenza archeologica, Roma 1868 p. 58—85(1).

In fine d. Th. Mommsen in 1873 a editat tóte inscripțiunile descoperite succesiv la Troesmis de dd. More, Engelhardt, Boissière şi Desjardins, şi carĭ se urcă la numĕrul de 55, in *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, partea II-a nr. 6162—6217.

Treĭ-ḑecĭ şi treĭ din aceste monumente(2) s'a adus la Paris, şi aḑĭ se pot vedé în galeria de jos a Bibliotecei naționale. Două(3) s'aŭ întrebuințat ca material de construcțiune în biserica grecéscă a sf.Dumitru din Brăila, una(4) a nemerit tocmaĭ in Normandia, 16 s'aŭ perdut orĭ împrăştiat fără a le puté da de urmă, iar restul de 3 pênĕ la suma de 55—am reuşit să le asicur o conservațiune maĭ bună, in Museul de antichitățĭ din Bucurescĭ, unde sunt acum expuse împreună cu alte 11 petre cu inscripțiunĭ de la Troesmis, tóte pênă acum inedite, aduse din escursiunea ce făcurăm in luna Martie trecut la Iglița.

Cu un material epigrafic aşa de bogat, scos la lumină din zidurile celor douĕ castre romane, — carĭ ascund póte bogățiĭ şi maĭ marĭ istorice — municipiul Troesmis 'şĭ a câştigat o pagină însemnată în istoria Romanismuluĭ la Dunăre. Acéstă istorie remâne încă de scris.

Pentru Troesmis câte-va cuvinte nu ar fi fără loc aci(5).

Cetatea, de şi exista, precum vĕḑurăm, in timpul luĭ Ovidiŭ, forma constituțiuneĭ însă romane nu o căpătă de cât maĭ in urmă : nicĭ o inscripțiune din câte avem de la Troesmis nu este anterióră luĭ Hadrian.

Originea acestuĭ municipiŭ, ca a tutulor cetăților romane din Dacia, Moesia şi alte provinciĭ mărginaşe ale imperiuluĭ, este militară. Impregĭurul *castrelor stativa* se stabiléŭ neguțătorĭ locuind in *canabae*, şi cu timpul, când acest sat de canabae dobândĭa destulă însemnătate ca să aĭbă o admini-

(1) Cf. şi *Revue Archéologique* n. s. XVII (1868) p. 254—278: Voyage archéologique et géographique dans la région du Bas Danube. — Idem *Comptes rendus de l'Académie* 1868, p. 40 seq.

(2) C. I. L. III nr. 6164. 6166—6170. 6175. 6177—6180. 6183—6187. 6189. 6191. 6193—6194. 6196—6200, 6205. 6207—6212. 6214.

(3) C. I. L. III nr. 6172. 6173.

(4) C. I. L. III nr. 6195.

(5) Veḑĭ Mommsen C. I. L. III p. 999. — Renier l. c.— Desjardins, in *Revue achéol.* 1868 p. 258.

straţiune particulară, o *respublica*, i se da titlu de *vicus*, de *Canabae* séŭ *Canabenses*, cu douĭ *magistri* şi un *aedil*. Din vicus devenea apoĭ municipium.(1) Aşa vedem că Troesmis sub Hadrian şi Antonin era *canabae* a legiuneĭ a cincea macedonică, cu douĭ magistri şi un aedil(2), şi locuitoriĭ se numĭaŭ : *veterani et cives Romani consistentes ad Canabas legionis quintae Macedonicae*(3). La finea secoluluĭ III-lea el nu maĭ este *vicus*, ci o cetate însemnată, un *municipium*(4) cu senatul sêŭ (ordo)(5), cu duoviri(6), quaestores(7), pontifices(8) şi Augustales(9).

Municipiul se întindea pe un spaţiŭ de maĭ multe kilometre pătrate la nord, la sud şi la est de castre, şi liniile apeductelor carĭ alimentaŭ oraşul cu apă adusă din depărtare, sunt încă destul de visibile.

Castrele ridicate, precum vĕḑurăm, la posiţiune nu se póte maĭ tare prin natură, le intărĭa şi maĭ mult lucrările strategice ale acelor soldaţĭ pentru carĭ «lagărul representă patria absentă, şanţul şi cortul sunt casa şi penaţiĭ sêĭ»(10). Romaniĭ aŭ rĕmas pentru totŭ-d'a-una maestri în modul conceperiĭ şi esecutăriĭ lagărelor;(11) nicĭ-un lagăr roman, saŭ aprópe nicĭ-unul n'a putut fi vre-o dată luat de inimicĭ; regularitatea cea maĭ perfectă înlătură orĭ-ce confusie; fie-care soldat cunoscea maĭ dinainte disposiţiile castruluĭ, uliţele, locul unde are să se odihnéscă, unde are să se strîngă în cas de atac, pe ce pórtă are să iasă la luptă.

De formă rectangulară(12)—de preferinţă pătrată—(13) castrul roman era întărit la porţĭ şi la colţurile zidurilor cu apărătorĭ şi turnurĭ; pe fie-care latură a drept-unghiuluĭ se aflà câte o pórtă; două căĭ largĭ ce se încrucişaŭ la mijloc ducéŭ de la o pórtă la alta; în mijloc se aflá cortul căpeteniеĭ armateĭ încongiurat de altare, de instrumente ale cultuluĭ, de imaginele ḑeilor şi de tribunalul militar unde ţinea cuvĕntările, şi da comandele. Venéŭ apoĭ legaţiĭ, quaestorul, tribuniĭ şi primiĭ centurionĭ, cu trupele alese, cu cavaleria, şi apoĭ diferitele corpurĭ de pedestri(14).

(1) Veḑĭ studiul d-luĭ **Mommsen** «die Römischen Lagerstädte» in *Hermes* VII (1873) p. 299—326. — **L. Renier**, *Comptes rendus des Séances de l'Academie de l'année 1865* p. 284—286. — **Iung**, *Römer und Romanen*, Innsbruck. 1877 p. 74—81.

(2) C. I. L. III nr. 6162.

(3) Idem nr. 6166 : VET. ET. C. R. CONS. AD. CANAB. LEG. V. M.

(4) C. I. L. nr. 6171. 6172. 6176. 6188. 6198. 6199.

(5) Idem nr. 6171. 6172. 6173. 6177. 6182. 6183. 6195.

(6) Idem nr. 6170.

(7) Idem nr. 6163. 6199.

(8) Idem nr. 6170. 6217.

(9) Idem nr. 6200.

(10) Tit. Liv. XLIV, 39.

(11) Polyb VI, 26.

(12) Ioseph. Fl. *Bell. Jud.* III. 5. — Hygin, *De mun. castr.* 21. — Vegetiu, III, 8.

(13) Polyb. VI, 26 seq.

(14) Veḑĭ despre castrametaţiunea romana *Dictionnaire des Antiquités greeques et romaines* ed. Ch. Daremberg et Edm. Saglio, art. *Castra*, şi bibliografia acolo indicată pe pag. 959.

La Troesmis găsim aceiaşĭ dispositiune : forma rectangulară a castrelor, turnurile separate prin intervale egale, cele patru porţĭ, căte una pe fie-care latură a zidulul încongiurător ; în interior : divisiunea castrelor in uliţe, în mijlocul cărora se află corturile căpetenielor; ceva la o parte, nu de tot la centru(1), *praetorium* cu *ara*, şi maĭ departe *forum*. Două căĭ marĭ, plecând de la câte o pórtă, se taiă la mijloc şi duc la cea-l-altă pórtă; căsuţele legionarilor eraŭ înşirate d'alungul acestor căĭ(2).

Asupra epoceĭ când s'a stabilit aceste *castra stativa*(3) şi a prefacerilor ce aŭ îndurat cu timpul, este de presupus împreună cu dd. Renier, Desjardins şi Boissière : 1⁰ Că la început, în timpul luĭ Ovidiŭ, esista numaĭ lagărul nordic, pe care póte însuşĭ L. Pomponius Flaccus ca legat legionar îl va fi ridicat după reluarea cetăţiĭ din mâna Geţilor, şi va fi statornicit într'ênsul legiunea V macedonică(4).

2⁰ In secolul al 2-lea se formă un al douilea castru (castru sudic) la sud de cel d'ântêiŭ; două legiunĭ, probabil *legiunea I italică* şi a *V macedonică* aŭ putut, şi aŭ trebuit să ocupe simultaneŭ cele două castra stativa(5), pênă la Septimiu Sever, când legiunea V macedonică a fost trimisă în Dacia(6).

3⁰. In secolul al IV-lea Troesmis se distruge de către Goţĭ, carĭ'ĭ dederă foc de tóte părţile. Ast-fel se esplică stratele gróse de cenuşă şi alte urme visibile ale unui incendiu îngrozitor(7).

4⁰ In fine, Justinian reconstrui cetatea, reînălţă cele două castre, transformându-le în fortăreţe gigantice, cu turnurĭ şi cu câte treĭ şirurĭ de întăriturĭ,

(1) Impĕratul Leon Filosoful *Instit.* XX observă că locuinţa generaluluĭ să nu fie în mijlocul lagăruluĭ, ci într'un loc unde să nu împedice trecerea, şi nicĭ el să nu fie incommodat.

(2) Vedĭ maĭ sus planurile castruluĭ sudic de la Troesmis.

(3) Se numesc *castra stativa* saŭ numaĭ *stativa* orĭ *stativae*, castrele de posiţiune ce se stabileaŭ la fruntariĭ, pe punctele strategice cele maĭ însemnate şi pe liniile de comunicaţiune (în care cas se numĭaŭ mansiones), şi eraŭ ocupate în mod permanent, saŭ cel puţin timp îndelungat. *Castra aestiva* saŭ numaĭ *aestiva* eraŭ castrele de vară construite în trecere în timpul uneĭ campaniĭ, în oposiţiune cu *castra hiberna* saŭ *hiberna* orĭ *hiemalia*, lagărele unde petrec trupele în timp de iarnă. Vedĭ *Dictionn. des antiq. grecq et rom.* de Daremberg et Saglio, p. 957.

(4) L. Renier în *Revue archéologique*, n. s. X p. 393. — Boissière, *Archives des missions* 2ème série p. 191. D. Desjardins *Revue arch.* n. s. XII, p. 257, pune, şi cu drept cuvênt, stabilirea uneĭ legiunĭ la Troesmis în secolul II d. Chr., de oare-ce nicĭ o inscripţiune de aci nu se urcă maĭ sus de Hadrian.

(5) Desjardins *Revue archéologique* XVII p. 258, *Annali dell'Instituto*, 1868 p. 58 notă.

(6) Mommsen, *Bullet. dell'Instituto* 1864 p. 262.— L. Renier, *Revue archéol.* XII p. 405—406. Desjardins, *Rev. arch.* XVII, p. 257 notă.

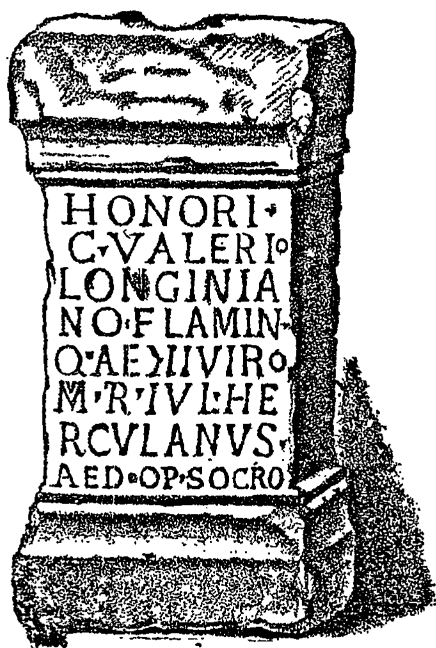
(7) Desjardins *Rev. arch.* XVII, p. 259. — Boissière op. cit. p. 192 : «Quant à la fin de la ville romaine, et à la catastrophe dernière où elle a péri, l'histoire en est écrite partout dans ses ruines; chaque coup de pioche faisait voler un nuage de cendre; presque partout nous retrouvions de véritables couches de braise; dans toutes les tranchées, la ligne du feu, les ravages d'un terrible incendie étaient visibles . . . . Dans quelques jarres, il y avait encore du blé brûlé par l'incendie».

întrebuinţând ca materiale de construcţiunĭ monumentele romane, luate în grabă după întîmplare şi sub ameninţarea unuĭ mare pericol : morminte, monumente honorariĭ, altare, fragmente architectonice, baso-relievurĭ şi altele, carĭ s'aŭ scos şi se scot la lumină numaĭ dĕrîmênd zidurile, cea-ce este o probă invederată că lagărele, în forma lor actuală, nu datéză de cât din epoca luĭ Justinian, şi că s'aŭ înălţat pe ruinele şi din ruinele vechielor lagăre legionare, şi ale municipiuluĭ(1).

Dăm acum loc monumentelor epigrafice şi sculpturale de la Troesmis, carĭ se păstréză în Museul naţional de Antichităţĭ, şi din carĭ 11 sunt pênă acum inedite.

Nr. 1.

Un mic altar de marmură cu glafurĭ orizontale, scobite la base şi la coronament pe treĭ lature numaĭ, din fosta colecţiune a Generaluluĭ Mavros.
Nălţimea totale : 0m.78; nălţimea feţeĭ scrise : 0m.39.
Lăţimea : 0m,32. — Grosimea : 0m.16.

H O N O R I ·
C · V A L E R I o
L O N G I N I A
N O · F L A M I N ·
Q · A E D I I V I R o
M/·T R·I V L · H E
R C V L A N V S ·
A E D · O P · S O C R O

D. Desjardins a publicat cel d'ântêiŭ acéstă inscripţiune in *Annali dell' instituto di corrispondenza archeologica,* Roma 1868, p. 34, No. 28, de unde apoĭ a reprodus'o d. Mommsen in C. I. L. III nr. 6235.

(1) Desjardins, *Rev. arch.* XVII p. 259—260. — Boissière pag. 192.

Variantele sunt cele următóre :

rĕndul 1-iŭ HONORE
» 2-a VALERIA
» 6-a MTR

Aceste deosebirĭ nu sunt fără de nicĭ-o însemnĕtate.

Décă la rĕndul I-iŭ citim HONORI, monumentul este închinat divinitățiĭ Honor séŭ Honos, și decĭ trebue socotit în rĕndul altarelor ; décă ênsĕ citim cu dd. Desjardins și Mommsen HONORE, atuncĭ am avé o inscripțiune în onórea luĭ C. Valerius Longinianus.(1) Litera I ênsĕ de la finea cuvĕntuluĭ este destul de clară pe pétră.—Asemenea la rĕndul 2-lea : VALERIA în loc de VALERI nu póte fi de cât o eróre de lectură, căcĭ lasă că pe monument se vede deslușit litera *O* din urmă,(2)déră ar fi chiar imposibil ca să avem în numele acestuĭ personagiŭ un *praenomen* (Caius) și douĕ *cognomina* (Valeriano Longiniano) și nicĭ-un nume gentil *(nomen)*, nicĭ-un gentilicium. Lectura corectă este dér : C(aio) VALERIO. LONGINIANO.

Interesul discusiuneĭ ănsă stă la rĕndul al șéselea. Ce însemnéză monograma ce d-luĭ Desjardins ĭĭ pare c'ar figurá pe pétra ? D-sea deosibesce în acéstă monogramă cincĭ litere M, V, T, R, I și crede că *Mutri* nu póte fi de cât *Mutrium* adică stațiunea din Tabla Peutingeriană *Amutria*(3)între *Drubetis* (Turnu-Severin) și *Pelendova*, XXXV mil. pas. de la Drubetis, Αμούτριον din Ptolemaeŭ(4), la gura Motruluĭ în Jiŭ. «Ar fi posibil, adaoge învĕțatul epigrafist, ca să fi existat în siglu de care e vorba o linie horizontalĕ care unĭa ceĭ douĭ d'ăntêiŭ cracĭ aĭ luĭ M. Am avé atuncĭ acelașiŭ nume ca cel din Tablă.»(5)

Adoptând modul de vedere al d-luĭ Desjardins am avé un monument fórte interesant pentru istoria provincieĭ romane Dacia, care ar probá esistența unuĭ *municipiŭ* la gura Motruluĭ cu flaminiĭ, aediliĭ și duumviriĭ sĕĭ, municipiŭ despre care pênĕ acum nicĭ-o fontână epigrafică séŭ istorică nu vorbesce.

Din nefericire ênsĕ proveninţa acesteĭ petre, ca aprópe a tutulor monumentelor din fosta colecțiune a generaluluĭ Mavros, nu se scia și nicĭ se scie cu siguranță pĕnĕ astă-ḑĭ. Astfel d. Desjardins s'a luat numaĭ după monograma *apparentă,* și a conchis că pétra trebue să provină și să se refere la stațiunea romană *Amutrium* din Dacia. Acéstă monogramă ănsă a deșteptat deja în d. Mommsen o îndoĭală; d-sea, fără chiar să fi vĕḑut monumentul, și fără să fi avut altă copie séŭ vre-un estampagiŭ, reproducĕnd inscripțiunea după copia din *Annali,* citesce în loc de *Amutrium : munerario.* Pe pétră ănsă se vede

(1) «*Honore* (id est opinor honoris causa)» Mommsen, C. I. L. III 6235.

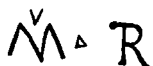
(2) De aceia nu maĭ încape semnul de întrebare ce d. Mommsen pune după : *Valerio.*

(3) Veḑĭ fac-similele segmentuluĭ VI din tabla Peutingeriană, în opera nóstră *Dacia înainte de Romanĭ,* și tot aci pag. 90.

(4) III, 8. Veḑĭ reproducțiunea fac-similată a chârțiĭ luĭ Ptolemaeŭ, în opera *Dacia înainte de Romanĭ.*

(5) *Annali dell' Instit.* 1868 p. 34

destul de clar litera M cu un V mic d'asupra, apoĭ un punct şi literile T şi R legate într'o singură literă, astfel :

déră MV nu póte fi de cât abreviaţiunea cuvêntuluĭ *Municipium* ca şi TR — a cuvêntuluĭ *Troesmis.* Pe uă pétră găsită la Igliţa ce o publicâm maĭ la vale (nr. 9) figuréză aceléşĭ litere MVTR numaĭ într'uă monogramă MR, şi nimenĭ nu stă la 'ndouială că ea s'ar puté descifra alt-felŭ de cât *Municipium Troesmis.*

Cu aceiaşĭ sicuranţă şi cele douĕ monograme din inscripţiunea luĭ Longinianus semnéză *Municipium Troesmis*, şi deci monumentul provine din ruinele de la Igliţa.

Ar fi interesant să scim data când monumentul acesta a intrat în colecţiunea generaluluĭ Mavros, căcĭ se póte ca el să fi figurat aci cu cel puçin 30 anĭ înainte de descoperirea Troesmisuluĭ...(1)

Lectura inscripţiuneĭ prin urmare este următórea :

«*Honori, C(aio) Valerio Longiniano, flamin(i), q(uaestori), aed(ili), duoviro Mu(nicipii) Tr(oesmensium) Jul(ius) Herculanus aed(ilis), op(timo) socro*».

Altarul este consacrat ḑeităţiĭ Honos séŭ Honor de către Iulius Herculanus aedil pentru socrul sĕŭ, C. Valerius Longinianus, probabil cu ocasiunea duumviratuluĭ séŭ a funcţiuneĭ sacerdotale a acestuia. De ordinar Honos, personificaţiunea onóreĭ, este însoçit de Virtus, personificaţiunea curagiuluĭ rĕsboĭnic, onórea fiind recompensa virtuţiĭ.(2) Ambele se represintă fórte adesea pe monedele republiceĭ romane, Honos în chipul unuĭ tînĕr cu plete şi încoronat de laurĭ, Virtus, în chipul uneĭ tinere fete cu coĭf frumos ornat pe cap(3) Pe monedele imperiale ale luĭ Galba, Vitellius, M. Aurel şi ale altor împĕraţĭ posteriorĭ, Honos figuréză cu cornul abundanţeĭ alăturea cu Virtus(4).

Epoca aproximativă a monumentuluĭ este, judecând după forma literelor, jumĕtatea seculuĭ III-lea. Troesmis nu maĭ este *canabae* ca în timpul luĭ Hadrian şi Antonin, ci *municipium*, adică o comunitate orăşenéscă cu dreptul

(1) Generalul Mavros a început să adune petrele cu inscripţiunĭ din colecţiunea sea la 1827 cu ocasiunea rĕsboiuluĭ ruso-turc.

(2) C. I. L. III nr. 3307; VIII nr. 6950. 6951. — Wilmanns, *Exempla Inscriptionum latinarum*, nr. 632. 1715. — Preller, *Römische Mythologie* Berlin 1858 pag. 613. 614.

(3) Veḑĭ monedele gintelor Aquillia, Lollia şi Fufia Mucia, la H. Cohen *Médailles consulaires*, şi aiurea.

(4) H. Cohen, *Description historique des Monnaies frappées sous l'empire romain*, Vol. I Galba nr. 131—133; Vitellius nr. 69; vol. II Marc Aurel nr. 86. 87 etc.

deplin de cetăţenie romană, şi cu o constituţiune deplină municipală,(1) după mustra vechia italică.

C. Valerius Longinianus, care nu póte fi acelaşiŭ personagiŭ cu Valerius Longinianus din inscripţiunea găsită la Lazen(2), vedem că a îndeplinit câte-şĭ trele trepte ale magistraturelor municipale de câte un an, pe carĭ inscripţiunea le indică în *ordine directă*, adică începênd cu cea maĭ de jos şi urcându-se pênă la cea maĭ de sus. Aşa, maĭ întâiŭ el a fost *quaestor*, adică administrator al caseĭ comunale. Alţĭ quaestorĭ aĭ acestuĭ municipiŭ se cunosc pênă acum patru : unul, al căruĭ nume nu maĭ figuréză în inscripţiunea din C. I. L. III nr. 6163, pétra fiind spartă; se maĭ vede încă : STORE care ar puté fi restul cuvêntuluĭ *quaestore;* alţĭ douĭ, Lucilius Flaccus (?) şi Julius Saturninus din inscripţiunea C. I. L. III nr. 6199, şi în fine al patrulea, Antistius Domitius din inscripţiunea de maĭ la vale nr. 9.

După quaestură Longinianus devine aedil (aedilis). In municipiĭ aediliĭ eraŭ în numĕr de douĭ, corespunḍênd aedililor curulĭ din Roma. Eĭ îngrijeaŭ de întreţinerea edificiilor, a căilor publice şi a băilor ; aveaŭ *cura annonae* adică aprovisionarea bucatelor, şi anume poliţia pieţeĭ, controlul asupra mĕsurelor şi greutăţilor întrebuinţate în comerciŭ. Lor le era dat şi dreptul de a aplica pedepse corporale şi amende.(3) Din aediliĭ municipiuluĭ Troesmis nu maĭ cunóscem de cât pe Antistius Domitius (inscripţiunea nr. 9).

Ca simple *Canabenses* saŭ *Canabae* Troesmis avea numaĭ un singur aedil, pentru cuvêntul că, după cum observă d. Mommsen(4), *Canabae* nu formează încă un municipiŭ, ci numaĭ un *vicus*(5). Tuccius Aelianus şi L. Valerius Crispus sunt singuriĭ aedilĭ cunoscuţĭ în Canabenses Troesmis(6).

După aedilitate Longinianus devine *duovir iure dicundo* al municipiuluĭ. S'ar ascepta să găsim aci *quatuorviri* în loc de *duoviri*, carĭ sunt propriĭ colonielor, pe când *quatuorviri* ne 'ntêmpină numaĭ în municipiĭ(7). Escepţiunĭ la acésta sunt puţine(8) ; în Moesia inferióră, ca şi în Numidia, se pare însă a fi fost regulă că primiĭ magistraţĭ aĭ municipielor să aĭbă titlu de *II viri* iar nu de *IIII viri*, cum era în cea maĭ mare parte din provinciele imperiuluĭ(9).

(1) **Marquardt**, *Römische Staatsverwaltung* I, 359. 462. 463.

(2) C. I. L. III, 6150, 1,35, inscripţiune din anul 227 după Christ.

(3) **Marquardt**, op. cit. I, 491.

(4) Revue archéologique n. s. XII, p. 188.

(5) De aceea în inscripţiunea C. I. L. III 6166 trebue citit rêndul 8 :

TVC♢ÆL♢ÆD♢

ast-fel : Tuc(cio) Ael(iano) aed ile), cum propune d. Mommsen (Rev. arch. l. c.), iar nu Tuccio (et) Aelio aedilibus, cum propune d. Renier (Comptes rendus de l' Académie 1865 p. 284). Pentru acelaşĭ cuvênt în inscripţiunea C. I. L. III 6162 figuréză numaĭ un aedil.

(6) C. I. L. III. 6166. 616'.

(7) **Marquardt**, op. cit I, 479. — **Mommsen** *Inscript. Regni Neapol.*, index. XXV. XXVI s. v. *duoviri.* — **Henzen** *Annali dell' Instituto* 1857 p. 111 ; — 1859 p. 206.

(8) Veḍĭ la Marquardt op. cit. I p. 479 nota 6 maĭ multe esemple de IIII viri in coloniĭ, şi din contra, de II viri în municipiĭ, cum şi de IIII viri şi II viri in municipiĭ.

(9) **L. Renier**, *Comptes rendus de l'Acad.* 1865 p. 274.

Ceĭ doui *duoviri* séŭ *quatuorviri iure dicundo* sunt magistrațiĭ anualĭ ceĭ maĭ înnalțĭ, ceĭ carĭ pórtă esclusiv numele de *magistratus*, și carĭ, ca și consuliĭ în Roma, sunt eponymĭ pentru anul magistratureĭ lor (1). Eĭ eraŭ numițĭ de curie séŭ adunarea poporuluĭ, printre consiliul decurionilor. Intre atribuțiunile lor principale trebue să notăm : 1-iŭ jurisdicțiunea, 2-lea presidența în adunarea poporuluĭ, și dreptul de a numi *(facere creareque)* și proclamá *(renuntiare)* pe magistrațiĭ aleșĭ; 3-lea numirea unuĭ suplininte (praefectus) în casul când duovirul, în lipsa colegului séŭ, voesce a se absenta din municipiŭ maĭ mult de cât o ḑi; acest prefect, a căruia putere ține până la întórcerea unuĭa din *II*, *IV viri*, cată să fie ales printre decurionĭ; și 4-lea președința Senatuluĭ(2).

Din duumviriĭ Troesmisuluĭ se cunósce numaĭ *Marcus Ulpius Antipater sacerdos provinciæ et bis duumviralis* (3), care fusese deci de două orĭ duovir. Până a nu deveni municipiŭ, și era simplu *Canabae,* Troesmis în loc de *duoviri* avé douĭ *magistri*(4).

Pe lângă colegiul II virilor și aedililor, era in municipiĭ și *senatus* séŭ ordo, ordo *decurionum*, *decuriones*, compus dintr'un numĕr hotărît de membriĭ pe viață, în de regulă o sută.

La Troesmis inscripțiunile menționéză de maĭ multe orĭ *ordo* (5), *decurio* Municipii (6), și *duumvirales* séŭ *duumviralicii* carĭ figuraŭ în *album decurionum* în al 3-lea rang (după patroni și quinquennalicii) (7).

In fine C. Valerius Longinianus, independent de magistraturile municipale ce a ocupat, a fost și *flamen*, adică preot sacrificator al municipiuluĭ, singurul ce cunóscem până astă-ḑĭ în Troesmis, unde găsim douĭ *pontifices* (8), un *augur* (9) și un *augustalis* (10).

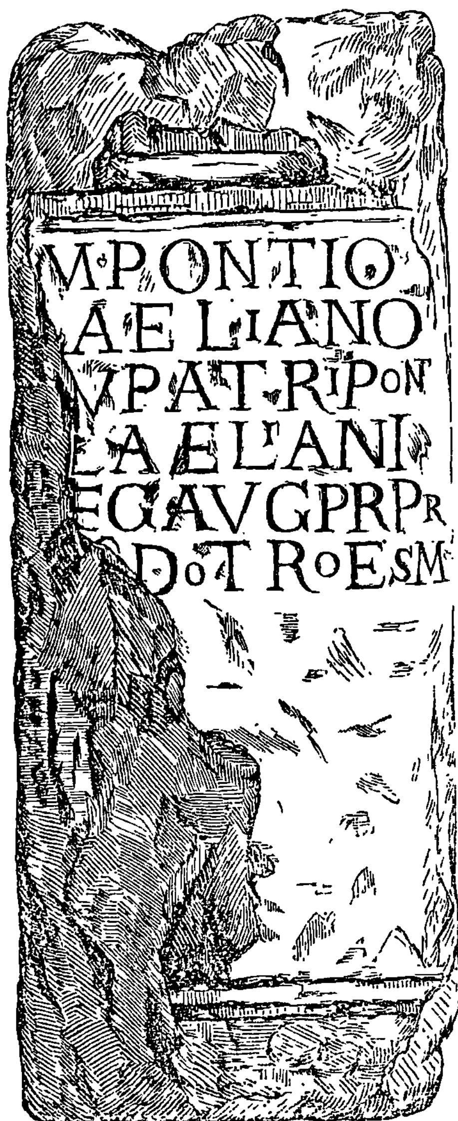
Maĭ notăm in inscripțiune și forma barbară, și póte chĭar de dialect local, a cuvîntuluĭ socro (românesce socru), in loc de *socero.*

Nr. 2.

Acest monument de pétră ordinară cumpĕrat de la d. Désiré More de către d. Nicolae Cazacu din Galațĭ, s'a dăruit anul trecut Museuluĭ Național impreună cu monumentul No. 3.

(1) **Marquardt**, op. cit. I, 481. — **Zumpt** *Comment. epigr.* I, 168.
(2) **Marquardt** op. cit. I, 482. — **Zumpt** *Comment epigr.* I, 167.
(3) C. I. L. III 6170. In loc de titlu *duumviralis* se găsesce și duumviralicius; exemple la Henzen Index p. 155.
(4) C. I L. III 6162 : P. Val. Clemes et L. Cominius Valens veterani legionis V Macedonicae *magistri.*
(5) C. I. L. III 6172. 6173 6177. 6182 6183. 6195.
(6) Idem III 6188. 6199.
(7) **Marquardt** op. cit. I 507.
(8) C. I. L. III 6170. 6217.
(9) Vedĭ inscripțiunea de maĭ la vale sub nr. 8.
(10) C. I. L. III 6200.

Înălțime 1^{m},40. Înlțiămea fețeĭ scrise 0.95. Înălțimea medie a literelor 0^{m},07. Lățime 0^{m},38 și grosime 0,56.

M ◊ P O N T I O ◊
l A E L I A N O ◊
c · V ◊ PATRI PONT ◊
L A E L I A N I
*l*EG ◊ AVG ◊ PR ◊ PR
or DO T R O E S M ◊

S'a publicat pentru ănteia-óră de d. L. Renier după copia trimisă de d. Engelhardt, in *Bulettino dell' Instituto* 1864 p. 197, și in *Revue archéologique* n. s. X p. 394. Apoĭ, după o copie fotografică s'a reeditat de d. Renier in *Comptes rendus de l'Académie* n. s. I (1865) p. 266, după care d. Boissière l'a reprodus apoĭ in *Archives des missions scientifiques*, 2ème série, t. IV. p. 196. Copia d-luĭ Desjardins (*Annali dell' Instituto* 1868 p. 74) este luată direct după pétră. Vedĭ și *Corpus Inscriptionum Latinarum* III nr. 774=6182, și A. Tr. Laurian, *Tesauru de monumente istorice* III pag. 199.

Pétra fiind cïocnită despre partea stăngă, inscripţiunea nu e completă. Ea se restitue ănsă cu înlesnire. Aşa, la rĕndul al 2-lea înainte de AELIANO trebue un L : *l*AELIANO, astfel precum se citesce numele întreg in rĕndul al 4-lea: LAELIANI. D. Desjardins vede însă pe monument la inceputul rĕnduluĭ al 2-lea un punct separativ in formă de fóiă de ederă :

⟡ AELIANO ⟡

ïar la rĕndul al 4-lea, restul littereĭ L şi o fóiă de ederă ;

⌟ ⟡AELIANI

şi conchide că : personagiul istoric care figuréză in acest monument este M. Pontius *L. Aelianus*, iar nu *Laelianus* (1). De aceïa şi Marquardt (2) numĕră printre guvernatoriĭ Moesieĭ inferióre pe *M. Pontius Aelianus*. Restituţiunea *l*AELIANO propusă de d. Renier (3), şi adoptată de dd. Mommsen (4) şi Boissière (5), este fără nicĭ-o indouïala cea adevĕrată ; nu numaĭ purtarea a douĕ *praenomina* de aceiaşĭ persónă, dér âncă şi esistenţa pe pétră la rĕndul al IV-lea a numeluĭ **LAELIANI**, face imposibilă lectura d-luĭ Desjardins. La rĕndul al 3-lea, înainte de **V** a fost un **C** urmat de punct, abreviaţiune care se citesce C (larissimus) V(ir), iar la rĕndul al 5-lea lipsesce un L : *l*EG. In fine, cuvĕntul de la începutul rĕnduluĭ din urmă este *or*DO.—Se maĭ observă că la rĕndul al 3-lea se vede PoNT, ïar nu PON cum figuréză la dd. Boissière şi Desjardins.

Inscripţiunea intrégă decĭ se citesce :

M(arco) Pontio [L]aeliano, [c] (larissimo) v(iro), patri Pont(ii) Laeliani [l]eg(ati) Aug(usti) pr(o)pr(aetore), [or]do Troesm(ensium).

Monumentul este înălţat de senatul municipiuluĭ Troesmis in onórea luĭ Marcus Pontius Laelianus, tatăl luĭ Pontius Laelianus guvernatorul Moesieĭ Inferióre.

Titlul de *clarissimus vir* ce pórtă Laelianus probéză că el era de tréptă senatorialĕ. Fiul sĕu M. Pontius Laelianus este un personagiŭ istoric de cea maĭ mare însemnĕtate, unul din generaliĭ luĭ Lucius Verus care s'a ilustrat maĭ mult in resboiul partic, pe lăngă Statius Priscus, Avidius Cassius şi Martius Verus. Cariera sea *(cursus honorum)* se póte cunósce din următórea inscripţiune frumósă ce s'a găsit la Roma in forul luĭ Traiau la anul 1555, şi care s'a păstrat in copie de Smetius (6) :

(1) l. c. p. 74.
(2) *Römische Staatsverwaltung* I. 149.
(3) loc. citat.
(4) C. I. L. III, 774, 6182.
(5) loc. citat.
(6) Fol. 67,2. = C. I. L. VI 1497. Orelli = 3186 = Gruter 457,2.

M · PONTIO · M · F · PVP
LAELIANO · LARCIO · SABINO · COS · PON
TIFICI · SODALI · ANTONINIANO · VERIANO
FETIALE · LEG · AVG · PR · PR · PROV · SYRIAE · LEG · AVG
PR · PR · PROV · PANNON · SVPER · LEG · AVG · PR · PR · PAN
NON · INFER · COMITI · DIVI · VERI · AVG · DONATO · DONIS
MILITARIB · BELLO · ARMENIACO · ET · PARTHICO
AB · IMP · ANTONINO · AVG · ET · A · DIVO · VERO · AVG
coron. MV*rali uallari clas*SICA · AVR*ea*
hastis puris iiii uexillis iiii cet. . . . . .
. . . .

care se citesce :

M(arco) Pontio M(arci) f(ilio), Pup(inia) (tribu), Laeliano Larcio Sabino, cos(uli), pontifici, sodali antoniniano veriano, fetiali, leg(ato) aug(usti) pr(o) pr(aetore) prov(inciae) Syriae, leg(ato) aug(usti) pr(o)pr(aetore) prov(inciae) Pannon(iae) super(ioris), leg(ato) aug(usti) pr(o)pr(aetore) Pannon(iae) infer(ioris), comiti divi Veri aug(usti), donato donis militarib(us) bello armeniaco et parthico ab imp(eratore) Antonino aug(usto) et a divo Vero aug(usto) [coron](â) mu[rali, vallari, clas]sica, aur[ea, hastis puris IIII, vexillis IIII] cet.

Cu ajutorul acesteĭ inscripţiunĭ, a celeĭ de la Troesmis, şi a altor isvóre putem restabili pînă la un punct *cursus honorum* al luĭ Laelianus, al căruĭ nume întreg era :

Marcus Pontius M. f. Laelianus Larcius Sabinus.

El se aflá inscris în tribul Pupinia. Asupra începutuluĭ carriereĭ séle nu avem nicĭ o sciinţă. Inscripţiunea de maĭ sus găsită la Roma e necompletă; partea finală, care conţinea funcţiunile séle anterióre, lipsesce. Resultă însă dintr'o medalie bătută în numele sĕŭ de oraşul Philippopolis, că a fost maĭ ântêiŭ guvernator al Thracieĭ sub Antonin. Pe aversul aceleĭ medaliĭ se vede capul laureat al împĕratuluĭ cu inscripţiunea ANTΩNEINOC. CEB.; pe revers : o femeiă stând pe stâncă şi privind la stînga, cu cotul drept rezemat; cu stînga atinge o plantă de lăngă dânsa, la spatele stânceĭ, un arbore mic; iar în gĭur se citesce : HΓEM. M. ΠONT. CABEINOY ΦIΛIΠΠOΠO (1).

Thracia, de la transformarea eĭ în provincie română sub împĕratul Clau-

(1) T. G. Mionnet, *Description de médailles antiques grecques et romaines*. t. I. pag. 416, nr. 342.

dius (anul 46 d. Chr.) (1) şi până la Traian, fusese guvernată de câte un procurator, ἐπίτροπος Θρᾴκης (2) care atîrnă de guvernatorul Moesieĭ. De la Traian încóce ea dobĕndesce un guvernator al sĕŭ propriŭ, de rang pretorian (3), care în inscripţiunile latinescĭ se intitulézǎ *legatus pro praetore provinciae Thraciae* (4), iar pe medaliile şi monumentele grecescĭ: πρεσβευτὴς Σεβαστοῦ ἀντιστράτηγος (5).

În timpiĭ luĭ Antoninus Pius ultimul guvernator al Thracieĭ care pórtă pe medaliĭ acest titlu este Antonius Zeno (6). Successoriĭ sĕĭ, séŭ nu indică calitatea funcţiuneĭ lor, scriind numaĭ: ΥΠΟ. ΦΑΒιου. ΑΓΡΙΠΠΕΙΝΟΥ, εΠΙ. ΙΟΥ·ΚΟΜΟΔΟΥ (7), séŭ—şi acésta remâne constant până la Caracalla—, ĭaŭ titlul oficial de ἡγεμών. Astfel, *M. Pontius Laelianus Sabinus*, de care ne ocupăm aci, vĕdurăm că pe monede se intitulă: ΗΓΕΜ. Μ. ΠΟΝΤ. CΑΒΕΙΝΟΥ; alte esemple putem încă cita: ΗΓΕ. ΓΑΡΓΙΛΙ. ΑΝΤΙΚΟΥ (8), ΗΓΕ. ΠΟΜΠ. ΟΥΟΠΕΙCΚΟΥ (9), ΗΓΕ. Μ. ΑΙ. CΕΡΟΥΕΙΛΙΑΝΟΥ.(10) ΗΓΕ ΚΛ. ΑΠΠΙΟΥ. ΜΑΡΤΙΑΛΟΥ(11), ΗΓΕΜ. CΤΑΤΕΙ. ΒΑΡΒΑΡ (12), ΗΓΕΜΟΝΟC. Μ. ΤΟΥΛΛΙΟΥ. ΜΑΞΙΜΟΥ (13), ΗΓΕ ΙΟΥ ΚΑCΤΟΥ (14), ΗΓ. CΙΚΙΝΝΙΟΥ ΚΛΑΡΟΥ (15) etc. etc.

(1) **Marquardt** op. cit., I, 157.

(2) Aşa, sub Domiţian, Vettidius Bassus era ἐπίτροπος Θρᾴκης. **Borghesi**, *Oeuvres complètes* III, 274.

(3) **Borghesi** op. cit. III. 278.

(4) Sub Hadrian: A. PLATORIUS NEPOS. LEG. PRO. PR. PROVINC. THRAC. **Borghesi** Oeuvres III, 122,275.—**Henzen**, *Suppl. Orell.* nr. 5472.— Sub Septimius Severus şi Caracalla: *Statilius Barbarus — leg. Augg. prov. Thrac.* (Borghesi op. cit., III 263—282) şi *Q. Atrius Clonius, leg. Aug. pr. pr. provinciarum Thraciae Cappadociae Syriae* (C. I. L. II, 4111).

(5) Pe unele medaliĭ de la Perinth (sub Traian), se citesce: ΕΠΙ ΙΟΥΟΥΕντιου ΚΕΛCου ΠΡεσβευτου ΑΝτιστρατηγου (**Sestini**, *Lettere di continuazione*, t. IV, p. 54). Pe altele de la Bizia, sub Hadrian, figurézǎ numele luĭ Tineius Rufus ΠΡΕC. ΚΑΙ. ΑΝΤΙ. ΤΟΥ. CΕΒΑC. (**Marini**, Frati Arvali, p. 665 şi nota 101).

(6) **Mionnet**, *Description de médailles, Supplément*, II. p. 447, nr. 1442:

Av ΑΥΤ. ΑΙ. ΑΔΡΙΑ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC.

Rev. ΕΠΙ. ΑΝΤ. ΖΗΝΩΝΟC. ΠΡ. CΕΒ. ΑΝΤ. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤ. Idem nr. 1441, şi pe o medalie de la Perinth ap. **Sestini** op. cit., t. VI, p. 22.

(7) **Borghesi** op. cit. III. 276.—Acelaşiŭ personagiŭ pórtă însă pe o medaliă a oraşuluĭ Hadrianopolis, bătută sub Antoninus Pius, titlul de ἡγεμών: Rev. ΗΓΕ ΙΟΥ ΚΟΜΜΟΔ (**R. Stuart Poole**, *Catalogue of Greek coins, Thrace, etc.*: London 1877, p. 116 nr. 2).

(8) **Mionnet**, *Suppl.* II. p. 446 nr. 1432—1441.—**R. Stuart Poole**, op. cit. p. 141 nr. 1, p. 161 nr. 5 etc.

(9) Idem p. 448 nr. 1443—1444. —**Eckhel**, *Catal. Mus. Caes.* part. I. p. 78, nr. 1.—**R. S. Poole** op. cit. p. 141, nr, 2: ΗΓΕΜ ΠΟΜΠΕΙ ΟΥΟΠΕΙCΚΟΥ.

(10) Idem p. 456 nr. 1496.

(11) Idem nr. 1656, 1657.

(12) Idem nr. 1662.—**R. S. Poole** op. cit. p. 164 nr. 281 p. 171 nr. 2; p. 177 nr. 3—6.

(13) **Borghesi** op. cit. III, 276. — **R. S. Poole** op. cit. p. 141 nr. 6: ΗΓΕΜ ΤΟΥΛΛΙΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ.

(14) **R. S. Poole** op. cit.. p. 142 nr. 14.

(15) Idem p. 178 nr. 11; p. 180, nr. 23.

Ce însemnéză ânsă titlul de ἡγεμών? Este el identic cu *legatus Augusti propraetore* şi πρεσβευτὴς Σεβαστοῦ ἀντιστράτηγος?, şi prin urmare *ighemonii* de pe monedele diferitelor oraşe ale Thraciei sunt ei guvernatorii provinciei întregi? Ori titlu acela, ne fiind identic cu legatus propraetore — ei nu sunt de cât magistraţii particulari ai oraşelor care bătuseră acele monede? séŭ procuratori ai provinciei?

Eckhel a probat ăncă de mult (1) că: titlu de ἡγεμών la Greci se aplică fără deosebire la o specie de magistraţi superiori, şi prin urmare el corespunde pe deplin titlului de *praeses* la Romani, despre care jurisconsultul Macer dice lămurit: *Praesidis nomen generale est, eoque et proconsules et legati Caesaris, et omnes provincias regentes, licet senatores non* (2) *sunt, praesides appellantur; proconsulis appelatio specialis est. Praeses* nu deveni însă în genere întrebuinţat ca titlu oficial de cât către finele secolului al 3-lea, şi mai cu sémă de către *procuratorii* provincielor, cari, fiind-că găséŭ póte titlu simplu de *procurator* pré modest, adĕogéŭ şi pe cel de *praeses* ca mai pompos (3). Exemple numeróse se pot culege din *indicele* volumelor din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, şi a altor colecţiuni epigrafice(4). De aci Eckhel a dedus(5) că,— fiind-că de la Antonin încóce pe monedele oraşelor trace titlu de πρεσβευτὴς Σεβαστοῦ ἀντιστράτηγος este înlocuit cu acela de ἡγεμών, cu alte cuvinte, titlu de *legatus Augusti* este schimbat in *praeses*, apoi atunci de sigur că şi Thracia a încetat de a mai fi guvernată de un legatus propraetore, dobîndind iarăşi administraţiunea prin *procuratori* séŭ *ighemoni* ce o avusese înainte de Traian. Cea-ce probéză însă până la evidenţă că titlu de ἡγεμών de pe medaliile thrace nu se raportă nici la magistraţii particulari ai acelor oraşe, nici la procuratori, ci este identic cu titlu de *legatus Augusti*, şi că prin urmare Thracia n'a încetat de la Antonin de a mai avé guvernatori imperiali—pentru a-i înlocui cu procuratori,—este confruntarea medalielor cu monumentele epigrafice. Aşa, de esemplu, pe medaliile oraşelor thrace din timpul lui Septimiŭ Sever găsim adesea numele: ΗΓ. CΤ. ΒΑΡΒΑΡΟΥ, séŭ ΗΓΕ. CΤΑ. ΒΑΡΒΑΡΟΥ, ΗΓ. CΤΑΤΙ. ΒΑΡΒΑΡΟΥ (6), ΗΓ. CΤΑ. ΒΑΡΒΑΡΟΥ, ΗΓ. CΤΑΤ ΒΑΡΒΑΡΟΥ, ΗΓΕ. CΤΑΤΙ. ΒΑΡΒΑΡΟΥ (7), ΗΓΕΜ. CΤΑΤΕΙ. ΒΑΡΒΑΡ (8), ΗΓΕΜΟ C≡| || ΤΙΛΙΟΥ ΒΑΡΒΑΡΟΥ (9). Acelaşŭ personagiŭ însă care pórtă

(1) *Doctrina nummorum veterum* t. III. p. 243.

(2) Correcţiunea d-lui Mommsen ap. Borghesi op. cit. III, 276. In *Digeste* I, 18, 1 lipsesce *non*. Titlul de *praeses* convine şi guvernatorilor de rang senatorial, însă ca termen technic şi legal el se întrebuinţéză pentru un guvernator de rang equestru. Cf. Mommsen ap. Borghesi l. c. p. 277.

(3) Borghesi op. cit. III 277.

(4) Idem. — Marini *Frati Arvali* p.623, nota 254 etc.

(5) *Doctrina nummorum veterum* t. II.

(6) Mionnet t. II, p. 234, n. 171 şi p. 510 n. 1803.

(7) R. S. Poole op cit. p. 164, 171, 177.

(8) *Ibid*, p. 485, n. 1662.

(9) Eckhel, *Catal. Mus. Caes. Vindob.* t. I, p. 78, n. 19.

aci titlu de ἡγεμών se intitulézǎ *legatus Augusti provinciae Thraciae* în următórea inscripţiune găsită in ruinele basilicei S. Paolo la Roma (1) :

d M

.. *statilio... f...* BARBARO · COS ·

.... *leg.* AVGG · GERM · SVPER·

.... *l*EG · AVG · PROV · THRAC·

*donato. donis. mil. b*ELLO · PARTH · MESOP·

praet .... *q.* PROV · AFRIC · TR · LATIC ·

leg. .... *x vir. stli*T · IVDIC · SEVIR · EQ · ROM

*conjugi. be*NE · MERENTI

.... ARCIANA · C · F

F

care o citim :

[D](is) m(anibus) .... [Statilio .... f(ilio)] Barbaro cos(uli) .... [leg](ato) Augg(ustorum duorum) Germ(aniae) Super(ioris) .... [l]eg(ato) Aug(usti) prov(inciae) Thrac(iae) [donato donis mil(itaribus) b]ello parth(ico) mesop(otamico), [praet(ori) .... q](uaestori) prov(inciae) Afric(ae) tr(ibuno) latic(lavio) [leg(ionis) .... decem vir(o) stli]t(ibus) iudic(andis), sevir(o) eq(uitum) rom(anorum) [conjugi be]ne merenti ..... arciana C(ai) f(ilia) f(ecit).

Monumentul sepulchral este dér înălţat de o nobilă *Marciana* séŭ *Larciana* pentru sociul sĕŭ Statilius Barbarus, a căruĭ carieră (cursus honorum) se indică în *ordine indirectă,* începêndŭ cu magistraturile cele maĭ ridicate. Aşa maĭ întêiŭ el este *sevir equitum romanorum,* adică comandant al uneĭ aripe (ala) de călăreţĭ; apoĭ, *decemvir stlitibus judicandis* adică judecător séŭ assessor, care sub August avé sarcina specială împreună cu ceĭ-lalţĭ 9 colegĭ să convóce şi să preşédă tribunalul Centumvirilor, carĭ judecaŭ procesele privitóre la proprietatea quiritară. După decemvirat Statilius deveni *tribunus laticlavius,* adică tribun legionar (pétra fiind spartă, nu scim în ce legiune anume) cu dreptul de a purta la mână o bandă de purpură ca semn că e fiŭ de senator. Apoĭ se trimite quaestor pe lângă proconsulul Africeĭ, fie-care proconsul avênd câte un quaestor. După questură el a fost *tribunus plebis* séŭ *aedilis* (pétra e spartă), praetor, guvernator al Thracieĭ, dăruit cu distincţiunĭ militare pentru succesele

(1) Henzen *Supplem. Orell.* n. 5501. —Borghesi op. cit. III 263.

séle în resboiul parthic, consul (probabil suffectus), și în fine guvernator al Germanieĭ Superióre, sub Septimiŭ Sever (1).

Comparând acum medaliile de maĭ sus ce pórtă numele ΗΓΕΜΟ CΤΑΤΕΙΛΙΟΥ ΒΑΡΒΑΡΟΥ cu inscripțiunea funerară a luĭ *Statilius Barbarus legatus Augusti provinciae Thraciae* — ambele, monumente din timpul luĭ Septimius Severus, nu rĕmâne îndoială că personagiele sunt identice, ca și titlurile lor, că Statilius Barbarus ἡγεμών de pe medaliĭ e acelașiu cu Statilius Barbarus *legatus Augusti* din inscripțiune, că înlocuirea titluluĭ πρεσβευτὴς Σεβαστοῦ ἀντιστράτηγος prin ἡγεμών séŭ ἡγε(μονεύοντος) pe medaliile orașelor thrace, nu are altă causă de cât obiceiul timpuluĭ de a numi *praesides* orĭ-ce guvernatorĭ de provinciĭ, fără deosebirea graduluĭ lor.

Un esemplu încă și maĭ decisiv, pentru identitatea titluluĭ de *legatus Augusti pro praetore* și ἡγεμών, este următórea inscripțiune billingue din anul 172 d. Chr. găsită la Philippopoli : (2)

IMP. CAeSAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS
aug. germanicus IMP. V. COS. III. P. P. MVRVM. CIVITATI. PHILIPPOPOLIS *dedit*
c. pantuleius gra PTIACUS. LEG. AVG. PR. PR. FACIVNDVM. CVRAV*it*
μητρόπολις ΤΗΣ ΘΡΑΚΙΙΣ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΣ
ἐκ δοθέντων ΑΥΤΗ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ
μ. αυ ΡΗΛΙΟΥ ΑΝΤΟΝΕΙΝΟΥ ΣΕΒ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ
ηγου ΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΠΑΝΤΟΥΛΕΙΟΥ ΓΡΑ πτιακου

Prin urmare, ca să revenim la personagiul nostru, Pontius Sabinus, care vĕdurăm că se intituléză pe o medalie de la Philippopolis ΗΓΕΜ. Μ. ΠΟΝΤ CΑΒΕΙΝΟΥ, a fost guvernator (legatus Augusti) al Thracieĭ.

Inscripțiunea de la Troesmis ni-l arétă guvernator al Moesieĭ inferióre. Este cestiunea de a determina acum epoca când a administrat el cele două provinciĭ, și care provincie maĭ ântêiŭ.

Prin constituțiunea sea celebră din anul Romeĭ 727,—August împărți provinciele imperiuluĭ în două marĭ categoriĭ, provinciĭ senatoriale, aĭ căror guvernatorĭ, numițĭ proconsulĭ, se alegéŭ pe fie-care an prin sorț în sĕnul Senatuluĭ, și provinciĭ imperiale, în carĭ împĕratul trimitea d'a dreptul administratorĭ numițĭ *legati Augusti pro praetore*. Dér și unele și altele se dividéŭ încă în două categoriĭ: în provinciĭ consulare, adică reservate senatorilor carĭ fuseseră deja consulĭ, și provinciĭ pretoriane, adică accesibile tutulor senatorilor carĭ îndepliniseră funcțiunile de pretor. Provinciile senatuluĭ, fiind de mult timp pacificate și obicĭnuite cu dominațiunea romană, nu avéŭ trebuință de forțe armate, pe când cele imperiale, locuite de populațiunĭ de curênd supuse, și amerințate de invasiunea din afară,— fiind-că tóte, cel puțin la crearea lor, eraŭ provinciĭ de fruntariĭ,— avéŭ una séŭ maĭ multe legiunĭ

(1) Borghesi op. cit., III 281. 282.

(2) Corpus Inscr. Latin. III nr. 6121.— Emendațiunĭ ap. Dumont *Inscr. de la Thrace* p. 23 n. 52. — *Ephemeris epigraphica,* IV nr. 128.

carĭ staţionaŭ în permanenţă Cele în care se afla maĭ mult de o legiune eraŭ tot-d'auna guvernate de un consular, cu puterea absolută în afacerile civile şi militare; cele numaĭ cu o legiune se administraŭ când de un consular, când de un pretorian.

Thracia, am spus deja, până la Traian fusese guvernată de un cavaler roman numit *procurator*. Sub Traian acéstă administraţiune se schimbâ, şi în locul procuratoreluĭ se numi un guvernator imperial (legatus Augusti pro praetore) de rang pretorian (1). Moesia inferióră, din contra, s'a administrat tot-d'auna de un legat consular (2). Urméză de aci că M. Pontius Laelianus Sabinus a fost maĭ ântĕiŭ guvernator al Thracieĭ, apoĭ consul, şi în urmă guvernator al Moesieĭ inferióre.

In privinţa epoceĭ consulatuluĭ sĕŭ, epigrafiştiĭ nu sunt de acord. Borghesi (3), Orelli (4), Henzen (5) cred a recunósce în M. Pontius al nostru pe consulul ordinar *Laelianus* din anul 163, cunoscut în faste şi pe monumente numaĭ cu cognumele de *Laelianus*, şi care a avut de coleg în consulat pe P. Iunius Pastor.

Aşĭa, pe o bucată de marmură găsită la Teos in Lydia *(Sivrihissar)* (6) se citesce:

LAELIANO 'E PASTo
CoS AVR CORNH

Laeliano et Pasto(re) cos(ulibus) Aur(elii) Corn[eliani].

De asemenea pe una din tablele cerate găsite în Transilvania (7) figuréză:

«Laelia[no] et [Pa]store cos.» (8)

D. Renier (9) combate acéstă identificaţiune pe cuvênt că maĭ ântêiŭ ea presentă marĭ greutăţĭ: în 163 începe tocmaĭ rĕsboĭul contra Parthilor, şi nu se póte concepe cum Laelianus ar fi putut merită recompense militare în acest rĕsboiŭ, şi tot într'o vreme să presideze la Roma senatul în calitate de consul. Al doilea, inscripţiunea nóstră de la Igliţa probéză că Pontius Laelianus a fost guvernator al Moesieĭ Inferióre sub un singur împĕrat *(legatus Au-*

(1) Borghesi, III 278.—Marquardt I 158.—Procuratorul ἐπίτροπος ἐπαρχείας Θράκης dintr'o inscripţiune de la finele seculuiuĭ al 2-lea, *C. I. Gr.* 3751, nu funcţioná cá *praeses*, ci cá simplu procurator subordonat legatuluĭ imperial.

(2) Tacit, *Histor.* II, 86 vorbind de guvernatoriĭ Moesieĭ inferióre iĭ numesce *consulares legati.*—Capitolin, *Pertin.* 2.—Cf. Borghesi, *Oeuvres* IV, 209; VI, 250.

(3) *Oeuvres compl.* VIII. 462.

(4) *Inscriptionum latinarum selectarum collectio* II nr. 3186

(5) Idem III p. 510.—C. I. L. VI nr. 1497.

(6) C. I. L. III 419-a.

(7) C. I. L. III tab. IX.

(8) Maĭ vedĭ Wilmanns nr. 1744.

(9) *Revue archéologique* X, 395.

gusti), decĭ sub Antonin, şi prin urmare el a trebuit să fie maĭ 'nainte de acésta consul, Moesia Inferióră fiind o provincie consulară. La acestea s'ar maĭ putea adăogi un al treilea argument : décă M. Pontius Laelianus a fost consul în 163,—guvernator al Moesieĭ Inferióre nu puté fi de cât după terminarea rĕsboĭuluĭ cu Parthiĭ, după 165 séŭ începutul luĭ 166 (1). Décă însă acésta ar fi avut loc, inscripţiunea aflată la Roma şi reprodusă maĭ sus, ca una ce conţine *cursus honorum* al luĭ Laelianus, ar trebui să indice legaţiunea Moesieĭ printre cele-lalte legaţiunĭ dobêndite de dênsul după finitul rĕsboiuluĭ. Acésta însă nu se vede in inscripţiunea ce reproduserăm maĭ sus, şi este maĭ mult de cât sigur că o atare indicaţiune a figurat pe pétră, însă în partea tocmaĭ care lipsesce, adică înainte de ce Laelianus să fi participat ca şef al statuluĭ major în rĕsboiul cu Parthiĭ. Să nu se uĭte că ordinea enumerăriĭ funcţiunilor séle, este cea inversă.

Prin urmare, trebue să recunóscem împreună cu dd. Renier şi Mommsen (2) că M. Pontius Laelianus a fost consul suffectus sub Antonin, câţĭ-va anĭ după Herode Atticus, adică puţin după 143, avênd de coleg pe Q. Mustius Priscus, cum se vede din următórea inscripţiune:

D· M
PHOEBVS QVI ET TORMOGVS
HISPANVS
NATVS SEGISAMO
NE III · K · MARTIAS
C· BELLICIO TORQVATO · TI · CLAVDIO
ATTICO HERODE COS
DEFVNCTVS IIII
NONAS AVGVSTAS
Q · MVSTIO PRISCO
M · PONTIO LAELIANO
COS
PHOEBION ET PRIMI
GENIA FILIO · KARISSI
MO · FILIO DVLCISSI
MO FECERVNT

D(is) m(anibus), Phoebus qui et Tormogus hispanus, natus Segisamone, III K(alendas) Martias, C(aio) Bellicio Torquato, Ti(berio) Claudio Attico Herode cos(ulibus), defunctus IIII nonas Augustas Q(uinto) Mustio Prisco,

(1) E. Napp, *de rebus imperatore M. Aurelio Antonino in Oriente gestis*, Bonnae 1879, pag. 33.
(2) C. I. L, III. nr. 6182.

M(arco) Pontio Laeliano cos(ulibus). Phoebion et Primigenia filio karissimo, filio dulcissimo fecerunt.

Acesta este un monument funerariu (1) al unuĭ copil Phoebus, ce 'ĭ maĭ ḑicea și Tormogus, de condițiune sclav, și care, judecând după cuvintele *filio karissimo, filio dulcissimo*, a trebuit să móră în fragedă vîrstă. De aceia, între consulatul luĭ Torquatus și Herode Atticul din 143 d. Chr., și consulatul luĭ Q. Mustius Priscus și M. Pontius Laelianus, nu a putut trece de cât câțĭ-va anĭ.—E de observat încă modul insolit de a se arĕtá prin consulĭ data când cine-va s'a născut, și când a murit.

Guvernator pretorian al Thracieĭ, consul puçin după a. 143, guvernator al Moesieĭ Inferióre, M. Pontius Laelianus vedem din inscripțiunea găsită la Roma, că a însoțit apoĭ pe Lucius Verus în Syria, în calitate de șef al statuluĭ-major(2), și că s'a distins în rĕsboiul armeniac și parthic, obținênd maĭ multe recompense militare : COMITI DIVI VERI AVG. DONATO DONIS MILITARIB. BELLO ARMENIACO ET PARTHICO AB IMP. ANTONINO AVG. ET A DIVO VERO AVG. *coron. murali, vallari, classica, aurea, hastis puris IV, vexillis IV* etc.

Impĕratul L. Verus ajunse în Syria în anul 162, și nu se întórse de cât în 166, după terminarea rĕsboiuluĭ partic. La început Romaniĭ suferiră marĭ perderĭ. Vologaesus III regele Parthilor cuprinḑênd Armenia năvăli fără de veste în Cappadocia, ucise pe guvernatorul provincieĭ P. Aelius Severianus Maximus, și tótă garnisóna din Elegia(3), oraș la confiniele Cappadocieĭ și Armenieĭ(4), și odată stăpên și peste Cappadocia, irrupe în Syria(5), punênd pe fugă pe Attidius Cornelianus, care administrá acea provincie(6). Legiunile din Syria se moleșiseră printr'o pace îndelungată; a trebuit energia unuĭ general cu multă experiență, cu spiritul disciplineĭ și severitățiĭ vechĭ romane, cum era M. Pontius Laelianus, pentru ca trupele romane staționate la Antiochia să se reorganiseze și să capete disciplina și încrederea perdută. Fronto îl laudă pentru acésta, numindu-l *vir gravis et veteris disciplinae*(7).

În rĕsboiŭ el se distinse prin maĭ multe fapte de arme strălucite, pentru care împĕrațiĭ M. Aurelius și L. Verus îl decorară, ca pe un legat consular,

(1) **Orelli**, nr. 4719.

(2) Despre *Comites* în epoca imperialĕ veḑĭ **Mommsen** în *Hermes* IV p. 120 seq.

(3) **Dion** *epit.* cartea 71, cap. 2. — **Lucian**, in cartea 'Αλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις § 27. — **Fronto**, *Principia historiae* pag. 209 Naber : «Bello Parthico utroque (adică al luĭ Traian și L. Verus) consulares viri duo exercitum utrique ducentes obtruncati : Severianus quidem, Lucio ab urbe necdum etiam tum profecto» etc.

(4) **Steph. Byz.** pag. 264 : 'Ελέγεια, χωρίον πέραν Εὐφράτου, 'Αρριανὸς ἐν Παρθικῶν ή.

(5) **Dion** *epit.* cartea 71, cap. 2 : καὶ τῆς Συρίας ταῖς πόλεσι πολὺς ἐπῄει καὶ φοβερός.

(6) **Napp**, op. cit. 15—17.

(7) *Epist. ad Verum* II 1 (pag. 128 Naber) : «Ad hoc vestiti melius quam armati : adeo ut vir gravis et veteris disciplinae Laelianus Pontius loricas partim eorum digitis primoribus scinderet» etc.

cu 4 *coronae*, 4 *hastae purae* şi 4 *vexilla*. Cele 4 coróne de aur eraŭ : una, *corona muralis*, ce se dedea pentru derîmarea şi escaladarea unuĭ zid; alta, *corona vallaris* séŭ *castrensis* pentru distingerea la luarea cu asalt a unuĭ lagĕr; a treia, *corona classica*, numită şi *navalis* séŭ *rostrata*, pentru distingerea în vre-o bătăliă navalĕ, şi în fine a patra, *corona aurea* séŭ *gemmata*. Laelianus obţinu pe câte şi patru aceste coróne, cum şi patru *vexilla*, adică stégurĭ, şi patru *hastae purae*, adică suliţe fără vêrfŭ, (1), cu carĭ a figuratŭ în triumphul celor douĭ împĕraţĭ la Roma!

Uniĭ susţin că Marcu Aureliŭ ĭ-ar fi înălţat şi o statuă publică în forul luĭ Traian (2). Acéstă opiniune nu póte avé în sprijinul sĕŭ de cât singura împrejurare că pétra care conţine *cursus honorum* al luĭ Laelianus s'a găsit în forul luĭ Trajan, şi că ea fiind spartă, partea ce s'a perdut dintr'ênsa póte că va fi conţinut indicaţiunea de maĭ sus. Gruter (3) Orelli (4) şi alţiĭ recunosc acéstă parte perdută, în următorul fragment găsit în acelaş loc (5) :

. . . . *comiti imp. anto-*
*n*INI · AVG · ET · DIVI · VERI · BELLO · GERMANIC
ITEM · COMITI · IMP · ANTONINI · AVG · GERMANICI · SAR
MATICI · LEG · LEG · I · MINER · CVRATORI · CIVIT · ARAVS
PROV · GALLIAE · NARB · PRAETORI · TRIB · PLEB · CANDIDATO
IMP · DIVI · HADRIANI · AB ACT · SENAT · QVAESTORI · PRÓV
NARB · TRIB · MIL · LEG · VI · VICTR · CVM · QVA · EX · GERM · IN
BRITTAN · TRANSIIT · IIII · VIR · VIAR · CVRANDAR
HVIC · SENATVS · AVCTORE · M· AVRELIO · ANTONINO · AVG
ARMENIAC · MEDIC · PARTHIC · MAXIMO · GERM · SARMAT
STATVAM · PONI · HABITV · CIVILI · IN FORO · DIVI · TRAIANI
PECVNIA · PVBLICA · CENSVIT ·

Acest fragment însĕ nu póte aparţine luĭ Laelianus, şi prin urmare nu face parte din *cursus honorum* al sĕŭ. Maĭ ântêiŭ, cele douĕ fragmente se găsesc tot-d'auna separate în manuscriptele vechĭ epigraphice (6), şi numaĭ Boissard, şi după dênsul Gruter, le-aŭ reunit — din propria-le voinţă, fără autoritatea

(1) Despre decoraţiunile militare la Romanĭ vedĭ litteratura citată de **Marquardt**, op. cit; II, 554—559.
(2) **Waddington** *Comptes rendus de l'Acad.* I (1865) p. 122.
(3) 457,2.
(4) nr. 3186.
(5) C. L. I. VI 1549.
(6) **Borghesi** *Oeuvres* V p. 36 şi 37; VIII p. 462.

vre-unuĭ manuscript. Apoĭ, din împreunarea lor resultă anachronisme şi imposibilităţĭ, ca de esemplu: rĕsboiul germanic din 168 pus înainte de rĕsboiul parthic din 163 (1) omiterea legaţiuneĭ moesiace a luĭ Laelianus, lipsa de or·dine în înşirarea diferitelor funcţiunĭ ale séle etc..

După terminarea resboiuluĭ, impĕratul, precum ne spune Capitolin, încredinţâ guvernarea provincielor la soçiĭ sĕĭ de arme(2). Astfel Avidius Cassius obţinu Syria, Martius Verus Cappadocia, Pontius Lælianus, Pannonia inferióră. Inscripţiunea din Roma numesce pe cel din urmă: *legatus Augusti pro prœtore Pannoniœ Inferioris.* Provincia Pannonia, până la divisiunea eĭ in *superior* (partea resăriténă) şi *inferior* (partea apusana), divisiune ce a avut loc in timpul resbóelor luĭ Traian cu Daciĭ (102—107)(3), a fost administrată de un singur legat consular; după divisiune, cea d'ântêiŭ continuâ a avé un legat consular, cea d'a doua se guvernâ la inceput de un legat pretorian, până când sub Marcu Aureliŭ dobêndí şi dênsa guvernator din fosti consulĭ(4). In ce an anume s'a făcut acéstă schimbare, nu se scie; in orĭ-ce cas, Lælianus fiind numit in inscripţiunea din Roma legatus *Augusti* (iar nu *Augustorum*) Pannoniæ inferioris, — urméză că nu sub ceĭ douĭ împĕraţĭ: M. Aureliu şi L. Verus, ci după mórtea cestuĭ din urmă, — administraţiunea Pannonieĭ inferióre fusese incredinţată luĭ Lælianus, şi prin urmare la acea epocă provincia era deja consulară.

Un fragment de stîlp miliar (columna miliaria) găsit in apropiere de Buda, şi păstrat adĭ in museul din Pesta, se referă póte la personagiul nostru ca guvernator al Pannonieĭ inferióre. Éccĕ inscripţiunea cum s'a publicat in C. I. L. III n. 3747:

}AELIANO C · V · LEG · AVG
PR PR
ab AQ MP
. . . III

= . . *aeliano c(larissimo) v(iro) leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [ab] Aq(uinco) m(ilia) p(assus)*...III.

D. Mommsen cugetă şi la Flavius Aelianus legat al Pannonieĭ inferióre din anul 228 p. Ch.(5), pe când d. Desjardins(6) reunesce fragmentul de mai sus cu inceputul unuĭ alt stîlp miliar al luĭ Traianus Decius din an. 250 d. Chr.

(1) Idem VIII p. 462.
(2) Capitolin *Verus* c. 7: «Confecto sane bello, regna regibus, provincias vero comitibus suis regendas dedit.»
(3) Mommsen C. I. L. III pag. 415. — Borghesi *Oeuvres* III, 72, 76, V, 353, 367.
(4) Borghesi *Oeuvres* VIII, 456 seq. — Momms n l. c.
(5) C. I. L. III n. 3524.
(6) *Monuments épigraphiques du musée national hongrois,* Buda-Pest 1873, pag. 47—48

publicat în C. I. L. III nr. 3746, de și diametrele celor două fragmente sunt cu totul diferite (1).

După legațiunea din Pannonia Inferióră Laelianus deveni guvernator al Pannoniei Superióre, cum resultă din *cursus honorum* al său : LEG. AVG. PR. PR. PROV. PANNON. SVPER. In genere, durata administrațiunei legatului într'o provincie varia între 3 și 5 ani; perióda ordinară era de 3 ani.

Din Pannonia superióră el fu chemat să guverneze Syria *(leg. aug. pr. pr. prov. Syriae)*, una din provinciile cele mai însemnate ale imperiului, care nu se încredința de cât la bărbați încercați printr'o lungă administrațiune și practică a armelor. Tacit dice despre dênsa : *majoribus reservata*, și în generalitatea casurilor, cu legațiunea Syriei se finea serviciul activ al consularilor, cârora nu le mai rĕmânea să aspire de cât un al douilea consulat séu proconsulatul Asiei ori Africei (2). Epoca legațiunei lui Laelianus în Syria se póte determiná cu óre-care certitudine. Așa, se scie că de la 166 și până la 172 acéstă provincie a fost guvernată de Avidius Cassius, care, după revolta contra lui M. Aureliu, peri în mod cumplit în același an 172 (3). Succesorul său P. Martius Verus continuâ a administra provincia până în 178 (4), când ii urmâ M. Pontius Laelianus, ânsă nu pentru mult timp, căci deja în 180, găsim în locul său pe viitorul împĕrat Helvius Pertinax. Laelianus probabil că a murit în timpul legațiunei séle.

Pe lângă înaltele magistraturi ocupate într'o carieră așa de ilustră, — *cursus honorum* arétă pe Laelianus făcênd parte din trei colegii mari sacerdotale cá *pontifex, sodalis Antoninianus et Verianus, și fetialis* (5).

Membrii colegiului pontifical erau pe viață, ca și președintele, *Pontifex Maximus*, a căruia demnitate de la August și până la an. 382 d. Chr. a fost încredințată tot-d'auna împĕraților.(6) Pontifices, pe lângă privigherea cultului public roman avéu și esecuțiunea personală a diferite sacrificii, *caerimoniae*, și asistența la alte acte magistrale ale cultului ca : sacrificiile piaculare, vota publica și consecrațiunile. Colegiul sacerdoților *fetiales (sacerdotes Fetiales)*, care avé să esecute cerimoniile prescrise la declararea rĕsboiului și la încheiarea păcii, se compunea din două-deci membrii pe viață, la început numai patricieni, tot-d'auna însă bărbați de trépta cea mai înaltă; numĕrul lor se completa prin cooptatiune. In fine colegiul preoților *Sodales Augustales*,

(1) **Mommsen**, *Ephemeris epigraphica*, II (1875) pag. 395 nr. 756 : «Hos duos titulos, quos Desjardinius, in tabula scilicet, proponit tamquam eiusdem columnae partes, diametri sunt plane diversi, ut ne in talibus quidem editoris musei Pestinensis testimonio fidem habere possis.»

(2) **Waddington**, *Comptes rendus des séances de l'Académie*, 1865 p. 116.

(3) **Napp** op. cit. 57—65.

(4) C. I. G. 4601.—**Waddington** op. c. p. 121.— **Napp** op. cit. p. 68.

(5) Se observă că : in *cursus honorum* funcțiunile sacerdotale, din causă că sunt pe viață, nu se enumeră în ordinea cum aŭ fost dobĕndite. Ele se indică tot-d'auna séŭ la începutul séŭ la finitul inscripțiunei, după consulat, ca unele ce sunt afară din *cursus honorum*.

(6) **Mommsen** *Staatsrecht* II² p. 1052.

s'a creat și organisat în anul 14 d. Chr. pentru cultul *gintei Iulia* după mustra colegiului *sodales Titii*. El se compuse la început din 21 membri ordinari, aleși prin sorți dintre cei d'ântâiŭ ai Statului, și din 4 membrii onorari : Tiberius, Germanicus, Drusus și Claudius. Cu timpul numĕrul membrilor se urcâ la 27, toți de rang senatorial. Afară de Sodales Augustales, cari după mórtea împĕratului Claudius luară titlu oficial de *Sodales Augustales Claudiales*, se creară âncă trei asemenea sodalități corespundĕtóre la trei culturi gentile : *Sodales Flaviales Titiales* pentru cultul *gintei Flavia; Sodales Hadrianales* pentru consecrațiunea lui Hadrian în anul 138, și *Sodales Antoniniani* creați în 161 cu ocasiunea consecrațiunei lui Antoninus Pius. Sodalitatea *Antoninianilor* rĕmase pentru toți împĕrații consecrați în urmă, cum resultă din titlurile ce ne întêmpină pe monumente : *Sacerdotium Aurelianum Antoninianum Verianum* (1); *Sodalis Antoninianus Verianus*, *Sodalis Marcianus Antoninianus. Sodalis Antoninianus Verianus Marcianus ; Sodalis Aurelianus Antoninianus ; Sodalis Marcianus Aurelianus Commodianus Helvianus Severianus* (2).

Timpul când M. Pontius Laelianus a îndeplinit funcțiunile de pontifice și fetialis nu se scie cu certitudine; în ori-ce cas, după consulatul sĕŭ. Cât despre epoca participării séle în colegiul *sodalilor Augustali* — titlu de *Sodalis Antoninianus Verianus* ce pórtă în *cursus honorum* din Roma, dovedesce că el era *Sodalis* cel puçin după mórtea și consecrațiunea lui L. Verus (3), déca nu mai înainte.

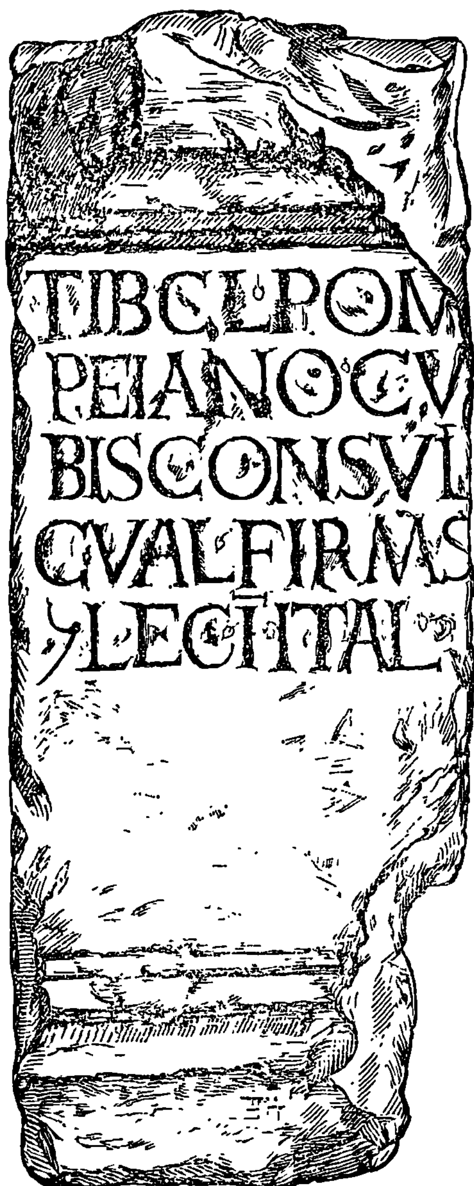
Acésta este cariera lungă și strălucită a lui M. Pontius Laelianus Larcinus Sabinus, atâta pe cât monumentele epigrafice ne-aŭ permis s'o urmărim și s'o recompunem. Personalitatea sea umple una din cele mai frumóse pagine ale acelei epoce de prosperitate și de bună administrațiune, a Antoninilor, epoca ultimei espansiuni a puterei romane, asupra căreia,—fără luminile epigrafice - ar domni un întunerec aprópe complet.

Nr. 3.

Monument de pétră ordinară găsit de d. More în 1861 cu ocasiunea dĕrîmării castrului nordic, și vĕndut apoi d-lui N. Cazacu, care l'a cedat în dar Museului.

Nălțimea petrei 1^{m},50; lărgime 0,63; gros. 0,62; nălțimea medie a literelor, 0^{m},08.

(1) *C. I. L.* VI, 2324.
(2) **Marquardt** op cit. III p. 453.
(3) **Capitolin**, *vita M. Anton. phil.* 15,4 : *flaminem et Antoninianos sodales et omnes honores, qui divis habentur, dedicavit.*

TIB ❦ CL ❦ POM

PEIANO ❦ C ❦ V ❦

BIS ❦ CONSVL̇ ❦

C ❦ VAL ❦ FIRMVS

7 ❦ LEC ❦ Ī ❦ ITAL ❦

S'a publicat de d. Mommsen in *Bullett. dell'Instit.* 1864 p. 261; de d L. Renier, *Comptes rendus de l'Acad.* 1865 p. 271 nr. 5 după o copie fotografică care nu indica punctele separative. După copia d-luĭ Renier, l'a reprodus Boissière *Archives des Missions,* 2ª serie, t. IV p. 198. Apoĭ Desjardins, *Annali dell'Instituto*, Roma 1868 p. 76, cu punctele separative, şi Mommsen, C. I. L. III nr. 6176.—In copia dată de A. Treb. Laurian în *Tesauru de Monumente istorice*, t. 3. (1865) p. 200, se omite câte o literă la începutul rêndurilor 1—3, şi semnul 7 (centurio) de la începutul rêndulul al 5-lea.

Inscripţiunea în caractere frumóse şi bine săpate se citesce :

Tib(erio) Cl(audio) Pompeiano, c(larissimo) v(iro), bis consuli, C(aius) Val(erius) Firmus centurio leg(ionis) primae ital(icae).

Tiberius Claudius Pompeianus, în onórea căruĭa s'a înălţat acest monument este un personagiŭ destul de cunoscut. Borghesi ĭ-a consacrat un memoriŭ în care studiază cu tóte amĕnuntele necesariĭ istoria luĭ (1). Fiŭ al unuĭ cavaler roman, originar din Antiochia (2), guvernator consular al Pannonieĭ inferióre în anul 167 d. Chr. (3), se căsători cu Lucilla fiica împĕratuluĭ Marcu Aureliŭ şi vĕduva luĭ L. Verus, pe la jumĕtatea anuluĭ 169, fiind deja destul de înaintat în vêrstă (4); el urmâ apoĭ pe socrul sĕŭ în rĕsboĭul marcomanic, fu trimis (în 172) în calitatea sea de legat împreună cu Pertinace contra Caţţilor, carĭ ajunseseră pênĕ la porţile Italieĭ, şi repurtâ asupră-le o victorie însemnată, punêndu-ĭ pe gónă din Retia şi Noricum (5). In 173 d. Chr., el fu consul pentru a doua óră (bis consul), şi nu părăsi un moment pe Marcu Aureliŭ în ultimele séle expediţiunĭ germanice, fiind chiar presinte la mórtea sea în 180. De şi cel maĭ înaintat în vêrstă şi maĭ cu véḑă din sfetnicĭ, nu reuşi a determiná pe Commod să nu se întórcă la Roma pênĕ nu va pune capĕt rĕsboiuluĭ. La început se bucurâ de stima împĕratuluĭ; maĭ în urmă ênsĕ temêndu-se de disgraţia luĭ, se retrase la ţéră la Terracina, de unde nu venea de cât fórte rar în Capitală (6). După mórtea luĭ Commod, Pertinace îl îndemnâ să ocupe tronul; el ênsĕ sciu să resiste propunerilor amăgitóre ale luĭ (7), cum maĭ târḑiŭ

(1) *Oeuvres complètes* V 425 seq.—III 124 seq.—V 252.

(2) **Capitolin** *Marcus* c. 20.

(3) C. I. L. III, diploma imperială **XLVI : ET SVNT IN PANNON INFER SVB CLAVDIO POMPEIANO LEG.**

(4) **Capitolin** *Marcus* c. 20 : Proficiscens ad bellum Germanicum, filiam suam non decurso luctus tempore, grandaevo equitis Romani filio Claudio Pompeiano dedit, genere Antiochensi, nec satis nobili : quem postea bis consulem fecit, quum filia ejus Augusta esset et Augustae filia. Sed has nuptias et Faustina et ipsa quae dabatur, invitae fuerunt.» —**Spartian**, *Caracallus* c. 3 : «Occidit etiam Pompeianum Marci nepotem ex filia natum et ex Pompeiano cui nupta fuerat Lucilla post mortem Veri imperatoris : quem et consulem bis fecerat, et omnibus bellis praeposuerat, quae gravissima tunc fuerunt : et ita quidem ut videretur a latronibus interemptus.» Asupra acestor pasage vedĭ **Borghesi** op. cit. V, 439, III, 126.—În ediţiunea Nisard (Paris 1845) se traduce greşit pasagiul de maĭ sus din Spartian : «Bassien qui l'avait fait deux fois consul et lui avait confié la conduite des guerres les plus difficiles, le fit tuer de manière que l'on pût croire qu'il avait péri assassiné par des brigands.» Cuvintele : *quem consulem bis fecerat,* se légă de *Pompeiano, cui nupta fuerat Lucilla,* şi prin urmare este vorba de Ti. Cl. Pompeianus consul pentru a doua óră în 173, şi de Marcu Aureliŭ, iar nu de fiul luĭ Pompeianus şi de Bassianus. Veḑĭ **Borghesi** *Oeuvres* III 126.

(5) **Dion** l. LXXI c 3; **Capitolin**, *Pertinax*. c 2.

(6) **Dion** lib. LXXII, c. 20; lib. LXXIII, c. 3.

(7) **Capitolin** *Pertinax*. c. 4 : «Et quum ad eum Claudius Pompeianus gener Marci venisset, casumque Commodi lacrymasset, eum hortatus est Pertinax ut imperium sumeret : sed ille recusavit, quia jam imperatorem Pertinacem videbat.»

refusă şi pe Didius Julianus, scusându-se pentru vêrsta şi slăbiciunea o-chilor (1).

In inscripţiunea de la Troesmis Pompeianus nu pórtă titlu de *legatus Augusti*, ceea ce este o probă că el n'a fost guvernator al Moesieĭ, şi că monumentul s'a fost înălţat cu ocasiunea consulatuluĭ al douilea al sĕŭ, în 173, de către C. Valerius Firmus, centurionele legiuneĭ I italice. Legiunea acésta ne întêmpină arare-orĭ pe monumentele de la Troesmis Aşa, afară de inscripţiunea de maĭ sus, numaĭ una maĭ menţionéză un centurion al acesteĭ legiunĭ (2); chiar şi cărămiḑile legionare purtând inscripţiunea : **LEG. I. ITAL** sunt fórte rarĭ aci (3).

Urme maĭ numeróse a lăsat legiunea V macedonică, care se scie că pênĕ la Septimius Severus a continuat a staţioná în Igliţa (4), avêndu-şĭ aci quartierul sêŭ general, pe când lagărul principal al legiuneĭ I italice era la *Novae* (Siştov). Din dedicaţiunea monumentuluĭ luĭ Ti. Cl. Pompeianus de către un centurion al acesteĭ din urmă legiunĭ, d. Leon Renier conchide că legiunea V macedonică, décă nu va fi fost deja trimisă la acea epocă în Dacia, cel puţin ea părăsise lagărele séle din Igliţa, pentru a fi înlocuită cu legiunea I italică (5). Conclusiunea e posibilă, dar nu necesară. Ambele legiunĭ putéŭ staţioná, cum probabil a şi staţionat, simultaneŭ la Troesmis (6), pênĕ la Septimiŭ Sever.

Săpăturĭ ulterióre ce sunt de întreprins la Igliţa vor dá la ivélă póte documente sigure asupra acesteĭ cestiunĭ.

Nr. 4.

Acest monument funerar de pétră ordinară scos întreg de d. Engelhardt din castrul sudic în 1865, s'a tăiat în douĕ ca să serve în construcţiunĭ; partea stîngă nu se scie ce a devenit; cea dréptă am aflat-o în escursiunea nóstră din anul trecut, la Galaţĭ, pusă cá pétră de trotoar în strada Portuluĭ din-aintea cafeneleĭ Lambrinidi.

(1) Spartian, *Did. Iulian.* c. 8 : «sed postea sponte sua gladiatores Capuae jussit armari per Lollianum Titianum, et Claudium Pompeianum e Tarracinensi ad principatum evocavit, quod et gener imperatoris fuisset et diu militibus praefuisset. Sed hoc ille recusavit, senem se et debilem luminibus respondens.»—In ediţiunea Nisard, Paris 1845, se traduce greşit ; «Claude Pompéien, *gendre de Pertinax.*» Veḑĭ asupra pasagiuluĭ din Spartian Borghesi op. cit. III, 126.

(2) C. I. L. III, 6185 : L(ucio) Antonio L(ucii) fil(io), Arnensi (tribu), Felici. Karthagine, centurio leg(ionis) III aug(ustae), centurio leg(ionis) X gem(inae), centurio leg(ionis) I ital(icae), vixit annis LVIIII, Didia Marcellina et Didiano filis et her(edes), b(ene) m(erenti) facere curaverunt.

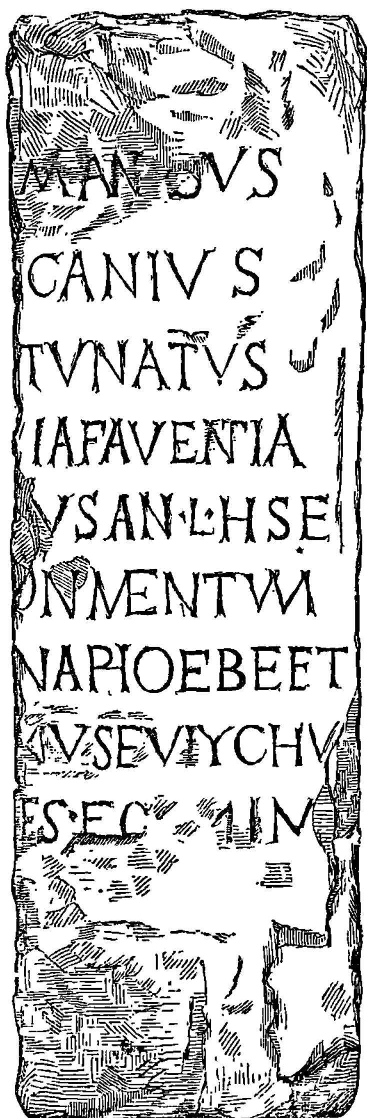
(3) Desjardins op. cit. p. 60.—C. I. L. III, 6239 c.

(4) Veḑĭ maĭ sus pag 108.

(5) *Comptes rendus de l'Acad.* 1865 p. 273.

(6) Desjardins, *Annali dell'Instit.* 1868 p. 58.

Inălţimea fragmentuluĭ este . . . . . . 1.19.
Grosimea . . . . 0.25.
Lăţimea. . . . . 0.33.

S'a publicat întreg de d. L. Renier în *Comptes rendus de l'Académie* 1865 pag. 299, şi Boissière *Archives de missions*, 2. s. IV p. 209. D. Desjardins (*Annali* 1868 p. 81) dâ copia numaĭ a părţiĭ din drépta. — C. I. L. III 6203.

Se completéză şi se citesce ast-fel :

D I S	M A N I B V S
T R A S	C A N I V S
F O R	T V N A T V S
P O L L	I A F A V E N T I A
MEDIC	V S A N · L · H S E
C V I M	O N̄ ME N T VM
RASCA	N̄A PHOEBE ET
TRASCA	NIV̄S EVTYCHVS
HERED	ES · F · C · H · M H N S

Dis Manibus, T(itus) Rascanius Fortunatus, Pollia, Faventia, medicus, annorum L, h(ic) s(itus) e(st), cui monimentum Rascania Phoebe et T(itus) Rascanius Eutychus heredes f(aciendum) c(uraverunt). H(oc) m(onimentum) h(eredes) n(on) s(equitur).

Acesta este dar epitaful unuĭ doctor T. Rascanius, originar din orașul Faventia (adĭ Faenza), și înscris în tribul Pollia; el era prin urmare cetățén roman, și medic nu al legiuneĭ, căcĭ în acest cas s'ar fi numit ast-fel în inscripțiune (1). Moștenitoriĭ sĕĭ, liberta Rascania *Phoebe* și libertul T. Rascanius *Eutychus* ĭ-aŭ ridicat monumentul, care după sancțiunea finale : H · M · H · N · S adică *hoc monimentum heredes non sequitur* séŭ *sequetur* nu maĭ putea să serve și moștenitorilor, fiind reservat numaĭ rĕmășițelor luĭ Rascanius.

Epitaful unuĭ alt medic din Troesmis s'a publicat de dd. Desjardins, *Annali dell'Instituto* 1868 p. 63, și Mommsen în C. I. L. III nr. 6205.

(Va urma) **Gr. G. Tocilescu.**

(1) *Medici legionum* sunt adunațĭ de Marquardt op. cit., II p. 537 nota 5.

MEMORIŬ INEDIT

de

A. PAPIŬ ILARIAN.

A. Papiu Ilarian s'a născut la 27 Septembre 1828 în Transilvania.

El este unul dintre ceĭ maĭ cunoscuţĭ bărbaţĭ aĭ noştri, care ca apărător al drepturilor poporuluĭ român şi ca istoric 'şĭ a câştigat un nume etern în istoria literatureĭ nóstre.

La 1848, abĭa în etate de 20 anĭ, aprins de un dor secular, dorul libertăţiĭ şi independinţiĭ poporuluĭ român, îl vedem în fruntea mişcăreĭ Românilor ardelenĭ, luptând cu un entusiasm, care abia s'ar putea descrie.

Condus şi încălḑit de acelaş spirit sacru de care fusese condus şi nemuritorul Şincaĭ, încă din aniĭ juneţiĭ s'a dedicat studiuluĭ istorieĭ : «sacrificând ḑile şi nopţĭ, avere şi sănătate spre a străbate prin locurile pe unde credea că póte sta ascuns adevĕrul istoric pentru naţiunea nóstră.»

La 1850—51, ca student în Viena, publică prima sa lucrare «*Istoria Dacieĭ superióre*».

Patru anĭ maĭ târḑiŭ, terminându-şĭ studiele în Padua, în aceiaşĭ ţéră pe al căreĭ pămênt Şincaĭ adunase primele date istorice despre originea Românilor, fu chemat de principele Ghica al Moldoveĭ la scólele din Jaşĭ ca profesor. Aicĭ în Moldova, în ţéra luĭ Dragoş Vodă, şi maĭ târḑiŭ în Muntenia, departe de sunetul îngrozitor al lanţurilor ungurescĭ, începe adevĕrata luĭ activitate; aşa că pe la 1862, după ce în decurs de 12 anĭ s'a ocupat, adunând orĭ ce document vechiŭ, tipărit séŭ netipărit, strein séŭ indigen (1), începe publicarea «*Tesauruluĭ de monumente istorice*».

O bólă mintală, care l'a lovit pe neaşteptate, tăiâ fără milă firulŭ activităţiĭ séle.

In primă-véra anuluĭ 1878, Papiu móre jertfa uneĭ activităţĭ nemărginite, făr' a fi putut publica tot ce a scris şi cugetat. In acelaş an Academia română cumpără biblioteca luĭ Papiu. Hârtiile netrecute în inventar nu s'aŭ predat Academieĭ. Intre aceste hârtiĭ, carĭ formaŭ corespondinţa luĭ privată, am dat de memorandul ce astăḑĭ e chemat a vedea aci lumina pentru prima óră.

(1) Prefaţa la *Tesaurul de Monumente Istorice* I p, VI.

Manuscrisul are 19 paginĭ nenumerotate, şi e scris cu mâna proprie a autoruluĭ, parte în caractere latine, parte în caractere cyrilice. In dosul luĭ citim: «*Memorand făcut în luna Ianuariŭ 1860 pentru Pr.*» De sigur este vorba de principele Cuza, cum se vede lămurit şi din următórele frumóse cuvinte cu care se sfêrşesce memorandul :

«O principe şi Dómne al Românilor! fie ca să Vĕ stee întru ajutoriŭ Geniul naţiuneĭ române, ca să rĕsbunaţĭ cu înţelepcĭune mórtea, şi să fiţĭ esecutorul fericit al planuluĭ, celuĭ maĭ mare Domn şi Român ce a avut vre-o dată Dacia luĭ Traian!».

Acest memorand este evangeliul ideilor séle politice şi naţionale. Prin publicarea luĭ ne am împlinit pe de o parte o recunoscinţă sfântă, pe care o datorim umbreĭ acestuĭ mare bărbat şi Român, ér pe de altă parte, credem că nu s'ar putea maĭ bine inaugura publicaţiunea de documente istorice şi de cronice în revista de faţă. de cât prin amintirea, scumpă tutulor Românilor, a luĭ Al. P. Ilarian!..

August Craĭnic

MEMORAND

DESPRE RAPORTURILE ROMÂNILOR CU NEMŢIĬ, CU SLAVIĬ ŞI CU UNGURIĬ, ÎN TIMP DE PACE, ŞI ÎN CASUL UNEĬ REVOLUŢIUNĬ ÎN RĔSĂRITUL EUROPEĬ

PRESENTAT

PRINCIPELUI A. I. CUZA IN 1860.

Astă-ḑĭ tóte popórele Europeĭ se luptă pentru libertate şi unitate naţională. Tóte vorŭ staturĭ, formate după naţionalităţĭ: er nu întemeiate pe conquistă, ca cele maĭ multe din staturile de astă-ḑĭ ale Europeĭ.

Lupta pentru naţionalitate merge înainte.

Vedem chiar uniĭ din Monarchiĭ Europeĭ nu numaĭ favorizând, ci punêndu-se chiar în fruntea acestor tendinţĭ de unitate naţională.

Victor Emanuel realiséză, cu arma în mană, şi alăturea cu *Garibaldi*, idealul italian.

Nu numaĭ Italieniĭ, ci şi alte popóre se bucură de idealurĭ naţionalĭ.

GERMANISMUL.

Idealul Nemţilor este o Germanie mare, liberă şi unită.

Acéstă Germanie mare, în care cred Nemţiĭ, se întinde de la Baltica pânĕ la Marea Neagră.

Germaniĭ sciŭ bine că acéstă Germanie a viitoruluĭ, nu se póte realisa atât de curând. Eĭ însă cred tare că, precum aŭ fost eĭ în stare de a germanisa Bohemia, Moravia, Silesia, Stiria şi Carintia, Pomerania şi Posnania ş. a. carĭ tóte aŭ fost ţĕrĭ slavice; de aseminea vor germanisa cu încetul Ungaria, Transilvania şi principatele române.

Partidele germane, chiar și cele maĭ liberale, numaĭ de un lucru invinuiaŭ pe Austria sub cursul resbeluluĭ oriental : că adecă atât de neputincios a representat interesele germane la Dunăre.

Aceste partide liberale din Germania nu iubesc pe Austria : aceleașĭ însă se bucură când Austria germaniséză țĕrile sale, pentru că ele cred că lățirea *germanismuluĭ* este singura misiune a Austrieĭ și singura eĭ condițiune de viață. Ele cred maĭ încolo, că Austria va cădea, și că țĕrile eĭ cele germanisate vor fi moștenirea cea maĭ frumósă a Germanieĭ ceĭ viitóre, libere și unite de la Baltica pânĕ la Marea Neagră.

Așa cred toțĭ Nemțiĭ.

La acest ideál lucréză diplomațiĭ și politiciĭ lor, literațiĭ și profesoriĭ lor; în aceste ideĭ se cresce în scólă junimea lor.

La acest scop lucréză societățile cele numeróse din Germania maĭ ales cele economice și acelea care aŭ de scop germanisarea Orientuluĭ, și maĭ cu sémă a principatelor, prin coloniĭ germane. Una din filialele acestor societățĭ îșĭ are cancelaria sa în Viena cu inscripțiunea : «*Societate de ajutor pentru colonisarea Banatuluĭ și a țĕrilor de la Dunăre*».

In acest punct de germanisare nu este nicĭ cea maĭ mică deosebire între Austria și Prusia, între partidele retrograde și democratice.

O singură deosebire este între aceste partide germane că :

partida austriacă crede că Germania viitóre va fi a Austrieĭ;

partida prusiană crede érășĭ că Prusia va fi dómna Germanieĭ celeĭ marĭ;

partida democratică speréză că și Austria și Prusia are să cadă, și Germania cea viitóre va fi o mare Republică democratică de la Baltica pânĕ la Marea Neagră.

Acest ideal german, dacă s'ar putea realisa vre-o dată orĭ sub forma austriacă, orĭ prusiană, orĭ democratică, ar înghiți pe Românĭ.

Acest ideal e greŭ de realisat, cu neputință nu e ; în tótă întâmplarea, n'ar fi bine când politiciĭ Românilor l'ar privi cu dispreț și nepăsare. Cine nu-șĭ aduce aminte de parlamentul de la Frankfurt de la a. 1848, unde era adunată lamura inteligințiĭ germane, și unde se deteră pre față tóte planurile germanismuluĭ? Și apoĭ, numaĭ orbul póte să nu vadă ce progrese înfricoșate face germanismul în Răsăritul Europeĭ. Pesta vorbesce nemțesce. In Banat, coloniĭ nemțescĭ. In Transilvania, Sașĭ. Bucovina germanisată maĭ că a uĭtat că maĭ dăunădi era partea cea frumósă, cea maĭ tare a Moldoveĭ. Orașele Moldoveĭ sunt evreescĭ, și evreul, dacă învață carte, dice că e Neamț. In ambele principate, sute de miĭ de sudițĭ austriacĭ cu jurisdicțiune consulară. Boeriĭ țĕriĭ tractéză cu societățile Germanieĭ cele colonisătóre ca să aducă Nemțĭ spre a cultiva moșiile cele întinse ale Românilor. Un instinct natural îĭ făcu pre Românĭ ca să adopte cultura Europiĭ latine, fără de care de abia ar fi speranță de scăpare în viitor.

SLAVISMUL.

Slaviĭ încă aŭ idealul lor.

Cele 80 miĭ Slavĭ, fiĭ aĭ «Slaveĭ», împărţiţĭ între Rusia, Prusia, Austria şi Turcia, încă lucréză pentru libertatea şi unitatea viţeĭ slavice.

Uniĭ din aceştĭ panslaviştĭ sunt de partita ruséscă : eĭ adecă cred că Rusia are să unéscă cu încetul pe toţĭ Slaviĭ din Austria şi Turcia.

Alţiĭ cred într'o confederaţiune a deosebitelor seminţiĭ slavice : confederaţiune care se înţelege că numaĭ pre ruinele Turcieĭ şi ale Austrieĭ s'ar putea întemeia.

O unire naţională, federativă, cel puţin a Slavilor de améḑă-ḑi (Bulgarĭ, Serbĭ, Bosniacĭ, Muntenegrenĭ, Croaţĭ etc.) este aceea care ar atinge maĭ de aprópe interesele române.

La acéstă unire federativă lucréză Slaviĭ de méḑă-ḑi.

In ḑilele nóstre asemenea lucrurĭ nu se pot ḑice a fi cu neputinţă.

Ruşiĭ şi toţĭ Slaviĭ sunt inimicĭ naturalĭ aĭ Austrieĭ şi Turcieĭ, şi când s'ar părea că Ruşiĭ şi Slaviĭ ţin cu Austria şi Turcia, precum se întâmplă la a. 48, acésta întru adevĕr e maĭ mult un espedient trecător în politica lor, pânĕ ce planul unităţiĭ naţionale va fi destul de matur spre a se putea realisa.

MAGYARISMUL.

In mijlocul Germanilor şi al Slavilor se găsesc Unguriĭ şi Româniĭ.

Cele 4—5 milióne de Ungurĭ, şi cele 8—9 milióne de Românĭ, s'ar părea a fi de la providenţă destinaţĭ ca să împedice realisarea idealuluĭ german şi slav, în cât şi unul şi altul din aceste douĕ ideale aŭ de scop să absórbă pe Ungurĭ şi Românĭ.

Din nenorocire,

Idealul Ungurilor este planul luĭ Arpad străbunuluĭ lor : o Ungarie mare de la Adriatica pânĕ la Marea Neagră.

Unguriĭ tot-dea-una s'aŭ luptat pentru realisarea acestuĭ ideal, şi nicĭ-o-dată nu l'aŭ putut realisa; dară nicĭ-o-dată n'aŭ desperat.

De o-cam-dată se mulţumesc Unguriĭ cu o Ungarie ale căreĭ părţĭ să fie nu numaĭ Ungaria proprie pânĕ la Tisa, ci şi Croaţia şi Slavonia, Banatul şi Biharia, Maramureşul şi Transilvania.

Domnĭ de o-cam-dată aĭ acesteĭ Ungariĭ, pânĕ la pólele Carpaţilor muntenĭ şi moldovenĭ, Unguriĭ n'aŭ cea maĭ mică îndoială că cu timpul ar putea supune cu uşurinţă şi Principatele române, pe care după pretinsul lor drept istoric le consideră de părţĭ ale S. Coróneĭ unguresci. Pânĕ ce ar sosi acest timp, eĭ pregătesc opiniunea publică în favórea lor. Democraţiĭ Ungurĭ pregătesc democraţia Europeană. Politiciĭ lor arată interesele Europeĭ de a forma la Răsărit o Ungarie puternică. Eotwös impută Impĕratuluĭ Austrieĭ căcĭ nu se folosesce maĭ cu energie de dreptul ce are în calitatea sa de Rege al Ungarieĭ asupra Principatelor; căcĭ Unguriĭ toţĭ s'ar bucura dacă Principatele ar cădea în mânile Impĕratuluĭ ca părţĭ ale coróneĭ unguresci, în speranţă că

eliberându-se Ungaria de Nemţĭ ea ar rĕmâne dómna principatelor. Jurnalele ungurescĭ nu numaĭ cele din ţara unguréscă, dar chiar şi cel din Bucurescĭ, aŭ cutesarea de a vorbi despre drepturile istorice ale Ungurilor asupra Românilor.

Pentru realisarea cu încetul a acesteĭ Ungariĭ marĭ, Unguriĭ desfăşură o energie necredută, maĭ ales de pre timpul luĭ Iosif II, care a vrut să-ĭ germaniseze.

Atuncĭ se treziră Unguriĭ din somnul veacurilor, cu un entusiasm care nu se póte descrie.

La 1825 se înfiinţâ Academia unguréscă. Comitele *Szecheny* consacrase venitul de un an al tuturor moşielor sale pentru acéstă Academie. De asemenea făcură şi alţĭ magnaţĭ Ungurĭ.

Nicĭ-o-dată şi nicăirĭ o Academie n'a avut atâta importanţă pentru causa naţională ca acéstă Academie unguréscă.

Acéstă Academie, care întrunea tótă inteligenţa unguréscă din tóte clasele societăţiĭ, formulâ planul cel mare al magyarismuluĭ, adecă planul de a *unguri* maĭ întâĭ pe toţĭ Slaviĭ şi pe toţĭ Româniĭ, şi după aceea a'ĭ *împroprietări* pe toţĭ, şi a'ĭ face părtaşĭ, în calitate de Ungurĭ, la tóte drepturile ţĕreĭ. Eĭ speraŭ că în curs de 10 anĭ prin şcolĭ şi alte interese, precum prin făgăduinţa de a le împărţi moşiĭ, ar putea unguri tótă Românimea Transilvană. Capul partideĭ ungurescĭ din Transilvania, B. *Wesselenyi*, pe la a. 1843 făcuse un plan detaiat care se şi publicâ, plan de a unguri pe toţĭ Româniĭ în nu maĭ puţin de cât 10 anĭ. Unguriĭ credeaŭ că Slaviĭ şi Româniĭ, pentru atâtea bunătăţĭ mărinimóse din partea aristocraţieĭ ungurescĭ, se vor ţinea onoraţĭ cu numele de Ungur, ca odinióră barbariĭ cu numele de Roman; şi îmmulţindu-se apoĭ ast-fel naţiunea unguréscă, vor fi gata toţĭ cu puterĭ unite a se lupta pentru independinţa Ungarieĭ ceĭ marĭ.

De la 1825 până către a. 1842, planul unguresc făcuse paşĭ giganticĭ. Unguriĭ credeaŭ deja cu tótă seriositatea, şi o spuneaŭ cu tótă naivitatea, că naţiune atât de vechie şi eroică, şi limbă atât de minunată, şi viitor strălucit ca al Ungurilor n'a avut şi nu are nicĭ un popor pe faţa pămĕntuluĭ. Tot ce e frumos în lume li se părea a fi lucru unguresc. *Dumnedeul Ungurilor* pe tronul ceresc credeaŭ a fi îmbrăcat în Atila: şi de a drépta luĭ, S. Stefan Regele unguresc ca cel de ântâiŭ între Sânţĭ. Decĭ, tot omul să fie om şi Ungur, cântaŭ poeţiĭ; şi poeţĭ eraŭ toţĭ Unguriĭ. Entusiasmul face minunĭ şi răpesce şi pe alţiĭ. Incă de maĭ nainte se ungurise tótă aristocraţia română. Acum începuse a se unguri inteliginţa română.

Tóte partidele ungurescĭ, se intreceaŭ, şi până astă-dĭ se întrec, în patriotism.

In acéstă privire la Ungurĭ, nu era şi nu este deosebire între aristocrat şi democrat, nicĭ între *Szecheny* sau *Vay*, şi între *Kossuth* séu *Klapka*. Nu în scopurĭ, ci numaĭ în mijlóce se deosibesc.

Pe când ţĕranul nu dorea maĭ mult de cât o maĭ esactă regulare a indato-

ririlor sale, aristocraţiĭ unguresci fură ceĭ dântâĭ carĭ propuseră de a dreptul împroprietărirea ţĕranuluĭ, cu tóte că ţĕranul era de altă lege, de altă limbă. Acésta o făcură Ungurii cu scop de a le cumpăra naţionalitatea cu bunurĭ materiale. Orĭ cum, preţul dat din partea Ungurilor era destul de mare. Atâta face patriotismul la Ungurĭ.

Într'aceia se găsiaŭ şi între Românĭ şi Slavĭ bărbaţĭ, carĭ cunosceaŭ pericolul ce amenința ungurismul naţionalităţiĭ române. Curtea împĕrătéscă lăsa pe Ungurĭ să facă, dar de altă parte încuragia oposiţiunea slavă şi română.

Veni anul 1848.

Cabinetul austriac acordâ tóte pretenţiunile Ungurilor. Dară pe de altă parte sumuţâ pe Slavĭ şi Românĭ. Româniĭ şi Slaviĭ, firesce, protestară în contra unireĭ cu Unguriĭ, şi pretindeaŭ drepturĭ naţionale. Austria promitea tot. Româniĭ din Transilvania se luptă ca leiĭ, cu tunurĭ de lemn şi cu lăncĭ, în contra tunurilor şi puşcilor ungurescĭ.

Revoluţiunea unguréscă cădu.

Austria, ca un adevĕrat *Kossuth* nemţesc, în loc de a împlini promisiunile date Românilor şi Slavilor, începu a tracta de austriace, de nemţĭ, pe tóte popórele monarchieĭ.

Astă-dĭ érăşĭ e mare mişcare în Austria, şi maĭ ales în Ungaria şi în Transilvania.

Unguriĭ n'aŭ învĕţat nimica din cele păţite, şi n'aŭ uĭtat nicĭ una din nedreptăţile şi rătăcirile lor de la 1848.

Unguriĭ érăşĭ vor să se lupte cu cunoscuta lor energie pentru o Ungarie mare, şi pretind cu tot dinadinsul ca Româniĭ numaĭ decât să fie Ungurĭ; eĭ nu vor a sci nimica de independinţa Transilvanieĭ, nimica de egalitatea şi independinţa naţională a treĭ milióne de Românĭ din Transilvania şi din ţinuturile române ce se întind pânĕ în Tisa.

Româniĭ, acum ca şi la 1848, érăşĭ se găsesc între douĕ focurĭ carĭ le paralisézâ puterile cele maĭ bune. Intre Nemţiĭ carĭ 'ĭ au înşelat la 48, şi între Unguriĭ carĭ nu vor să scie de naţionalitatea românéscă necum în ţara unguréscă, dar nicĭ măcar în Transilvania care este o ţară Română, şi totuşĭ pretind ca să fie unită cu Ungaria.

Unguriĭ sciŭ bine că Româniĭ nu iubesc pe Nemţĭ, pentru aceea nu fac nicĭ o concesiune din pretinsele lor drepturĭ istorice. Nemţiĭ érăşĭ sciŭ că Româniĭ nu vor a fi Ungurĭ, chiar pentru aceea cabinetul nemţesc acordézâ tóte pretenţiunile Ungurilor cele asupritóre de Românĭ, încredinţaţĭ fiind Nemţiĭ că cu acest chip vor provoca de sigur o nouă luptă între Ungurĭ şi Românĭ.

Aşa déră tot intriga cea vechiă a Némţuluĭ, tot sumeţia cea inqualificabilă a Unguruluĭ, din care uşor va resulta érăşĭ căderea şi a Unguruluĭ şi a Românuluĭ.

Lupta principală între Ungurî şi Românî este nu numaî pentru recunóscerea naţionalităţiî române, ci pe lângă acésta apoî şi pentru Transilvania.

Unguriî nu vor să înţelégă o Ungarie fără de Transilvania. Româniî din contra nu numaî că nu vor fusiunea Transilvanieî cu Ungaria, ci pretind şi unirea Românilor din Banat, Biharia şi din Maramureş pânĕ în Tissa, cu Transilvania.

Unguriî se tem că dacă Transilvania ar rĕmânea independentă de Ungaria, apoî cele 500 miî de Ungro-Sĕcuî din Transilvania ar dispărea în mijlocul Românilor carî numĕră numaî în Transilvania 1 milion. Afară de acésta se maî tem Unguriî că, dacă Transilvania ar rĕmânea neatârnată de Ungaria, şi Ungaria de altă parte s'ar desface de Austria, apoî Transilvania prin nimica n'ar fi împedicată de a se uni cu principatele. Asta este causa pentru care Unguriî se luptă cu atâta energie pentru contopirea Transilvanieî cu Ungaria, în cât Unguriî scrieaŭ şi scriŭ pe stégurile lor : «*Unire séŭ mórte*».

Ce se ţine de Româniî din Transilvania, eî, precum la anul 1848, de asemenea şi astă-ḍî protestă în contra unireî Transilvanieî cu Ungaria, pentru că unindu-se cu Ungaria, eî în Ungaria dispar cu totul; ér în Transilvania domnesc cu numĕrul lor cel mare. Apoî unindu-se Româniî cu Ungaria, eî se aruncă în eventualităţile unuî resboiŭ ungurесc cu Austria, rĕsboiŭ în care Româniî ar fi siliţî a se lupta sub nume de Ungur, pentru maî mare gloria Ungurilor ; când rĕmânênd Transilvania neatârnată de Ungaria, interesul eî în casul unuî resboiŭ este de a rĕmâne neutrală deo-cam-dată, şi numaî desvoltarea împregiurărilor ar putea arĕta dacă aŭ de a lua parte, şi ce parte aŭ de a lua la un asemenea resboiŭ Româniî Transilvanieî ?

De altă parte Româniî încă pricep, că independinţa Transilvanieî de Ungaria, este nu numaî în interesul special al Românilor din Transilvania, dar şi în interesul general al tuturor Românilor.

In fine, ce se ţine de politica Austrieî în acéstă cestiune a Transilvanieî, apoî Austria într'adevĕr nu este interesată pentru unirea Transilvanieî cu Ungaria, pentru că se teme ca acésta din urmă prin unirea Transilvanieî, ar câştiga pré mare putere.

Dar cu tóte acestea, Austria, precum la a. 48, de asemenea cred eŭ că şi acum, are să învoiască Ungurilor unirea Transilvanieî. Şi pentru ce ? numaî cu scop de a provoca pe Românî în contra Ungurilor, şi a'î pune în luptă neîncungiurată şi acum ca la a. 48.

IDEALUL ROMÂN.

Precum Nemţiî, Slaviî şi Unguriî, de asemenea aŭ şi Româniî idealul lor.

Idealul Român este unirea tuturor Românilor într'un singur corp politic, adecă Daco-România.

Literaţiî românî şi streinî, de mult popularisézā acest ideal. Mihaî Vitézu îl puse în lucrare.

In ḍiua de astăḍî când voinţa declarată a tuturor popórelor este de a for-

ma staturĭ naţionale, când totul este în mişcare violentă, când un moment produce minunĭ ce în vécurĭ şi de abia şi în vécurĭ se credea a fi cu putinţă, astădĭ nimic nu se póte dice a fi cu neputinţă.

In tótă întêmplarea, dacă este iertat Némţuluĭ şi Unguruluĭ de a discuta o Germanie şi o Ungarie până la Marea-Négră, pentru ce să nu fie iertat şi Românuluĭ a gândi la visul luĭ cel de aur, şi la realisarea eventuală a aceluiaşĭ?

Chiar dacă acest vis nu s'ar putea realisa atât de curênd, totuşĭ lucrările guvernemintelor române, tóte şi tot-déuna trebue să aibă un caracter care cel puţin să nu compromiţă causa cea mare, cea viitóre a intregeĭ naţiunĭ române.

Tóte provinciile române împreună, adecă :

România, Moldavia (d'împreună cu Basarabia şi Bucovina) ;

Transilvania (d'împreună cu Banatul, Biharia şi Maramurĕşul până în Tisa) aŭ o întindere de 5720 □.

Va să dică teritoriul român dintre Nistru, Dunăre, Tisa şi Carpaţĭ, ar fi de o mărime ca a Italieĭ şi Mareĭ-Britanie, cu un popor de vr'o 10 milióne, din care de abia 1 milion ar fi streinĭ. Acest teritoriŭ însĕ ar putea nutri şi de două orĭ atâta popor.

Să cercetăm acest Stat ideal al Românilor maĭ întâĭ în privire *naţională*, apoĭ în privire *strategică*, şi în fine să cercetăm dacă acest Stat, fiind cu putinţă după împregiurărĭ, s'ar împăca şi cu *interesele politice* ale Europeĭ apusene.

In privire *naţională* Statul ideal al Românilor, ar fi unul din cele maĭ omogene din Europa. Locuitoriĭ sunt tot Românĭ; tot în mase compacte; vorbesc tot o limbă fără dialecte : Românul din estremitatea Maramureşuluĭ se înţelege cu Românul din Galaţĭ séŭ din Brăila, când Veneţianul nu se înţelege nicĭ cu Turlanul nicĭ cu Milanesul. Transilvania numĕră 1 milion de Românĭ, între carĭ se găsesc risipiţĭ Saşĭ şi Nemţĭ în numĕr aprópe de 200 miĭ, şi Ungurĭ şi Sĕcuĭ în numĕr de abia 500 miĭ. Banatul, Biharia şi Maramurĕşul maĭ numĕră un milion şi jumĕtate Românĭ până în Tisa, ér streinĭ fără asemănare maĭ puţinĭ. Adevĕrat că Unguriĭ şi Saşiĭ sunt şi maĭ avuţĭ şi maĭ inteligenţĭ de cât Româniĭ, însă Româniĭ 'ĭ înghit cu numĕrul, şi cu vitejia nu întrec Unguriĭ pe Românĭ. In privire *strategică*, puţine Staturĭ ar fi în Europa maĭ favorite de la natură.

Daco-România, ca tot geografic, forméză un tot într'adevĕr sistematic.

Tisa, Dunărea şi Nistru o încing maĭ de tóte părţile ca un brâŭ de argint, şi o apără tot de o-dată în contra invasiunilor streine. Dunărea (Danubius, salus Reipublicae) şi castelele eĭ apăra pe Romanĭ de barbarĭ, pe Românĭ de Turcĭ; Nistrul şi castelele luĭ apăra pe Ştefan Vodă de Tatarĭ; de asemenea Tisa.

Carpaţiĭ ceĭ de aur aĭ Transilvanieĭ ar fi protectoriĭ a tótă România. Transilvania cea înaltă este în centrul Dacieĭ, ca o adevĕrată cetate firéscă, cea maĭ tare, cea maĭ importantă. In centru fiind, firesce dominéză şĕsurile Banatuluĭ şi ale Biharieĭ până în Tisa ; dominéză délurile şi văile Moldoveĭ, şi şesul cel adânc al Ţĕreĭ-Românescĭ.

Cel ce este domn al acestuĭ centru strategic, domn'al Transilvanieĭ, acelaş după împregiurărĭ de aşa, cu puţină înţelepciune e domn până în Tisa, domn până în Marea-Négră.

Atât este de puternică Transilvania în privire strategică.

Insă acéstă importanţă strategică a Transilvanieĭ, numaĭ Romaniĭ ceĭ vechĭ o pricepură. Aicĭ s'aŭ fost întărit eĭ, aicĭ în Dacia centrală, în Transilvania. Aicĭ era Sarmisegetusa, aicĭ tóte coloniile şi municipiile cele maĭ însemnate. Eĭ sciaŭ, că cine are acéstă Cetate, are tótă periferia. Domnĭ aĭ munţilor celor nepătrunşĭ, eraŭ domnĭ aĭ şesurilor. Romaniĭ de bună voiă, éră nu respinşĭ, 'şĭ retraseră legiunile din Dacia.—Barbariĭ nu cunoscură importanţa strategică a Transilvanieĭ. Pentru aceea căḑură toţĭ, uniĭ după alţiĭ.—Şi cu tóte că nicĭ Româniĭ nu se pot lăuda a o fi cunoscut, totuşĭ Carpaţiĭ ceĭ eternĭ aŭ fost totdéuna locul de scăpare al naţionalităţiĭ române. Din aceĭ Carpaţĭ descinse Negru Vodă, din aceiaşĭ Dragoş. E eroŭ cine ocupă acéstă ţéră, e fórte slab cel ce o perde, că e cea maĭ grea de ocupat, cea maĭ lesne de conservat. — Impĕraţiĭ Austrieĭ, pe când eraŭ tarĭ, maĭ două secule (1526—1696) se luptară cu Unguriĭ, cu Turciĭ, cu Româniĭ până ce se făcură domnĭ aĭ Transilvanieĭ.— La 49, când Nemţiĭ luĭ Puchner şi Ruşiĭ se retraseră din Transilvania in Ţéra-Românéscă, Iancul, prefectul legiunilor române celor neregulate, stete voĭnic în munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ, bătea de 'ĭ stingea pe Unguriĭ ce se apropiaŭ de strîmtorile munţilor, şi inspira o teróre nespusă în toţĭ Unguriĭ până în ţinutul Clujuluĭ şi al Hunedoreĭ, şi până la malurile Tiseĭ; de frica năvălirilor luĭ Iancu, Unguriĭ nu putură apĕra pasurile Transilvanieĭ despre România şi despre Moldavia, şi ast-fel Nemţiĭ şi Ruşiĭ reintrară fără mare dificultate pe unde eşiseră.

Cine e domn al Transilvanieĭ, e domn al Principatelor.

Acest adevĕr îl cunoscură nu numaĭ Austriaciĭ, şi nu numaĭ Unguriĭ, dar îl cunoscea şi Mihaĭ Vitézul. Urîndui-se de a maĭ fi vasal perpetuŭ, când al Turculuĭ, când al Némţuluĭ, când al Unguruluĭ *Batory*, Mihaĭ ocupă Transilvania; aicĭ 'şĭ puse şi Capitala de unde să guverneze întréga Românie.

O tempora! Româniĭ de atuncĭ nu pricepeaŭ pe Mihaĭ cel Mare; Unguriĭ îl vindeaŭ; Austria îl ucise.

. Dar nu numaĭ Mihaĭ, ci şi alţĭ Domnĭ aĭ Ţĕreĭ-Românescĭ şi aĭ Moldoveĭ, şi Ştefan cel mare, şi Petru Rareş, şi alţiĭ de a rîndul până în timpul Fanarioţilor, cunosceaŭ pré bine cât de periculos este domnul Transilvanieĭ pentru Principate. De aicĭ vedem că maĭ toţĭ domniĭ ceĭ bunĭ aĭ Principatelor, se îngrigiaŭ de timpuriŭ ca încaĭ dacă nu pot ocupa Transilvania, cel puţin să domineze strîmtorile eĭ, să aĭbă cate două treĭ cetăţĭ în Transilvania. Bistriţa, Ciceul şi Cetatea de Baltă eraŭ maĭ tot-deuna ale Moldovenilor; Făgăraşul şi Omlaşul ale Muntenilor. Pe lângă acésta, Domniĭ Moldoveĭ eraŭ domnĭ aĭ Bucovineĭ. Dacă n'ar fi avut Bucovina cea tare; dacă nu poseda acele cetăţĭ în Transilvania, dacă marginile carpatice de atuncĭ ale Principatelor n'ar fi dominat pasurile Transilvanieĭ; şi dacă în fine, la cas de resboiŭ cu Unguriĭ, Româniĭ

de atuncĭ nu ar fi putut recurge la Turcĭ séŭ la Polonĭ; independinţa Principatelor nu s'ar fi putut susţine faţă cu domnitoriĭ Transilvanieĭ. Aşa însĕ s'a susţinut un fel de independinţă. Insĕ cum? Când subt scutul Turcilor, când al Polonilor, după împregiurărĭ.

Principatele de astăḑĭ, cu marginile lor australe, după ce aŭ perdut Basarabia, după ce nu maĭ aŭ Bucovina; după ce atât strîmtorile Transilvanieĭ despre Moldova (Oitusul, Timişul şi Tulghişu), cât şi cele despre România (Timişul, Turnul-roşu şi Vulcanul) sunt ale domnitorilor Transilvanieĭ, aşa în cât eĭ când vor, pot să intre în Principate fără ca şi noĭ să putem intra la eĭ; astăḑĭ ḑic, Principatele, în privire strategică, se găsesc într'o posiţiune cu mult maĭ periculósă de cât în vécurile trecute.

Principatele-Unite, fără de Transilvania, nu aŭ viitor în Europa.

Aceleaşĭ, fără de Transilvania, duc o esistenţă precare şi dubie, care va ţinea cât va ţinea şi rivalitatea şi interesele cele schimbătóre ale Statelor Europeĭ.

Unirea Transilvanieĭ cu Principatele ar scăpa Principatele de mórte, ar complecta sistema Statuluĭ Român, şi ar pune fundamentul vieţiĭ perpetue a Românieĭ.

Insĕ óre o asemenea unire a tótă naţiunea română, o Românie mare al căreĭ centru ar fi Transilvania, în casul când ar fi cu putinţă după împregiurărĭ, ar împăca şi interesele politice ale Europeĭ apusene?

Să vedem!

Europa de astă-ḑĭ, după revoluţiunea italiană, prevede o altă revoluţiune în rĕsăritul Europeĭ. Europa discută încă de pe acum cu tótă seriositatea, care ar putea fi resultatele acesteĭ nouĕ revoluţiunĭ rĕsăritene ce se pregătesce? Ce are să se alégă din Austria şi Turcia, din Ungaria şi din Principate?

Intr'un punct s'ar părea că sunt uniţĭ bărbaţiĭ de Stat aĭ Europeĭ de apus: că adecă Europa are nevoie la Dunăre de un Stat puternic, în tótă întêmplarea maĭ puternic de cât Principatele de astăḑĭ, de un Stat care să pótă ajuta la susţinerea cumpăneĭ europene în faţa Rusieĭ.

Acest Stat la Dunăre ar fi: séŭ o Austrie regenerată pânĕ la Marea-Négră, séŭ o Ungarie pânĕ la Marea-Négră; séŭ o Românie pânĕ la Tisa.

Ce se ţine de Austria: acésta are puţine simpatiĭ în Europa. Dară cu tóte acestea se vorbesce serios despre despăgubirea eĭ la Dunăre pentru Veneţia.

Austria perḑênd Veneţia, nu maĭ încape îndoială că 'şĭ-ar concentra tóte puterile materiale şi morale, politice şi diplomatice, spre a se întinde maĭ târḑiŭ chiar şi cu arma în mână, pânĕ la Marea-Négră. De-o-cam-dată póte că ar acorda Principatelor române o umbră de independinţă cu vre-un principe austriac în frunte, pânĕ ce le ar încorpora cu desĕvîrşire. Aşa a făcut în secolul al 16-lea cu Ungaria; aşa cu Transilvania cu finitul seculuĭ al 17-lea. Numaĭ Rusia nu s'ar împăca uşor cu acésta. Insĕ cine scie dacă nu s'ar ivi vre-un alt echivalent şi pentru Rusia. Interesele Englitereĭ n'ar putea de cât să câştige.

Ce se ţine de o Ungarie pânĕ la Marea-Négră: acésta ar avea maĭ mulţĭ

amicĭ intre politicii Europeĭ. Ungurii sunt maĭ cunoscuţĭ în Europa de cât Românii. Eĭ aŭ o istorie maĭ celebrată de cât a nóstră. Eĭ sunt maĭ patrioţĭ, maĭ activĭ, maĭ energicĭ, maĭ entusiastĭ, maĭ belicoşĭ de cât noĭ : cu un cuvênt sumeţiĭ Ungurĭ, precum în secoliĭ trecuţĭ, de aseménea şi astadĭ sunt vecinĭ fórte periculoşĭ pentru noĭ. Dacă Ungurii într'o revoluţiune în contra Austrieĭ, ar eşi învingătorĭ : eĭ domnĭ aĭ Ungarieĭ şi aĭ Transilvanieĭ, din acéstă din urmă ţéră, ast-fel ar domina asupra Principatelor, în cât acestea de abia 'şĭ ar putea susţinea independinţa faţă cu sumeţiĭ învingĕtorĭ aĭ Austrieĭ, şi Europa s'ar putea să nu aibă interes de a ne apĕra.

Maĭ este însĕ o combinaţiune, cea maĭ dréptă, şi tot o-dată cea maĭ folositóre pentru Europa; dar, durere! spre nenorocirea nóstră, pré puţin populară în Europa.

După acéstă combinaţiune, Statul de la Dunăre care să ţină cumpănă Rusieĭ d'împreună cu cea-l-altă Europă, n'ar fi nicĭ austriac, nicĭ unguresc, ci ar fi un mare Stat român : o Românie compusă din Principatele-unite ale Românieĭ, Moldoveĭ şi Transilvanieĭ cu părţile eĭ pân' în Tisa. Atât dreptul nostru istoric, cât şi dreptul nostru naţional la un asemenea Stat, e cu mult maĭ puternic de cât dreptul Ungurilor : un asemenea Stat ar rĕspunde şi intereselor Europeĭ maĭ bine de cât Ungaria cea istorică a Ungurilor, compusă din Ungurĭ şi Croaţĭ, din Sêrbĭ şi Slovacĭ, din Românĭ, şi alte némurĭ, adecă din atâtea elemente eterogene care unite într'un singur Stat unguresc ne ar presenta un fel de Austrie ungurésca care pe tot momentul ar turbura din noŭ liniştea Europeĭ rĕsăritene.

Sciŭ că se vorbesce de o Românie de la Carpaţĭ pânĕ la Em. Insĕ Bulgaria vorbesce o limbă slavică, şi apoĭ valea dintre Carpaţĭ şi Em, nu s'ar putea susţinea nicĭ asupra domnitorilor de la Carpaţĭ, nicĭ în contra celor de la Nord. Transilvania, nu Bulgaria, este partea cea maĭ frumósă şi cea maĭ vitală din trupul cel sfâşiat al naţiuneĭ române.

DOMNUL ROMÂNILOR

In aceste timpurĭ grele óre ce are el de făcut?

A) In lăuntru.

1) Intâiu şi înainte de tóte, şi cu orĭ ce preţ, să organiseze şi să mărésca puterea armată;

apoĭ iérăşĭ puterea armată; şi

în fine tot puterea armată să-o organiseze şi să-o mărésca.

Guvernul să câştige opiniunea publică şi încrederea naţiuneĭ:

2) Prin o bună administraţiune a dreptăţeĭ; şi dintre tóte,

3) Domnul să cerce în tóte chipurile a câştiga inima poporuluĭ, împroprietărind pre ţĕran : ca să aibă ţĕranul interes de a-şĭ iubi domnul şi patria sa, şi a se lupta pentru amândoĭ : ţăranul este adevăratul Român, fără ţăran, nicĭ un lucru mare nu se póte face.

4) Să creeze în Principate un singur *centru* adevĕrat naţional de instrucţiune publică naţională : de luminarea şi crescerea naţiuneĭ în adevĕrat patriotism.

5) Finanţele statuluĭ să créscă : la timp de nevoie, averile monastirescĭ trebuesc secularisate : Causa averilor mŏnastirilor închinate nu cumva să se judece de streinĭ; asta ar fi nu numaĭ în paguba ţĕreĭ, dar şi în contra onóreĭ, demnităţiĭ şi drepturilor eĭ.

6) Întărindu-se autoritatea guvernuluĭ cu aceste chipurĭ să se pună odată capĕt intrigilor perpetue carĭ strică partea cea maĭ vitală a naţiuneĭ.

B) In afară.

1) Să stea Domnul în cele maĭ bune relaţiunĭ cu Italia şi cu Franţa. Agenţiĭ românĭ să aducă aminte Europeĭ Latine ca să nu părăséscă pe coloniĭ Romeĭ din Răsăritul Europeĭ ameninţaţĭ de toţĭ, şi desarmaţĭ şi de Nemţĭ şi de Slavĭ. Agenţiĭ românĭ să nu înceteze a convinge odată pe cabinetele italien şi frances că Transilvania e ţéră *românéscă*. Guvernul să tocméscă scriitorĭ carĭ să arate Europeĭ că maĭ sunt Românĭ şi afară de Principatele-Unite.

2) Guvernul român necum cu Rusia, dar nicĭ macar cu Austria să nu se strice înainte de timp. Amiciţia cu Austria însă nicĭ o dată să nu mérgă aşa departe, încât să se înduplece vre-odată guvernul român la următórele douĕ lucrurĭ, care sunt fórte periculóse pentru Românĭ, şi anume : a) nu cumva să se învoiască vre-odată guvernămêntul român de a aduce în Principate coloniĭ nemţescĭ fie din orĭ şi ce parte a staturilor germane; şi b) nu cumva să se învoiască la vr'o întindere, fie orĭ şi cât de mică, a jurisdicţiuneĭ consulare austriace, căcĭ, nicĭ un consulat nu este atât de periculos pentru Principate ca cel Austriac.

3) In cele din afară e bine a se înţelege nu numaĭ cu guvernele dar şi cu popórele. Drept-ce, guvernul e bine să asculte şi pe Ungurĭ, însă tot-déuna să-şĭ aducă aminte că Unguriĭ sunt duşmanĭ neîmpăcaţĭ aĭ existenţiĭ naţionale a Românilor, maĭ cu sémă aĭ Românilor de peste Carpaţĭ. Unguriĭ ar trebui capacităţĭ că numaĭ eĭ şi Româniĭ se găsesc în răsăritul Europeĭ înconjuraţĭ de Nemţĭ şi de Slavĭ; că interesul lor ar fi de a da pace Românilor din Transilvania, căcĭ altmintre prin suméţa lor violenţă 'ĭ aruncă în braţele Austrieĭ, şi că e maĭ bine de a avé pe Româniĭ Transilvanieĭ de amicĭ egalĭ şi, în casul uneĭ revoluţiunĭ, e maĭ bine de a avé pe Româniĭ Transilvanieĭ chiar neutralĭ, de cât a'ĭ avé duşmanĭ. E bine ca guvernul să observe tóte mişcările Slavilor din Turcia, cu deosebire mişcările şi aspirările Bulgarilor, ale Sêrbilor etc.

Póte cea maĭ de aprópe luptă din rĕsăritul Europeĭ este revoluţiunea unguréscă.

Acéstă revoluţiune, dacă ar triumfa, ar puté să schimbe faţa Europeĭ, şi posiţiunea politică a Românilor.

Născêndu-se acéstă revoluţiune, ce să facă bĭeţiĭ Românĭ din Transilvania?

Eĭ cu cine să ţină? Cu Unguriĭ? Acestia pretind că Ardealul e ţéră unguréscă. Cu Nemţiĭ? Acestia tot-déuna aŭ fost perfiḑĭ. O politică neatârnată? Acésta singurĭ de sine nu sunt în stare să facă. Aristocraţia română din Transilvania s'a ungurit. Conducĕtoriĭ lor de astă-ḑĭ sunt popiĭ şi câţĭ-va literaţĭ. O ce popor! maĭ frumos de cât toţĭ Româniĭ, maĭ virtuos, maĭ integru, maĭ entusiast de cât toţĭ Româniĭ, şi maĭ vitéz de cât toţĭ: La 48 nu numaĭ bărbaţiĭ, ci şi femeile munţilor celor de aur, se luptaŭ cu Pelagia Roşia în frunte şi căştigară învingerĭ strălucite. Ce minunĭ nu s'ar putea face cu acest popor, dacă ar avea conducĕtorĭ cum se cade, şi un stég naţional căruia să urmeze. Insă durere! acestuĭ popor îĭ lipsesc conducĕtoriĭ... *Nave senza nauticro.* Româniĭ din Transilvania, în împregiurările de faţă, numaĭ în Principate privesc, numaĭ de aci aşteptă semnalul, numaĭ de aci 'şĭ vĕd scăparea. Când s'a ales Cuza domn, entusiasmul la Româniĭ Transilvanieĭ era póte maĭ mare de cât în Principate. Născêndu-se revoluţiunea ungurésca, aceştĭ Românĭ e peste putinţă să se lupte în calitate de Ungurĭ, sub nume ungur, şi pentru glorie ungurésca: e peste putinţă să vênḑă Transilvania Ungurilor, precum pretind Unguriĭ. Dar tot aşa de periculos este de a se lupta érăşĭ ca la 48 pentru Némţu perfid. O neutralitate ar fi póte cea maĭ de dorit pentru eĭ: însă acésta nu o vor Unguriĭ, nu o sufer Nemţiĭ. Némţul are să acordeze unirea Transilvanieĭ cu Ungaria, prin acésta are să arunce din noŭ intriga între Ungurĭ şi Românĭ.

Un instinct natural face pe Româniĭ din Transilvania a crede că, isbucnind revoluţiunea ungurésca, Principatele române, sub cursul aceleiaşĭ, nu ar puté sta cu mânile în sîn.

Domnul Românilor, creeze, dacă nu este, un chip şi un mod, însă un chip şi un mod înţelept, un chip şi un mod care *să nu pericliteze cum-va esistenţa Principatelor-Unite*, un chip de a-se vedé în Transilvania!... în centrul Românilor. Care ar fi óre chipul şi modul? care pretecstul? Sub pretecst de a aduce ajutor Ungurilor? séŭ póte chiar Nemţilor? séŭ Românilor? de a conserva neutralitatea Transilvanieĭ sub cursul revoluţiuneĭ unguresci? Care ar fi chipul de a înlătura pericolul uneĭ invasiunĭ turcescĭ séŭ rusescĭ în asemenea cas? La tóte aceste întrebărĭ numaĭ felurimea şi actualitatea împregiurărilor ar puté da rĕspuns. Un lucru mi se pare a fi maĭ mult de cât sigur: că Româniĭ de preste Carpaţĭ, bărbaţĭ şi femeĭ, bătrînĭ şi tinerĭ, toţĭ ar fi gata de a muri pentru *Domnul Cuza.* Româniĭ Transilvanieĭ sunt nu numaĭ maĭ entusiaştĭ, dară şi maĭ credincioşĭ şi maĭ statornicĭ de cât alţĭ Românĭ.

Petru Rareş când intra în Transilvania, şi a intratŭ de vre-o 10 orĭ, maĭ întâĭu se împăca cu Poloniĭ şi se asigura despre Tătarĭ, apoĭ mergea în Transilvania pretecstând că merge, când în ajutorul Turculuĭ asupra Unguruluĭ, când în ajutorul Unguruluĭ asupra Némţuluĭ, când în ajutorul Némţuluĭ asupra Turculuĭ şi a Unguruluĭ, tot-déuna în folosul Românilor, tot-déuna biruitor se întorcea, bătênd pe rênd unul câte unul pe vecîniciĭ duşmanĭ aĭ Românilor. I se imputa perfidie, însă pata perfidie, aruncată de ceĭ maĭ perfiḑĭ nu se prindea de Petru Rareş.

Când a intrat Mihaĭ Vitézul în Transilvania în fruntea uneĭ armate de 30 miĭ, între carĭ mulţĭ Polonĭ şi Cazacĭ, Turciĭ credeaŭ că Mihaĭ ocupă Transilvania pre seama lor : şi întru adevĕr că România remase nebântuită de Turcĭ în timpul absenţiĭ luĭ Mihaĭ. Nemţiĭ, malcontenţiĭ din Transilvania, speraŭ că Mihaĭ nu are de cât să-ĭ scape de uriciosul Andreĭ *Bathory*, eraŭ încredinţaţĭ că pentru Nemţĭ o ocupă. Éră acest Bathory, principele Transilvanieĭ, care cu puţin maĭ nainte făurea planul de a prinde pe Mihaĭ spre a'l da în mânile Turcilor, până la lupta de lângă Sibiŭ de abia află că Mihaĭ e în Transilvania. Mihaĭ invinse. «Audaces fortuna juvat»; şi învingătorul era domn al Transilvanieĭ. Preste puţin alungă pe Movilă şi pe Poloniĭ luĭ din Moldavia, şi începu a guverna din Alba Iulia tóte treĭ Principatele române. Turcul, Neamţul şi Polonul, 'i trimiteaŭ pe întrecute solĭ şi darurĭ, şi 'ĭ cerşiaŭ amiciţia. Vênḑarea Ungurilor şi a Polonilor, perfidia cea sanguinară a Neamţuluĭ, nepriceperea de atuncĭ a Românilor din Transilvania, şi maĭ cu sémă prea multa încredere în sine a luĭ Mihaĭ cel Mare, aŭ făcut să caḑă eroul Românilor, şi cu el causa română.

O Principe şi Dómne al Românilor! fie ca să Vĕ stee întru ajutor Geniul naţiuneĭ române, ca să rĕsbunaţĭ cu înţelepciune mórtea, şi să fiţĭ esecutorul fericit al planuluĭ celuĭ maĭ mare Domn şi Român ce a avut vre-o-dată Dacia luĭ Traian.

A. Papiu Ilarian.

DESPRE PRONUNŢAREA LUI S

ÎN LIMBA LATINĂ

Meritul, de a fi rĕspêndit o lumină clară asupra pronunţăriĭ literilor din limba latină, aparţine fără îndoeală mareluĭ filolog german W. Corssen. Acest bărbat, cuprins de un zel neobosit pentru studiul limbilor clasice vechĭ, a cercetat cu o erudiţiune filologică rară valórea fonetică a fie-căriĭ litere din toate epocele literare ale limbeĭ latine, stabilind adese-orĭ pênă şi cele maĭ micĭ nuanţe fisiologice ale diferitelor sonurĭ din această limbă. Resultatul abundant al cercetărilor sale se găsesce adunat în opul sĕŭ clasic «despre pronunţarea, vocalismul şi accentuaţiunea limbeĭ latine» (1), premiat de Academia de Ştiinţe din Berlin. În aceste cercetărĭ joacă un rol însemnat ca element de comparaţiune între altele şi limbile romanice maĭ importante şi maĭ cunoscute prin cultura şi literatura lor, limba italiană şi cea francesă ; şi eŭ cred, că, dacă autorul în comparaţiunile sale s'ar fi folosit şi de cele-lalte fiĭce ale limbeĭ latine, şi maĭ cu seamă de limba spaniolă şi cea română, lumina respêndită asupra pronunţăriĭ literilor latine ar fi fost adese-orĭ maĭ clară şi maĭ intensivă. Ca probă pentru acest adevĕr ne va servi aicĭ cestiunea despre pronunţarea litereĭ **s** din limba latină, o cestiune, care este de o importanţă deosebită şi pentru istoria limbilor romanicé, fiĭcele limbeĭ latine.

Corssen, după ce a esaminat pre larg pronunţarea acesteĭ litere, ajunge în opul citat, tom. I, pag. 294 la resultatul următor :

«S s'a pronunţat *vîrtos* la *începutul* cuvintelor, precum şi în *mijlocul* lor *înainte* şi *după alte consonante, afară de* **n**, întocmaĭ după cum se pronunţă încă astăḑĭ în limbile romanice.

«S s'a pronunţat *moale* în *mijlocul* cuvintelor *între două vocale*, întocmaĭ după cum se pronunţă încă astăḑĭ în limbile romanice, şi după **n**, care sună *moale*.

«S s'a pronunţat *slab* şi *mut (dumpf)* la *sfêrşitul* cuvintelor, şi maĭ cu sémă în *limba poporală maĭ veche* şi în *cea maĭ nouĕ*, până când în aceasta *a amuţit cu totul*, din care causă în limbile romanice a dispărut cu desăvârşire.»

Acest triplu resultat, întru cât privesce partea întâia şi a treia, este şi va remâne probat pentru tot-de-auna. Numaĭ în contra părţiĭ a doua privitoare la pronunţarea luĭ **s** între *două vocale* şi *după* **n** ca **s** *moale* (adecă ca **z** din cuvintele române *razim, pază, înzădar*, ş. a.) se pot aduce obiecţiunĭ destul de serioase.

(1) Ueber Aussprache, Vocalismus und Betonnung der lateinischen Sprache. Zweite umgearbeitete Ausgabe, Leipzig, 1868—1870.

Probele, pe carĭ Corssen se razimă întru susţinerea păreriĭ sale, o părere, care astădĭ se consideră de toţĭ filologiĭ modernĭ ca întemeiată, şi pe care nemuritorul Fr. Diez în gramatica limbilor romanice a acceptat-o chiar ca punct de plecare pentru esplicarea desvoltăriĭ diferitelor sibilante din limbile romanice (1), sunt adunate în opul citat, tom. I, pag. 280, 281 şi 284.

Cu privire la pronunţarea luĭ s *între douĕ vocale* ca s *moale* saŭ ca z, étă ce scrie Corssen:

«Din contră în *mijlocul* cuvintelor *între douĕ vocale* trebue ca s în limba latină să fi avut un son maĭ *moale* (de cât s înainte şi după alte consonante). Pentru acest son vorbesc maĭ ântâiŭ limbile romanice, fiĭcele limbeĭ latine, în carĭ se aude în posiţiunea arătată un ast-feliŭ de s, precum pe lêngă:

Lat. *rosa*,	ital. *rosa*,	franc. *rose*
positio	*posizione*	*position*.

«Tot pentru acest son vorbeşte şi trecerea luĭ s între douĕ vocale în r, care trecere în limba latină şi în alte limbĭ italice vechĭ n'ar fi avut loc într'o întindere atât de mare, dacă s n'ar fi fost o sibilantă maĭ moale şi maĭ slabă. S'a constatat deja maĭ sus, că goticul s s'a schimbat în alte dialecte germanice în r; cuvêntul german modern *kiesen*, *erkiesen* pe lângă *küren*, *willkürlich*, *erkoren* de la goticul *kiusan* probează, că s, din care s'a slăbit r, a fost pe pămêntul limbilor germanice o sibilantă moale. De aicĭ trebue decĭ conchis că *asa* din limba latină vechie stă din punctul de vedere fonologic în aceeaşĭ relaţiune cu *ara* din limba latină clasică, ca şi goticul *kiusan*, germanicul modern *er-kiesen* cu germanicul modern *küren*; va să dică, că şi în limba latină s între douĕ vocale, care a trecut atât de des în r, a fost o sibilantă moale.

«Aceasta se certifică maĭ departe şi prin pĭerderea luĭ s între douĕ vocale, precum:

Ver pe lângă sanscr. *vas-ant-as*, lituan. *vas-ara*, grec ἔ-αρ în loc de Fέσ-αρ.
Cere-ali-s pe lêngă *Ceres*, *Cerer-is;* maĭ departe în formele casuale:
Vi-m, *Vi* pe lêngă *vir-es*, *viri-um*, *viri-bus*. ş. c. l.»

In privinţa pronunţăriĭ *moĭ* a luĭ s după n susţine Corssen pag. 284 următoarele:

«*Sonul moale* l'a avut s şi după n, care suna slab şi care adese-orĭ nicĭ nu se scriea, ca în *consul*, *censor*, *conservus*, *Lucerenses* pe lêngă *cosol*, *cesor*, *coservus*, *Lucereses* ş. a., în cât s după sonul slab al luĭ n se găsea situat întocmaĭ ca între douĕ vocale. Pentru această pronunţare ne dă o probă scrierea: μηζες, I. R. N. 2143, în loc de *menses*, fiind că grecescul ζ înfăţişéză sonul in asibilat între δ şi σ».

Să esaminăm acuma pe rênd fie-care din aceste probe, şi să vedem, dacă pe temeiul lor putem în adevĕr admite conclusiunea renumituluĭ filolog german, că s din mijlocul cuvintelor latine s'a pronunţat *între douĕ vocale* şi

(1) Grammatik der romanischen Sprachen. Erster Theil. Dritte, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. Bonn, 1870. pag. 237.

după **n** ca **s** *moale*, séŭ trebue să o respingem şi să susţinem, că **s** în limba latină s'a pronunţat şi în aceste douĕ posiţiunĭ ca **s** *vîrtos*.

Maĭ întâiŭ ne va ocupa pronunţarea luĭ **s** *între douĕ vocale* ca **s** moale séŭ ca **z**.

Când Corssen susţine, că «pentru acest son vorbesc maĭ întâiŭ limbile romanice, fiĭcele limbiĭ latine, în care se aude în posiţiunea arĕtată un ast-fel de **s**», adecă un **s** *moale*, şi ca esemplu comparează numaĭ limba italiană şi cea francesă cu limba latină, comite o eroare în contra realităţiĭ lucruluĭ. Căcĭ pe când în limba italiană şi cea francesă un **s** simplu între douĕ vocale se pronunţă ca **s** *moale*, în limba română şi cea spaniolă acest **s** se aude din contră ca **s** vîrtos (1). Ca probă pentru acest adevĕr înşirăm aicĭ numaĭ câte-va esemple, precum :

It. *casa*,	fr. *case*,	rom. *casă*,	sp. *casa*,
vaso,	*vase*,	*vas*,	*vaso*,
naso,	*nez*,	*nas*,	*naso*,
fuso,	*fuseau*,	*fus*,	*fuso*, ş. a.

In limba italiană se găsesc chiar esemple destul de numeróse, în carĭ **s** simplu între douĕ vocale se pronunţă *vîrtos*, întocmaĭ ca în limba română şi cea spaniolă, precum :

It. *riso*,	span. *risa*,	rom. *ris*,
virtuoso,	*virtuoso*,	*vîrtos*, ş. a.

Ast-fel din starea actuală a limbilor romanice se poate reclama pentru litera **s** din limba latină în posiţiunea menţionată tot aşa de bine o pronunţare *vîrtoasă* ca şi una *moale*, o împrejurare, care pune la îndoială proba luĭ Corssen, basată numaĭ pe limba italiană şi cea francesă. Atâta ânsă este absolut sigur, că una din aceste douĕ pronunţărĭ trebue să fie originală, şi prin urmare identică cu pronunţarea latină, éră cea-l-altă derivată din cea originală. Corssen, ca să poată conchide cu siguranţă din limbile romanice asupra pronunţăriĭ *moĭ* a luĭ **s** din limba latină, trebuia maĭ întâiŭ să arete, că pronunţarea *moale* din limba italiană şi cea francesă este cea originală. éră pronunţarea *vîrtoasă* din limba română şi cea spaniolă este cea derivată, ceea ce a trecut cu vederea. Spre a îndeplini această lacună, este necesar, ca să ne aducem aminte de curentul fisiologic constatat în istoria limbiĭ, un curent care se esplică din slăbirea continuă a organelor limbiĭ prin us îndelungat, că consonantele *vîrtoase* séŭ *tarĭ* sunt espuse a se transforma în consonante *moĭ* séŭ *slabe*, pe când consonantele *moĭ* séŭ *slabe* sunt menite a se perde. Curentul contrariŭ este aproape o imposibilitate organică, dacă nu este provocat de consonante *vîrtoase* vecine. Acestuĭ fenomen fisiologic sunt supuse maĭ cu seamă limbile romanice, afară de cea română. Ast-fel consonantele *vîrtoase* latine **c**, **p**, **t** din mijlocul cuvintelor aflătoare între douĕ vocale s'aŭ slăbit în limbile romanice de la sudul şi vestul Europeĭ maĭ mult séŭ maĭ puţin în consonantele *moĭ* **g**, **b**, **d**. Aceste

(1) Vedĭ Fr. Diez, op. cit. I, pag. 348.

consonante apoĭ în unele limbĭ s'aŭ păstrat intacte, în altele, şi maĭ cu seamă în limba francesă **g** şi **d** s'aŭ pierdut, éră **b** a trecut în labiala moale **v**. Esemple pentru această slăbire de consonante se găsesc în abundanţă, precum :

a) In limba *italiană :*

lago (lacus), *ginebro* (juniperus),
luogo (locus), *savore* din **sabore* (sapor),
lattuga (laptuca), *pivere* din **pibere* (piper),
pregare (precare), *ricevere* din **ricebere* (recipere),

imperadore (imperator),
lido (litus),
padella (patella).
madre (mater) ş. a.

b) In limba *spaniolă :*

fuego (focus), *cabo* (caput),
pagar (pacare), *lobo* (lupus),
amigo (amicus), *sobre* (super),
laguna (lacuna), *obra* (opera);

lodo (lutum),
saludar (salutare),
estrada (strata),
todo (totus), ş. a.

c) In limba *provensală :*

agut (acutus), *poble* (populus),
negar (necare), *lebre* (lepus),
vesiga (vesica), *ceba* (caepa),
miga şi *mia* (mica); *cabestre* (capistrum);

d) In limba *francesă :*

seigle (secale), *ravir* din **rabir* (rapere),
aigre (acer), *pauvre* din **paubre* (pauper),
maigre (macer), *rive* din **ribe* (ripa),
pie din **pige* (pica); *rave* din **rabe* (rapa);

caude (cubitus),
aider (adjutare),
roue, vech. *roe* din **rode* (rota),
veau, vech. *veel* şi *vedel* (vitellus), ş. a.

Numaĭ limba română, cea maĭ conservatoare dintre toate limbile romanice în privinţa consonantelor **c, p, t**, a păstrat aproape pretutindine aceste conso-

nante în starea lor *vîrtoasă,* chĭar şi acolo unde **c** a devenit palatal şi **t** sibilant, precum :

lac (lacus),	*piperiu* (piper),
loc (locus),	*cap* (caput),
foc (focus),	*lup* (lupus),
îm-păca (pacare),	*popor* (populus),
în-neca (necare),	*iepure* (lepus),
beşică (vesica),	*ceapă* (caepa),
secară (secale),	*ripă* (ripa).
acru (acer),	*căpĕstru* (capistrum),
macru (macer);	*răpi* (rapere) ;

împĕrat (imperator),
lut (lutum),
săruta (salutare),
tot (totus),
cot (cubitus),
ajuta (adjutare),
roată (rota),
viţel (vitellus), ş. a.

Esemple pentru prefacerea consonantelor *moĭ* **g, b, d** în consonantele corespundătoare *vîrtoase* **c, p, t,** lipsesc cu desevêrşire în toate limbile romanice.

Prin urmare, când observăm, că limbile romanice în majoritatea lor sunt supuse curentuluĭ fisiologic de a schimba consonantele *vîrtoase* dintre douĕ vocale în consonante *moĭ*, şi că contrariul acestuĭ fenomen de a preface consonantele *moĭ* în cele *vîrtoase* corespundĕtoare s'a evitat pretutindine în toate fiĭcele limbeĭ latine, suntem siliţĭ a conchide; că acolo, unde în unele limbĭ ro manice o consonantă oare-care se găseşte cu pronunţare *vîrtoasă*, eară în altele cu pronunţare *moale*, pronunţarea cea *vîrtoasă* este cea originală, eară cea *moale,* pronunţarea derivată.

Dacă aplicăm acuma această lege şi la pronunţarea duplă a luĭ **s** din limbile romanice, trebue să conchidem, că pronunţarea *vîrtoasă* a acestĕ consonante din limba română şi cea spaniolă (1) este pronunţarea originală, din care s'a derivat cea moale din limba francesă şi cea italiană, şi că în limba latină acest **s** s'a pronunţat *vîrtos*, eară nu moale, după cum crede Corssen şi cu dênsul toţĭ ceĭ-l-alţĭ filologĭ modernĭ.

A doua probă a luĭ Corssen pentru pronunţarea *moale* a luĭ **s** din limba latină între douĕ vocale se basează pe schimbarea luĭ *s* în această posiţiune în **r**, un fenomen, care se constată şi în limbile germanice.

Când considerăm, că un **s** latin final, căruia nu i-se poate atribui o pronun-

(1) Nu trebue scăpat din vedere nicĭ împrejurarea, că în limba spaniolă vechie **s** simplu se scriea şi cu *ss*, precum : *cossa* în loc de *cosa* = lat. *causa*, ceea ce probează, că şi Spanioliĭ ceĭ vechĭ un ast-fel de **s** îl pronunţaŭ *vîrtos*. Veḑĭ Fr. Diez, op. cit. p. 363.

ţare *moale*, s'a prefăcut foarte des în r, trebue să admitem, că rhotacismul luĭ s nu constitue o probă pentru pronunţarea *moale* séŭ *vîrtoasă* a luĭ s. Esemple pentru rhotificarea luĭ s final sunt :

arbor în loc de *arbos*,
labor *labos*,
honor *honos*,
lepor *lepos*,
veter *vetus*, Varro, L. L. VII, 8.
robur *robus*, Cato, R. R. 17.
quirquir *quisquis*, Varro, L. L. VII, 8.
melior *melios*, Carm. Saliar. Varro, L. L.VII, 26. ş.a. (1).

Această schimbare a unuĭ s final în r se poate urmări şi în celé-lalte dialecte italice vechĭ, şi maĭ cu seamă în dialectul umbric (2). Asemenea se găsesc esemple în abundanţă despre rhotificarea luĭ s de la finea cuvintelor şi diferitele limbĭ germanice în comparaţiune cu cea gotică, precum :

got. *blinds*, nord. vech. *blindr*, germ. mod. *blinder*.
got. *veis* (citeşte *vis*), germ. nord. *vir*, germ. mod. *wir*.
got. *alls*, nord. vech. *allr*, germ. mod. *aller*, ş. a.

A treia şi ultima probă a luĭ Corssen pentru pronunţarea luĭ s între douĕ vocale ca s *moale* este pĭerderea luĭ s în această posiţiune.

De oare-ce se găsesc şi aicĭ esemple prea numeroase pentru pĭerderea unuĭ s *vîrtos* atât la începutul şi la finea cuvintelor, cât şi în mijlocul lor înainte de alte consonante, suntem silițĭ a susţine, că nicĭ pĭerderea luĭ s între douĕ vocale nu ne dă dreptul a crede că un s în această posiţiune a trebuit să se pronunţe *moale*. Esemple pentru pĭerderea unuĭ s *vîrtos* de toate categoriile ne presintă în numĕr foarte mare însuşĭ Corssen, precum :

a). La începutul *cuvintelor :*

clavis în loc de **sclavis*,
gradus **scradus*,
taurus **staurus*, ş. a.

b). La mijlocul *cuvintelor :*

cena în loc de **cesna* = umbr. *cesna*
canus **casnus* = osc. *casnar*,
i-dem **is-dem* (compus din *is* şi particula enclitică-*dem*), ş. a.

c). La finea cuvintelor :

diu în loc de *dius*, Plaut. Merc. 862.
abutere *abuteris*,

(1) Vedĭ W. Corssen, op. cit. I, pag. 234 sq.
(2) Vedĭ Aufrecht und Kirchhoff, Umbrische Sprachdenkmäler, Berlin 1849—1851. I, pag. 102 sq.

socer *socerus*, Plaut. Men. 957 R.
gr. ἑκυρός, sanscr. *çvaçuras*, ş. a. (1).

In fine urmează proba luĭ Corssen pentru pronunţarea *moale* a luĭ s după n, ó probă care cade de la sine în urma celor ḑise despre pronunţarea luĭ s între două vocale. Căcĭ dacă s între două vocale s'a pronunţat *vîrtos*, urmează că şi s după n, care n suna slab, şi care adese-orĭ nicĭ nu se scriea, în cât s se considera ca situat între două vocale, a trebuit să se pronunţe tot ast-fel, adecă *vîrtos*, o pronunţare, care se păstrează ăncă în limba română şi cea spaniolă, precum :

Rom. *des*, span. *denso* (densus).
masă *mesa* (mensa),
mĕsură *mesura* (mensura), ş. a.

Că acest s s'a pronunţat şi de cătră Spanioliĭ ceĭ vechĭ tot *vîrtos*, probează scrierea cu *ss* din limba spaniolă vechie, pr. *Alfonsso* în loc de *Alfonso* (2).

Intru cât priveşte esemplul epigrafic μηζες în loc de *menses*, citat de Corssen de pe o inscripţiune neapolitană (*Mommsen*, Inscript. Regn. Neapol. 2143) ca dovadă pentru pronunţarea luĭ s după n ca z = grec. ζ, trebue să mărturisim, că un singur esemplu de pe o inscripţiune scrisă cu litere greceştĭ ăncă nu probează, că s din lat. *mensis* s'a pronunţat *moale* ca z, precum nu probează nicĭ scrierea epigrafică latină a cuvêntuluĭ grecesc Ζῆθος cu *Setus* (*Mommsen*, Corp. Inscript. Latin. I, 1047.1299) în loc de *Zethus*, că litera grecească ζ s'a pronunţat *vîrtos* ca s din cuvêntul latin *sedęo*. Dacă inscripţiunea : «hotelul la pieşte» din Bacău s'ar păstra sute de anĭ, oare filologiĭ după o mie de anĭ ar avé cuvêntul să susţie, că româniĭ dela sfêrşitul secululuĭ al noue-spreḑecele aŭ pronunţat pe *e* din silaba penultimă a cuvêntuluĭ «peşte» ca *ie?* Ast-fel de ortografĭ iscusiţĭ aŭ fost adese-orĭ şi săpătoriĭ vechĭ aĭ inscripţiunilor latine şi greceştĭ, ca şi proprietarul hoteluluĭ din Bacău, şi maĭ cu seamă când aveaŭ de-a face cu cuvinte străine limbiĭ lor, ca săpătorul grec cu lat. *mensis*, şi săpătorul roman cu grec. Ζῆθος.

Din toate cele espuse până aicĭ am vĕḑut, că nicĭ o probă adusă de Corssen întru susţinerea păreriĭ sale pentru pronunţarea *moale* a litereĭ latine s din ambele posiţiunĭ nu pot întîmpina orĭ-ce critică, şi că din contră limba română şi cea spaniolă sunt o dovadă vie pentru pronunţarea *vîrtoasă* a aceste litere atât între două vocale cât şi după n.

Această dovadă se susţine maĭ departe şi de alte consideraţiunĭ filologice foarte ponderoase.

Precum limba română şi cea spaniolă, ca fiĭce ale limbiĭ latine, vorbesc pentru un s *vîrtos* din limba mumă, tot această valoare fonetică resultă şi din comparaţiunea limbiĭ latine cu cea grecească. Această limbă, ca soră a lim-

(1) Veḑĭ W Corssen, op. cit. I, pag. 277 sq.
(2) Veḑĭ Fr. Diez, op. cit. pag. 363.

biĭ latine, nu cunoaşte în toate epocele literatureĭ sale decât un s *vîrtos*, fie acesta la începutul saŭ finea cuvintelor, fie în mijlocul lor în combinaţiune cu alte consonante saŭ între două vocale.

O altă probă foarte învederată pentru pronunţarea *vîrtoasă* a luĭ s este şi aceea, că cea maĭ mare parte de cuvinte, carĭ ne presintă între două vocale un s simplu, se găsesc foarte des scrise şi cu ss atât în epoca vechie cât şi în cea clasică. Ast-fel, cuvêntul latin *causa*, care astădĭ se citeşte în toată Europa cu s *moale*, se găseşte scris pe inscripţiunile din timpul republiceĭ de 23 de orĭ cu ss şi de 18 orĭ cu s, o scriere care se continuă şi pe inscripţiunile din timpul luĭ August(1). Gramaticul Quintilian (Inst. I, 20) ne spune, că pe timpul luĭ Cicerone şi ceva maĭ târdiŭ se scriea ss şi după vocale lungĭ, ca în *caussae, cassus, divissiones* ş. a., care scriere Quintilian o găsea în manuscriptele luĭ Cicerone şi Virgiliŭ. De aceea aminteşte şi Mariu Victorin (p. 2456 P.) ca scrierĭ vechĭ : *aussus, caussa, fussus, odiossus* (2). Din aceste scrierĭ se vede lămurit, că în toate cuvintele, în carĭ s între două vocale se găseşte scris şi cu ss, şi al cărora numĕr este imens, acest s s'a pronunţat *vîrtos;* şi dacă în latinitatea clasică, şi maĭ târdiŭ, aceste cuvinte se scriŭ de ordinariŭ cu un s, de aicĭ nu urmează, că acest s, fiind scris simplu, s'a pronunţat *moale*, după cum nu urmează nicĭ din scrierea grecească μέσος, ὅσος, πρόσω ş.a., carĭ cuvinte la Homer se scriŭ şi cu σσ : μέσσος, ὅσσος, πρόσσω, că σ din μέσος ş. c. l. s'a pronunţat *moale*, fiind scris cu σ simplu.

O probă indirectă, că s din limba latină nu s'a pronunţat nicăire *moale*, ne dă în fine tăcerea complectă a tuturor gramaticilor latinĭ din toate epocile literatureĭ romane despre o pronunţare duplă a luĭ s. Căcĭ când vedem, că aceştĭ gramaticĭ în zelul lor filologic esaminează adese-orĭ pênă şi deosebirea ce esistă între un e scurt şi un e lung, eară în privinţa pronunţăriĭ luĭ s tac ca piticul, nu este posibil de admis, că, dacă în limba latină ar fi esistat o pronunţare *moale* a luĭ s (ca z din cuvêntul romănesc *zare*) pe lêngă cea *vîrtoasă* (ca s din cuvêntul român *sare*), să nu le fi bătut la urechĭ, şi să nu fi pomenit de această deosebire în scrierile lor, o deosebire, care este maĭ sensibilă de cât deosebirea între e scurt şi e lung.

Acestea decĭ sunt probele în contra păreriĭ luĭ Corssen şi a păreriĭ acelora, carĭ cred, că s simplu din limba latină între două vocale şi după n s'a pronunţat *moale*, şi pentru părerea mea, că litera latină s s'a pronunţat pretutindine *vîrtos*.

Ajungênd ast-feliŭ la finea acestuĭ articul, nu pot termina, ca să nu-ĭ învit pe toţĭ aceĭa, carĭ sunt convinşĭ de părerea luĭ Corssen, ca în interesul ştiinţeĭ să mĕ combată fără milă şi cruţare. In cas contrariŭ aş dori, ca cel puţin în şcoalele române, unde se învaţă limba latină, să se puie o-dată capĕt uneĭ pronunţărĭ greşite, care nu este justificată nicĭ măcar de caracterul limbeĭ române.

V. M. Burlă.

(1) Vedĭ W. Corssen, op. cit. I, pag. 282.
(2) Idem, op cit. I, pag. 283.

SORTES
SÉŬ
RESPUNSURI DE ORACUL

Sortes, sorţurĭ la Romanĭ, se numĭaŭ acele rĕspunsurĭ de oracul, carĭ se daŭ în versurĭ hexametre pe nişte tăbliţe de aramă ânguste şi susţinute d'un ineluş, credincĭoşilor, carĭ doreaŭ să 'şĭ afle norocul, de unde şi espresiunea : *sortem trahere*(1), a trage sorţiĭ. Câte-va din aceste sentinţe aŭ ajuns până la noĭ în copiĭ manuscripte din secolul XV şi XVI, şi s'aŭ publicat în *C. I. L.* vol. I nr. 1438 — 1454. Ritschl le a studiat din tóte punctele de vedere în *Rheinisch Museum* vol. XIV, p. 389—418.

Aci ne mărginim numaĭ a propune câte-va corecţiunĭ de forme, de metrică şi de sens la aceste inscripţiunĭ, corecţiunĭ ce s'aŭ studiat cu d. profesor Havet în conferinţele ţinute la *Şcóla des Hautes Études* din Paris :

C. I. L. I, 1438 :

CONRIGI · VIX · TANDEM · QVOD
CVRVOM · EST · FΛCTVM · REDE·

Ritschl dă următórea restituire, de care s'aŭ ţinut toţĭ interpreţiĭ până adĭ :

Cónrigi vix tandém, quod curvom est fáctum, (c)rede.

S'a presupus decĭ că c dispăruse de la începutul cuvêntuluĭ final, cu atât maĭ uşor, cu cât *crede* este maĭ cunoscut şi maĭ clar în acel loc. Dér absoluta ştergere a luĭ c dintre două vorbe de altmintrelea puţin alterate, ne pare cu totul nefireascä, ĭar astă hypotesă cam desperată. Maĭ bine admitem că REDE nu e de cât vechia şi vulgara ortografie a imperativ. REDDE (căcĭ duplicarea consónelor în limba latină datează numaĭ de la Enniu, şi particular pentru operile literare); apoĭ citind cele patru vorbe din urmă CVRVOM EST, FΛCTVM REDE şi presupunênd aicĭ o superficială ruginire a plăceĭ metalice, observăm că FΛCTVM şi RECTVM n'ar oferi maĭ nicĭ o diferenţă la scriere, dacă R ar fi fost mâncat pe jumĕtate cam ast-fel P, ér E representat, ca pe vechile inscripţiunĭ cu semnul următor Λ; decĭ, am avea RECTVM REDE corecţiune cu totul plausibilă, când cugetăm că finala alitera-

(1) Suetoniŭ, *Tiberiŭ* 14.

țiune, atât de plăcută urechilor romane, ne dă cel maĭ bun finit de vers. Sensul ne vine într'ajutor; căcĭ dacă admitem în loc de inexplicabilul CONRIGI lectura uniculuĭ comentator Gudius *CONRIGE*, și nu putem face alt-fel din causa enormeĭ dificultățĭ metrice, CONRĬGĪ nepulêndu-se scanda nicĭ după legile rhythmuluĭ popular nicĭ clasic, atuncĭ avem următorul sens :

CONRIGE : «îndreaptă» ; *VIXTANDEM* : «acum în fine» ;

(și după astă prescripțiune generală, vine amplificarea esplicativă) :

QVODCVRVOMEST

RECTVMREDDE

«cea-ce e strâmb, fă drept, îndreptéză», sentință întru tóte conformă cu caracterul unuĭ oracul.

Versul e spondaic : asta se reproduce des.

Nr. 1439:

CREDIS · QVOD · DEICVNT · NON

SVNT · ITA · NE · FORE · STVLTV

Ritschl dă : Crédis quod deicúnt : non s(cin) t(e) ita ré fore stultu(m)?

O reproducem numaĭ spre știință ; dar ni se pare cu mult maĭ natural a ne ține de text, și a punctua ast-fel : credis quod deicunt : non sunt : ita ne fore(s) stultu(s); *non sunt* se va vedea și maĭ jos :

1° NONSVM :

2° QVOD ROGAS NON EST

rĕspuns energic și categoric al oracululuĭ ; este dér de păstrat.

Cât despre s din stultus, póte că săpătorul l'a omis (pânĕ la Cicerone a oscillat pronunțarea), séŭ póte că s'a șters de rugina marginală a lameleĭ metalice ; asemenea și s din ne fores ; fŏres este iambic, ér asupra metriceĭ cuvintelor iambice vedĭ Havet de Saturnio versu p. 32 ; cap. de brevibus breviantibus.

Nr. 1440 :

DE · INCERTO · CERTA · NE · FIANT

SI · SAPIS · CAVEAS

Nr 1441 :

DE · VERO · FALSA · NE · FIANT

IVDICE · FALSO

«Ia séma, dacă aĭ minte, că dintr'un rĕŭ închipuit să nu-țĭ facĭ rele adevĕrate»

«Vedĭ ca din adevĕr să nu scoaţă minciunĭ un judecător mincinos.»

Aste două versurĭ alăturate după ordin, formă şi sens, s'a propus a se corecta ast-fel :

DE INCERTO CERTVM etc.

DE VERO FALSVM

Dar prea e nefiresc ca gravorul să fi reprodus aceeaşĭ eróre tocmaĭ în acelaşĭ loc ; decĭ maĭ bine să fie ast-fel lăsate, cu lungirea finaleĭ A (CERTÁ, FALSÁ) sub timpul forte, de care fapt sunt exemple multe chiar în versificaţiunea clasică :

CAVEAS — final E = I = J consónă CAVJAS

afară numaĭ dacă cumva trocheul final n'ar tolera înlocuirea cu anapest saŭ tribrach : (maĭ avem satiust maĭ jos).

Nr. 1442 :

EST · EQVOS · PERPVLCER · SED TV

VEHI · NON · POTES · ISTOC

Ritschl : Ést equos pérpulcér ; sed tú uehi nón potes ístoc

pentru uĕhī = uĕhĭ, vide Havet de Sat. vers. 32.

Asemenea tóte disilabele iambice pot scurta silaba finală, când formează $^1/_2$ parte a unuĭ piciŏr, precum : mănū=mănŭ, mŏnē=mŏnĕ, şi resturile asteĭ legĭ sunt clasicile : mŏdŏ, ĭbĭ, ŭbĭ, tĭbĭ

Nr. 1443.

ESTVIA · FERTILIVÓM · QVAVI

SEQVI · NON

Ritschl : ESTVIA · FERTILIOR · QVA V(ESTIGAS) · SEQVI

NON · (EST)

Comparativul *fertilior* saŭ *fertiliuor*, ca epitet la *via* nu este de loc nemerit; cea ce ni se pare maĭ natural este că după *via* să despărţim întâiŭ verbul *fert* = o cale care conduce ; şi dacă ne amintim că după *fert* adverbul direcţiuneĭ (avênd deja IL) nu póte fi de cât *illuc*, avem următorul resultat : *est via, fert illuc*, cu sens destul de neted; asemenea observănd atent ce vorbă ar putea fi puţin alterată saŭ negligent trecută de gravor, descoperim că *ILLVCCLIVOM* produce un şir de cuvinte cu litere mult repetate şi asemĕnate, ast-fel că, presupunênd că *gravorul* condus maĭ mult de vederea decât de priceperea celor ce copia, putea fi uluit de atâtea litere semene, nu este de mirat să fi făcut următórea omisiune în mijlocul reproduceriĭ :

IL(LV́CCL)IVOM de unde şi avem

FERTILIVOM —;

așa dér «fert illuc» saŭ maĭ bine «fert illuc cliuom» confirmă rĕspunsul favorabil dar scurt : *est via* «este drum» ; apoĭ adaugă maĭ mult ăncă : fert illuc cliuom, te duce acolo un loc inclinat, te duce ușor o prevălire ; sed qua vis sequi non (est), dar, pe unde vreĭ a merge (tu)—nu se poate—dar pe unde vreĭ a apuca, nu este (loc) ; qua vi — pentru qua vis, finalul *s* omis saŭ din negligență saŭ din causa ortografieĭ populare ; se omitea fiind-că nu se pronunța. (Pentru sĕquĭ să se vadă legea cuvintelor ĭambice. Havet. De S. V. 32).

Nr. 1444 :

FORMIDAT · OMNES · QVOD

METVIT · ID · SEQVI · SATIVST

Ritschl : Fórmidat omnés : quod metuit, íd sequi satiust.

Din compararea cu cele-lalte versurĭ, neîndoios că este exametru ; dar mĕtŭĭt este tribrach, cum deci înlocuesce un dactyl saŭ spondeŭ? Este probabil, pânĕ la o nouă verificare, că *u* cată să fie considerat ca consónă, adică MET-VIT; aceasta 'ĭ maĭ sigur pentru SATIUS, căci daca I n'ar fi socotit tot ca și în pariete, abiete (Virg.), atuncĭ s'ar ḑice că anapestul póte înlocui trocheul final, cea ce nu pare de loc probabil.

Nr. 1445 :

HOMINES · MVLTI · SVNT

CREDERE · NOLI

Ritschl : (Fállacés) sau (Mendaces) hominés multí sunt : crédere nóli. —N'avem hipotesă maĭ bună.

Nr. 1446 :

HOSTIS · INCERTVS · DE · CERTO · NISI · CAVEAS

Ritschl : hóstis incertús de cérto (fit), nisi caveas.

De și sensul și metrul nu reclamă nimic contra acesteĭ corecțiunĭ, ni se pare ânsă maĭ probabil că *fit* să fi dispărut la fine (unde se *róde* tăblița) de cât la mijloc ; și pentru ce ar lipsi tocmaĭ în corpul fraseĭ? Restituind decĭ *fit*, după *caveas*, am avea :

Hostis incertus de certo nisi caveas ... fit.

(*nisi* deși scris astfel, pronunțându-se tot ni) am avea: ni caue-as fit; (al 5-lea și 6-lea picior), deși caveas ar putea termina versul, CAVEAS=CAVIAS; dar nu 'ĭ probabil. «Cel nesigur (adică îndoios, care stă la îndoială). ți se face inimic, dacă nu te ferescĭ de inimicul sigur». DE CERTO NI CAVEAS merg împreună. «Cel nedeclarat (ăncă) ți se face inimic, dacă nu te ferescĭ de cel declarat.»

Nr. 1447 :

IV́BEO · ÉT · IS · EI · SÍ · FECERIT ·

GAVDÉBIT · SEMPER ·

Ritschl : Iúbeo (u)t i(ús) sei : sí f(ax)it, gaudébit sémper.

Să examinăm ênşi-ne inscripţiunea : maĭ ântâiŭ pare că EI este o eróre provenită din confusiunea multor litere de acelaşĭ fel; copistul o fi scris ET IS, şi pe urmă a început érăşĭ ET neterminându'l; saŭ că, avênd a scrie SI cu vechia'ĭ ortografie, a pus EI ca continuare la S din IS, şi apoĭ vĕḑênd că nu 'ĭ aşa, a refăcut érăşi SI după auḑ, lăsând încolo ortografia; (erorĭ d'acestea aflăm cu miile). In fine, orĭ cum ar fi, dacă suprimăm supărătorul EI, avem următorul vers destul de neted ·

jûbeo et | ís si | féce | rit gau | débit | sémper.

Dar cum iŭbĕŏ să încépă versul? aicĭ observăm că, în latinesce, pe unde silaba iniţială a pĭerdut o consună, ea s'a şi scurtat; spre exemplu : *a*b moveo=ă-moveo, d*ŭ*smus=dŭmus c*ă*smena=cămena; prin urmare ius — habeo — iŭsbeo=iŭbeo, şi cum acest rhythm este popular, nu se póte óre presupune urme d'astă vechie cantitate şi de rhythmul Saturnian? Probabil; şi tot astă considerare permite înlocuirea dactyluluĭ riguros de la al. 5-lea picior cu spondeul : gaudêbit semper, formulă consacrată divinelor predicţiunĭ (Tit. Liv. Marcius vates).

Nr. 1448 :

LÁETUS · LVBENS · PETITÓ · QVOD

DABITVR · GAVDÉBIS · SEMPER.

Ritschl : Láetus lubéns petitó; | (d)abitur; gaudĕbis semper.

Astă copie, din origine, pare a fi corruptă. QVOD este şi pentru vers şi pentru sens de prisos. Dér se vede că gravorul l'a intercalat, saŭ fiind-că n'a înţeles senenţiala formulă cu construcţiunea'ĭ concisă, saŭ că n'a urmat vechia ortografie a *imperativuluĭ viitor* în **d** : petitod, şi 'şĭ-o fi închipuit că s'a scris acolo petito quod : în orĭ-ce cas, stergênd superfluul quod, avem :

laetus lubens petito; dabitur; gaudebis semper (cu finala consacrată).

Nr. 1449 :

NONSVM · MENDACIS · QVAS · DIXTI

CONSVLIS · STVLTE.

Ritschl : 1º} Nón sum mendacis, qua(e) dix(e)i) : Cónsulis stúlte
Stollius : 2º} Non sum(us) méndacís, quas díxti : cónsulis stúlte.

In loc de aste modificărĭ de text, nu propunem decât simpla îndreptare de punctuaţiune :

NONSVM · MENDACIS · QVAS · DIXTI

CONSVLIS · STVLTE

Non sum : nu sunt, nu mĕ aflu, nu esist; precum şi maĭ sus, vedem adesea : *non est*,.. (Quod rogas) etc.

Aşa dar : «Nu sunt (eŭ obiectul dorit, căutat); nu'i nimic, (şi) sorţurile declarate de mincinóse, le consulţĭ nebunesce; (şi) nebun eştĭ de consulţĭ nişte sorţurĭ ce aĭ declarat de mincinóse.»

Nr. 1450 :

NVNC · ME · ROGITAS · NVNC·

CONSVLIS · TEMPVS · ABIT · IAM

Ritschl : Nunc(ine) me rogitas, nunc consulis? tempus abit iam. Abit pentru abiit, ĭt înainte de Imperiŭ; exemple chiar în clasicĭ.

Dar corecţiunea *nuncine* nu prea este satisfăcĕtóre, nefiind nicĭ măcar simetrică cu al doilea *nunc.*

Póte maĭ bine ar fi de presupus un monosilab (TV spre.exemplu) la începutul versuluĭ. Tu nunc me rogitas, nunc consulis? etc.

Nr. 1451 :

PER MVLTIS · PROSVM · VBEI

PROFVI · GRATIA · NEMO.

Ritschl : Pérmultís prosúm : ubeí prófui, gratia némo.

Nu se prea înţelege bine fără câteva îndreptărĭ : maĭ ântâiŭ avem de justificat câteva licenţe metrice, precum : prosúm : ubi, hiatus frequent, sub timpul forte, chiar în Virgil. Dar prōfŭī, cum să facă un dactyl ? nu se póte decât separându'l în ambele'ĭ cuvinte constitutive, pro + fui; atuncĭ *fui* remâne supus legilor cunoscute ale ĭambelor. Asemenea : scio (Plaut) nescio (Havet. l. c).

Ce sens ânsă se póte da cuvintelor finale *gratia nemo*? Neputênd admite pĭerderea luĭ **m** fără nicĭ un rost, preferim a crede că *gratia nemo* s'a scris séŭ citit în urmă pentru gratust nemo, facênd astfel un vers spondaic, ca cele de maĭ sus.

Nr. 1452 :

POSTQVAM · CECIDERVNT · SEI · SVM

CONSVLIS · TVN · ME

Ritschl : póstquam céciderúnt s(pe)s[ó]m(nes), cónsulis tún me.

Mommsen : póstquam cécĭderúnt, sei súnt mala, consulis tún me.

Prima corecţiune cam violentă, secunda maĭ seducătóre, dér nu prea rigurósă — adaugă *mala* care cu *ceciderunt* nu se légă bine. Maĭ de preferat este ca să facem din *sortes* subiectul subînţeles al perfect. ceciderunt, şi apoĭ, presupunênd o iritare a oraculuĭ exprimată într'o antithesă de vorbe,

să căutăm vr'un cuvênt analog cu cele de maï de sus, după verbul *sum*, precum *rogas* saŭ *rogatis*, care s'ar fi ros de rugina saŭ frecarea de pe marginï; astfel obţinem următorul vers :

Postquam ceciderunt, sei sum *rogas*, consulis tun me?

«După ce'ţï căḑură, saŭ maï bine, 'ţï reuşiră sorţurile, maï mĕ întrebï tu dacă eŭ sunt, (exist într'adevĕr,) tu, mĕ maï consulţï?»

Cât despre indicativul *rogas* după *sei*, se află exemple : Hor. *Sat.* I. 7.39: Inspice si possum.— Ter. Eun. III. 4.7. Heaut I. 1. 178.

Nr. 1453 :

QVOD · FVGIS · QVOD · IACTAS · TIBEI

QVOD · DATVR · SPERNERE · NOLEI

Ritschl : quód fugis, quód iactas, tibei quó(m) datur, spérnere, nólei.
Mommsen : Quór fugis, quór iactàs; tibei quod datur? spérnere nolei.
Sensul este : să nu despreţueştï bunurile date de fortună.

Nr. 1454 :

QVR · PETIS · POSTEMPVS · CONSILI

QVODROGAS · NON · EST ⟨ VM

Ritschl : Qvŕ petis pós tempús consílium? Quód rogas nón est.

Versul ca mĕsură şi sens nu oferă nimic particular. Pĕtis intră 'n categoria cuv ntelor iambice. Consilium, probabil lungea pe SI înaintea îndoitelor consune LI. CONSILIUM. «Ce'mï viï a cere peste timp sfat? Ce vreï, (cauţï) nu este.»

M. B. Calloianu.

NOTE

ASUPRA

MONUMENTELOR, RUINELOR ȘI LOCURILOR INSEMNATE ISTORICE

DIN

JUDEȚUL MEHEDINȚĬ.

1º MĂNĂSTIREA VODIȚA ȘI LEGENDA LUĬ NICODIM.

Pe cât s'a putut afla pânĕ acum, se găsesc în judeţul Meedinţiŭ ruine de bisericĭ și mănăstirĭ la locurile acestea, anume :

1. La Severin, ruinele descoperite de câțĭ-va anĭ a patru bisericĭ, între care și unde a fost vechĭa episcopie a Severinuluĭ.

2. La Vêrciorova pe valea Vodițeĭ, ale uneĭ mănăstirĭ.

3. La Gura-Motruluĭ unde se ḍice a fi fost maĭ întâiŭ mănăstirea Motruluĭ.

4. In hotarul Bistrița, fără altă tradiție de cât bănuĭala a fi fost o mănăstire.

5. In hotarul Ilovĕțul, la muntele Nevĕțul, unde se ḍice a fi fost un schit al mănăstireĭ Tismana.

Intre tóte acestea aŭ însemnătate istorică maĭ cu sémă cele de pe valea Vodița de lângă Vêrciorova. Aci a fost cea d'întâiŭ mănăstire de călugărĭ în România-mică, numită mănăstirea Vodița cu hramul sântuluĭ Antoniŭ, întemeitorul de aci al tagmeĭ monahicescĭ, zidită pe la anul 1365 de către Vladislav Basarab, după stăruințele sântuluĭ Nicodim.

Acéstă mănăstire a fost una din cele maĭ avute din România. Ea a fost părăsită de călugărĭ, carĭ aŭ trecut la mănăstirea Tismana și la schitul Topolnița, în timpul când s'aŭ stabilit Turciĭ în ostrovul Ada-Kalle, care este în apropiere ca douĕ chilometre.

După cum se vede din hrisóve (1) ea a avut maĭ multe moșiĭ chiar și în Sêrbia. Moșiile sale din România aŭ trecut în posesiunea mănăstireĭ Tismana, cele din Sêrbia nu se scie dacă s'aŭ maĭ căutat de către mănăstirea Tismana,

(1) *Archiva istorică a Românieĭ* t. I. 1, 17, 19.

afară de vadul pescarilor de la satul Şipul, în partea sêrbéscă, care până de curênd s'a arendat pe socotéla mănăstireĭ Tismana.

De istoria fundăriĭ acesteĭ mănăstirĭ, a schituluĭ Topolniţa, a fostuluĭ schit la Ilovĕţu, a mănăstireĭ Tismana şi Gura-Motruluĭ, este legată legenda sântuluĭ Nicodim, pe care o găsim în gura poporuluĭ din partea loculuĭ.

Iată acéstă legendă :

Pe timpul de demult, când era puţinĭ călugărĭ pe pământ, era în ţéra sêrbéscă în munţiĭ din dreptul Vêrcioroveĭ un om sfânt, care se trăgea de ném de român din ţéra luĭ Basarabă. El era acolo maĭ mare peste maĭ multe mănăstirĭ, şi se numea Nicodim.

Intr'o ḑi de mare sĕrbătóre, dupĕ prânz, sfântul adormind cu cartea de rugăciunĭ în mână, a visat că ĭ-se înfăţişéză sfântul Antoniŭ, şi 'ĭ ḑice să tréćă în Ţéra-românéscă, să găséscă locul numit «*Pişĕtorile*», care este între munţĭ, să zidéscă acolo o mănăstire care să nu aïbă pereche de mare şi de frumósă. El atuncĭ n'a perdut timp, şi s'a dus la satul Tăchia, care este în marginea Dunăriĭ în faţa Orşoveĭ, şi făcêndu-şĭ de treĭ orĭ cruce, a aruncat epingéoa saŭ rasa călugăréscă întinsă pe Dunăre, şi în loc de luntre, s'a pus pe dênsa, şi aşa a trecut Dunărea la Vêrciorova în Ţéra-românéscă.

A căutat în drépta, a căutat în stânga, şi părêndu-i-se că a găsit locul visat, s'a apucat, şi în patru-ḑecĭ de ḑile a fost terminată şi sfinţită mănăstirea Vodiţa, şi 'ĭ-a pus hramul sfântuluĭ Antoniŭ; şi în alte patru-ḑecĭ de ḑile a sădit patru pogóne de vie la locul numit Sfânta, în munte d'asupra mănăstireĭ, şi aşa a făcut sfântul olane, să vină vinul pe ele să se verse în vasele din pivniţa mănăstireĭ.

După patru-ḑecĭ de ḑile éraşĭ a visat sfântul că a greşit locul, şi să-lŭ caute tot maĭ în crăpăturile munţilor.

D'aci a plecat sfântul plin de obidă, şi s'a dus la locul unde este mănăstirea Topolniţa, şi creḑênd că a găsit ce căuta, s'a apucat a face şi aci mănăstire; şi éraşĭ a visat că tot nu este locul căutat; s'a dus apoĭ în munţĭ maĭ departe spre satul Ilovĕţul, şi tot aşa;—apoĭ desnădăjduit a plecat tot umblând şi tot întrebând de locul numit «*Pişĕtorile*», şi nimenĭ nu scia să-ĭ spună. O dată a înoptat în satul ce se numeşte şi astăḑĭ Tismana. Acolo trăgând în gasdă la un creştin de om, nóptea s'a deşteptat în plânsetele unuĭ copil al gasdeĭ, pe care 'l bătea tatăl sĕŭ, căcĭ perduse porciĭ prin munţĭ. Copilul spunea plângând, că 'ĭ-a perdut pe la *Pişĕtorĭ*.

Sfântul auḑind acest cuvênt, s'a umplut de bucurie că a găsit ce căuta, a rugat pe gasdă să erte copilul, că dacă i-va arăta locul unde sunt Pişĕtorile, el iĭ va găsi porciĭ, căcĭ are darul Duhuluĭ sfânt cu dênsul. A doŭa-ḑi, când răsărea sórele, eraŭ găsiţĭ şi porciĭ, şi locul căutat. Atuncĭ n'a maĭ sciut sfântul de bucurie, şi dând mulţumită luĭ Dumneḑeŭ, s'a aşeḑat cu locuinţa într'o peşteră de unde se aruncă apele ca la 10 stânjenĭ, şi care se numesc *Pişĕtorile*. Acolo sfântul a postit şi s'a rugat patru-ḑecĭ de ḑile şi patru-ḑecĭ de nopţĭ, până ce a trimis Dumneḑeŭ îngerul sĕŭ la Vodă Basarabă, şi l-a în-

demnat, de cu tot ajutorul a venit la facerea mănăstireĭ Tismana; apoĭ singur sfântul a sădit via şi pomiĭ d'aprópe de mănăstire, unde se face vinul şi pómele, de care numaĭ la mese împĕrătescĭ se găsesc. Apoĭ tot nu s'a mulţumit sfântul, şi a maĭ zidit şi altă mănăstire, şi a sădit şi vie la Motru tot aşa de vestită, care s'a numit Gura-Motruluĭ.

Notă. In vecinătate, unde se găsesc ruinele vecheĭ mănăstirĭ, se află o vie, care şi astădĭ se numeşte «Via luĭ Nicodim».

2°. CRUCEA LUĬ SÂNT-PETRU ŞI BABELE.

Puţin maĭ sus de insula Banuluĭ, aprópe de cataracte, în marginea Dunăreĭ, se înalţă un spic de stâncă din muntele d'aci, pe care privindu-l cine-va din depărtare, i-se pare că vede douĕ chipurĭ de om ca nisce statuĭ de pétră înfipte în stâncă; unul este maĭ mic, altul maĭ mare. Numaĭ privit d'aprópe se póte cine-va convinge că acésta nu este o producţie de mână omenéscă, ci un joc al întâmplăreĭ, al natureĭ.

Acéstă stîncă se numesce *Babele* şi *Baba-Dochia*.

In apropiere se află un alt spic de munte, unde se deschide o mică câmpie; aci se află o cruce de pétră înaltă d'aprópe doĭ metri, care se numesce: *Crucea luĭ sânt-Petru.* In pregiurul aceleĭ crucĭ pămêntul este fórte mult prăbuşit de săpăturĭ şi gropĭ făcute după timpurĭ de ómenĭ d'aceia carĭ viséză desgropare de comorĭ de banĭ. A fost un timp când chiar guvernul a autorisat aşa săpăturĭ acolo, cu scopul de a găsi banĭ; se înţelege că la acele săpăturĭ n'a fost alţĭ ómenĭ de cât d'aceia care nu caută de cât banĭ. Nicĭ atâta nu sciaŭ aceĭ ómenĭ că sfinţiĭ nicĭ o dată n'aŭ îngropat banĭ, saŭ eĭ póte cred în fabula celor treĭ şeĭcĭ pline cu galbenĭ, povestită în partea loculuĭ.

Iată tradiţia saŭ legenda despre *Crucea luĭ sânt-Petru* găsită în gura poporuluĭ din prejur:

In timpiĭ de demult trăia în partea loculuĭ un pusnic numit Pĕtru, care avea darul tămăduireĭ, şi mult bine făcea la multă lume, şi chiar după mórte lumea 'l credea sfânt, pentru că şi atuncĭ cine credea în el, de multe bóle se tămăduia. El a murit şi s'a îngropat în locul unde astădĭ este crucea, în muntele Babele. După cât-va timp fiind dusă vestea despre minunile ce făcea sfîntul, locuitoriĭ de la satul Şipul, care se află în faţă cu Sêrbia, aŭ furat nóptea corpul sfântuluĭ, şi 'l-aŭ vêndut la nisce ţărigrădenĭ (negreşit creştinĭ grecĭ saŭ bulgarĭ), tocmindu-se pe treĭ şeicĭ pline cu galbenĭ. Corpul sfîntuluĭ pe dată a fost pornit la Ţarigrad, şi d'aci la locul unde cresce tămâia pe lemne, şi mărgelele pe păr. Când furiĭ şi vîndĕtoriĭ sfântuluĭ aŭ prins de veste că sunt înşelaţĭ amar, căcĭ în loc de galbenĭ aŭ găsit în şeicĭ petre şi cărbunĭ de teiŭ, toţĭ locuitoriĭ aceluĭ satŭ a moştenit ca pedépsă pentru acésta, bóla numită acolo: «Sfrenţia»; şi eĭ, ca să maĭ îmblânzéscă mânia sfântuluĭ, aŭ ridicat la locul unde era îngropat, crucea numită a luĭ *Sănt-Pĕtru.*

O tradiţiă despre Babe, care singură se găsesce în partea loculuĭ, este legată de tradiţia sfântuluĭ Petru.

Iată-o :

Pe când sfântul Petru se afla tare bolnav, a trimis pe nisce babe după burueni de lécurĭ în țéra sêrbéscă, care aŭ întârḑiat fórte mult venirea lor, şi pe când sfântul era aprópe a'şĭ da sfârşitulŭ, vĕḑênd că ele nu maĭ vin, a trimis în două rândurĭ în calea lor să privighieze din sprêncéna munților dacă se vĕd venind, şi 'ĭ-s'a spus că nu se vĕd; iar a treia óră, pe când sfântul îşĭ dete ultima resuflare, 'ĭ-s'a spus că babele se vĕd odihnind pe pétră în apropiere. Atuncĭ sfântul Petru le-a blestemat ḑicênd : «Steiŭ de pétră să se facă», şi aşa aŭ rĕmas pânĕ astă-ḑĭ.

3°. CETATEA HORÉVA.

Maĭ jos de Vĕrciorova, ca la 3 chilometri, unde încep cataractele Dunăriĭ, în partea dréptă a văiĭ Slătiniculuĭ-mare, se înalță un munte aprópe în formă piramidală, în spicul căruĭ se află un platoŭ ca pânĕ la 2000 stânjenĭ pătrațĭ. Acel loc este brăsdat în maĭ multe sensurĭ de şanțurĭ, în care se vĕd urme de zidăriĭ de pétră, şi unde se vede a fi fost un castel. Acéstă localitate se numesce de locuitoriĭ din prejur «Cetatea Horéva». Uniĭ din bătrânĭ o numesc *cetatea luĭ Chorbat;* alțiĭ, a luĭ Ion Corvin. Din causă că posiția loculuĭ este fórte anevoĭósă de străbătut, acéstă localitate este fórte puțin cunoscută chiar în vecinătate.

In apropiere, maĭ sus pe valea Slătiniculuĭ, în partea stângă, se deschide o padină care are un spațiŭ întins şi cu o posiție fórte bună pentru aşeḑarea unuĭ lagăr; acésta se numesce «Taberile», care este sinonim cu «Lagările».

Muntele acela unde sunt ruinele de castel dominéză tótă valea Dunăriĭ în sus şi în jos, în depărtare maĭ mult ca 10 chilometri, şi tótă valea Slătiniculuĭ de care este vorba aci.

Localitatea numită Taberile se ḑice că servea de lagăre armatelor în timpiĭ pe când acel castel era în flórea luĭ.

Urmele de zidăriĭ carĭ se maĭ vĕd, şi înțelesul ce-se póte lua din câte se vorbesc în partea loculuĭ despre acésta, ne face să credem că acel castel saŭ cetate este de pe timpul luĭ Corvin, pe când a zidit cetatea din ostrovul *Ada-Kale.*

4°. CETATEA PAHARNICULUĬ.

In hotarul comuneĭ Podenĭ din plaiul Cloşanĭ, în munte despre Austro-Ungaria, se află o localitate numită în partea loculuĭ «Cetatea Paharniculuĭ». Acésta coprinde un spațiŭ ca de un pogon, încongiurat cu şanțurĭ adâncĭ; şi pe unele locurĭ are şi semne de zid în pământ. Forma sa este aprópe ca o elipsă. Nu are alte semne ca să fie avut alte zidirĭ ca încăperĭ de locuit saŭ de apărare, nicĭ într'acele şanțurĭ, nicĭ în vecinătate.—Nu s'a găsit nicĭ o inscripție,

nicĭ altceva scris despre acésta, decât o tradiţie din bătrênĭ, că acel numit Paharnicul a fost fiul natural al unuĭ Basarab-Vodă; că, după mamă-sea se trage de ném din satul Podenĭ, că a fost un mare vitéz, şi că el a făcut acea cetate, unde se închidea la vremurĭ grele de bătăĭ, stând la apărare; că el a fost maĭ mult timp gróza vrăjmaşilor ţĕreĭ, şi că a ajuns pânĕ s'a făcut şi Domn în ţéră.

Tot aci în apropiere se află o fôntână cu apă de bĕut, numită şi acésta «fântâna Paharniculuĭ», şi care se vede că comunica cu cetatea printr'un şanţ. Tradiţia ce o găsim în gura poporuluĭ în partea loculuĭ, şi cele ce ne spune chronica luĭ Şincaiŭ (1) şi Magasinul istoric pentru Dacia (2), ne face să credem, că acea cetate este' făcută de Paharnicul Lupu Meedinţénu. cel cu revolutia de la 1617 contra veneticilor grecĭ.

Despre acest Lupu maĭ este de observat că mănăstirea Topolniţa, care se află în partea loculuĭ pe apa Topolniţa între munţĭ, este zidită de doĭ fraţĭ : Lupu Buliga şi Lupu Curia saŭ Curilă. Se ḑice că aceştia aŭ fost fiĭ sĕĭ; că eĭ aŭ ridicat acest monument în memoria părinteluĭ lor, pentru aceea şi are hramul «Tăerea capuluĭ sf. Ion Botezătorul» spre a aminti despre tragica mórte a părinteluĭ lor. Din vechime este obiceiŭ ca în ḑiua de 29 August, când este hramul acesteĭ mănăstirĭ, se adună mulţime de lume din satele vecine la petrecere. Acéstă adunare uniĭ o numesc goire, alţiĭ rugă. Este o credinţă în popor că orĭ-cine ar fi prins de frigurĭ, de ar posti în ḑiua aceea, şi ar merge la mănăstire, este însănătoşit îndată, şi pentru tot d'auna scăpat de a'l maĭ cuprinde acea bólă.

Tot aci în vecinătate se află şi satul Prejna, reşedinţa de predilecţiune a luĭ Tudor Vladimirescu, unde Mateĭ Basarabă aŭ făcut prima staţiune dupĕ întórcerea sea din Ardeal, adăstând pânĕ a se asigura de reeşită şi pânĕ a se pregăti, netezându-şĭ drumul la tron (3).

5⁰. RUINELE DE LA BATOŢI.

Ca la douĕ chilometre maĭ jos de comuna Batoţiĭ, în malul Dunăriĭ, se află un loc înălţat, pe care este pus un pichet de graniţă numit «Cetăţuia». In partea despre apus are un şanţ fórte adânc şi larg ca la cincĭ stj. numit «Hunia», care cobóră la Dunăre. Aci se găsesc tot d'auna fel de fel de cărămiḑĭ şi cĭoburĭ de vase : de multe orĭ s'aŭ găsit şi monede romane.

Tot în hotarul Batoţilor, la locul numit «Securicea», puţin maĭ departe de Dunăre, se găsesc, din când în când, în pămênt, semne de zidăriĭ romane. In apropiere se află insula «Corbova», unde asemenea se găsesc în pămênt urme de zidăriĭ şi fel de fel de cĭoburĭ de vase vechĭ şi cărămiḑĭ; ĭară în marginea Dunăriĭ, la locul saŭ mahalaoa numită Atârnaţiĭ se află urme de zidăriĭ, unde

(1) Tom. III pag. 5—8.
(2) Tom. I, pag. 115—121; tom. IV pag. 307—309.
(3) Şincai tom. III. pag. 24,

se numeşte «*Cetăţuia*», şi în faţa Sêrbieĭ se află satul numit «Corbova» locuit de Românĭ. Şi aci se găsesc semne de ruine romane. Aceste din nrmă sunt descrise în cartea conteluĭ de Marsigli, sub numele de **Corvingrad**, şi representate prin figura XXXIII.

Atât locul din Romània cât şi cel din Serbia nu aŭ altă tradiţie, de cât vorba obicĭnuită de cetate romană.

6°. RUINELE DE LA ISVORU-FRUMOS.

In hotarul numit «Isvorul-frumos», în marginea Dunăriĭ, se găsesc în pămênt semne de zidăriĭ romane. Acest loc nu are altă tradiţie decât că acolo a fost în vechime o mare schelă.

Vis-a-vis în Serbia se află târguleţul numit Bârza-Palanca unde se găsesc ruine romane maĭ pronunciate. Acéstă din urmă localitate este studiată de contele de Marsigli şi descrisă în cartea sea, representându-ĭ şi planul sub numele de «Pălăncuţa». Drumul roman se vede că de la Isvoru-frumos apuca prin hotarul comuneĭ Burila peste Devesăl la Batoţĭ, apoĭ peste hotarul comuneĭ Rogova, peste locul numit «Cetatea Latinilor» din hotarul Oreviţeĭ, unde se găsesc urme că a fost o staţiune romană, şi d'aci aprópe de locul numit «Jidoviĭ», tot cu semne de lucrărĭ antice, preste hotarul Ravuluĭ saŭ Pădinamică, Slaşoma, Bălăciţa, Cleanovu, pe Valea Dăsnăţuiuluĭ, trecênd în judeţul Doljiu, către locul numit pe chartă «Frateria»(1), unde actualmente se află comuna numită Trapezîţa, în a căriĭ vecinătate este un loc numit : «Mesele» şi unde se cunosc nisce ridicăturĭ de pămênt în formă de mese.

Tot în acéstă direcţie, începênd maĭ cu séմă de pe la comuna Rogova, se află, din distanţă în distanţă, un şanţ, pe unele locurĭ maĭ larg, pe altele maĭ strâmt, pe altele maĭ adânc, pe altele maĭ afară şi pe altele ne maĭ cunoscêndu-se de loc. Paralel cu acest şanţ pe unele locurĭ în apropiere sunt semne de o şosea împetrită după obiceĭul Romanilor.

In partea loculuĭ se spune, că pe acolo era un drum roman pe care mergeaŭ armatele ascunse spre a nu fi zărite. Acéstă părere se baséză pe aceea, că şanţul acesta este maĭ pronunciat la locurile şese. Pe unele locurĭ se numesce : «Trojanul», iar pe altele : «Brasda luĭ Novac» (2).

Fiind-că vorbirăm despre drumurĭ vechĭ, cată să nu dăm uităriĭ cele ce am maĭ putut afla.

Drumul, care începea de la Isvoru-frumos şi trecea spre Batoţĭ pânĕ aprópe de comuna Devesălu, avea pe marginea sea, din distanţă în distanţă. câte o măgură înălţată de pămênt. Una din aceste măgurĭ se numesce : **Ruja**, saŭ **Măgura luĭ Rujan**. De pe aceste locurĭ se ḑice că se despărţĭa în vechime un

(1) A se vedea Magasinul istoric, tomul al II-lea, pag. 102—103, şi charta de care este vorba.

(2) A se vedea Magasinul istoric, tomul al II-lea, pag. 102—103, şi charta de care este vorba.

drum care lua direcţia spre satul Bucura şi Vânju-mare, pe unde este şi acum drumul numit : **Drumul luĭ Rujan**, care trece peste comuna Corlăţălu prin pólele câmpuluĭ, în care direcţie se şi găsesc urme de staţiunĭ romane, cum : la comuna Braniştea şi Izămşa, cărămiḑĭ şi cĭoburĭ de vase în pămênt.

Alte urme de drumurĭ vechĭ romane însemnate, orĭ cât am cercetat, nu am aflat în Meedinţĭ.

7⁰. RUINELE DE LA GRĂDEŢ ŞI VALEA BALOTEŞTILOR.

Pe valea Topolniţeĭ, între mănăstirea cu acest nume şi comuna Baloteştĭ, în marginea drumuluĭ ce sue muntele Grădeţul, cam în pólele luĭ, la o înălţime de la nivelul văeĭ până la 100 metri, se află urmele uneĭ fortificaţiĭ zidită cu pétră, al căriĭ plan se cunósce a fi fost aprópe ca o elipsă. In unele părţĭ zidul stă în fiinţă, pe unele locurĭ chiar acum are o înălţime maĭ mult de doĭ stênjenĭ; spaţiul ce coprinde, şi poziţia loculuĭ din prejur, nu spun altceva decât că acéstă fortăréţă n'a servit decât numaĭ în timpurĭ de resbele, saŭ póte chĭar şi în timpĭ de pace, însă numaĭ ca punct militar de pază.

Vechimea sea nu s'a putut precisa până acum, nefiind cercetată, de ómenĭ specialĭ. Regretatul C. Boliac, care a visitat acest loc în anul 1869, spune în descrierea ce face, publicată în *Monitorul Official* No. 223 din acel an, că nu a avut îndestul timp să facă acele cercetărĭ, dar că dă cu socotéla a fi fost acolo o cetate romană de mare importanţă, şi tot-d'odată că a aflat de la locuitoriĭ din prejur că se numesce «Zidina Dachilor».

Lăsând la o parte, şi pentru alţiĭ maĭ competinţĭ a vorbi despre aceste două nume Cetate romană» şi «Zidina Dachilor», arătăm ce am putut afla şi noĭ după cercetările ce am făcut, despre aceste ruine :

Muntele saŭ délul de care ţine ramura pe care se află aceste ruine, are numele sĕŭ românesc «Godeanul», ér unde sunt ruinele se numesce «Grădeţul».

«Cetăţuia séŭ Zidina», de nimenĭ însă nu am auḑit numind'o «Zidina Dachilor ; alţiĭ, maĭ ales locuitoriĭ din partea munteluĭ, o numesc «Cetatea luĭ Mateĭaş». Altă tradiţie nu are acest loc decât că, după o luptă ce aŭ avut după vreme aci Româniĭ în unire cu Unguriĭ contra Tătarilor, aceştĭ din urmă fiind biruitorĭ, a dărâmat acea fortăréţă, şi aŭ rĕmas stăpânĭ pe acele locurĭ pentru cât-va timp.

Se maĭ povestesce ca legendă, despre cavaleria ungurésca, că dênsa, ca să pótă scăpa de góna inamiculuĭ, avusese grija d'a'şĭ potcovi caiĭ de a îndărătelea, şi aşa a scăpat.

Tot pe valea Topolniţeĭ, maĭ jos ca două chilometre, între satul Baloteştiĭ şi Schinteesciĭ, se găsesc în pămênt sume de urme de zidăriĭ vechĭ şi maĭ multe morminte de amandouă marginile Topolniţeĭ. — Acéstă localitate se numesce de locuitoriĭ din partea loculuĭ Martalogiĭ .

Altă tradiţie nu este de cât că după timpurĭ aŭ fost un têrg şi o mănăstire saŭ biserică veche, că, mormintele ce se găsesc sunt morminte şi ungurescĭ; sunt bătrânĭ carĭ povestesc, că aci în apropiere în pólele munteluĭ a trăit óre-când un schimnic, într'o colibă făcută de pétră în munte, şi a trăit acolo peste 20 anĭ, şi apoĭ a dispărut fără veste, spărgându'şĭ singur coliba în care locuise.

Aceste locurĭ visitându-se la anul 1869 de rĕp. C. Boliac, cum se ḍise maĭ sus, s'a descoperit şi urmele unuĭ templu roman, după unele vase de pământ găsite acolo şi după urmele unor zidăriĭ de felul celor romane.

Tot în acéstă localitate spre răsărit în apropierea satuluĭ Schinteescĭ se află o sumă de morminte romane; uniĭ le numesc mormintele uriaşilor, alţiĭ le numesc ale jidovilor, saŭ morminte jidovescĭ. — Notăm aci că maĭ cu sémă în partea loculuĭ sub numirea de jidovescĭ, se înţelege tot-d'a-una lucrurile uriaşe.

8°. RUINELE DE LA CĂTUN.

Intre comunele numite Cătunul-de-Sus şi Cătunul-de-Jos, din plasa Motruluĭ-de-Sus, lêngă rîul Motru se vĕd ruinele unor zidăriĭ scóse în faţa pămêntuluĭ. Felul construcţiuniĭ şi mărimea cărămiḍilor găsite în zid şi la săpăturile făcute în vecinătatea lor, fac o probă suficientă că sunt din timpul Romanilor. Alţiĭ spun a fi fost maĭ pe urmă un têrg unguresc. Se vede că venind Unguriĭ şi găsind încă în stare bună unele staţiunĭ şi cetăţĭ romane, le-aŭ ocupat, şi aşa tradiţia s'a schimbat pentru uniĭ, uĭtându-se cea despre Romanĭ.

Vedem că maĭ ales în partea despre munte, urmele de localităţĭ cu ruine, morminte vechĭ şi altele, se numesc, unele ungureşcĭ, altele tătăreşcĭ.

9°. INSULA «BANUL» NUMITĂ ŞI INSULA «GOLUL».

Aprópe două chilometre maĭ jos de cataractele Dunăriĭ, la Gura Văiĭ Jidoştiţeĭ, aprópe de locul numit «Crucea luĭ Sânt-Petru» şi de stânca din munte numită «Babele» saŭ «Baba Dochia,» se află în Dunăre o insulă plină de ruine romane. Acéstă insulă, pânĕ pe la 1834, a fost locuită de vr'o două-ḍecĭ de familiĭ. De atuncĭ însă, adecă de la punerea în aplicare a regulamentuluĭ organic, cea maĭ mare parte din locuitoriĭ eĭ aŭ emigrat în Sêrbia, ér parte aŭ trecut în România. Acum ea se cultivă de către locuitoriĭ de la Gura-Văiĭ, carĭ plătesc statuluĭ arenda cuvenită.

Iată cum descrie acéstă insulă Contele de Marsigli în cartea sea de **Studiĭ asupra Dunăriĭ** făcute din punctul de vedere strategic, pe la anul 1689. şi pe care o represintă în gravura XXIX.

«Nu departe, maĭ sus de podul luĭ Trajan, aprópe de cataractele Dunăriĭ,

între alte insule maĭ micĭ, se află una, și cea maĭ mare, numită «Insula Banuluĭ», care se póte numi celebră prin lucrările de artă, retranșamentele, cum și ruinele de care este plină peste tot. Ridicăturĭ de pămênt fórte înalte, șanțurĭ adêncĭ, care comunică între dênsele. taie și încing partea superióră și cea maĭ largă a acesteĭ insule, în cât par a fi aci patru cartiere, care, luate împreună, aŭ un jur de 30 stj. lungime și tot atâta lărgime. In partea de Nord se află cincĭ unghiurĭ, care sunt apărate de cincĭ felurĭ de redute. In partea opusă, la Sud, peste tot terenul coprins între șanțurĭ, este un îndoit retranșament, care corespunde cu centrul și are 36 stj. lărgime. Către marginea insuleĭ, spre Sud, se află un retranșament fórte ridicat în giurul unuĭ turn cu multe resturĭ de zidăriĭ».

In partea dréptă a Dunăriĭ, în Sêrbia, la satul Șipul vis-a-vis de acéstă insulă, se găsesc asemenea sumă de ruine romane, pe care acest autor le crede a fi din fortificațiile ce eraŭ în legătură cu cele din acéstă insulă, și care formaŭ pe timpurile Romanilor, o parte din ceea ce se numĭa aci «Porțile de fer». Adăogă acest autor cu descrierea ce face ruinelor din Sêrbia că, fiind-că aci Dunărea se închidea cu lanțurĭ de fer, de aceea s'a numit «Porțile de fer.» Urme de zidăriĭ romane de așa întărirĭ se găsesc și în partea stângă a Dunăriĭ, în România la Gura-Văiĭ, drept acea insulă.

10°. CÂMPUL DIN SUS DE SEVERIN ȘI BĂTĂLIA DE LA SCHELA CLADOVEĬ.

Aci, în aniĭ din urmă, între alte semne de întărirĭ, cum : șanțurĭ și altele, s'a găsit, la o adâncime ca de un metru, o boltă de pétră zidită, al căreĭ plafon este aprópe orizontal. Inălțimea acesteĭ bolte este ca de un stj. de la vatră, care are un strat saŭ așternut de prund de Dunăre.

Acésta pare a fi fost o citernă, un reservoriŭ de apă pentru un lagăr întărit, ce a stat aci în permanență în timpul Romanilor.

Iată, după contele de Marsigli, descrierea acestuĭ loc sub titlu de «**Castramentatio**» și representat prin figura XXX :

«La o jumĕtate milă maĭ sus de podul luĭ Trajan, în marginea Dunăriĭ, se află un mare pătrat încins de un retranșament, ale căruĭ laturĭ fie-care sunt de câte 173 stj. Laturea despre Dunăre are două porțĭ; cele-lalte nu aŭ de cât câte una pe la mijloc».

Acest loc, unde strĕbuniĭ noștriĭ aveaŭ o sentinelă contra barbarilor de la Nord, merită a nu fi dat uităriĭ, maĭ cu sémă pentru cele întêmplate aci la anul 1828, în bătaia ce a avut loc între panduriĭ noștriĭ și Turcĭ.

Iată ce ne povestesce un veteran de 80 anĭ, care a luat parte în acea bătaie, și care pórtă pe corpul sĕŭ semnele ranelor primite în luptele de pe atuncĭ (1) :

(1) Acest venerabil bĕtrân este tatâl autoruluĭ, și al meritosuluĭ doctor Dimitrescu-Severénu. *N. R.*

«Noĭ eram la 1500 pandurĭ cu treĭ căpitanĭ : Michail Ciupagea, Nicolae Vêrbicénu și Ión Solomon. Muscaliĭ eraŭ numaĭ două róte (companiĭ). Ne aflam în lagăr, unde astădĭ este orașul Severin, și unde atuncĭ era o câmpie, și numaĭ ici-colea câte o mică luncă de mărăcinĭ. Sciam că o să trécă Turciĭ de la Cladova, și că o să avem bătae.

«Intr'o mercurĭ diminéță, în zorĭ de ḑiuă, 'mĭ ḑice căpitan Ciupagea : să 'mĭ aleg și să 'mĭ regulez cetașiĭ; să fim gata, căcĭ în acea ḑi o să avem bătaie. Ne am gătit cu toțiĭ, și am coborît sub délurile despre Schela Cladoveĭ, de unde vĕḑurăm că Turciĭ eșiseră în mare numĕr în câmpia de jos din sat.

«Când era sórele de un stat de om, ne am pomenit în bubuiturile tunurilor. Turciĭ da din Cladova, și Muscaliĭ din délul de d'asupra satuluĭ Schela. Ghiulelele șueraŭ pe d'asupra capetelor nóstre de te luaŭ fiorĭ! Pe dată aŭ început și pocnete de puscĭ. Céta de pandurĭ a nóstră era maĭ în urmă. D'o dată a început un ramăt. Se auḑiaŭ nisce strigăte : «Alah! Alah!», când vedem că Muscaliĭ fugiaŭ către noĭ și strigaŭ : «Nazat! Nazat!». Nicĭ căpitaniĭ noștri, nicĭ noĭ panduriĭ, nesciind că «Nazat» va să ḑică «înapoĭ», adecă : «fugițĭ»' credeam că ne comandă să dăm năvală spre sat. Am pornit și am dat năvală în ordia turcéscă, care era spre satul Schela Cladoveĭ, și așa s'a început o luptă crâncenă.

«Nu sciŭ cum? și ce fel? că ne-am pomenit cu Turciĭ fugind spre Dunăre, și noĭ am rĕmas buldușind pe ceĭ ce căḑuseră în bătaie. Atâta spaĭmă luaseră Turciĭ, în cât, dând năvală a se pune în luntrile și șeicile cu care trecuseră Dunărea, se îmbulḑiaŭ și se luptaŭ între dênșiĭ, ca să pótă scăpa. Uniĭ, neavênd loc în vase, se agățaŭ cu mânile de marginea luntrelor și șeicilor, și ceĭ din năuntru 'ĭ împingeaŭ în apă, ca să nu se scufunde cu toțiĭ în Dunăre; ba, la uniĭ, care ţineaŭ mânile încleștate, ḑice că le tăia degetele cu iataganele, și așa mulțime s'a înecat în Dunăre.

«Noĭ priviam din marginea de dincócĭ a Dunăreĭ, și ce să fi vĕḑut? Dómne! Dómne! Te lua gróza! Pe Dunăre plutiaŭ sume de cialmale și lucrurĭ rĕmase de la ceĭ-ce se înnecaŭ, neputêndu-se cufunda; iar pe marginea de dincolo, la Cladova, femeĭ și copiĭ țipaŭ și alergaŭ pe malul Dunăreĭ în jos, smulgêndu-șĭ pĕrul și bocindu-se dupĕ ceĭ ce se înnecaseră. Fără de veste ne am pomenit cu o sumă de călărețĭ venind de la Ostrov, și care se numiaŭ «*Doliĭ*», cu nisce căciulĭ ca putineele în cap, și uniĭ cu fesurĭ turcescĭ; dar n'aŭ stat să se bată cu noĭ, ci aŭ fugit la Adacale.

«In astă bătaiă căpitan Ciupagea 'șĭ a perdut calul, împușcându-i-l sub dênsul. Noĭ am avut vr'o două-ḑecĭ morțĭ, și nu sciŭ cățĭ rănițĭ; Turcĭ aŭ rĕmas pe loc peste o sută.»

11°. METEREZELE ȘI BĂTAIA DE LA CIREȘUL.

Acesta este numele ce póртă o sumă de șanțurĭ și redute saŭ fortificațiunĭ de pămênt ce se află în două locurĭ, d'asupra de comuna Bahna, și maĭ sus în délul Matorĕțelul, spre hotarul comuneĭ Cireșul.

Aceste locurĭ fiind din cele maĭ strategice, se cunósce după multe semne că aŭ servit în tot-d'a-una de teatru luptelor în resbelele după timpurĭ. In adevĕr, cimitirile saŭ mormintele de lêngă Bahna și cele de la Negrușa din vecinătate, numite ungureştĭ şi tătărăştĭ, şi urmele castelului din muntele Slătiniculuĭ, tóte în apropiere, dovedesc importanța acestor locurĭ.

Redutele de care este vorba s'aŭ ridicat cu ocasia resbeluluĭ dintre turcĭ și ruşĭ la anul 1828.

Aci s'a întâmplat una din cele maĭ tragice scene resboĭnice pentru oştirile turceşcĭ întâmplate în acele timpurĭ p'aceste locurĭ. Tembelîcul, imbecilitatea turculuĭ, dibăcia şi şiretlicul muscaluluĭ, credința, inteligența și bravura românuluĭ, a făcut ca sfîrşitul aceleĭ lupte să fie desastros pentru turcĭ, şi glorios pentru muscalĭ, şi acésta maĭ fără nicĭ o perdere simţitóre din partea celor din urmă.

Iată istoricul aceleĭ lupte după povestirea a doĭ pandurĭ, carĭ aŭ luat parte la dênsa, şi carĭ încă sunt în viéță, trăind în Severin, *I. Stefănescu* şi *S. Sêrbul*, cel d'întâiŭ fiind-fost între panduriĭ turceștĭ, și cel d'al doilea cu panduriĭ românĭ.— Se scie că turciĭ orĭ de câte orĭ aveaŭ résboiŭ, p'acele timpurĭ, angajaŭ şi dintre românĭ voluntirĭ, carĭ se numiaŭ : pandurĭ turceştĭ.

Iată povestirea panduruluĭ turcesc :

«După-ce aĭ noştriĭ (turciĭ) aŭ perdut bătaia de la Schela-Cladoveĭ şi de la «Şimian, o parte s'a aşeḑat în lagăr în muntele Mareopriciul ca să păzéscă «drumurile, pe unde venea de la munte îndestularea armatelor; dar turciĭ «nu făceaŭ întărirĭ unde se aşeḑaŭ, după obiceiul muscalilor, căcĭ se bizuiaŭ «în numĕrul lor şi în posiția loculuĭ. Muscaliĭ, însciințându-se despre sta«rea lor, a venit asupră-le, şi după o mică luptă lagărul acela a fost împrăştiat, «şi toţĭ turciĭ aŭ coborît la Vêrciorova, unde noĭ eram érăşĭ în lagăr, şi unde «'şĭ avea cortul şi paşa, comandantul turcesc. Acesta îndată a dat ordin să «ne pregătim cu toţiĭ, să mergem cu maĭ mare putere asupra muscalilor.

«In adăstare pânĕ să maĭ soséscă oştirĭ de la Cladova şi din Sêrbia, a tre«cut câte-va ḑile. In acest timp muscaliĭ s'aŭ întărit în meterezele şi şanţurile «de la Teişu din délul Matorăţel. Aĭ noştriĭ (turciĭ) sciaŭ că nu eraŭ acolo de «cât pânĕ la 5 — 600 de ruşĭ şi douĕ tunurĭ şi tot atâţia pandurĭ ; dar paşa «voind să fie maĭ sigur de biruinţă şi să se intăréscă maĭ bine în munţĭ, a «pornit tótă oştirea câtă se afla adunată la Vêrciorova, peste 6 — 7000 ómenĭ «şi cu patru tunurĭ, pe care cu mare anevoinţă le am suit pe muntele Mar«copriciul.

«Când am pornit de la Adakale,(1) aşa eram de sigurĭ de biruinţă că ne în«grijam să avem ştrêngurĭ la noĭ, ca să aducem legaţĭ robiĭ ce vom prinde.

«Douĕ ḑile ne aŭ trebuit pânĕ să suim munţiĭ, şi să fim gata să înconjurăm «pe vrăjmaş. Muscaliĭ, când ne-aŭ vĕḑut în aşa mare numĕr, şi că eraŭ luaţĭ «de tóte părţile, s'aŭ închis în metereze, numaĭ eĭ câţĭ aŭ avut loc, ér pe pan-

(1) Ostrovul dintre Orşova şi Vêrciorova în mijlocul Dunăriĭ.

«durii români 'ĭ-aŭ lăsat în câmp slobod. Aceştia, vĕdêndu-se tare ameninţaţĭ, aŭ strâns tóte carele cu boĭ câte eraŭ aduse acolo pentru trebuinţa oştirilor, «şi 'şĭ-aŭ făcut din ele un fel de întărire, şi fiind-că din acéstă parte nu nu-«maĭ că nu aveam nicĭ o temere, dar eram sigurĭ că sunt ca şi prinşĭ, şi o să'ĭ «luăm, cum dice românul, ca din strachină; nicĭ nu am slobodit măcar o «puşcă asupra lor. Tótă grija era să scótem pe ceĭ din metereze. Tótă diua «aceea, când s'a început bătaia, s'a perdut în zadar, ba încă maĭ mult în pa-«guba Turcilor.

«Muscaliĭ de şi aveaŭ numaĭ douĕ tunurĭ, dar se vede că eraŭ şi maĭ bune, «şi apoĭ eraŭ şi la adăpost. Când a fost pe la diua jumĕtate, douĕ din tunurile «nóstre aŭ amuţit, pe unul 'l lovise tunurile ruseşcĭ, şi 'ĭ sfărâmase condacul «(rótele pe care se pune tunul), cel-l-alt se stricase érăşĭ. A înnoptat fără să «fi făcut vr'o ispravă mare. Séra ni s'a dat ordin ca a doüa di de diminéţă, «pânĕ în diuă, să fim gata să dăm iuruşĭ asupra lor, dar acea di a fost şi maĭ «nenorocită pentru noĭ. Muscaliĭ carĭ se maĭ afla la Cerneţiŭ aŭ fost pornit de «cu séră adjutóre, şi când noĭ ne pregăteam de luptă, diminéţa în rĕvărsatul «zorilor, audim un sunet de tobe din tóte părţile în giurul nostru, în pădurile «ce ne înconjura. Aşa de mare era sgomotul că răsuna văile de te lua gróza. «După ce s'aŭ luminat bine de diuă, s'a vĕdut la marginea câmpieĭ, pe nişte «délurĭ, cete, cete de muscalĭ, carĭ treceaŭ şi se mişcaŭ în tóte părţile, în cât se «păreaŭ că nu se maĭ isprăvesc. Atuncĭ aĭ noştriĭ s'aŭ îngrijit fórte mult, cre-«dêndu-se încongiuraţĭ de tóte părţile, şi ne-am tras la altă posiţie de apărare; «acum aŭ eşit şi muscaliĭ din metereze, şi panduriĭ dintre carele unde eraŭ «întăriţĭ, şi păreaŭ c'aŭ sĕ vină asupra nóstră. Sunetul tobelor şi mişcă-«rile muscalilor ce se credea că aŭ venit peste nópte, nu încetară, însă se trăse-«seră în partea despre munte, în pădurile ce înconjuraŭ câmpia, şi din ce în «ce se apropiaŭ de noĭ. Tunurile nu încetaŭ d'amêndouĕ părţile; când d'o-«dată ne pomenim, maĭ întêiŭ, cu panduriĭ românĭ, că daŭ navală spre noĭ, «aprópe cât bate puşca; atuncĭ a intrat o gróză între aĭ noştriĭ, în cât toţĭ ne «am zăpăcit, şi speriaţĭ am luat-o la fugă care încotro am apucat prin pră-«păstiile munţilor; mulţime carĭ n'aŭ sciut séma loculuĭ, 'şĭ-aŭ perdut viéţa «în acele prăpăstiĭ, cum este pe la Bahna. Când am coborît la Vêrciorova, «atâta spaĭmă era, în cât Turciĭ adunaŭ şeicĭ şi luntriĭ din tóte părţile ca să «scăpăm în ostrovul Adakale. — Un cazac saŭ un pandur, dacă s'ar fi ivit «d'asupra de Vêrciorova, s'ar fi întâmplat întocmaĭ ca la Schela-Cladoveĭ, unde «s'a înecat atâta lume tot dintr'o aşa mare zăpăcélă. A doüa-di căpeteniile «nóstre aŭ fost puse în lanţurĭ şi trimise la Diĭ. După acésta turciĭ n'aŭ maĭ «încercat să maĭ dea altă bătae, afară de o mică luptă unde aŭ fost numaĭ «panduriĭ românĭ, la satul Prejna şi Costeştĭ, cu o cétă de bazabusucĭ ce um-«bla hoţesce prin munţĭ».

Bătaia despre care fu vorba, numită «Bătaia de la Cireşul» a rămas proverbială chiar şi la turcĭ, sub numele de «*Bătaia Tobelor*». In adevĕr, acolo maĭ mult tobele s'aŭ bătut, şi sunetul lor aŭ bătut atâtea miĭ de turcĭ. Mus-

calii d'abea eră la 1000, cu pandurĭ cu tot, şi de la Cerneţĭ nu le venise de cât o companie. Scăparea acestora se datoresce întâiŭ unuĭ român meedinţan, rěposatul Ion Stretcu, care era din partea loculuĭ, şi cunoscênd posiţiile, a condus acéstă mică trupă de adjutor pe căile cele maĭ favorabile, fiind ataşat la acea companie, şi însărcinat cu aprovisionarea armateĭ ; şi al doilea, iscusinţeĭ comandiruluĭ aceleĭ companiĭ. Acesta, pe lângă tobele de care dispunea armata, în câte va ore a maĭ adunat câte a găsit după la ţĕranĭ, şi cu tóte a făcut vr'o 15; şi ajungênd aprópe unde era teatrul lupteĭ, aŭ împărţit compania sea în atâtea cete câte tobe avea, şi risipindu-le prin pădurĭ aŭ dat alarmă şi a început stratagemile, în cât Turciĭ, creḑêndu-se încongiuraţĭ şi ameninţaţĭ de a fi luaţĭ prisonierĭ, s'aŭ speriat aşa de mult în cât a sfârşit'o, cum ne povesti pandurul turcesc, tăindu-li-se pofta a maĭ purta stréngurĭ să lege robiĭ cu ele.

Povestirea panduruluĭ român nu diferă de loc; el adaogă numaĭ că, muscaliĭ închiḑêndu-se numaĭ dênşiĭ în metereze şi şanţurĭ, le ḑicea (românilor) că eĭ sunt datorĭ maĭ mult să fie espuşĭ, că se bat pentru ţéra lor, şi aşeḑêndu'ĭ la un loc, unde era tot spre apărarea lor, 'ĭ ameninţa că de se vor mişca d'acolo fără ordin, vor pune tunurile în eĭ; şi apoĭ, când eĭ maĭ întâiŭ aŭ dat navală spre turcĭ, 'ĭ-aŭ luat la gónă pânĕ aprópe de Vêrciorova, şi că aŭ măcelărit o sumă, şi aŭ şi prins vr'o treĭ-ḑecĭ de prisonierĭ; aŭ adunat sumă de objecte şi arme, pe care le lăpădaseră turciĭ, ca sĕ fie uşorĭ la fugă prin prăpăstiile munţilor, care în acele părţĭ de loc sunt înspăĭmântătóre.

Căpitaniĭ de pandurĭ carĭ aŭ luat parte la acéstă bătaie aŭ fost Mihail Ciupagea şi Ion Solomon.

12°. METEREZELE ŞI BATAIA DE LA ŞIMIAN.

Acesta este numele ce'l pórtă o sumă de întăriturĭ saŭ redute încongiurate de multe şi adâncĭ şanţurĭ, ce se află d'asupra satuluĭ Şimianul.

Aci fiind un loc care domină maĭ cu sémă partea despre Dunăre şi cea despre câmpia Severinuluĭ, se cunósce a fi fost din vechime lucrărĭ de apărare în timpurĭ de resbel.

Redutele, care se vĕd şi astăḑĭ, aŭ fost ridicate cu ocasiunea resbeluluĭ dintre Rusia şi Turcia în anul 1828.

Se povestesce, că s'a întâmplat pe aceste locurĭ o mare bătae între armatele luĭ Pasvantoglu şi acelea ale Sultanuluĭ, între care aŭ luat parte şi mulţĭ Românĭ, şi că resultatul ar fi fost în favórea armatelor Sultanuluĭ, care aŭ sfărâmat cu desăvêrşire cetele rebeliste ale luĭ Pasvantoglu.

In resbelul din 1828 aŭ fost aci douĕ loviturĭ între Turcĭ şi între Ruşiĭ uniţĭ cu panduriĭ mehedinţenĭ.

Mulţĭ din luptătoriĭ de pe acele timpurĭ sunt încă în viéţă. Povestirile lor sunt în acord unele cu altele. Şi, fiind-că aceste povestirĭ par a fi sincere şi desbrăcate de orĭ-ce egoism saŭ orgoliŭ, cred că ele ar fi preferabile uneĭ

istoriĭ scrise— dacă o va fi făcut cine-va pe acele timpurĭ, şi va fi tratat despre luptele Românilor alăturea cu armatele puterniculuĭ imperiŭ al Rusieĭ.

Să maĭ dăm încă puţină atenţiune veteranuluĭ luptător de la Schela Cladoveĭ, care ne a spus că pandurii Românĭ, ne sciind ce va să dică «nazat, nazat», aŭ dat năvală şi aŭ băgat atâta grôză în armata turcéscă, în cât mare parte s'a înnecat în Dunăre. Iată ce ne maĭ istorisesce dênsul şi despre acéstă bătaie :

«După bătălia de la Schela Cladoveĭ, noĭ ne-am tras la Cerneţĭ, pe care l'am găsit pustiŭ (că lumea fugise care şi încotro, şi casele eraŭ cu uşile la perete, dar góle). Panduriĭ noştriĭ petreceaŭ tótă diua în jocurĭ şi cântece, ca la clacă, (nu ca la clacă de-alea de silă, ci ca la clacă de bună voe a boeruluĭ şi a preotuluĭ satuluĭ, care ţinea şi dăscălie maĭ mult de pomană cu copiiĭ Românilor de la ţéră). Nicĭ nu ne maĭ gândiam, că o să vină Turciĭ; dar fără veste ne am pomenit cu poruncă să fim gata de bătae.

«Ne am adunat cu toţiĭ, şi ne am aşedat éră în câmp spre Severin, unde după două dile Muscaliĭ trăgêndu-se érăşĭ spre Cerneţĭ şi Şimian, ne aŭ lăsat pe noĭ de stréjă în câmp.

«La Şimian se lucra pe capete la facerea meterezelor cu miĭ de ómenĭ aduşĭ din judeţ.

«Acum vědusem că nu maĭ e de glumă : ne cam îngrijisem, ce e drept, din pricină că nu maĭ venise nicĭ un ajutor muscaluluĭ, şi se cam lăsa în nădejdea nóstră (că, de, ómenĭ eram şi noĭ, şi nu pré aveam de ce lega frică : că şi Turcul era atuncĭ împuternicit, şi avea şi el sumă de Românĭ de aĭ noştriĭ, carĭ se numĭaŭ Pandurĭ turceştĭ; că la mulţĭ le era maĭ frică de gârbaciŭ de cât de iatagan, şi apoĭ cu Turciĭ o duceaŭ maĭ bine cu d'ale traiuluĭ: păgânul e păgân, dar nu iea săraculuĭ pânea din gură şi haĭna din spinare, nicĭ nu se bucură să 'ĭ muncĭască omul de géba, cum eram noĭ cu muscaliĭ, că ne făgăduĭaŭ marea cu sarea, şi eŭ, iátă cu ce m'am ales : cu treĭ rânĭ, din care pricină am dus o grea viaţă până în vêrsta mea).

«Atuncĭ Căpitan Solomon, cu câţĭ-va casacĭ şi cu doĭ pandurĭ, a trecut în ostrovul Şimianuluĭ ca să jefuiască. Acolo era un Aga Turc, proprietar, care avea o culă mare de lemn şi maĭ multe acareturĭ, cărora Solomon le a pus foc, pe lêngă care aŭ ars şi alte case de Românĭ, ce locuĭaŭ acolo. Turcul acela vědêndu-se pârjolit, s'a jurat că o să 'şĭ resbune, şi a şi trimis vorbă că va da foc Cerneţuluĭ.

«După treĭ dile ne am însciinţat că aŭ sosit din maĭ multe părţĭ oştirĭ turcescĭ, care vin spre noĭ cu mare furie. Ne am tras, şi ne am gătit de bătae, în délul d'asupra Cerneţuluĭ şi Şimianuluĭ. Acolo într'o diminéţă până în diuă, pe un întuneric de nu zărĭaĭ omul la 10 paşĭ, ne am pomenit coprinşĭ de maĭ multe părţĭ. A început bătaia, şi după o luptă maĭ mult ca de treĭ césurĭ, ne am pomenit că se dă poruncă de retragere. Acum învěţasem ce va să dică «nazat, nazat», că Muscaliĭ, după bătaia de la Schela, aŭ pedepsit pe căpitaniĭ noştrĭ pentru că dedeseră năvală cu noĭ în ordia turcéscă. Aşa ne am

înfundat în tufarurile despre Orgutova și Petrile Roșiĭ. In acéstă luptă se spunea că aŭ cădut vr'o 30 de muscalĭ și vr'o 5—6 pandurĭ d'aĭ noștriĭ.

«A doŭa ḑi ne-am așeḑat în câmpul de la Bistrița, unde am stat maĭ mult ca o sĕptĕmână. In timpul acela Turciĭ aŭ pus foc Cernețuluĭ de a ars maĭ tot. Se spune că aŭ scăpat numaĭ casele prietinilor Turculuĭ, căruĭ 'ĭ arseseră acareturile în Ostrovul Șimianuluĭ, adecă : ale condicaruluĭ P. Strehăianu și ale altora. Astă ardere a Cernețuluĭ s'a întâmplat în ḑiua de Obrejenie (6 August).

«După ce ne-aŭ venit ajutóre și de muscalĭ și de pandurĭ, am pornit și noĭ cu maĭ mare curagiŭ către Turcĭ, și nóptea pe o plóe grozavă, o parte ne-am așeḑat în șanțurile care eraŭ începute la Șimian, ne am pus pe lucru, și a doua-ḑi ne am întărit acolo. Èră partea cea-laltă de oștire și cu Cazaciĭ aŭ trecut Topolnița spre întăririle Turcilor, carĭ eraŭ în câmpul Severinuluĭ.

«Indată s'a început lupta, și Muscaliĭ n'aŭ stat la opor, ci s'aŭ prefăcut că fug. Eĭ s'aŭ întors tot în délul Șimianuluĭ. Acum era spre séră, și Turciĭ se vede că nu eraŭ bine pregătițĭ, că aŭ venit în góna alor noștriĭ numaĭ până în marginea Topolnițeĭ, și s'aŭ întors îndărăt. Tocmaĭ a treĭa ḑi, după ce noĭ ne întărisem bine, am vĕḑut d'o dată că iese ca din pămênt mare numĕr de Turcĭ, ceĭ maĭ mulțĭ călărețĭ cu nisce caĭ de mâncaŭ nourĭ, și carĭ semănaŭ cu ceĭ ce veniseră la Schela Cladove·. Uniĭ se numĭaŭ «Deliĭ». Bătaia s'a început maĭ ântâiŭ pe câmp, dar pe dată aĭ noștriĭ toțĭ s'aŭ retras în șanțurĭ și la metereze. Tótă ḑiua noĭ trăgeam de la adăpost, ér Turciĭ de la câmp.

«Noĭ ne vorbĭam maĭ înainte d'a da focurĭ, ochind ca la vênat maĭ ales pe călărețiĭ carĭ daŭ năvală către noĭ, ca și când ar fi vrut să sară șanțurile nóstre. Turciĭ băgând de sémă, aŭ început a striga : «Nu ca la iepurĭ, be! este pĕcat, be!» iar panduriĭ rĕspundeaŭ : «Nu am praf și glónțe de lepădat, Turcule!» Așa, abĭa séra târḑiŭ a încetat lupta.

«A doŭa ḑi ér a început, dar maĭ cu puțină furie asupra nóstră. Noĭ eram bine pregătițĭ de tóte, și de ale mâncăreĭ, și petreceam maĭ mult în cântece și jocurĭ, că nu aveam atâta grijă că o să ne pótă scóte lesne de acolo.

«Tocmaĭ peste o sĕptĕmână ne-am pomenit că érășĭ maĭ daŭ iurușĭ asupra nóstră. Atuncĭ căpitaniĭ noștriĭ, voind să 'șĭ arate vitejia, ne aŭ băgat maĭ mult în foc. Cum s'a întâmplat, nu sciŭ, eŭ sciŭ numaĭ că am căḑut rănit în armurele piciorului drept, și atuncĭ 'mĭ am adus aminte că «nazatul», de și e rușinos dar e sănătos. Tocmaĭ a doua-ḑi m'am tras singur cum am putut la un creștin din Șimian într'un bordeĭ. «Biruința a fost a Muscalilor»—că așa ḑiceaŭ eĭ când biruiaŭ și când eraŭ luațĭ la gónă, că o fac din pricina pandurilor, findcă sunt proștĭ. Eŭ atuncĭ, împreună cu alțĭ doĭ rănițĭ tot din partea loculuĭ, ne am dus a casă să ne căutăm de rane—că Muscaliĭ abĭa aveaŭ grijă de aĭ lor, și abĭa s'aŭ milostivit să ne pună în care, ca să ne trimită a casă. Peste puțin am auḑit că Turciĭ s'aŭ tras la Cladova și la Ádacale, maĭ rĕmâind numaĭ o cétă care se întărise în munțĭ la satul Cireș din plaiul Cloșaniĭ, în partea de unde le venĭa tot proviantul la Adacale».

13⁰ METEREZELE SAŬ ÎNTĂRIRILE DE PĂMÊNT DE A DOUA ŞI A TREIA MÂNĂ.

Afară de meterezele de la Şimian şi din muntele Matorĕţul, se maĭ găsesc asemenea şi la locurile acestea, şi anume :

1) In hotarul Cireşul, numit al luĭ Tudor.

2 Pe dealul Duhovna din muntele Marcopriciul, idem al luĭ Tudor Vladimirescu.

3) Meterezele din dealul Curila, de lângă Cerneţiŭ, idem ale luĭ Tudor.

4) Meterezele de la satul Jidostiţa, care se spune că sunt ridicate în resbelul de la 1806—1812 de un corp de voluntarĭ sârbĭ, luptând contra turcilor în unire cu românii.

5) Meterezul din muntele Rachela la actualul hotar despre Austro-Ungaria, numit «Tudoran-Meterez». Uniĭ aŭ ḑis şi susţin că acel Tudoran trebue să fie tot Tudor Vladimirescu.

Adevĕrul ênsă este alt-feliŭ, căcĭ numele acela de Tudoran-Meterezu se găsesce figurând în hrisóvele monastireĭ Tismana saŭ ale moşieĭ Bresniţa încă de pe la anul 1750, pe când Tudor Vladimirescu a trăit pe la anul 1821. Prin urmare acel Tudoran trebue să fi fost omul alteĭ epoce, a căruĭ istorie românul a uitat'o într'atâtea nevoĭ ce a avut a îndura în timpiĭ trecuţĭ.

6) Meterezul luĭ Dragomir din muntele Marcopriciul, din locul numit «*Cracul viilor* şi *Chilomiţa*».

In partea loculuĭ nu este nicĭ o tradiţie nicĭ pentru acesta, ca şi pentru *Tudoran* şi *Dragomir*.

7) Cetatea de pămênt de la satul Padeşiŭ din plaiul Cloşanĭ. Aci sunt o sumă de şanţurĭ, carĭ coprind un spaţiŭ maĭ mult ca douĕ pogóne.

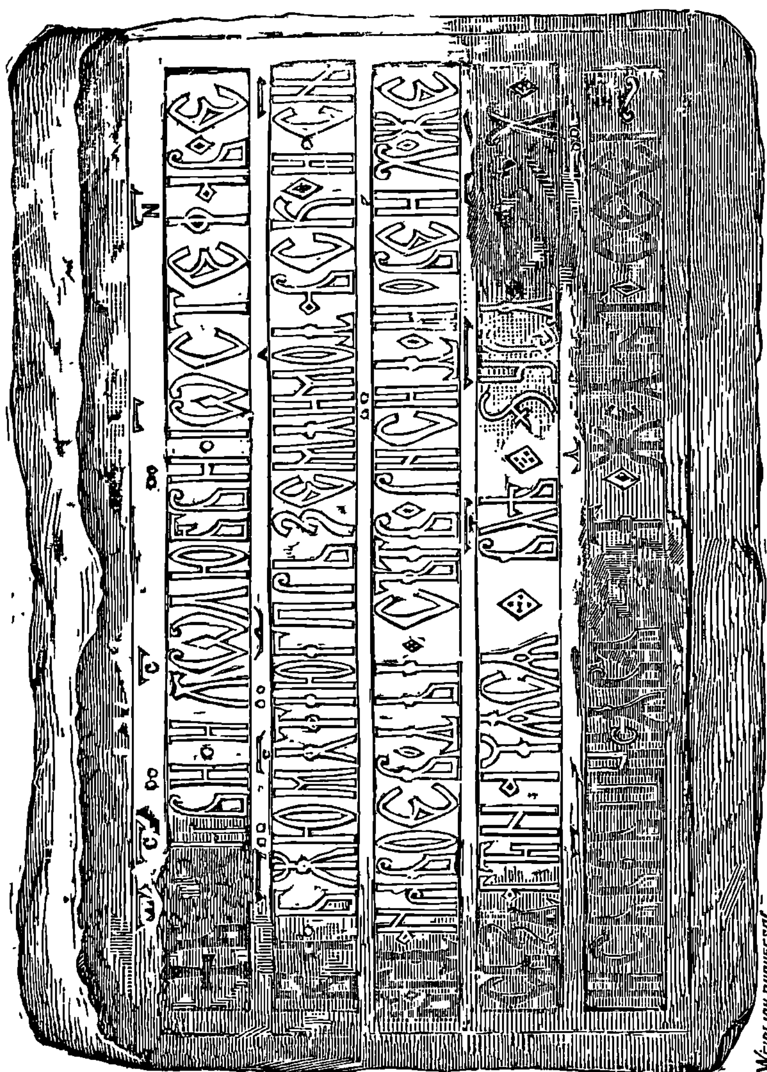
Nicĭ acestea nu aŭ altă tradiţie de cât că sunt meterezele luĭ Tudor Vladimirescu; starea lor ênsă arată că aŭ o vechime maĭ mare, şi bătrâniĭ din timpul luĭ Tudor carĭ trăesc încă, afirmă acésta.

Fiind-că însă localitatea unde ele se află este aprópe de monastirea Tismana, unde se scie că Mateĭ Basarab, maĭ 'nainte de a fi Domn, a avut lupte cu arnăuţiĭ luĭ Leon Tomşa, pe la anul 1632, şi unde dênsul a stat închis la apărare maĭ mult timp, — se dă cu socotéla a fi din acele timpurĭ întăririle acestea, de care este vorba.

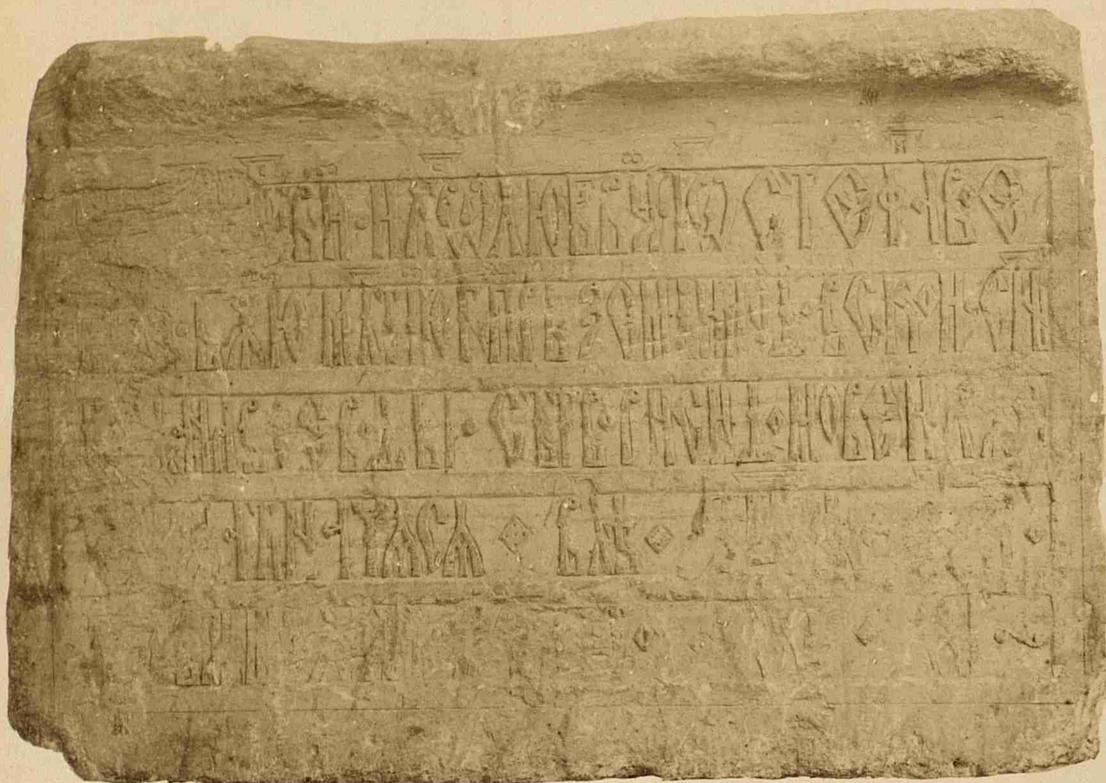
(Va urma) **V. Dimitrescu.**

INSCRIPȚIUNEA LUĬ ȘTEFAN CEL MARE

DE LA CURȚILE DOMNESCĬ DIN HÎRLÂŬ.

In anul 1871, cu ocasiunea săpăriĭ temelieĭ uneĭ prăvăliĭ a d-luĭ Strul sin

INSCRIPȚIUNEA DE LA CURȚILE DOMNESCĬ DIN HÎRLÂŬ

ALE LUĬ

STEFAN CEL MARE.

(Museul național de Antichitățĭ).

Haim Cutan, din Hîrlâŭ, s'a găsit în pământ o pétră cu inscripţiune slavonă, care astă-ḑĭ se păstrézā în colecţiunea Museuluĭ naţional de antichităţĭ.

Pétra are înălţime 0,65, lăţime 0,97 şi grosime 0,20, iar inscripţiunea este în maĭ multe locurĭ stricată. Ast-fel însă precum există, şi împlinindu-se numaĭ câte-va lacune, legenda acesteĭ petre, scrisă în limba slavonă ce se întrebuinţa odinióră ca limbă oficială în principatele române, adică într'un dialect slavon archaic, déră puţin corect, sub raportul fonetic şi gramatical, se póte citi într'ast-fel :

Благочестивїи и Х(ри)с(т)олюбивїи. Іѡ Стефан Воевода. Б(о)жїю М(и)л(о)стїю Г(ос)п(о)д(а)рь Земли Молдавской с(ь)нъ Богдана Воеводы. сътвори сїи домове и́ хоже. сьѕдати начаса вьлѣто ѕ҃ѳц҃чд. [р?]. х҃. и съвръшиса вь тожьде лѣто. се. е҃ї.

Acestea se traduc ast-fel românesce :

«Prea piosul şi de Christos iubitorul, eŭ Stefan Voevod, din graţia luĭ Dum-«neḑeŭ Domn al ţéreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevod, a făcut aceste case «şi kiliĭ. S'aŭ început a se zidi la anul 6994(1) . . . (?) . . . şi s'aŭ terminat în «acelaşĭu an, Septembre 15».

Data însemnată în acéstă inscripţiune, de şi nesigură prin stricarea cifreĭ a treia, trebuia însă să fie anul lumiĭ 6994, carele corespunde cu 1486 din era creştină. Cu adevĕr în Letopiseţul Moldoveĭ de Simeon Dascălul, găsim la viéţa luĭ Stefan Vodă-cel Mare următórea anotare :

«In anul 6,995 (al luĭ Christos 1,487) a descălecat Stefan Vodă în têrgul «Hîrlâŭ şi a zidit şi biserica cea domnéscă de pétră, şi curţile cele domnescĭ «cu ziduri cu tot, carĭ staŭ pênă astă-ḑĭ».

Fără îndoélă inscripţiunea aflată acum este chiar pétra edificale (pissania) ce s'a pus de către Stefan Vodă la curţile cele domnescĭ, pe carĭ le numesce pe slovenie : домове *(case, palate)* şi хоже (saŭ хыже *kiliĭ*), şi pe carĭ le-a zidit în Hîrlăŭ cu mare iuţélă, de vreme ce, începêndu-le în cursul anuluĭ 1486, ele se aflaŭ şi gata la 15 Septembre, când adică, după computaţiunea usitată în vechime la noĭ, intrase deja cu cincĭ-spre-ḑece ḑile în anul 1,487, după cum ne arată şi cronicarul.

Curţile domnescĭ de la Hîrlău, despre carĭ Simeon Dascălul ḑice că eraŭ

(1) Pe pétră çifra 90 are forma ce se vede în clişeŭ, şi care o găsim şi în uricele, manuscriptele şi odăjdiile din timpul luĭ Stefan cel Mare, în loc de ч, care e semnul ordinar pentru 90. După velét urméză o literă stricată de tot, cu semnul de d asupra abreviativ încă visibil, şi apoĭ litera х҃, care în casul de faţă nu póte avé valórea sea numerică 600, ci, după cum presupunem, este abreviaţiunea cuvîntuluĭ христос ; ce literă va fi fost înainte de х ?, nu putem scí cu siguranţă; în casul când s'ar admite un р- am avé рождьство христа adică «nascerea luĭ Christos», când se va fi început póte zidirea curţilor şi chiliilor de la Hîrlâŭ. **Nota. Red.**

încă esistente la timpul când a redactat el cronica sa, adică pe la 1,711, par a fi avut importanţă destul de mare, de vreme ce gloriosul lor fundator, cu şépte anĭ după clădirea lor, şi în urma biruinţeĭ ce repurtase în Codrul Cosminuluĭ asupra regeluĭ Albert al Polonieĭ, a adunat şi a ospătat într'însele pe toţĭ oştenĭĭ sĕĭ.

Vornicul Urechiă, după ce povestesce întêmplările aceluĭ resboiŭ, adaugă acestea :

«După aceea dat'aŭ Stefan Vodă cuvênt la tótă ţéra, oştenĭĭ să se strîngă la Hîrlău în diua sântuluĭ Nicolae. Şi adunându-se într'acea di cu toţiĭ la Hîrlău, făcutu-le-aŭ ospeţ tutor boierilor, tot vitejilor sĕĭ, şi cu darurĭ scumpe 'ĭ-a dăruit pe dênşiĭ. Şi de acolo 'ĭ-a slobodit de aŭ mers cine-şĭ pe a casă-«'şĭ, învĕţându-'ĭ pe toţĭ să dea laudă luĭ Dumnedeŭ, pentru că tóte puterile sunt de la Dumnedeŭ de sus».

Cred că n'ar fi fără de interes a împinge maĭ departe cercetările asupra clădirilor luĭ Stefan Vodă de la Hîrlău, prin săpăturĭ executate cu îngrijire în aceeaşĭ localitate şi în préjmă'ĭ. Póte că inscripţiunea nu va fi singura urmă rĕmasă acolo din timpiĭ vechĭ, şi este probabile că osebit de două cornurĭ de pétră ce s'aŭ maĭ aflat acolo, cel puţin planul fundaţiunilor palatuluĭ domnesc al luĭ Stefan Vodă s'ar putea reconstitui după un atentiv examen al subsoluluĭ actuale. O asemenea descoperire ar fi un element destul de interesant pentru studiul architectureĭ civile din mediul-ev al Românieĭ, ale căreia rĕmăşiţe sunt şi maĭ rare la noĭ de cât edificiile religióse din aceiaşĭ timpĭ.

A. I. Odobescu.

INSCRIPŢIUNEA

DE LA

BISERICA SFINŢIĬ VOEVODĬ PRONUMITĂ DANCU

DIN ORAŞUL IAŞĬ.

Cu ocasia repărăriĭ acesteĭ bisericĭ, am căutat să discoper vre-o inscripţie, care să ateste despre vechimea bisericeĭ, fiind-că o aşa inscripţie nu sĕ vedea nicăirĭ. Şi într'adevĕr că am dat peste una. În partea de médă-di a bisericeĭ, în afară, unde începe zidul ce disparte pridvorul, şi la o înălţime de $3^{m}\cdot06$, am discoperit o peatră, ce face parte din zid, şi a căreia faţă fiind adâncată de $0^{m}\cdot05$ sub tencuélă, era acoperită cu un rând de cărămidĭ bine lipite peste faţa eĭ şi tencuite asemenea cu zid, carĭ ascundeaŭ aşa de bine inscripţia de pe acea piatră, încât nime n'ar fi credut că acolo se află un aşa ceva. Acea pétră descoperind'o, am putut distinge pe dânsa o veche inscrip-

ţie slavonă, pe care am pus'o în stare de a se putea discifrá chiar de jos. Pe faţa aceleĭ petre, ce are o lungime de 0m. 90 şi o lăţime de 0m.52 se póte distinge cu destulă claritate următórea inscripţie ce se reproduce aicea întocmaĭ :

✝ВЪИМѢѠЧАИСНАИСТАГОДХАИ
ЗВОЛЕНІЕБЖІПОСЮРІИИДАНКОИС
ЪЗДАСЪИХРАМ ВЪМОЛБЪАРХИСТ
РАТИГАМИХАИЛАИГАВРІИЛА
ИПРОУИХБЕСПЛЪТНИХСИЛИВЪПА
МЕТСЕБЕИРОДИТЕЛЕИСВОИЗАВЪ
СЕѠСОУПШИИИСЪВРЪШИИВЪДНИ
БЛГОЧСТИВАГОІѠННАПЕТРАВОЕВОДА
ВЛАТО ЗМѲ МЦА ИУЛІЕЛДНИ

✝ Въ имѣ ѿца и́ сна и́ стаго д8ха, изволенїем бжї пост. юрїи и́ данко и създа съй храм въ молба архистратига михаила и́ гаврїила и́ прочих бесплътни сила и́ въ памет себе и́ родители свой за въсе ѡс8пшїи и́ съвръшїи, въ дни благочистиваго іѡна петра воевода в лто. ꙁмѳ мсца. и8лїе. л дни.

Archimandritul Theoctist Scriban o traduce ast-fel :

«✝ In numele Tatăluĭ şi al Fiuluĭ şi al Sf. Duh, prin voinţa luĭ Dumneḑeŭ Postelnicii Iurii şi Danco aŭ zidit această biserică întru rugăciunea Arhistratigului Mihail şi Gavriil şi a celor alte netrupeştĭ puterĭ, şi întru pomenirea sa şi a părinţilor sĕĭ, şi pentru toţĭ ceĭ adormiţĭ; şi s'aŭ isprăvit (zidirea) în ḑilele blagocestivuluĭ Ion Petru voevod în anul 7049 luna Iulie 30 ḑile».

După cum vedem, acéstă inscripţie arată că biserica Sânţilor Voevoḑĭ pro-

numită «Dancu» este zidită la anul 7049, adică la 1541 după Christ, pe timpul luĭ Petru Voevod, care, după cum arată istoria, nu putea fi altul de cât Petru Rareş în a doua sa domnie. — Cronicarul N. Costin, vorbind despre Constantin Duca Voevod, când a venit a doua-óră Domn în anul 1701 (7209), ḑice (1) : «Aşijderea şi monastirea luĭ Danco, carea a fost maĭ 'nainte biserică de mir de 140 de anĭ, éră acum într'acest an (1701) aŭ făcut'o monastire, dându-ĭ moşiĭ din locul târguluĭ Iaşilor şi bucate, aŭ închinat'o la Rumeli la o monastire, unde este hramul 40 de muceniciĭ».

Comparând data inscripţieĭ, care nu lasă nicĭ o îndoială că acéstă biserică a fost zidită la 1541, cu data 1701 când cronica citată spune că ea a fost închinată la Rumeli, resultă că la epoca închinăriĭ biserica avé vechime de 160 anĭ, ér nu de 140, cum se spune în letopiseţ; şi că astăḑĭ, acéstă biserică, după cum arată inscripţia eĭ, împlinesce 340 anĭ (la Iulie) de când este zidită, ér nu 321, cum ar resulta din arătările letopiseţuluĭ. Ér Prea Sânţitul Melhisedec în Oratorul P. S. Sale arată că acéstă biserică s'ar fi zidit la 1662, şi că prin urmare ar fi fost numaĭ de patru-ḑecĭ anĭ când Constantin Duca a închinat'o la Rumeli; decĭ, o diferinţă de 100 de anĭ între arătările Prea Sânţituluĭ Melhisedec şi între arătările cronicii din letopiseţ, şi o diferenţă de 20 anĭ între arătările croniceĭ şi între acele ale inscripţieĭ găsite. Acea diferenţă a croniceĭ póte să provină, saŭ din causă că s'a comis vre-o eróre la copiét orĭ la tipărit, saŭ pentru că N. Costin n'ar fi putut vedea inscripţia, în cas când ea s'ar fi acoperit chiar odată cu închinarea bisericeĭ de către Constantin Duca.

Archimandrit Ilarie Huşanu.

---

(1) *Letopiseţele ţĕriĭ Moldoveĭ*, ed. primă Cogâlnicénu, t. II, 51.

DOCUMENTE INEDITE

PRIVITÓRE

LA ISTORIA ROMÂNĂ.

Nr. 1.

Bucurescĭ, 1634 Ianuarie 22.

Mateiŭ-Vodă Basarab întăresce preotuluĭ Costea din Piteştĭ cumpĕrătórea uneĭ moşiĭ în satul Izvoraniĭ.

Comunicat de d. I. C. Brătianu.

Textul slavic.

лстїю бжїю їѡ матею воевод и гсдинъ въсой ꙁемлѧ оугрорѡвлахїискый. внȣк великаго и прѣдобраго покойннаго їѡ басараба воевода. дават гдсвми сїю повелѣнїе гдсвами сємȣ сщнныи име поп костѣ, ѡт варош гдсвми ѡт питеши. съ снови его елицеж (*sic*) бгъ дарова. ꙗкож да мо ест ѡчинȣ оу сель иꙁворани. ѡт сȣдство мȣш ипадоу али една дѣлниць. кръчȣнов ѡт иꙁворани ѡт пол, и ѡт шȣм и ѡт вод. и със виньричом ѡт дѣлȣ иꙁворанилов. и ѡт седалищи селов ѡт пȣсвȣдї (*sic*) варе елика сехтит иꙁбрат ѡт по вьс хотаром. али тж чїю ѡчинȣ беꙁ вечин коа ѡчинȣ ест был покȣпил мȣшат вист. ѡтцъ василиевȣ спат. ѡт над жȣпаница. стана. жȣпани горганов спат. прѣжде врем. Понеже ест покȣпил поп костѣ сїа виш реченна дѣлниц. ѡт над жȣпаница деспина мȣшатов вист. и ѡт над снви еи васїлїе спат. и ѡт над дщера еи воикица. инѣꙗ дны гдсвами ꙁа ѕі҃ ас-

при готов. и҆ вид҄ѣх г҃дсвами и҅ ѕапис ѕа прода́нїе на р8ка̀ повев *(sic)* костев8 съ мно́ѕи до́бры людїе свед҄ѣ́телїй на́писли оу҆ ѕа́пис на им. д8ми҄тр8 попев са́вей. и҆ никоа́ръ. и ста́фiе. и҆ андре́й ж8дец8л, и҅ ꙗ҆но кълдж̃рар8. и҆ спи́л҄ѣ дамїев. и҆ але́ѯи копци. и҆ арсе́нїе пост. и҆ поп мъртин. и҆ иван лѡг. і҆ ӥван кортофлеш. и҆ ꙗ҆ков҃. и҆ продадош ѡ҆нѝ ѕа своим до́бро во́лю. беѕ нѝ една̀ си́лост. и҆ съ оуѕна́нїем въс҄ѣм бол҄ѣ́ром и҅ мегїашом. ѡт гор иѕ дол и҆ ѡт ѡ҅бложнїй м҄ѣ́ст҄ѣ. и҆ ѡт пр҄ѣд г҃дсвмi. Сего ради дадох и҆ г҃дсми́ по́пев кост҄ѣв ѡт пите́щи. ꙗ҅кож да б8́дет сїа вищ҃реченна и҆ писа́нна делниць. съ въс҄ѣм ходи́ком. ѕа д҄ѣ́ди́н8. и҆ въ ѡ҅хаб его̀. и҅ с҃новом. и҆ вн8́ком. и҅ пр҄ѣдвн8чи́том въ в҄ѣ́ки. и҆ нӣ ѡт ко́ждо непотъкнове́нїе по ѕа пов҄ѣ́да г҃дсвами. Сѐ же оу҆бо҃ сведтелїй поста́вих г҃дсвми. ж8пан хри́ѕ҄ѣ вел ба҃н кралевскы҆. и҆ ж8пан їва́шко вел дворник и҅ ж8пан Ѳеодо́сїе вел лѡг. ӥ ж8пан григо́рїе вел вист. и ж8пан миха́й вел спат. и҆ ж8пан васила́ке вел столникъ. и҅ б8ѕи́нка вел ком. и҅ в8чи́на вел пех. и҆ ж8пан константин вел пост. ӥ ӣс. Ѳеѡдо́сїе вел лѡг. и а́ѕ кра́т8л лѡг. преписа́х ѻ҆у град8 б8к8рещ м҃сца ген. кв. д҃ни. въ л҄ѣт ҂ѕрм҃в.

. . . . (L. S.) Милостїю Божїю Господинь.

TRADUCȚIUNEA.

† Cu mila luĭ Dumneḑeŭ Ión Mateĭ Voevod şi Domn a tótă ţéra Ungro-Românéscă, nepotul mareluĭ şi prea bunuluĭ rĕposatuluĭ Ión Basarab voevod. Dă Domnia mea acéstă poruncă a Domnieĭ mele acestuĭ preot, anume popa Costea, din oraşul Domnieĭ mele din Pitescĭ, şi fiilor luĭ, câţĭ îĭ va dărui Dumneḑeŭ, ca să-ĭ fie moşie în satul Izvoraniĭ, din judeţul Muscel, însă delniţa luĭ Crăciun din Izvorauĭ, din câmp, din pădure, din apă, şi cu vinăriciul din délul Izvoranilor, şi din siliştea satuluĭ şi de pretutindenea, ver-cât se va alege de peste tot hotarul, însă numaĭ moşie fără *vecinĭ*, care moşie a fost cumpĕrat'o Muşat vistierul, tatăl luĭ Vasile spătarul, de maĭ înainte vreme de la jupâniţa Stana a jupânuluĭ Gorgan spătarul, pentru că a cumpĕrat'o acéstă delniţă de la jupâniţa Despina a luĭ Muşat vistierul, şi de la fiul eĭ Vasile spătarul, şi de la fiica eĭ Voĭchiţa, în alte ḑile ale Domnieĭ mele, drept 6000 aspri gata. Şi am vĕḑut Domnia-mea şi zapisul de vînḑare la mâna luĭ popa Costea, cu mulţĭ ómenĭ bunĭ marturĭ, scrişĭ în zapis, anume : Dumitru al popiĭ Sava, şi Nicoară, şi Stafie, şi Andreĭ judeţul, şi Iano căldărarul, şi Spilea al luĭ Damie, şi Alexie al Copţeĭ(1), şi Arsenie postelnicul, şi popa Mârtin, şi Ivan logofătul, şi Ivan Cor-

(1) копци luat ca nume este de tot rar. S'ar puté cugetá la к8пеци «neguţĕtorĭ». In chrisov însă cuvêntul se citesce clar, şi d'asupra literilor пц nu este semn de abreviaţie.

tofleş, şi Iacob, şi aŭ vîndut dênşiĭ de a lor bună voe, fără nicĭ o silă, şi cu ştirea tuturor boerilor şi megiaşilor din sus, şi din jos, şi din prejurul loculuĭ, şi d'inaintea Domnieĭ-mele. Drept aceea am dat şi Domnia-mea luĭ popa Costea din Pitescĭ, ca să-ĭ fie acéstă maĭ sus ḑisă şi scrisă delniţă cu tot venitul de moştenire şi ohabnică, luĭ şi fiilor luĭ, şi nepoţilor luĭ, şi strănepoţilor luĭ, în vecĭ. Şi de niminea neclintită, după porunca Domnieĭ-mele. Étă dar şi martorĭ a aşeḑat Domnia-mea : jupânul Chrizea, mare ban al Craioveĭ, şi jupânul Ivaşcu, mare vornic, şi jupânul Theodosie, mare logofăt, şi jupânul Grigorie, mare vistier, şi jupânul Michaĭ, mare spătar, şi jupânul Vasilake, mare stolnic, şi Buzinca, mare comis, şi Vucina, mare paharnic. Şi ispravnic Theodosie, mare logofăt, şi eŭ Bratul logofăt l'am prescris în cetatea Bucureştĭ, în luna Ianuarie în 22 ḑile, în anul 7142.

. . . . (L. S.) Cu mila luĭ Dumneḑeŭ domn.

Acest chrisov este scris pe pergament înălţime 0,27, lăţime 0,38, în caractere unciale, cu o caligrafie frumósă, cu cernélă rădĕcinie, de către Bratul logofĕtul domnesc. Crucea şi litera M de la începutul actuluĭ se reproduc în facsimile; ornamentele indicate prin liniĭ verticale sunt colorate în roşu, cele orizontale, în albastru, ĭar cele puntate, câmp alb.

Semnătura princiară, ca şi prima jumĕtate a titulatureĭ în monograme, şi sigiliul domnesc, lipsesc: din cea-laltă jumătate a titulatureĭ se vede însă cât de îngrijite şi frumóse eraŭ monogramele, nalte 0,06 şi desemnate în roşu cu ornamente roşiĭ şi albastre. Încă şi în text iniţĭalele şi punctele sunt cu chinovar roşu.

NOTE.

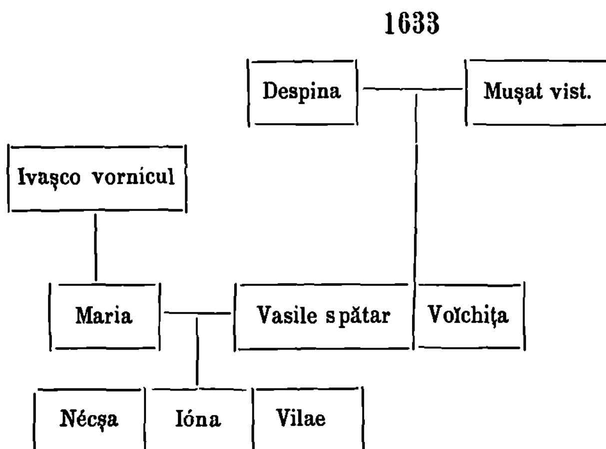
Asupra limbeĭ documentuluĭ sunt de observat acelêşĭ neregularităţĭ etimologice şi sintactice, ce ne întêmpină în maĭ tóte documentele slavone scrise în România. Astfel vedem, de esemplu, că substantivele nu se pun în casurile cerute de preposiţiune şi verb : în loc de на име поп костѣ, ѡт варош, ѡт пол, ѡт шꙋм, ѡт вод, ѡт гор, съ сн҃ови etc., ar trebui : на има попа кости (на cerĕnd acusativ, şi după acesta urmând genetivul), ѡт варошa, ѡт пола̀, ѡт шꙋма, ѡт воды, ѡт горы, (ѡт cerênd genetiv, ĭar nu nominativ), съ сн҃овьами (съ cerĕnd ablativ) etc.; вн8к басараба воевода este neregulat, pentru воеводы (genetiv singular); сїю повелѣнїе, pentru сїе повелѣнїе (substantivul acesta fiind de gen neutru); покꙋпил поп костѣ сїа вишреченна дѣлниц este în loc de покꙋпил поп костѣ сїю вишреченнꙋ дѣлницꙋ (după verb activ urmând acusativul); ꙁа своим добро волю e românism pentru по своей доброй волѣ (ꙁа cere acusativ; după dênsul nu póte dér să urmeze : dativul plural своим, nicĭ acusativul singular neutru добро, séŭ femenin : волю).

Unele cuvinte slavonescĭ sunt cu totul corupte, de ex : и҆ нӣ ѡт кождо, пꙋсвꙋдї, елицеж, повев, сведѣтелїй, în loc de : и҆ нӣ ѡт коръждо, по всюдꙋ séŭ по вьсѫдоу, елицех, попов, свидѣтелей etc., pentru a nu maĭ cita curat românisme ca : ѡт

дѣлѹ изворанилов, ѿ над сн҃ви ѐи, дѹмитрѹ попев савей, андрей жѹдецѹл, ıано кълджрарѹ etc.

Popa Costea din orașul domnesc Pitescĭ cumpĕră uă delniță din satul Izvoraniĭ, jud. Muscelul (1), numită delnița luĭ Crăcĭun, pe care jupănésa Stana a luĭ Gorgan spâtarul o vênduse luĭ Mușat Vistierul. Socia acestuĭa Despina, și copiiĭ lor : Vasile Spătarul și Voĭchița, vênd acea delniță, fără veciniĭ însă, adică fără clăcașĭ legațĭ de pĕmênt, luĭ popa Costea drept 6000 aspri gata, dând și zapis la mâna luĭ semnat de maĭ mulțĭ ómenĭ din Pitestĭ. Vênḑarea se face după regulă cu știrea tutulor boerilor și megiașilor din prejur. Domnul confirmă prin chrisovul de față acea cumpĕrătóre.

Cu ajutorul indicațiunilor din acest document, și cartea de judecată a luĭ Mateĭ-Vodă din 1633 publicată în *Magasinul istoric* t. I p. 206—209, dobĕndim următórele date asupra familieĭ luĭ Mușat Vistierul :

Póte că Mușat postelnicul dintr'un act cu data 1620, publicat de d. Hasdeŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*, I, 1, 139, este aceĭașĭ persónă cu Mușat Vistierul din documentul de maĭ sus.

Maĭ notâm âncă numile personale : никоа́ръ, стафїе, андре́й жѹдецѹл, ı҃ано кълджрарѹ, спи́лѣ дамїев, але́ѯи копци, арсе́ние, поп мъртин, иван кортофлеш.

COLLECȚIUNEA DÓMNEĬ RUDÉNU, NĂSCUTĂ MARGHILOMAN.

Nr. 1.

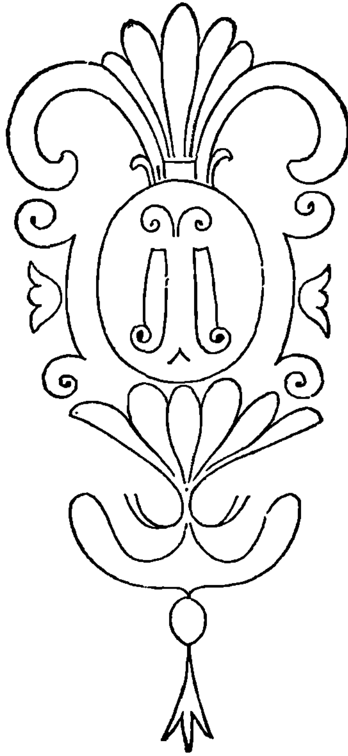
ZAPIS DE VÊNḐARE

1571 Ianuarie 8.

Originalul e scris pe hârtie, 0,30 în lungime și 0,21 în lățime, 17 rêndurĭ pe o singură față, în caractere nalte cam de 5 milimetri, și cu cernélă cam albiciósă și pe alocurea stérsă.

(1) Acest sat există pĕnĕ astă-ḑĭ in plasa Podgorie. *Diction. topogr.* Frunḑescu, sub v. p. 248.

Hârtia are următorul seinn de fabrică pe fóia a doua la mijloc :

Textul slavic.

† Да се ꙁнае како ест покѫпил Пенкѫл снъ Сирбин ѡт Лѫбник една очина ѡт Станчѫл Пръвѫлов снъ ѡт Лѫбник ѡт ꙁа еднь лик ѡсми дель ѡт Лѫбник ꙁа ў аспри і пак есе покѫпил Пенкѫл и снь Драгѫл и Станило една ѡчина ѡт Драгомировѫ пак ѡт нихном дел ѡсми дел ꙁа ў аспри и пак есе покѫпил Пенкѫл і Драгѫл една ѡт селища ѡт Добромир...(1) ꙁа с аспрі ѡт Лѫбник і пак есе покѫпил Пенкѫл і Драгѫл ѡт Лѫбник едънъ нив ѡт Блъдаіа ѡт Лѫбник поред хотар Дещерацов неговѫ дел ꙁа т аспри готови. Мартѫрие ѡт Болѫвак Драго...аї (2) и стар фръцило ѡт Перъ і Марко ѡт Дещерац Лъпъдат ѡт Каꙁанещи и фътѫл ѡт Пречненори и Гергина ѡт Десъраци. Пис ме'ца гин. днь и. ꙁѻа и Доброий ѡт Рѫптѫра исписах Попа Добромир ѡт Зъгае.

TRADUCŢIUNEA.

† Să se scie că aŭ cumpĕrat Pencul fiul luĭ Sirbin din Lubnic o moşie de la Stanciul fiul luĭ Pîrvul din Lubnic dintr'o funie a opta parte din Lubnic drept

(1) rupt în original.
(2) rupt şi nedescifrabil.

400 aspri. Şi ïarăşï a cumpěrat Pencul şi fiul (sěŭ) Dragul şi Stanilă o moşie de la Dragomir, ïarăşï din partea lor a opta parte, drept 400 aspri. Şi ïar a cumpěrat Pencul şi Dragul o silişte de la Dobromir . . . . drept 200 aspri, din Lubnic. Şi ïar a cumpěrat Pencul şi Dragul din Lubnic uă ţarină de la Vlădaïa din Lubnic pe lângă hotarul Degeraţilor, partea ïeï drept 300 aspri gata. Mărturie din Voluiak Dragoiu...... şi bětrânul Frăţilă din Perŭ, şi Marcu din Degeraţï, Lăpědat din Căzănescï, şi Fătul din Precïnenori, şi Gherghina din Desăragï. Scris luna ghenarie ḑile 8, 7079. Şi Dobroiŭ din Ruptură. Şi a scris popa Dobromir din Zăgaïa.

NOTE.

Zapisele de vînḑare din secolul XVI sunt în genere rarï. Din cele cunoscute maï tóte sunt scrise slavonesce, cea-ce este o probă că nu numaï în hrisóvele domnescï şi actele oficiale, dér şi în cele particulare se întrebuinţa limba slavonă, o limbă însă fórte incorectă, plină de romănisme în forme şi sintaxă, aprópe neînţelésă pentru un slavist care n'ar cunósce limba română. Zapisul de maï sus póte serví de specimen pentru limba slavă care o scia un popă de sat, şi chïar un diac domnesc, pe la 1570 în Ţéra-Românéscă. Aşa. vedem că după prepositiunea ѡт se pune nominativul în loc de genetiv : ѡт Лѹбник, ѡт Станчѹл Пръвѹлов сн҃ъ ѡт Лѹбник în loc de ѡт Лѹбника, ѡт Станчѹла Пръвѹлова сн҃а ѡт Лѹбника; după ꙁа asemenea, nominativul séŭ dativul în loc de acusativ : ꙁа еднь ликѹ, ꙁа една селища în loc de : ꙁа еднѹ ликѹ, ꙁа едьно селище; după поред séŭ maï corect пред, nominativul în loc de ablativ : поред хотар, în loc de поред хотарами ; în fine, după verbele carï cer acusativul, se pune nominativul: покѹпил една очн҃а, една ѡт сѐлища, едънъ нив, în loc de : покѹпил еднѹ очинѹ, едно селище, едънѹ нивѹ. Alte forme ca есе покѹпил nu esistă în limba slavonă; мартѹрие este o formaţiune curat romănéscă din grec. μαρτυρεῖν, μαρτυρῶ, slav. bulg. мартоурисати ; în fine cuvîntul лика, care în limba serbă însemnéză orï-ce scórţă servind la legat, în specie teïul din care se face funia (1), se întrebuinţéză de către scriitorul zapisuluï, popa Dobromir din Zăgae, în locul cuvêntuluï ѹжа cu însemnare proprie de funie, o měsură agricolă care avé 12 stînjenï.

Localităţile menţionate în zapis îşï păstréză pînĕ astă-ḑï maï tóte numirile lor neschimbate. Aşa, Лѹбник, Рѹптѹра, Волѹꙗк, Деџерац, Каꙁанеши, Перъ şi Зъгле se regăsesc în satele din judeţul Mehedinţï : *Lumnic*, *Ruptura*, *Voloïac*, *Degeraţiï de jos şi de sus* (tóte în plasa Motruluï de jos), *Căzăneştiï*, *Periï*, *Zăgaïa* (în plasa Ocol) (2). Trecerea luï бн în *mn* din Лѹбник—Lu*mn*ic nu are nimic de extraordinar. Tot aşa din Рыбник s'a făcut *Rîmnic*. În orï-ce cas, ortografia *Luminic* care figuréză în dicţionarul luï Frunḑescu, şi care ar face pe cine-va să cugete la un derivativ din *lumină*, este de lepădat. Satul se numesce astă-ḑï *Lumnic* (3); în actul din 1570, Лѹбник, o apelaţiune adjectivală sla-

(1) De esemplu : опасао се съ ликом, s'a încins cu funie de teiŭ, o să ajungă a se încinge cu funie de teiŭ. Poporul român în acelaş înţeles ḑice despre un boer séŭ moşnén scăpětat : „boer încins cu funie de teiŭ„ séŭ „cu un curmeiŭ„. I. Ionescu, *Agricultura română din judeţul Mehedinţï*, Bucurescï, 1868 p. 470 : „Dar ce facï moşneanuluï ? El îmblă maï gol, disculţiŭ şi *încins cu un curmeiŭ*, şi ḑice că este moşnén, că este de ném, că se trage din familiï marï, umblă cu maţele gïorăind de fóme, bucurându-se când aude pe cine-va ḑicêndu-ï boer cutare.„

(2) *Dictionar topografic şi statistic al Românieï* de D. Frunḑescu, Bucurescï 1872 sub v.—I. Ionescu, op. cit. p. 472, 473, 569.

(3) I. Ionescu, op. cit., p. 472 : „Cuturuia face comună cu *Lumnic* şi Ruptura„.

vonă din лѹбъ,-л, cójă jupuită de pe teiŭ séŭ de pe alţĭ arborĭ, ĭar în actul de maĭ la vale (nr 3) din 1592 întâmpinâm deja forma modernă : лѹмник séŭ лимник.

Satele însă Пречиенори şi Десъраци menţionate în zapis, saŭ că nu maĭ există, saŭ că şĭ-aŭ schimbat numile.

Zapisul ne maĭ arată că un ţĕran Pencul, fiul luĭ Sirbin (adică al Sêrbuluĭ), din Lubnic cumpără de la doĭ moşnenĭ din acelaş sat câte o a opta parte din bucăţile lor de pămênt, precum şi o silişte şi o ţarină tot în cuprinsul Lubniculuĭ de la alte două persóne, dând pentru tóte 1300 aspri gata. Resultă de aci, ca şi din alte acte contimporane, că proprietatea moşnénă, din causa dreptuluĭ fiilor, şi în lipsa acestora, a celor maĭ de aprópe rude, de a veni la moştenirea părinţilor cu drepturĭ egale, se îmbucătăţise fórte, şi câ de la jumătatea seculuĭ al XVI mare parte din proprietariĭ ceĭ micĭ, din moşneniĭ scăpătaţĭ prin greutăţile resbóielor şi angaralelor, începuseră deja să vêndă părticelele lor la puţiniĭ avuţĭ din sate, la boerĭ şi la boerinaşĭ. Cu finitul véculuĭ contopirea miceĭ proprietâţĭ ţĕrănescĭ în proprietatea cea mare, boeréscă séŭ călugâréscă, este aprópe desĕvêrşită.

Nr. 2.

Bucurestĭ 1590 aprile 24.

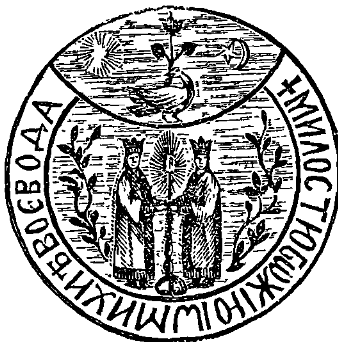
Mihnea-vodă confirmă maĭ multe cumpărăturĭ de moşiĭ şi ţiganĭ făcute de slugile domnescĭ Drăghiclu şi Gĭurgiu postelniciĭ; judecă apoĭ prigonirea ivită între amândouĭ fraţiĭ, şi dă dreptatea luĭ Drăghiclu.

Acest chrisov domnesc e scris pe pergament lung. 0,34, lat. 0,48, înălţimea medie a literelor 1 milim., peste tot 14 rândurĭ scrise cursiv cu cernélă négră-gălbue. Pe alocurea documentul e rupt de tot, séŭ stricat şi şters de muceḑĭală Pecetia întipărită,în hârtie e cusută cu mĕtase, şi bine conservată, iar titulatura finală a domnuluĭ e scrisă cu chinovar roşu în monograme nalte 0,045.

Textul slavic.

† Млⷭтїю бж҃їею іѡ҇ михнѣ воевода и҆ гⷭднъ. въ сои҆ земле҆ Ѹгрⷪѡ влахїискои сн҃ъ великаг н҆·прѣдобраг а҆лезандрѹ воеводѹ. давaт гдⷭвоми сїе повелнїе гдⷭвами слѹѕем гдⷭвами҆. жѹпан дръгич и҆ џюрџю҆ постѣлници҆. и҆ съ них сновѝ е҆лицѝ им бгⷪ припѹстит. ꙗ҆кѡж да им сѹт ѡ҆чинѹ ѹ҆ село҆ котѣна҆ дел фратев. въса҆. шестаго҆ дел. ѡт по вьсом хотарѡм. варе е҆лика сехтет избратѝ. занеж сїа ѡ҆чинѹ. биѡ҆ ес҃ стара́ и҆ права и҆ за дѣдїнѹ фратев. а҆ слѹз гдⷭвами. виш. рѣх ѡ҆нѝ ю҆ покѹпиш ѡт над виша҆ дьщер фратев. и҆ ѡт барбѹл лѡгфет. зетѹ фратев. и҆ ѡт снⷪови барбѹлов. за҆. ѕ҃з. асприѝ готовѝ. и҆ дароваш по барбѹл лог. сьс. а҃. кобил черно. за҆. т҃. ас. И҆ пак да им ес҃ слѹѕем гдⷭвами. ѡ҆чинѹ ѹ котѣна҆. дел. котѣнев. вьсах варѐ е҆лика сехтет избрат. занеж ю ес҃ поклонил сам котѣна҆. за негов добро волю҆. и със бир със бирничїѝ. а҆ слѹз гдⷭвами. и҆нѝ дароваш. по котѣна҆. със. а҃. кон. шáргѹ. за. х҃. асприѝ. и҆ платиш бировех е҆мѹ ѹ҆ три лѣт. чин. х҃. асприѝ. И҆ пак покѹпиш слѹѕ гдⷭвами. дръгич. и џюрџю҆ пост. ѡ҆чинѹ ѹ҆ томѣнѝ дел дѹмитров. вьса҆ ѡт

по вьсом хотаром. и със един вечн8 по име стоян, ҙа. /вхѕ8. аспри. и ҙа. в. волови. ҙа. т. аспри. и пак пок8пиш сл8 гдсвами виш речни един ациган по име кръчюн. шт над стоика шт 8рл8вещи ҙа /а аспри и пак пок8пиш една ациганк8. на име дафина шт добрана шт кръчимари. ҙа. х аспри. и продали с8т виш речни людіе шт пред гдсвами. и сьс ҙнаніе вьсем мегіашом. а потом сл8г гдсвами. дрьгич пост. имах пр8 пред гдсвами със брат си цюрцю пост. раді сіи виш речни шчне и ацигани. и сице пръш цюрцю пост. пред гдсвами. како ес пок8пил сам цюрцю пост. сіе шчне и ацигани виш речни над негов спенҙ8. беҙ брат си дрьгич пост. и нъс дал дрьгич пост ни един аспр8. а 8 тем гдсвоми гледах и с8дих по правд8 и по ҙакон и със вьси чстити ми правителіе гдсвами. и видъх гдсвоми. и книг гдсвами шт пок8пеніе шт пръжде връме. како с8т пок8пили шба въ к8пъ и...еж дадох гдсвоми. им. д. болъри на им д8митр8 бив вел двор. шт дьдещи. и мирослав бив вел вист. шт ръхов. и іван бив вел лог. шт р8да. и рад8л бив вел арм. шт чепт8роіа. іакож да им съгледает ред8 како хощет но.... в8д таж тех . д. болъри виш речни шни съгледаш и съмотриш и шбрътош съ них ни діше : и скаҙаш пред гдсвами. како с8т пок8пили сіи шчне и ацигани дръгич пост. к8пно със брат си цюрцю пост. и нъст пок8пил.... цюрцю над негов спенҙ8. беҙ брат си дръгич и 8 тем гдсвоми дадох. цюрцюв пост. ҙакон. ві болъри. шт пред гдсвами. да ҙаклет. како ес пок8пил сам си шчни над спенҙ8 ем8 беҙ брат си. дръгич пост...... шт ҙакон шт ві болъри. шт пред гдсвами. а н8 сице штсташ цюрцю пост. шт ҙакон шт пред гдсвами. сег раді дадох и гдсвоми сл8ҙем гдсвоми. іакож да им с8т въ шхабники сньвим им и вн8ком и пръвнучтъм им. и шт никого непоколебим пориз мо гдсвами. Сеж. и сведітеліе поставих гдсвамі : ж8пан митръ велики дворник. и ж8пан пръв8л велик. логфет. и пьтр8 спат. и андрею вист. и рад8л ком. и михаю стол. и влад8л пех. и герге пост. ис. митръ велики дворник и аҙ дара еж ю исписах 8 град8 б8к8рещи мсца април кд дни въ лът /ҙчи.

+ ІѠ МИХНЯ ВОЕВОДА МИЛСТІА БОЖІЕЮ ГПДИНЬ

TRADUCŢIUNEA.

† Cu mila luĭ Dumnedeŭ Ion Mihnea Voevod şi domn a tótă ţara Ungro-românéscă, fiul mareluĭ şi prea bunuluĭ Alexandru voevod. Dă domnia-mea acéstă poruncă a domnieĭ-mele slugilor domnieĭ-mele luĭ jupan Drăghiciŭ şi luĭ Gĭurgiu postelnicĭ, şi fiilor lor câţĭ Dumnedeŭ le va da, ca să le fie moşie în satul Coténa din tótă partea luĭ Fratea a şésea parte de preste tot hotarul, verĭ-cât se va alege. Pentru că acéstă moşie este bĕtrână şi dréptă de moştenire a luĭ Fratea; ĭar slugile domnieĭ-mele de maĭ sus dise, dĕnşiĭ aŭ cumpărat'o de la Vişa fiica luĭ Fratea, şi de la Barbu logofĕtul, ginerile luĭ Fratea, şi de la fiiĭ Barbuluĭ, drept 7000 aspri gata. Şi aŭ dăruit luĭ Barbu logofĕtul uă ĭapă négră drept 300 aspri. Şi ĭar să fie slugelor domnieĭ mele moşie în Coténa tótă partea luĭ Cotén, verĭ-câtă se va alege, pentru că a dăruit'o însuşĭ Cotén de a luĭ bună-voe, şi cu birul şi cu birniciĭ, ĭar slugile domnieĭ-mele aŭ dăruit luĭ Cotén un cal şarg drept 600 aspri, şi aŭ plătit birurile luĭ de treĭ anĭ, carĭ fac 600 aspri. Şi ĭar a cumpărat slugile domnieĭ-mele Drâghicĭu şi Gĭurgĭu postelnicĭ moşie în Tomenĭ, tótă partea luĭ Dumitru de preste tot hotarul, şi cu un vecin anume Stoian drept 2666 aspri, şi drept douĭ bouĭ în preţ de 300 aspri. Şi ĭar a cumpărat slugile domnieĭ-mele de maĭ sus dise un aţigan anume Crăciun de la Stoĭca din Urlueştĭ drept 1000 aspri; şi ĭar aŭ cumpărat o aţigancă anume Dafina de la Dobrana din Crăcĭmari drept 600 aspri. Şi aŭ vĕndut de maĭ sus dişiĭ ómenĭ d'inaintea domnieĭ-mele, şi cu scirea tutulor megiaşilor. Iar după aceea sluga domnieĭ-mele Drăghicĭu Postelnicul a avut prigonire înaintea domnieĭ-mele cu frate-sĕŭ Giurgiu Postelnicul pentru aceste de maĭ sus dise moşiĭ şi aţiganĭ, şi aşa pâra Giurgĭu Postelnicul înaintea domnieĭ-mele cum că a cumpărat singur Gĭurgiu postelnicul aceste moşiĭ şi aţiganĭ de maĭ sus dişĭ cu baniĭ luĭ, fără frate-sĕŭ Drăghicĭŭ postelnicul, şi n'a dat Drăghicĭu postelnicul nicĭ-un aspru. Iar întru acésta domnia-mea am căutat şi am judecat pe dreptate şi după lege, şi cu toţĭ cinstiţiĭ dregĕtoriĭ domnieĭ-mele, şi am vĕdut domnia-mea şi cartea domnieĭ-mele de cumpĕrătóre de maĭ 'nainte vreme, cum că aŭ cumpărat dênşiĭ împreună; ĭar întru acésta le-am dat domnia-mea patru boerĭ anume : Dumitru fost mare vornic din Dădeştĭ, şi Miroslav fost mare vistier din Rîhov, şi Ivan fost mare logofĕt din Ruda, şi Radul fost mare armaş din Cepturóĭa, ca să caute orînduiala cum........, apoĭ întru acésta aceĭ 4 boerĭ de maĭ sus dişĭ, eĭ aŭ căutat şi aŭ cercetat şi aŭ aflat cu sufletele lor, şi aŭ spus înaintea domnieĭ-mele, cum că aŭ cumpărat aceste moşiĭ şi aţiganĭ Drăghicĭu postelnicul împreună cu frate-sĕŭ Giurgĭu postelnicul, şi n'a cumpărat Giurgiul cu baniĭ luĭ fără frate-sĕŭ Drăghicĭu; şi întru acésta şi domnia-mea am dat Giurgĭuluĭ Postelnicu lege 12 boerĭ d'inaintea domnieĭ-mele, ca să jure cum că a cumpărat singur moşiile cu baniĭ luĭ, fără frate-sĕŭ Drăghicĭu........ n'aŭ putut să se apuce de lege aceĭ 12 boerĭ d'inaintea domnieĭ-mele, ci aşa a rămas Gĭurgiu postelnicul de lege d'înaintea domnieĭ-mele. Drept aceĭa am dat şi domnia-mea slugilor domnieĭ-mele ca să le fie ohabnice lor, fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor, şi de orĭ-şi-cine neclintite după porunca domnieĭ-mele. Iată şi martorĭ aşédă domnia-mea : jupan Mitrea mare vornic, şi jupan Pîrvul mare logofĕt, şi Pătru spătarul, şi Andreiŭ vistierul, şi Radu comisul, şi Mihaĭ stolnicul, şi Vladul paharnicul, şi Georghe postelnicul. Ispravnic Mitrea mare vornic. Şi eŭ Dara cel ce am scris'o (acéstă carte) în cetatea Bucuresti, luna Aprile 24 dile, în anul 7098.

† Ion Mihnea Voevod (L. S) cu mila luĭ Dumnedeŭ Domn.

NOTE.

Limba în care este scris documentul acesta presintă aceléşĭ neregularitățĭ ca în actul precedent : punerea dativuluĭ în locul genetivuluĭ : прѣдобраг алеѯандрꙋ воевод în loc de прѣдобраго алеѯандра воеводы; ꙋ тем în loc de ꙋ тѣхъ; întrebuințarea nominativuluĭ în locul acusativuluĭ : ꙗкож да им сꙋт ѡчинꙋ în loc de : ѡчина; поклонилъ сам котѣна în loc de котѣнꙋ; séŭ în locul genetivuluĭ : ѡт барбꙋл, ѡт закон без брат. în loc de : ѡт барбꙋла; ѡт закона, без братьевъ; séŭ în fine în locul ablativuluĭ : кꙋпно със брат în loc de : кꙋпно съ братїами; verbul auxiliar бити (indicativ есмь) nu se acordă cu verbele active, nicĭ demonstrativul cu substantivul : сїꙗ ѡ҃чинꙋ în loc de сїꙗ ѡ҃чина, şi alte erorĭ de etimologie şi sintaxă.

Două slugĭ domnescĭ, frațiĭ Drăghiciu şi Gĭurgiu postelnicíĭ, cumpĕră maĭ ântêiŭ, pentru 700 aspri gata o parte din satul Coténa, anume a şésea parte din tot ce poseda un moşnén Fratea; acéstă a şésea parte fusese probabil dată ca zestre fiiceĭ séle Vişa, care o şi vinde, împreună cu sociul sĕŭ Barbu şi cu fiiĭ sĕĭ, celor douĭ postelnicĭ. Acestia maĭ priimesc în dar de la un alt moşnén Cotén tótă partea luĭ din Coténa cu *birul şi cu birniciĭ*, adică probabil cu condițiune de a plăti el pe viitor birul luĭ Cotén şi al birnicilor—; în consecință, Drăghicĭu şi Gĭurgiu rĕspund Vistieriеĭ birurile luĭ Cotén pe treĭ anĭ — în sumă de 600 aspri, adică câte 200 aspri pe an, dăruindu-l în acelaş timp şi cu un cal şarg în preț de 600 aspri, cum dăruise şi pe Barbu de maĭ sus cu o ĭapă négră drept 300 aspri. Eĭ maĭ cumpĕră moşie în Tomenĭ, partea unuĭ moşnén Dumitru cu un *vecin* (adică țĕran lipit de pămênt, *rumân*, cel care s'a vĕndut clăcaşĭu de bună voie) pe dênsa, anume Stoĭan, în preț de 2666 aspri, şi drept douĭ boĭ, câte 150 aspri fie-care boŭ. Asemenea, un ațigan (forma vechiă a numeluĭ țigan) pentru 1000 aspri, şi o ațigancă, pentru 600 aspri. Tóte aceste vêndărĭ se fac înaintea domnuluĭ, şi *cu scirea tutulor megiaşilor* (1), o formalitate juridică indispensabilă. După aceea se nasce prigonire între amêndouĭ frațiĭ; Giurgiu tăgăduesce frateluĭ sĕŭ dreptul de a se amesteca în aceste avuturĭ, de óre-ce le-a cumpĕrat el singur cu baniĭ sĕĭ, fără ca Drăghiciŭ să fi dat vre un aspru măcar. Domnul, de şi confirmase aceste cumpărăturĭ printr'un chrisov anterior, şi pe numele amêndorora,—totuşĭ, împreună cu dregĕtoriĭ sĕĭ în divan, însărcinéză patru boerĭ, ceĭ maĭ marĭ şi maĭ cu véză, din foştiĭ sĕĭ ministriĭ : un vornic, un vistier, un logofĕt şi un armaş, ca să caute, să cerceteze şi să afle cu sufletele lor adevĕrul; boeriĭ constată că ambiĭ frațĭ aŭ cumpĕrat moşiile şi țiganiĭ, iar nu numaĭ Giurgiu. Acesta, nemulțămit cu judecata celor patru boerĭ, *cere lege 12 boerĭ* carĭ să caute şi să jure că dênsul are dreptate. Domnul îĭ acordă cererea; însă el, neputênd găsi 12 boerĭ, carĭ să vie cu legea să jure în divan în favórea sea, «rĕmâne de lege inaintea domnuluĭ», prin urmare perde procesul. Acestĭ 12 boerĭ jurătorĭ corespund celor 12 *conjuratores* din legislațiunea germană medievală (2) In alte procese se dedea legea 6. 12. 24 şi chiar 48 boerĭ, şi numaĭ după jurămêntul a 48 boerĭ, procesul lua capĕt (3). Ceĭ patru boerĭ însărcinațĭ cu cercetarea afaceriĭ sunt cunoscuțĭ din alte chrisóve, ca uniĭ ce aŭ figurat de maĭ multe orĭ în consiliul domnesc. Documentul de față ne arétă însă şi locurile de unde eraŭ acestĭ boerĭ. Aşa vedem că Dumitru vornicul locuĭa la Dădestĭ, vistierul Miroslav la Rîhov, Ivan logofĕtul la Ruda şi Radu Armaş la Cepturóĭa.

Intre marturiĭ din acest chrisov se aduce şi Mihaĭ stolnicul. care fără îndoială este viitorul domn Mihaĭ Vitézul. (Va urma)

Gr. G. Tocilescu.

(1) adică proprietarĭ ruralĭ; comp. ung. megyés, megye, slav. межда.

(2) Vedĭ studiul nostru : *Juriul la Românĭ* în *Fóia Societățiĭ Românismul* anul I-iŭ (1870) pag. 463—473, 511—516, şi anul II-lea (1871).

(3) Vedĭ *Fóĭa Societățiĭ Românismul* anul I pag. 465—466.

MONUMENTA COMITIALIA
REGNI TRANSYLVANIAE

Academia unguréscă din Buda-Pesta a publicat în timpiĭ din urmă o scriere interesantă : «*Monumenta comitialia regni Transylvaniae*» «Erdélyi Országgylési emlékek» în 7 vol. (1876-1881) de Alexandru Szilágyi. Acest bărbat a adunat din vre-o 15 bibliotecĭ și archive o mulțime de documente până aci necunoscute, carĭ începêndŭ cu ruperea Ardéluluĭ de sub coróna Ungarieĭ sub Zapolia (1540 până la 1621, sunt de-o mare importanță atât pentru istoria Munténieĭ cât și a Moldoveĭ, parte pentru lămurirea raporturilor dintre acestea și Ardeal, parte pentru că conțin multe indicațiunĭ precise relative la revoluțiunile interne ale acestor țĕrĭ. Spre a face pe lectoriĭ noștriĭ cunoscuțĭ cu opera D-luĭ Szilágyi scrisă în unguresce, ne vom mărgini de o cam-dată de a resuma opera sa, și de a reproduce numaĭ acele acte istorice în extenso carĭ se referă direct la istoria nóstră

I.
(1540—1544)

In ultimiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Ión Zapolia, voevodiĭ Ardealuluĭ Stefan Mailat și Emeric Balașa încheiară cu tesaurarul Francisc Kendy (Cândea) un tractat, ca după mórtea luĭ Zapolia, Ardeleniĭ sub pedépsă de mórte să nu dea voturile altuia, de cât omuluĭ ales de eĭ. Acésta eĭ nu o făcură de o dată cu intențiunĭ de revoluțiune, ci numaĭ ca să se asigure de eventualitățĭ, căcĭ regele Ión se bolnăvise deja ; și pe când Balașa și Kendy 'șĭ puseseră ochiĭ pre Ferdinand al Austrieĭ, Mailat «un român de nimica»(1) care datorea ridicarea sea regeluĭ Ión, iar mărgăritarul proprietăților sale — Făgărașul — soțieĭ sale, suroreĭ luĭ Toma Nadasdi, privi acésta de propice ambițiuneĭ sale, care acum nu maĭ cunoscea marginĭ. Pre când prin mijlocirea cumnatuluĭ sĕŭ 'șĭ câștigă favorul luĭ Ferdinand, umblând tot de o dată și după favorul Turcilor, îșĭ căută adepțĭ pentru planurile sale meschine, adimenind de o potrivă pre func-

(1) Boier din Comăna inferióră, care pentru trecerea la catolicism căpĕtă 2 sate Crihalma și Țințariĭ, din țéra Oltuluĭ.

ţionarĭ, pe nobilĭ, şi cu deosebire pre Saşĭ. Faţă de regele Ión tot-d'auna făcea pre nevinovatul, şi intrigele sale tot-d'auna le prepara ast-fel, în cât păreaŭ a fi îndreptate contra episcopuluĭ Statileu, şi a luĭ Martinuş, numit adesea frater Georgius, eremit şi călugăr. Purtarea luĭ cu două feţe nu amăgi pre regele Ión, care deşi bolnav se grăbi în Ardeal, şi aşa de iute termină cu rebeliunea, în cât deja în 25 Maiŭ 1540 putu scrie luĭ Statileu în Francia : «Cu ajutorul luĭ Dumneqeŭ am stins focul, care-lŭ aprinseră în Ardeal amiciĭ ceĭ falşĭ aĭ noştriĭ, şi am împins pe voevoḑiĭ ceĭ intriganţĭ în castelul Făgăraşuluĭ, care se asediază de către fideliĭ noştri. Inainte însă d'a se termina asediarea, regele móre în 21 Iuliŭ la Sas-Sebeş, după ce denumi de tutori fiuluĭ sĕŭ de curênd născut, şi de guvernatorĭ aĭ imperiuluĭ pre frater Georgius, Petru Petrovici şi Valentin Turcu (Török), carĭ în contra tractatuluĭ de la Orade (1538) să nu dea ţéra luĭ Ferdinand, ci cu ajutorul Turcilor să proclame pe miculŭ Ióne Sigismund de rege al Ungarieĭ. Acestia puşĭ în fruntea afacerilor trămiseră o ambasadă la Sublima Pórtă ca să céră pentru fiul luĭ Zapolia protecţiunea şi ajutorul Sultanuluĭ, iar pentru regularea afacerilor interne convocară pentru începutul luĭ August pe nobilĭ şi Saşĭ la dietă în Sas-Sebeş, unde eĭ şi depuseră în mod solemn jurămêntul de fidelitate către regina şi micul Ióne Sigismund; orĭ-ce încercare d'a aduce pe voevoḑĭ la supunere rĕmase zadarnică. Isbucnirea uneĭ revolte maĭ ameninţătóre în Ungaria constrînse îndată pe guvernatorĭ d'a ridica asediul Făgăraşuluĭ şi a trămite trupele în Ungaria.

Mailat eliberat acuma de asediu îndată ajunse din noŭ domnul situaţiuneĭ. Ca om cu puţine mijlóce, căcĭ după mărturisirea luĭ Verancius nu putea să plătéscă din averea proprie nicĭ solda pe un an a 200 de mercenarĭ, el căutâ înainte de tóte să-şĭ facă o stare; şi cu ambiţiunea nedumerită înclină către Ferdinand, înaintea căruia cumnatul sĕŭ Nadasdi avea multă trecere, oferind ast-fel aceluia concursul sĕŭ considerabil la recăpĕtarea Ardealuluĭ. In asemenea împrejurărĭ căutâ să atragă în partea sa pe cele 3 naţiunĭ, şi acésta o putea face numaĭ în o adunare generală a delegaţiunilor. Decĭ voevoḑiĭ în puterea prerogativeĭ lor, convocară pe ḑiua de 29 August dieta la Sighişóră. Deputaţiĭ adunaţĭ în mare numĕr depuseră din noŭ jurămîntul de fidelitate regineĭ şi fiuluĭ eĭ, şi proclamară apoĭ pe Mailat şi Balaşa de căpitanĭ aĭ ţĕreĭ, cu aceleaşĭ atribuţiunĭ şi prerogative, carĭ le avuseră ca voevoḑĭ. Intre proiectele făcute vedem :

a) Ţéra : Nobiliĭ, Secuiĭ şi Saşiĭ trebuesc să pună la disposiţiunea căpitanilor 3000 de ómenĭ, pentru a căror întreţinere Nobiliĭ vor da câte 50 denarĭ de pórtă (1), iar Saşiĭ contribuţiune lunară cu totul 3000 fl. Secuiĭ după obiceiurile strĕvechĭ vor da 1000 ómenĭ.

b) Tóte veniturile ţĕreĭ se vor administra de căpitaniĭ ţĕreĭ, carĭ vor da des-

(1) In epoca acésta contribuţiunea se plătea după porţi, maĭ târḑiŭ după fumurĭ, înţelegêndu-se, că cel ce are pórtă are şi proprietate; vrednic de însemnat este faptul, că preoţiĭ românĭ în Ardeal până astăḑĭ sunt plătiţĭ după fumurĭ.

pre ele socotélă regeluĭ care va fi ales. Căpitaniĭ vor avé aceaşĭ putere administrativă şi judiciară, pe care aŭ avut-o voevoḑiĭ. Eĭ sunt obligaţĭ prin jurămînt a face la toţĭ dreptate, şi să judece şi procesele intentate după decedarea regeluĭ.

c) Să se trămită o deputaţiune la regina, care să-i facă omagiele, şi să o róge, ca averile confiscate de tesaurarul—frater Georgius — să se dea înapoĭ proprietarilor, să dĕrîme castelul (Balványos) şi să dea Saşilor îndărăt Sas-Sebeşul.

d) Prin trămişĭ — oratorĭ — să comunice decisiunile dieteĭ, principilor ţĕreĭ Românescĭ şi Moldoveĭ, şi să-le ofere amiciţia Transilvanieĭ. Décă cursul eveinimentelor va cere, să se ridice ţéra întrégă la ordinul căpitanilor.

e) Décă însă cineva fără învoirea prealabilă a ţĕreĭ s'ar învoi în cestiunea alegereĭ de rege afară din ţéră cu óre-şĭ care principe séŭ domn, séŭ décă ar servi pe streinĭ, pe acela căpitaniĭ ţĕreĭ să-l cheme înaintea dieteĭ şi să-l pedepséscă. (Veḑi doc. I.).

Prin aceste articole Mailat puse din noŭ mâna pe puterea absolută. Creḑu dar timpul oportun de a lepăda masca, şi a umbla pe faţă după domnia Ardealuluĭ. Prin mijlocirea unuĭ sangiac vecin, a luĭ Cuciuc-Balibeg, isbuti a induce pe sultanul în erórea că Zapolia n'a lăsat după sine nicĭ un descendinte şi 'lŭ rógă, ca să-ĭ lase luĭ domnia Ardealuluĭ.

Verancius VI pag. 151 ḑice în epistola adresată regineĭ : «Dicunt Mayladum verba dedisse Caesari : quod Ioannes rex sine filio decedisset, et quod optet totum regnum sibi in principem dari, tamquam unus esset, qui germanos arcere possit ab Hungaria, et tantae gentis habenas fortiter moderari».

Sultanul trămise câte un ciauş în Ardeal şi la Buda la regina Isabela, carĭ să constate adevĕrul. Cel trămis la regina îndată se convinse, când vĕḑu pe regina cu pieptulŭ desfăcut lăptând copilul, şi cu ochĭ plinĭ de lacrimĭ îngenunchiâ înaintea regineĭ şi sărutâ piciórele copiluluĭ. Sinan, cu totul alt-fel se purtâ la Mailat. Acesta în curênd câştigă pe ciauş pentru planurile sale, prefăcêndu-se ca unul, care singur numaĭ ar fi în stare să pună capĕt dorinţeĭ de cucerire a Germanilor. Spre ascultarea ambasadoruluĭ, Mailat convocâ în grabă o dietă la Ghiertan (Bierthelm) pentru 21 Septembre. Aci turcul 'şĭ spuse misiunea în chipul următor : «Voĭ cu toţiĭ sunteţĭ sclaviĭ puterniculuĭ Sultan, pe carĭ el v'a supus cu armele, şi după ce a tot puternicul Dumneḑeŭ a chemat dintre ceĭ viĭ pe regele Ióne, puternicul Sultan dăruesce guvernarea Ardealuluĭ luĭ Mailat, care este fratele vostru şi un om drept, şi jură pe Dumneḑeŭ cel viŭ, pe strămoşiĭ şi urmaşiĭ sĕĭ, pe sabie, pe pâine şi sare, că vĕ va protege în drepturile şi libertăţile vóstre, dacă cum-va nu veţĭ pierde graţia luĭ prin necredinţă. Şi vĕ ordónă, ca să vĕ supuneţĭ luĭ Mailat ca voevoduluĭ, ca principeluĭ, ca domnuluĭ vostru, şi care nu va face acésta, pre acela 'lŭ va pedepsi (Sultanul).

«Tu însă Mailate» continuă adresându-se către acesta, «pe acela ce se va

opune împěratuluĭ celuĭ puternic şi poruncilor tale, pe acela pierde-lŭ prin sabiă şi foc; Sultanul deja a dat ordinul celor 2 principĭ românĭ şi sangiaculuĭ din Rumelia ca în fie-ce moment să fie gata a-ţĭ veni într'ajutor». Vedi doc. II şi Verancius VI, 153.

Amiciĭ luĭ Mailat cereaŭ cu nedumerire ca proclamarea de principe să se sěvêrşéscă îndată; iar majoritatea cerea amênarea: în urmă se învoiră ca să aştepte rěspunsul de la Pórtă, şi preste 5 lunĭ de dile să se convóce o altă dietă, unde apoĭ se va lua decisiunea finală în cestiunea alegereĭ de principe. Mailat nemulţumit cu resultatul acesta, şi perdênd orĭ-ce speranţă de a maĭ fi ales principe, căută de a realisa planurile sale pe o altă cale: ceru esecutarea tractatuluĭ de la Orade. In înţelegere cu colegul sěŭ Balaşa trămise o deputaţiune la Ferdinand cu rugarea, să le trămită oştire şi tunurĭ, câştigând în sprijinulŭ cerereĭ lor pe episcopul Ardealuluĭ de curênd numit Niculae Gerendi, pe Toma Nadasdi şi Ión Szalai, carĭ maĭ făcuseră luĭ Ferdinand propunerĭ de felul acesta. In timpul ambasadeĭ însă căpitaniĭ se desbinară între sine: Balaşa nu maĭ avé încredere în reuşita luĭ Mailat, ba chiar observase că acesta 'lŭ întrebuinţéză numaĭ ca instrument în esecutarea planurilor sale. Pe lângă garanţia d'a'şĭ manţine tóte averile trecu în partea regineĭ cu 400 de soldaţĭ. Intr'acestea sórtea Ardealuluĭ o decise Ungaria: pe la mijlocul luĭ Septembre fu ales de rege Ióne Sigismund pe câmpul Rakoşuluĭ, iar până la majoratul luĭ, frênele guvernuluĭ să le conducă mama sa, Petrovicĭ, Török şi frater Georgius

Ferdinand priimi deputaţiunea căpitanilor cu tóte onorurile şi trămise îndată în Ardeal o ambasadă strălucită compusă din Toma Nadasdi, Gaspar Horvath şi Sigismund Balaşa, ca să îndemne pe Ardelenĭ, a nu da credămînt promisiunilor Turcilor, şi să le anunţe că Carol împěratul Germanieĭ negociază cu Papa şi cu regele Francieĭ, şi se ocupă cu încheierea uneĭ alianţe în imperiul german, pentru apěrarea tuturor creştinilor, şi să-ĭ asigure, că îndată ce vor cunósce voinţa şi intenţiunile ţěreĭ şi ale căpitanilor, la moment vor trămite nu numaĭ ajutórele cerute, ci şi alte maĭ multe. Apoĭ să îndemne pe nobilĭ in universum, şi pe fruntaşĭ în persónă, să nu priiméscă jugul uneĭ servituţĭ eterne, să nu se despóie eĭ pre eĭ de numele şi titlul nobilitar, şi să se precipite în condiţiunea Munteniei, şi ca nu cum-va să facă din Transilvania o a doua Transalpină. Apoĭ la cas de lipsă să promită Secuilor 5-6000 florini, şi cu deosebire să asigure pe Saşĭ de buna voinţa sea. Vedi doc. III.

Mailat se puse acum în legătură directă cu Nadasdi şi cu ceĭ-lalţĭ trămişĭ, şi cu aceeaşĭ energiă şi abilitate, pe care o desvoltase el de atâtea orĭ în momente critice, se apucâ acum de organisarea partiduluĭ luĭ Ferdinand, ca acesta să depună jurămîntul de fidelitate, şi în curênd atrase în parte-ĭ tóte comitatele de sud, pre Secuĭ, şi în genere pre Saşĭ. Cu tóte propunerile ce-ĭ făcu partida contrară nu 'lŭ putu înduplica ca să se lase de Ferdinand, care în urma

desastrelor suferite de Fels, comandantul sĕŭ la Buda, pierdu mulţĭ partisanĭ din Ungaria şi Transilvania.

Intr'acestea Balaşa şi Mailat se împăciuiră, şi în curênd sosi şi respunsul de la Ferdinand prin Lupu Farkas de Harina, în urma cărui-a Mailat se alipi maĭ tare de Ferdinand, şi d'impreună cu Nadasdi îndemnâ mereu pe staturĭ să depună jurămîntul: vedĭ doc. IV. In fine staturile depuseră către finea anuluĭ 1540 jurămîntul sub condiţiunea, ca să le trămită într'ajutor 1000 călăreţĭ şi 3000 pedestri, şi câte-va tunurĭ pentru asediarea forturilor, şi să le dea drepturile şi libertăţile lor.

Nu maĭ puţin activă era şi partida contrară în alergarea după ajutóre la streinĭ şi internĭ, în urma cărora o devastare teribilă prefăcu ţéra în cenuşă de la un colţ la altul. Intre devastatorĭ excelâ cu deosebire căpitanul Emeric Balaşa, care, neaparţinênd cu sinceritate nicĭ unei-a din partide, prădâ şi devastâ ţéra după plac. Ca să pună capĕt uneĭ atarĭ stărĭ vrednice de plâns. maĭ mulţĭ nobilĭ adunaţĭ în tabĕra de la Şimbor încercară împăciuirea între Mailat şi Baltasar Bornemisa, capul partideĭ regineĭ, şi priimind şi scirĭ alarmatóre despre invasiunea Turcilor şi Românilorŭ în ţéră, cerură convocarea uneĭ diete pentru 22 Ianuariu 1541 la Turda. Vedĭ doc. V.

Impăciuirea se făcu la 12 Februariu. Dér ambiţiunea luĭ Mailat nefiind satisfăcută, el adună în giurul sĕŭ pre Secuĭ, şi în grabă mare alergâ la Turda, unde se afla armata regineĭ, pe care o puse pe fugă, şi reocupâ Turda. Astfel ajunse din noŭ stĕpênul situaţiuneĭ.

Sosind şi rĕspunsul de la sublima Pórtă în cestiunea electiuneĭ, el convocâ din noŭ dieta pentru ḑioa de 25 Maiŭ la Cincu Mare. Fermanul adus de ciauş coprindea următórele: «Majestatea nóstră am auḑit de turburările inscenate de Mailat şi Balaşa. Noĭ am dat ţéra fiuluĭ regeluĭ Ión, dér eĭ nu vor să asculte, ci se supun luĭ Ferdinand şi trămit după ajutóre, la Nemţĭ. Adună dărĭ insuportabile de la Ardelenĭ şi Secuĭ, maĭ nainte 50, şi acum iarăşĭ câte 25 de parale de pórtă, aŭ pus mâna pre doué saline şi asupresc ţéra în tot chipul. Noĭ am cucerit Ungaria prin sabiă, şi nu permitem decĭ ca supuşiĭ noştriĭ să fie împovăraţĭ. Din deplina Nóstră putere am dat ţéra fiuluĭ regeluĭ Ión, şi nu permitem ca să facă ceva contra acesteĭ voinţĭ a Nóstră. De acea sangiacul de Vidin şi principiĭ românĭ aŭ priimit ordinul, ca fără întârḑiere să vină în ţéră, şi atât pe Mailat cât şi pe Balaşa, dacă ar refusa d'a se supune, să-ĭ pedepséscă.»

Tot aci maĭ hotărîră, ca îndată ce armata germană se va depărta de la Buda, să se convóce o dietă generală la Turda, în care să se alégă o deputaţiune, care să mérgă să facă regeluĭ Ión omagiele cuvenite.(1)

(1) In analele Braşovuluĭ pro 1541 citim: Feria quarta ante Pentecostes (11 Juniu) Mathio Salezpurgensi in Moldaviam misso ad referendum Peter Waywode Regnicolas Transsylvanie huius in unionem devenisse, quod velint filio regis Ioannis servire expensa fl. 4.

Eodem die Michaele Farkas ad Radul Waydam Transalpinensem misso, ut et ipsi referat Transsylvaniam esse vnitam in eo, quod velint servire filio Ioannis Regis, expensa fl. I. asp. 20. Emansit dies salar. asp. 30.

In Vigilia Pentecostes (jun 4) venit hoc Ioannes Thabyassij ad proficiscendum in Legatio-

Apoĭ se aleseră ómenĭ de încredere de ambele părţi, carĭ să tracteze despre încheierea păceĭ, care se şi făcu în primele ḍile ale luĭ Iunie.

Pe la mijlocul luĭ Iunie sosi scirea că principiĭ Munteniei şi Moldoveĭ vin cu oştirĭ în Ardeal.(1).

Mailat credea că eĭ vin cu oştirile contra regineĭ şi vor asedia Bistriţa şi cele-l-alte cetăţĭ pe carĭ le confiscase de la eĭ frater Georgius. De şi sta în bune relaţiunĭ cu Petru Vodă prin mijlocirea luĭ Nadasdi, totuşĭ acum nu avea încredere într'ênsul (2), ci făcu tot ce-ĭ sta în putere de a împedica invasiunea: chiemă iute la arme pe Saşĭ, Nobilĭ şi Secuĭ, purtând după un obiceiŭ străvechiu o sabiă înmuiată în sânge, şi îndemnându-ĭ ca cât maĭ îngrabă să se adune, ca să pótă lua de timpuriŭ mĕsurile necesare pentru apărarea graniţelor, tăierea drumurilor, oprind or-ce trecerĭ séŭ esport de provisiunĭ în ţările românescĭ. In 27 Iuniŭ principiĭ românĭ era deja pe pămêntul Secuilor. «Vaĭ cum ne torturaŭ», aşa se tânguesce un istoric contimporan, «cu Turciĭ ne prădaŭ şi fiuluĭ luĭ Ión ne juraŭ. (3) Şi armata turcă era cu eĭ, sub comanda luĭ Cuciuc Balibeg protectorul luĭ Mailat. In van purtară spada sângerată prin comitate şi scaune, căcĭ nime nu se aduna, nicĭ dietă nicĭ oştire, în cât armatele româno-turce după ce prădaseră scaunul Ciucului, Trei-scaunele şi ţéra Bârseĭ fără împotrivire, se împreunară cu cetele luĭ Bornemisa, căpitanul regineĭ, şi apoĭ tăbărîră la Făgăraş, unde aşeḍară castrele pe malul Oltuluĭ. Petru şi Balibeg asiguraŭ pe Mailat necontenit de domnie. Intre temerĭ şi speranţe petrecu acesta până în 18 Iuliŭ, când sosi la el în Făgăraş Bornemisa însoţit de 2 logofeţĭ românĭ şi un demnitar turcesc, care ca legaţĭ 'l solicitaŭ să se presinte înaintea luĭ Balibeg, ca să asculte ordinul Sultanuluĭ. Begul şi voevoḍiĭ nu comunicaseră planul lor luĭ Bornemisa, dar acesta 'l presimţia.» Domnul meŭ, ḍise el confidenţial luĭ Mailat, tot d'auna aĭ fost un om înţelept, dar cu deosebire să fiĭ acum. Nu te duce între eĭ, căcĭ te înşélă, cunoscĭ destul de bine pe Românĭ şi pe Turcĭ.» Cuvintele aceste fură pentru Mailat fatale; credea că Bornemisa se opune cu scop de a deveni el domn. Indeşert 'l ruga soţia şi amiciĭ sĕĭ, căcĭ el ca om c'un caracter decis nu voia să pérdă momentul, în care aştepta împlinirea planuluĭ sĕŭ preconceput, şi con-

nem in Moldaviam nomine trium Nationum, cui misi dono bina Vice, Colyrides, Pisces recentes 6 6 vini, 3 cub. auene asp. 13 1/2. Eodem die misi dono Michaeli Nemes de Hydwijg tria octoalia vini et 1 cub. auene, Pisces asp. 6. Eodem die dominus Michael Weres cum legatis duarum Nationum aliarum, missus est in Legatione in Moldaviam ad Petrum Waydam prouti conclusum fuit in congregatione, expensa fl. 10 asp. 5 1/2. Emansit dies 12. salar. fl. 3.

(1) În analele Braşovuluĭ pro 1541 citim : Eodem die (dominica Trinitatis jun. 12) Georgio Waxmacher Cibiniensi cum literis misso ut refferet quod Petrus Wayda Moldauiensis et Radul Wayda Transalpinensis ac etiam Turcae, erumpere voluit super nos, expensa fl. 1. Emansit dies 6. merces asp. 24.

Eodem die Bosa missus est ad Fogaras ut referat domino Capitaneo quod Radul Wayda Transalpinensis cum Turcis volunt huc erumpere expensa et salaria asp. 32.

Eodem die pro convocatione prouincie, ad auissandos eos quod Petrus Waywoda ac Radul Wayda una cum Turcis erumpere volunt, asp. 12.

(2) Veḍĭ Epistola luĭ Nádasdi către Petru Pray epist. Proc. II p. 108 şi următórele.

(3) Cronica Secuilor pag. 21.

cediâ pe trimişĭ ḑicêndu-le, că dacă'i vor da scrisóre de garanţiă va merge la eĭ. In ḑiua următóre — 19 Iulie — o şi obţinu. «Pân'ce sórele va sta pe cer, nu ţi se va întêmpla nimic» jurâ într'ênsa Balibeg. Ceru apoĭ ostaticĭ. Obţinu şi pe aceia : 4 Românĭ şi 2 Turcĭ, toţĭ soldaţĭ de rênd îmbrăcaţĭ în uniforme strălucite. Acum şi Mailat, împodobindu-se cu giuvaerele luĭ Gritti, însoţit de 40 trabanţĭ aleşĭ se duse în castre.

Ḑiua acea, precum şi cea următóre o petrecuse în visite, bancheturĭ etc., până séra. După apunerea sóreluĭ Petru, care într'aceste ocupase giurul Făgăraşuluĭ şi încongiurase ómeniĭ luĭ Mailat, chiemâ pe Mailat la sine în cort şi începu a'l insulta, şi cu cuvintele : «Câine. acum eştĭ robul împăratuluĭ» puse măna pre el. Mailat suferi insultele, calomniele si încătuşarea sea şi a ómenilor sĕĭ fără de a ḑice un cuvênt. Petru predâ apoĭ pe Mailat luĭ Balibeg, care 'l duse în Vidin şi d'acolo 'l espediâ apoĭ la Stambul.

Două ḑile în urmă Bornemisa cu staturile presente depuseră fiuluĭ luĭ Ióne jurămîntul de fidelitate. Pentru despăgubirile de resboiŭ convocară dieta la Turda pentru 10 August, în care numaĭ Saşiĭ respunseră luĭ Balibeg 2000 florinĭ (1).

Trădarea luĭ Mailat, devastarea Săsimeĭ şi Secuimeĭ, urcarea tributuluĭ şi a despăgubirilor de resboiŭ, precum şi faima că sultanul a ocupat Buda prin trădare, împlură de gróză pre toţĭ ómeniĭ serioşĭ. De aceĭa atitudinea Ardéluluĭ faţă de regina, numaĭ amicală nu era. Mulţĭ se ocupaŭ cu planul cum 'ĭ-ar putea închide graniţele, ca să nu maĭ dea Turcilor pretext la o nouă invasiune. Regina însăşĭ perḑênd ori-ce încredere în Turcĭ, începu din noŭ negocierile cu Ferdinand pentru esecutarea tractatuluĭ dela 1538 ; dér frater Georgius nefiind satisfăcut cu resultatul negociaţiunilor, creḑu de cuviinţă a le suspenda cu totul, şi câştigând în parte-şĭ pe episcopul Statileŭ şi pre câţĭ-va magnaţĭ, convocâ pentru 10 Ianuariŭ 1542 dieta la Turda, pe care apoĭ la 26 Ianuariŭ o permutâ la Tîrgul Secuilor (Székely Vásárhely). Aci maĭ nainte de tóte căutâ să-şĭ legitimeze conduita sa, căcĭ ca strein până şi numele-ĭ era suspect, şi să-ĭ asigure despre bunele intenţiunĭ ale imperatoruluĭ : «Am auḑit, domnilor, că printre d-vóstră s'aŭ lăţit vestĭ, că eŭ am venit spre nenorocirea, şi nu spre binele d-vóstră. Nu daţĭ creḑĕmênt acelora, căcĭ eŭ nu întreprinḑ nimic altceva, decât cea ce aţĭ decis d-vóstră. Aud că Petru Vodă vĕ ameninţă ; nu vĕ încredeţĭ în el, căcĭ el stă în măna împĕratuluĭ celuĭ prea puternic, care vĕ protege. D'acea cu greŭ va putea el întreprinde ceva, ce ar fi în contra voin-

(1) Citim în analele Braşovuluĭ :

Sabbato post Laurentij (aug. 13) dominus Sigismundus gemmarius et dominus Stephanus griessing missi sunt Thordam în Congregacionem, ad vocacionem dominorum Cibiniensium expensa fl 15 asp. 36.

Emanserunt dies 12 amborum salar. fl 6.

(Dominica ante Bartolomei aug. 21). Prescripti domini (Petrus Sartor et Cristianus Hyrser) duxerunt secum racione illorum bis mille florenum in Thorda dari susceptorum qui Kwchy Ballibek, vel Petro Wayuodae dari debebant fl. 380.

Emanserunt dies 17, merces fl. 3 asp. 25.

ţeĭ împĕratuluĭ. Sciţĭ—continuă el—că împĕratul a coprins Buda, m'a internat pe mine dimpreună cu regina şi a luat cu sine pre Valentin Török».

Îndată după el, vorbi legatul luĭ Petru: Vĕ rog domnilor Ardelenĭ să interveniţĭ pre lângă fratele George, ca să dea înapoĭ domnuluĭ meŭ castelele, pe carĭ le-a confiscat pre séma regeluĭ Ióne: Ciceul, Cetatea de Balta etc, ca să nu fie silit a'şĭ căuta singur satisfacţiune; apoĭ îĭ indemnă să nu se încrédă în călugăr, căcĭ acesta, precum a dat Buda, de asemenea ĭ-va trăda şi pre eĭ. Veḑĭ doc. VI.

Nicĭ iutervenirea trămisuluĭ luĭ Petru, nicĭ purtarea retrasă a luĭ Bornemisa nu putură opri pre staturĭ d'a simpatisa cu călugărul: imediat 'l proclamară de Căpitan general şi Locţiitor regesc.

Indată după depunerea jurămîntuluĭ începu călugărul elaborarea uneĭ nouĭ constituţiunĭ pentru Ardeal, care de cât-va timp încóce suferise multe modificărĭ, şi în care nu maĭ putea fi redus. Unuĭ om de stat atât de espert şi de prevĕḑĕtor cum era el, nu-ĭ fu cu greŭ a recunósce, că după pierderea capitaleĭ, gravitaţiunea imperiuluĭ inclină spre Ardél; d'acea maĭ nainte de tóte creḑu necesar a convoca o dietă, în care să alégă o nouă capitală şi o comisiune. care să se însărcineze cu modificarea constituţiuneĭ. Ast-fel în dieta dela Turda din 19 Martie 1542 regina fu rugată să-şĭ mute scaunul în Ardél, iar peutru asigurarea administraţiuueĭ se institui un consiliŭ de 22 membri, 7 aleşĭ de comitate, 7 de scaunele săsescĭ, 7 de scaunele secuescĭ şi din partea statuluĭ, care maĭ târḑiŭ deveni consiliul princiar. Maĭ încolo decretară, ca nimenĭ dintre nobilĭ să nu trămită deputaţiunĭ pre la curţile streine fără prealabila permisiune a Locţiitoruluĭ. D'asemenea şi comercianţiĭ sĕcuĭ să nu tréćă în Moldova séŭ Muntenia fară de a avisa pe Locţiitor. Veḑi doc. VII.

Isabela venind în Ardeal, întâiu la Deva, apoĭ la Alba-Julia, începu din noŭ negociaţiunile cu Ferdinand, care după dieta Germanieĭ dela Speier căpătase ajutóre germane în numĕr considerabil sub comanda luĭ Ioachim Marchionul de Brandenburg, cu carĭ şi atacă Moşonul şi apoĭ Pesta. In 10 Septembre sosesce la Isabela un ciauş, care sub mască să ĭ facă cunoscut că armata turcă a plecat deja contra germanilor, şi că domnul Munteniéĭ a priimit deja ordinul să tréćă prin Ardeal la Buda, iar al Moldoveĭ să devasteze Polonia,—în realitate însă voĭa să se conviugă dacă sunt fundate scirile sosite în Stambul, că regina a trecut în partea Nemţilor. Cincĭ ḑile maĭ tărḑiŭ — 19 Septembre,— sosesce alt ciauş la Petrovicĭ în Timişoară, care 'l provócă, ca şi el să mérgă cu oştirile sale la Buda, unde din ordinul sultanuluĭ merg şi ceĭ doĭ principĭ românĭ şi 3 beglerbegi. Veḑi doc. VIII.

Regina convocă staturile pe 3 Octobre la Turda, provocâud tot-odată şi pe călugăr, care se afla la Orade, ca imediat să alerge în apĕrarea patrieĭ. Şi în adevĕr pericolul crescea din ce în ce maĭ tare: deja staturile adunate la Turda auḑiră în 10 Octobre, că Petru adună oştirea la Suceava, şi că sultanul va pleca de la Buda la Alba-regală ca să spânḑure cadavrul regeluĭ

Ión. Din ḑi în ḑi sosiaŭ în castrele de la Turda sciri mai întristătóre: Petru a trecut deja frontiera, şi nu merge către Buda, ci 'şi urmăresce propriele planuri, că Secuii aŭ trămis la el deputaţi pre Lazăr Kun, Paul Beldi, Francisc Mihalfy, Petru Daniel, Martin Andrássy şi Francisc Tamássy, şi adună proviant pentru el, şi dacă nu le vor da ajutor, în curând vor trece cu toţii în partea lui. Veḑi doc. IX cu aclusele a) b) c) d).

Sultanul faţă de preparativele cele formidabile ale Germanilor merse în persónă în fruntea oştirei până la Adrianopole, de unde apoi trămise viziri celebri, cari să vină în apĕrarea Budei despre sud, iar lui Petru i dădu ordin să atace despre rĕsărit. Prin desastrele şi fuga ruşinósă a lui Ioachim se schimbă rolul lui Petru. De sigur, chiar şi dacă ar fi venit în ţéră în contra lui Ferdinand, ar fi prădat'o după placŭ. Dar şi aşa nu avu alt motiv decât ordinul Sultanului, şi acesta i-era suficient. Către mijlocul lui Novembre năvăli în ţéra Bârsei, şi prădând-o, şi pustiind şi secuimea, trecu apoi spre Bistriţa. Intr'aceste sosi şi călugărul, şi unindu-se cu oştirea din castre, siliră pe Petru să părăséscă districtul Bistriţei. Veḑi Ostermeyer Fundgruben I. 27.

«Noi avem tótă bună-voinţa—scrie Isabela din Gilăŭ la 20 Noembre lui Seredy, trămisul lui Ferdinand, dar d-vóstră nu puteţi intra acum în Ardeal din causa devastărei şi prădărei lui Petru vodă. De sigur dacă ai veni d-ta nici el n'ar eşi, ba ar aduce chiar şi pe Turci pe capul nostru. D'acea noi în interesul Majestăţei séle suntem siliţi să rĕmânem a casă» Veḑi Buchholtz V pag. 174.

Dieta adunată în 20 Decembre la Turda era deopotrivă defavorabilă Isabelei cât şi lui Ferdinand. Căci ardea âncă adênc rana, care o causase invasiunea şi prădările lui Petru, şi d'aceea primele gândiri eraŭ îndreptate spre restabilirea siguranţei publice. Deja primele şedinţe eraŭ atât de furtunóse, în cât aveaŭ mai mult aspectul de adunări revoluţionare. Deci spre delăturarea ori-cărei neîncrederi şi bănuieli dintre membri, mai nainte de tóte reînnoiră după obiceiul de la 1459 şi 1506 uniunea celor trei naţiuni de la 1438 :

«Când inamicul va face o nouă invasiune, cetăţile şi castelele să priiméscă pe staturi între zidurile lor; iar ei să se abţină de or-ce violenţă, şi dacă vor comite óre-care erori să fie judecaţi de primarul locului.»

«Când vre-unui dintre resboinici i-se va întêmpla o nenorocire, să fie şi el priimit între ziduri.»

«Cine conspiră cu străinii séŭ se va alia cu ei, acela să se pedepséscă cu mórte, şi să-şi piarḑă şi bunurile, afară de acelea cari aparţin soţiei şi fiilor sĕi; pe acele judele ţĕrei le póte dona, precum făceaŭ în timpii anteriori voevoḑii, iar de partea ce rĕmâne, va dispune principele.»

«Tot asemenea se va pedepsi,—determină articlul următor cu privire la Secuii, cari se supuseseră lui Petru—şi acela, care 'şi urmăresce interesele sale proprii în detrimentul patriei, precum şi acela care din propria lui putere ia decisiuni în privinţa domniei.» V. doc. X.

Petru Haller primarul Sibiuluĭ scrie luĭ Ferdinand despre percursul dieteĭ de la Turda, în 15 Martie 1543 :

«Siquidem post reditum nostrum a S. R. Matte Vestra in Transsylvaniam certe comicie celebrate sunt in Oppido Thordensi ab universis Regnicolis trium nacionum hujus Regni Traniensis, vbi post miserabilem desolacionem Regni *a Moldavo* acceptam, de permansione Regni varie tractatum est, verumtamen ultimo in eum finem res est deducta, ut sub nomine et umbra filii Ioannis Regis ipsum Regnum permanere debeant, ne ante tempus ab i-manissimo tyranno Imperatore Turcharum Nos ac totum Regnum perîret, sed ut eciam interim in fidelitate Regie Mattis Vestre permaneamus, ubi siculj Nuncium eorundem apud S. Regiam Mattem Vram habitum in legacione sua non conseruauerunt, ut in fidelitate Regis Mattis permanerent, et nobiles quoque aliqui eotunc quem admodum et nunc unius voluntatis cum siculis fuerunt, sed pro pacifica Regni permansione in hoc ad mandatum Rev. D-ni Georgii Episcopii Varadiensis S. R. Mattis Vre Locumtenentis censum S. Martini preteriti anni Reginali Mtti assignauimus, (s a helytartónak és szultánnak is határozták penzt şĭ locţiitorului şi sultanului votaseră bani).» Archiv. N. F. III pag. 189.

Aplanarea neînţelegerilor din noŭ ivite între Locţiitor şi regina necesită convocarea uneĭ nouĭ diete, care se şi chiemă pentru 26 Februarie 1543 la Cluş, unde se citi şi fermanul adus de la Pórtă : «In anul acesta vom veni în număr aşa de mare, cum n'am fost altă dată ; d'aceea să alergaţĭ şi voĭ la oştirea nóstră şi să îngrijiţĭ de provisiunĭ, ca armata să nu sufere lipsă. După ce principiĭ Moldoveĭ şi Munteniеĭ aŭ priimit ordinulŭ să trécă prin ţéra vóstră, să nu-ĭ împiedicaţĭ, ci la 1 Aprilie să uniţĭ oştirea vóstră cu a lor.» Veḑĭ doc. XI.

Faţă de un atare pericol, staturile votară imposite 75 denarĭ de fum, din carĭ 25 denarĭ să fie aĭ regineĭ, iar 50 denarĭ aĭ legaţilor ce vor fi trămişĭ la sublima Pórtă. Decretară apoĭ să céră de la Ferdinand 6000 de ostaşĭ, carĭ uniţĭ cu oştirea ardelénă să alunge pe principiĭ românĭ din ţéră, iar pe Turcĭ să-ĭ înfrângă înapoĭ de la confinie. Obiectul principal al desbaterilor 'lŭ formaŭ plângerile regineĭ, că călugărul nu numaĭ o esclude pe ea dimpreună cu fiul eĭ de la guvern, dér o şi privéză de multe, şi nu voesce a da socotélă de veniturile ţĕreĭ. Apoĭ decretară ca străiniĭ să nu fie denumiţĭ în funcţiunĭ, şi veniturile episcopieĭ de Alba să nu se dea la mirenĭ. Regina póte să locuiască în Ardeal, séŭ în o altă cetate, tot-d'auna însă cu consimţĕmêntul consiliuluĭ ţĕreĭ. Ea să tramită o deputaţiune la domnul Moldoveĭ şi să-ĭ ofere amiciţia Transilvanieĭ. Veḑĭ doc. XII.

Dieta ţinù mult, dar neputêndu-se termina tóte afacerile, proiectară pentru 1 Maiŭ 1544 convocarea uneĭ alte diete la Têrgul Secuilor, care însă fu amênată. Sosind pe la mijlocul luĭ Maiŭ un sol de la Pórtă, ca să céră ajutórele şi proviantul, regina convocà dieta pentru 3 Iuniŭ la Alba-Julia, cu adaosul, că deputaţiĭ să fiă provĕḑuţĭ cu mandate suficiente. Veḑĭ doc. XIII.

Sultanul stătea atuncĭ pe teritorul Ungarieĭ, şi Carol V fiind ocupat în resboĭul cu Francisc I regele Francieĭ, putù oferi frateluĭ sĕŭ numaĭ ajutóre neînsemnate. Era dar natural cá călugărul în atarĭ împregiurărĭ să se silèscă a îmblânḑi mânia Sultanuluĭ. Decĭ în dieta de la Alba trămise pe Ión Salanczi şi Ión Fekete cu tributul de 10.000 galbenĭ şi cu darurĭ pentru soţia favorită a Sultanuluĭ şi pentru 4 paşĭ maĭ însemnaţĭ.

Acesta a fost primul tribut, pe care Ardélul l'a plătit ca provinciă independentă. Sultanul după o espediţiune strălucită în care cucerise o mulţime de oraşe şi castele, se întórse prin Septembre îndărăt. De şi Ardealul nu luase parte la espediţiune, totuşĭ tributurile cele marĭ şi dese, impositele de provisiunĭ stórseră ţéra aşa de tare, în cât contra lipseĭ generale trebuiaŭ luate mĕsurile cele maĭ energice.

Intre aceste maĭ sosi şi un ciauş care ceru estradarea ostaticilor, carĭ âncă tot maĭ eraŭ ţinuţĭ în Făgăraş.

Pentru îndreptarea tuturor lipselor regina convocâ dieta pentru 20 Noembre la Târgul Secuilor.

Aci maĭ nainte de tóte se ocupară de cestiunea Făgăraşuluĭ, care era âncă tot în mâinile soţieĭ luĭ Mailat şi ţinea acolo pe ostaticĭ. Cu greŭ isbutiră a-o îndupleca ca să elibereze pe ceĭ 2 ostaticĭ turcescĭ, dar pe ceĭ românĭ nu voi să-ĭ elibereze cu nicĭ un preţiŭ. D'asemenea şi castelul rĕmase pe mâna eĭ. In urma acestora decretară ca cele 3 naţiunĭ să dea 3000 ómenĭ, cu carĭ să ia cu asalt castelul.

Principele Moldoveĭ s'a plâns, că Secuiĭ din Treĭ-scaune aŭ făcut o invasiune pe teritorul sĕŭ : decĭ Locţiitorul să trămită o anchetă la faţa loculuĭ, şi pe culpabilĭ să-ĭ pedepséscă. Făcĕtoriĭ de rele să se prindă şi să se spânḑure. Votară apoĭ tributul pentru sublima Pórtă şi darurĭ pentru Sultan şi paşĭ, şi aleseră şi deputaţiunea care să-le ducă.

Ca darurĭ să ducă împĕratuluĭ 10 cupe, la 2 paşĭ câte 4, iar la alţĭ 2 câte 2 cupe. La Pórtă să dea darurĭ 1600 florinĭ, ciauşuluĭ 400 fl., iar interpretuluĭ 200 fl. Turcilor carĭ aŭ fost prinşĭ în Făgăraş 32 florinĭ.

Pentru delegaţĭ ca spese 1000 florinĭ; împĕratuluĭ un present de 2000 fl., soţieĭ şi fiuluĭ sĕŭ 1000 fl.

Pentru 2 paşĭ câte 1000 florinĭ, pentru ceĭ-l'alţĭ câte 500 florinĭ.

Preţul uneĭ cupe s'a fixat la 1521 florinĭ. Veḑĭ doc. XIV.

Fie-care dietă ardelénă ţinută după decembre 1542 a recunoscut necondiţionat suveranitatea Sultanuluĭ asupra Ardéluluĭ.

In anul 1543 în 9 Iunie se ţinu dieta de la Turda pentru votarea tributuluĭ şi darurilor turcescĭ.

In 1544 se ţinură douĕ diete parţiale, una la Sighişóră în 29 August, şi alta la Aiud pe la finea anuluĭ, despre carĭ însă puţin se scie cu certitudine.

Probabil că în una din ele se decise dĕrîmarea casteluluĭ Ciceuluĭ, şi restabilirea domeniuluĭ principeluĭ moldovén, şi ast-fel terminară procesul ce dura de 4 anĭ. Cronica secuilor pag. 13 ḑice : «Dĕrîmară cetatea Ciceuluĭ şi dedură ţinutul eĭ domnuluĭ Moldoveĭ.» (Va urma) G. Maior.

DOCUMENTE.

I

1540 August 29.

Articulii dietei ţinute în Sighişóră.

Articuli conclusi in Diaeta Segesvariensi Die Dominica post festum Sancti Bartholomaei celebrata 1540.

(Art. 1). Totum et universum Regnum, tam Domini Nobiles, quam Siculi et Saxones trium millium homines tenere et alere penes Dominos Capitaneos debebunt : pro quarum gentium conservatione Domini Nobiles et Saxones pecunias ad manus Dominorum Capitaneorum dare debebunt, ad quam de singulis Portis obligati sunt den. 50 a Dominis Nobilibus; Saxones vero daturi sunt pecunias mensuales.

(Art. 2). Domini Siculi, secundum consvetudinem observari solitam, e medio ipsorum milites dare tenebuntur in numero millenario.

(Art. 3). Omnes Proventus Regii, tam a Civitatibus Saxonicalibus quam ceteris quoque locis Camerarum, ad manus dominorum Capitaneorum, in usum et alias expensas et Salarium ipsorum administrentur, et ipsi excipiant ad manus eorum exceptis qui arrendati fuissent, Proventibus, et de suis Regiae Majestati futuram dare debeant rationem.

(Art. 4). Domini Capitanei sint cum eadem Authoritate, tam administrandi Judicia, quam etiam ad cetera Officia exequenda, quam olim Vojvodae, pro tempore constituti fuere. Ipsi autem sint fide verum obligati, pro justitia omnibus administranda, si quae a morte Regia accidissent, illa tamen adjudicent et tempore Officii eorum.

(Art. 5). Ad Reginalem Majestatem et Dominos Hungaros Oratores ad fidelitatem Regni commendandam mittantur et etiam supplicent Majestati ut Bona Dominorum sed et eorum Servitorum omnia, Castraque restitui facere dignetur, quae Dominus Thesaurarius se reservaturum dicit, ad rationem Regiae Majestatis, pro quieto statu ejus, etiam de novo castro Balvanyos vocato demoliendo, et ut civitatem Szasz-Sebes liberis Saxonibus remittant.

(Art. 6). Ad Dominos Vajvodas Moldaviensem et Transalpinensem conclusionem praesentis Dietae medio oratoris nuncient et etiam amicitiam huius Regni Transylvaniensis dictis Dominis Vajvodis commendent.

(Art. 7). Ad Capitaneum in Szaszsebes constitutum, caeterosque arcium Castellanos Oratores mittantur ut in Castris stent quieti ac pacifici et nullam extra Castra Jurisdictionem et depraedationem exerceant. Decretum praeteritum in Diaeta Thordensi celebratum, si habent authoritatem nec ne.

(Art. 8). Reuerendissimus Dominus Episcopus ex Bonis Episcopatus, omnes Proventus et Decimas exigere faciat, sed ea conditione ut penes Dominos Capitaneos teneat in hoc Regno exercitum Episcopatus, alioquin et de Bonis et Decimis Episcopatus punietur.

(Art. 9). Totum Regnum, si quando necessitas postulaverit insurgat penes Dominos Capitaneos.

(Art. 10). Nemo Nicolaum Tomory audeat tenere in domo sua, vel arce, sed usque 25 diem Diaetae praesentis computando ex hoc Regno exire debeat, sed Domina uxor eius-

dem et filii, reliqua omnia Bona mariti sui et filii, excepta possessione Fejérd in Comitatu de Colos existente, libere possidenda relinquantur.

(Art. 11). Pecuniae novae, quae sunt cusae in veris locis Camerarum. et quae sunt bonae, accipiantur.

(Art. 12). Si qui forent, qui extra hoc Regnum cum quopiam Principum et Dominorum partialitatem et intelligentiam extra conventionem, consensum totius Regni, de constituendo Rege iniverint, extunc convocatis Principibus, Nobilibus, et Siculis ac Saxonibus sicuti Boni publici perturbatores, secundum Dei justitiam condigna poena punire Domini Capitanei possint atque valeant.

(Luată după o copiă din archiva universităţeĭ săsescĭ).

II

1540. Sept. 27.

Scrisórea căpitanilor cătră Cluşienĭ, prin care grăbesc solvirea tributuluĭ turcesc, care fusese ficsat în dieta de la Ghiertan.

Prudentes et Circumspecti domini Amici Nobis honorandi, Salutem, credimus vobis constare, Quod cesar Turcarum, specialem suum oratorem in legacione ad hoc regnum miserit, exauditisque illius legacionibus, in conventu parciali in Berthalom proxime celebratis, simulcum dominis Regnicolis Nobis visum est, pro regnj defenssione, certos legatos Regni ad cesarem Turcarum, qui in publico negocio istius Regni illic ageret, mittere, medio quorum parum muneris intromittere cogimur. Quorum ordinacionj, de singulis portis singulos quindecem denarios exigere decrevimus, ac ad generalem congregationem ad festum Beati luce Evangeliste In Zekelwasarhel affuturum celebrandam, e medio omnium dominorum et Nobilium bonis exigendos et importandos commissimus. Cedunt autem ad Ciuitatem vestram floreni quingenti, Pro eo requirimus vos, Nihilominus vobis auctoritate Capitaneatus nostrj, a dominis regnicolis Nobiş concessa, sub oneribus alias in talibus obseruari solitis, et pena condigna harum serie comittimus firmissime, Quatenus prefatam summam pecuniarum plenarie exigendam ad terminum et locum presentibus prefixum administrare et importare debeatis et teneaminj. Secus in premissis non facturi. Datum In Civitate Meggiessiensi feria secunda in festo Beatorum cozme et Damianj Martirum. Anno dominj 1540.

Stephanus Maylad et Emericus Balassa
Capitanej generales Regni transsylvaniensis etc.

In dos : Prudentibus et Circumspectis dominis Judici, Juratisque civibus Civitatis Coloswariensis etc. Amicis nobis honorandis.

(Originalul se află în colecţiunea decedatuluĭ Iosif Csapo de Tunyog).

III

1540 Octobre 14.

Instrucţiunea dată de Ferdinand luĭ Toma Nadasdi şi celor-l'alţĭ legaţĭ, carĭ fură trămişĭ în Ardeal.

Instructio data Magnificis fidelibus nobis dilectis, Thome de Nadasd Magistro Tauernicorum et Capitaneo nostro, Caspari Horwath de Wingarth Cubiculariorum nostrorum Magistro, Sigismundo Balassa de Gyarmath comiti comitatus Borsodiensis et egregio Georgio Seredi, Ad fideles nostros Spectabiles et Magnificos Wajwodas et reliquos Ordines ac Status Regni nostri Transsylvanie, ita ut si ex ipsis Oratoribus et Nunciis nostris unum aut plures aliquo casu abesse contingeret, Reliqui tamen in ipsa instructione procedere debeant.

Primum dicta salute et commendata gratia nostra tam in Conventu generali trium Nacionum, quam particulari in Civitatibus item ad personas singulares.

Revocent in memoriam Nos ab initio Viuente adhuc Serenissimo Rege Ludovico Sororio nostro charissimo pie memorie, omni studio, cura et diligentia opera prestitisse ea que ad Regni hujus Hungarie conservacionem et salutem pertinere videri poterant et propriis sumptibus castra pleraque in Croacia et Dalmacia conseruasse, ac bonum Numerum Militum stipendio nostro aluisse. Vbi autem casu et infelici prelio prefatus dominus Ludovicus Rex occubuisset, Nos non tam pro Juribus nostris asserendis : quibus clarum erat Regnum hoc Hungarie ad Nos liberosque nostros pertinere, quam pro conservacione tam Incliti Regni et ne ex eius periculo toti etiam christianitati detrimentum accederet, Omnia fecisse et tentasse, que ad salutem et tranquillitatem Regni pertinebant, Vbi pacatis consiliis res non successura videbatur, ad arma confugere fuimus coacti, Cumque varie per annos aliquot certatum fuisset inter nos ac Serenissimum Joannem Regem, Videremusque Mutuis huiusmodi dissidiis et dissensionibus Regnum vastari, miliciam atteri et hostibus viam in Regnum aperiri, ex innato erga Nacionem hanc Hungaricam (studio) et pietate, Voluisse nos tolli omnem materiam ruine et cladis huius et ad pacatum concordie modum, quem serenissimus Rex Joannes proposuerat, accessisse, et cum eo Intercedente utrinque Juramento et literis utriusque Nostrum manu signatis, pacem et concordiam in articulos descriptam firmasse ac determinasse, ad quam observandam omnes illi domini consiliarii Joannis Regis, qui ad tractatus pacis et concordie fuerant admissi, Bona fide se literis ipsorum obstrinxerunt, Omnia illa inter nos sancita firmiter et inviolabiliter se observaturos et observanda totis viribus curaturos, Quod aliqui constanter prȩstare non negligunt.

Precipuus autem pacis et concordie articulus is fuit, ut decedente ex hac vita Serenissimo Rege Joanne, eciam si filium post se relinqueret, Regnum tamen totum et solidum cum omnibus prouinciis et partibus eidem Regno annexis ad Nos descenderet, filio autem illius aut liberis sexus utriusque de statu convenienti inter Nos pie conuentum est, Nos itaque sanctissime omnia prestare paratos esse, si in Regni possessionem pacate et citra armorum strepitum admittamur.

Iudicasse quidem nos, quod adhuc vivens talem curam de suis promissis et obligacionibus in negocio concordie et pacis Serenissimus Joannes Rex haberet, et ita provideret, ne iterum ad arma nobis confugere esset necesse; sed videre Nos non deesse quosdam qui obstare nitantur et qui ad Imperatorem Turcarum missis Oratoribus videantur pocius declinare, quam satisfacere articulis concordie et pacis. Qui tamen si dicunt defunctum Regem eorum sinceriter Nobiscum pacem iniisse, nescitur quid excusationis adferre possunt, si vero dicunt dominum ipsorum noluisse stare promissis, relinqui hoc potest judicio proborum, quali honore mortuum dominum suum, talia asserentes, afficiant.

Cogi itaque nos Jura nostra et pacis et concordie effectum Armis asserere, Nisi cessauerint tales nobis et Imperio Regiminique nostro obstare, videre enim Nos ex istorum intentione et gestis, Regno Hungarie extremum periculum accersiri, ex quo et totam Rempublicam Christianam labefactari videamus, Quod rerum periti. exemplo multorum Regnorum, facile Judicare poterunt.

Intellixisse eciam Nos, prius ab aliquibus primoribus subditis olim Serenissimi Joannis Regis, varie ipsos Transylvanenses sollicitatos esse contra pacis et concordie articulos, Quod fieri non decebat, maxime ab his, qui nobis per literas suas obligati sunt, cum scirent illi, hoc sine notabili calamitate fieri non posse; ne itaque huiusmodi hominum suasionibus seduci sese paciantur, Agant viis et modis quibus melioribus scient et poterunt, pro eorum predencia.

Intellexisse eciam Nos, quod proxime per Turcarum Nuncios ad dietam et conuentum sollicitati fuerint, ut scilicet illis audienciam prestarent, Nos vero non intelligere, quid illi Nuncii adferre possent aliud, quam Regni periculum, nam siue ad obedienciam Turcae hortentur siue id petant, ut recens Nato Joannis Regis filio obediatur, non est dubium, quin rem suam agant, ut Regno in tantis periculis constituto, sibi viam ad occupandum

paret. Posse autem status Transsylvanię facile Judicare, quam periculosum sit puerile imperium non modo Regno ita lacero et diviso, sed etiam solido et pacato.

Quod si vero preseferat Turca velle se Regnum vel partes euis alicui prefecto subdere, Cavere nihilominus sibi debent, vel solo exemplo Transalpinensi et aliorum complurium, ne in condicionem ita miserandam, ut est Transalpina, se precipitent, et judicent ipsimet, quod si vel tributi nomine, vel alia quacunque racione se illius Imperio subdiderint, difficilimum erit Regionem eam ita natura et Civitatibus Castrisque munitam ex illius manibus extricare. Idcireo per fidei christiane per patrie, uxorum, liberorum, tantidem que populi christiani et libertatis amorem eos ab hoc proposito dehortentur et retrahant.

Nec est, quod de salute sua et securo Regni Statu amplius dubitent, nam Majestas Cesarea frater noster charissimus, totis viribus in hoc incumbit, ut cum Pontifice et Rege Gallorum ac Statibus Imperii, ut in defensionem non solum huius Regni, sed tocius Reipublicę Ghristianę expedicio suscipiatur et Regnum hoc in libertatem pristinam vendicetur. Habere Nos et nunc eas vires, ut illos et eciam omnes Regni partes asserere nobis et tueri posse, deo auxiliante, non dubitent.

Pręterea superioribus diebus Waywode ipsi miserant ad nos certum numerum gencium et tormentorum Bellicorum petentes, Nos quidem ea pręstare ac paratos fuisse quemadmodum et nunc paratos esse, Sed quum nullam eo tempore ab ipsis Waywodis et Regno securitatem habuissemus, prestari ea, que petebantur, dilata fuerunt, Quod boni consulant, Ubi tamen medio istorum Oratorum nostrorum de voluntate regni et Waywodaum certiores facti erimus, et numerum illum et si necessitas postulaverit, ampliorem eciam, una cum tormentis bellicis mittere nos paratos esse, ad quod ita expedita et instructa omnia per nos teneri, ut citra moram iter aggredi et in Transylvaniam intrare possint.

Habeant in hoc Oratores Intelligenciam mutuam cum Waywodis, quomodo de his loquendum sit et an publice vel ut consultius videbitur.

Poterunt eciam admoneri Nos eum habere pietatis respectum, quod regni Hungarię vel partium eius gubernaculum nunquam suscepturi essemus, nisi dei auxilio et fratrum nostrorum viribus ita essemus suffulti, ut crederemus nos eciam tueri et conservare posse.

Agant imprimis cum Waywodis : declarantes nos illorum causa omnia facere paratos et habuisse eciam exercitum paratum ad illorum defensionem et liberacionem et ita nos credere, quod hoc intellecto Exercitus Joannis Regis de Transylvania properasset exire.

Exponant insuper Nos graciose respondisse pro illorum voto ad omnia quę per Gherendy, Thomam Nádasdy et Joannem Zalay proposuissent(1).

Offerant et deinceps cumulatissimam graciam nostram Illis nunquam defuturam et Illorum consilio utantur in Dietis Indicendis et Alliciendis primoribus.

Nobiles admoneant in universum similiter et precipuos singillatim, ut patrie eorum Saluti et perpetue quieti consulentes : Ita rebus prospiciant : Ne perpetue seruitutis Jugum acceptent et vere Nobilitatis Nomine ac titulo se ipsos exuant et in condicionem Transalpinensem se suamque Nobilitatem et Regnum tam nobile precipitent, et Ne ex Transsylvania Transalpinam faciant.

Siculi eodem modo de memoria sue Nobilitatis admonendi erunt. Preterea usque summam flor. 5. aut 6. et eciam amplius millium, prout commoditatem vel Necessitatem exposcere videbunt, polliciantur, vel ut prioribus temporibus fuit transactum cum Francisco Lazar et Nicolao Kornÿs. Credimus cum tota Nacione Siculorum (prout nosse dicitur yoannes Lazar) posse transigi in quingentis vel minus. In hoc tamen eorum consilio utendum ducimur, qui rerum sunt gnari et in similibus exercitati.

Saxones item admonendi erunt, quod si Agros et Villas Turcae vel ab ipsis prefectus quisqunque fuerit, possideat, non posse vitari quin et Civitates Ingrediantur et ut gentis Illius natura et mores sunt, timendum erit, ne pulsis prioribus possessoribus Civitates et

(1) In conceptul din archiva imperială din Viena se pot ceti ăncă și următórele "quod clarius dominus Nadasdy testari poteris."

municiones occupentur, huic enim rei et praemissis suis blandis et minis Turca viam struit et ocasionem querit.

Declarent istis fauorem et graciam Nostram singularem erga eos, pro tot et tantis serviciis et prioribus et que ab Illis expectamus.

Cibinienses singulariter admoneri poterunt de Immunitate ipsis oblata et in Vniuersum omnem spem eorum de Nobis prius conceptam et per Nos oblatam confirment et roborent verbis quibus poterunt.

Cum singularibus personis agant pro condicione rerum et personarum, juxta consilium Waywodarum et aliorum quos ex animo fauere rebus nostris intellexerunt.

Ferdinandus mp. Ad mandatum Sacrae Regiae Majestatis proprium
(L. S.) *Ad. Carolus mpr.*

In dos : Instructio ad Status Transylvanie pro Thoma de Nadasd Ablegato. Sub. L-ra A.

(Originalul în archiva camereĭ maghiare, un concept contimporan în archiva imperială din Viena).

IV

1540 Decembre.

Respunsul luĭ Ferdinand dat Ardelenilor prin Lupu Farkas de Harina.

Responsio Sacrę Romanorum, Hungarię, Bohemię etc. Regię Majestatis ad Dominos Transsylvanienses per Egregium Wolffgangum Farkas de Harÿnna.

Imprimis salutem dicat et graciam nomine Maiestatis Regię dominis, qui miserunt eum et in universum si ipsis visum fuerit omnibus.

Maiestas Regia ab ipsis animo gracioso accipit, quod ad suam Maiestatem in re tanti ponderis miserint et perpetua sua gratia referet, quod requisiuerint voluntatem Eiusdem et deliberacionem in tanto casu, nec sine scitu et deliberatione suęc Maiestatis in hoc negocio respondere voluerint nuncio Turcę.

Maiestas sua intellegit legacionem et nuncium Turcarum Imperatoris et videt animum illius eundem esse, qui semper fuit, ut Regnum in plures partes dividat, quo facilius eo potiri possit. Maiestas autem Regia, Dominus noster clementissimus eo ab inicio omnem operam intendit, et nunc id agit, ut dispersa in diuisa in unum colligere possit, ne iuxta Salvatoris verbum in diuisione ista regnum desolari et perire contingeret.

Non videtur Maiestatiĭ suę, quod in aliqua parte applaudendum sit huic nuncio Turce, ubi eos, et omnes regni incolas mancipia appellat, licet eciam si blandius et delectabilius quid dixisset, eo tamen tendit, ut instar aliorum, qui vera ipsius sunt mancipia, ipsis quoque pro animi sui lilidine in rem suam abuti posset.

Nec illud suć Maiestati placet, quod ad ulcionem tendere se in Serenissimum Joannem Regem bone recordationis pro se ferat, si diucius vixisset, per hoc enim palam facit in omnibus et amicis et subditis suis : se semper inventurum quod reprehendat et quod cum eorum ruina ulciscatur, unde discere et sibi cauere scient, quicunque ipsius amicitiam et subiectionem querunt, quum constet, interrumpendi amicitiam et foedera nunquam defuturam Turcę occasionem, ubi volet.

Quod item nominatim a se ipso, ex fratribus quidem eorum nulla electionis prerogativa ipsis concessa, principem proponit et eligit. In hoc maius quid derogasse eorum libertati vident, quam hactenus Moldavis vel Transalpinis esset derogatum. Illis etenim ex sanguine suorum principum in locum demortui eligere Waÿwodas hactenus lib. erum fuit.

Maiestas sua ita semper persuasum de domino Maÿlato habuit et habet, ut pro libertate patrie mortem quantumvis atrocem perferre esset prompcior, quam sub nomine suo eterne seruituti patriam tam nobilem in Regni et tocius Christianitatis detrimentum et periculum addicere, cui rei clarissimis rebus gestis testimonium dedit, ubi pro patria omnibus for-

tune casibus vel cum vite periculo sese obiectare nunquam dubitaverit, cuius sententię eum esse eciamnum Maiestas sua certissime credit, quod et ex verbis eiusdem nunc intellexit, licet id Maiestati sue nunciare necesse non erat, cum facta sua omnia optima et Regno salutaria Maiestati sue esse constet.

Tributum quidem et alia onera quod taceat Imperator Turcarum, mirum non est, cum sciat, quod qui se ipsi dedunt imperata omnia eciam intolerabilia libere et ingenue nutis facere et subire cogantur.

Videtur item Maiestati sue, quod electio aut proposicio ista principis, si quis bene introspexerit, non est adeo commoda et utilis uti blande proponitur. Nam putat sua Maiestas proventus Regios Turcam sibi et suo fisco applicaturum et eos non futuros immunes eciam belli in christianos gerendi, et in omnes partes uti ipsi visum fuerit et suis facultatibus, hęc omnia tolerare cogerentur, et principem sibi datum cum sua tota curia nutrire et ad honorem omnem conservare, sicque se omni libertate exuere et pro nomine nobilium et liberorum (quibus principes et reges obligati ad libertatis consvetam formulam et omnem defensionem sanctissimo jurejurando adstricti esse solent) pro hoc inquam mancipiorum nomina et servitutem commutare non videtur prudentis esse consilii.

Nec credere et persuadere sibi debent, Civitatum claustra aut alias municiones in manibus suis relictum iri, sed eorum manibus erepta, in eorum perpetuam oppressionem et servitutis jugum uertentur omnia.

Non Maylathum (quem Maiestas sua certissimo judicio patrie et eius libertatis amantissimum judicat) non alium quempiam ita vecordem putat, qui principatum hunc a Turca oblatum, amplecti aut tenere vel in illum aspirare vellet, si vel naturę humane legem observare cogitent, debent enim homines perpendere, quid ipsi sint, in id eciam suos liberos promovere.

Quod si cuipiam principatus a Turca detur, ad vite tantum spacium datur, vita autem principum sub Turca constitutorum brevis esse solet et ad arbitrium ipsius tantum. Nam liberorum maximę tenerę etatis nulla apud Turcam racio habetur, et hoc esset certa pro incertis relinquere, nec putat hominem synceriter pium et christianum, qui ob suum commodum tot amicos, fratres, et alios omnes ingenuos, nobiles et liberos, patriam denique ipsam in servitutem perpetuam ob suam ad breve tempus duraturam eminenciam precipitare vellet.

Juramentum Thurcarum quale sit, vel periculo Regni huius discere potuerunt, ad occasionem quippe augendi res suas observare solent et cum visum fuerit, mille causis inuentis interrumpere consueverunt.

Nec est, quod sperent, posse se aliquando Jugum Turcarum excutere posse, si semel illi se subdederint, nulli enim hoc pro voto cessit, nec cedet cuipiam, nisi imperio illius penitus destructo. Mordicus enim tenet, quos semel ceperit.

Et his et infinitis aliis causis Maiestas sua et eius consilium accedere nullo modo potest ad primam partem proposicionis eorum, uti scilicet concordię cum Turca ineunde consentiret, aut eam ullomodo probaret.

Quod ad secundam partem, defensionem scilicet a Maiestate sua speratam attinet, jam Maiestas sua per Dominos Nadasdy, Sigismundum Balassa et alios suos Oratores missos, gratiose respondit, et non eum tantum numerum, quem petunt, sed et maiorem prestare parata est. Verum ad ipsorum judicium remittit, si in presidium mittere milites potest, nisi prius certa et secura sit Maiestas sua de his, ad quos mittere debet. Nam preter alia et milites ipsi volunt scire conditionem eorum, ad quos vadant et quorum fidei committantur.

Optauit itaque Maiestas sua per Oratores suos, ut Maiestatem suam assecurent domini Waywode et omnes Regni Naciones, paratamque se ob ulit et nunc offert, cum certissimo effectu, toto illo numero petito, et maiori eciam prout tempus et Regni necessitas exigit, exercitum missurum. Itaque uti primum Maiestatem suam de fide et fidelitate eorum securam et certam fecerint, e vestigio Gentes cum bombardis et ingenijs omnibus expedire parata est, et quo cicius Maiestatem suam de his assecurauerint, eo cicius gentes petite

expedientur et in medium eorum ad omnem necessitatem attingent, quibus se pro hac hyemis conditione toto defendere poterunt et castra apud fratem Georgium et eius complices existencia expugnare.

Nunc Maiestas Regia totis viribus incubuit, uti Budam sedem Regiam et quasi Regni caput recuperare possit, vel bello vel pacato modo, et in utrunque modum habet Maiestas sua bonam provisionem, bello enim instat et urget et si pacato modo illi quorum interest responderint Maiestati suę ac Budam et relinquas municiones, quas habent (uti spem bonam dant) restituerint, et si de hoc inter Maiestatem suam et illos conuenerint, Maiestas sua ante omnia optabit liberari castra et municiones in Transsiluania existentes.

Si vero bello rem transigere cogetur, nihil est, quod Maiestatem suam in missione gentium et bombardarum removetur, sed intellecta et accepta ab eis certa securitate de fide et fidelitate, gentes in Transsiluaniam cum tormentis bellicis et aliis necessitatibus expedicionis promptas et paratas tenet subitoque expediet.

Ad defensionem autem eius partis Regni in hanc hyemem ita iam nunc providebit Maiestas sua, ut nec Moldavi nec Transalpini neque vicini turcę formidini aut periculo esse possint.

Ad futura vero tempora ut et partes illę Regni Transsiluanę et alia libera sint et secura a Turcis et aliis in pristinumque statum et nitorem restitui possent, Maiestas sua Sacratissima cum Excellentissima et Sacratissima Caesarea Maiestate ac aliis principibus Christianis prouidere decrevit, dei cum auxilio, ut pro certo speret, Regnum hoc universamque Christianitatem ulteriori sollicitudine cuiusuis periculi liberatum iri et in hunc finem Sacratissima Caesarea Maiestas Dietam Imperialem ad Ratisbonam ciuitatem Imperialem, Regno Hungarię propinquam indixit, ubi unanimi voto et consilio defensione inprimis huius Regni ita misere afflicti consuletur et prouidebitur.

Quum itaque videant, nulla in parte securam cum Turca amiciciam vel subieccionem et in Regni unione non parvam salutis spem repositam esse, fidem vero et omnem oblacionem Turcę ac mutacionem in alium quam hactenus fuerit statum periculosissimis peruculis plenam esse, ac Maiestatem suam cum Sacratissima Caesarea Maiestate et omnibus principibus ad eorum Regnique tocius ab omni periculo vindicandi salutem totis viribus incumbere decrevisse, Maiestas sua eos hortatur et monet, ut ipsi sint primi, qui se constantes esse demonstrent, contra omnes minas Turcarum et exemplo suo sint primi, qui se constantes esse demonstrent, contra omnes minas turcarum et exemplo suo primi sint aliisque preeant ad uniendum et non scindendum Regnum in tot divisiones principatuum, imitenturque maiores suos, qui acerbissima queque et mortis omne genus perpeti maluerunt, quam turpi huic seruituti illius Tyranni sese subiecere, licet sepius blandiori appelacione et promissis quibusquam invitati fuerint.

De altă mână : *Responsum Ferdinandi ad Transsylvanos.*

(O copie contimporană în archiva camerei maghiare, unde se maĭ păstréză şi un al doilea exemplar).

V

1541 Ian. 14.

Nobiliĭ ardeleni adunaţĭ în castrele de la Şimbor chiamă pe Braşovenĭ la dieta dela Turda pentru 22 Ianuarie.

Ladislaus, Nicolaus, Caspar ac Stephanus Banffy de Lossoncz, Wolffgangus Berseny Michael Kesserw... emus More, prouisor curie regiae majestatis domini Transsilvaniensis vnacum capitulo Albensi,.. gnis Ladislaus ac Wolfgangus Appaffy, Petrus et Ioannes Kemeny, Andreas... enpaly, Ioannes Gywlay, Lazarus et Nicolaus Iankaffy, Joanes Waas, Nicolaus Walkay, Franciscus, castellanus castri Hulnyadiensis unacum comitatu eodem, Michael, Emericus et Simon Kabos, Ladislaus Makray, Dominicus Gereffy, Ladislaus Ko-

zarvary, Nicolaus Ombozy, Albertus Mihalyffy ceterique domini nobiles hic nobiscum existentes vobis universis et singulis prudentibus et circumspectis dominis, judici ac juratis ceterisque ciuibus ciuitatis Brasso salutem et mutui amoris incrementum. Intellexisse potuerunt dominaciones vestre, quanta pericula in capitibus, bonis hereditarijs ac alijs rebus mobilibus ipsa nobilitas vna nobiscum perpessa sit ab illis siquidem, qui jure jurando sese ad regni et omnium nostrum defensionem obligauerant, vt paucis enumeremus, domorum inuasiones, nobilium et eorundem rerum depredaciones, miserorum colonorum indifferenter misere ac normiter interfecciones, bonorum nostrorum incineraciones, matronarum, viduarum, ac virginum defloraciones ac salva reuerentia actu venereo occisiones, ecclesiarum parochialium depredaciones, divini corporis de vasis argenteis eiecciones et sine reuerentia illis abusiones, que non saltem a christianis verum et a paganis et hernicis (sic, póte : hereticis) inaudita esse credimus, et hijs multa similia perpetravimus. Viso igitur vltimo nostro malo et periculo, neminem post deum auxilium habentes, vltima nostra miseria cum Balthasaro Bornemijza et ceteris gentibus relicte regine mutuam intelligentiam habere compulit, quousque cum vestris dominacionibus mutuam intelligentiam habere possemus, nichilominus castella omnibus nobis nocuia distrahere et solo equare d crevimus. Admonemus igitur d. vestras, rogamus et obtestamur, dei reuerentiam inprimis pre oculis habentes, quatenus dom. vestre ad dominicum diem statim post festum Fabianj et Sebastianj martirum capitales personas e medio vestri cum pleno mandato ad oppidum Thorda mittere velint, cum quibus pariter uti cum fratribus nostris de regni conservacione loqui, tractare et definire valeamus, nam certas esse arbitramur dom. vestras de Turcico exercitu unacum Wayda Transalpinensi huc Transsylvaniam ingressuro, qui huc regno et omnibus nobis multa pericula inferre possunt. De hijs et alijs omnibus regni negocijs pari concordia et mutua intelligentia cum vestris do... erit. Rogamus iterum in quantum salus patrie eisdem chara... faciant. Ittidem dominis siculis fratribus nostris scribendum.:. si vero dom. vestre non miserint etaliquid sinistri, quod deus... contigerit, non nobis sed dom. vestris culpa ascribendum... Datum ex castris sub Sombor existentibus feria sexta post festum beati Pauli primi heremite anno domini 1541.

(Originalul în archiva orașuluĭ Brașov).

VI

1542 Ian. 26.

Incunoscințare despre percursul dieteĭ de la Tĕrgul Secuilor.

Novitates in praesenti Congregatione generali Transsylvanica conclusae 1542.

Primo. Verba Fratris Georgii Thesaurarii ad Regnum haec sunt ·

Domini Transsylvanenses, intelligo in medium Vestrum ejusmodi rumores seminasse, quod Ego in perniciem Vestram potius ad Vos, quam aedificationem et defensionem venissem, sed talibus ne detis locum, quia ego in his omnibus manebo, quae Vos determinatis.

Secundo : Verba ejusdem Fratris Georgii : intelligo Petrum Waywodam Moldwensem Regno Vestro Transsylvanico minari, scitis omnes Domini Waywodam in Caesaris potestate esse, et hoc Regnum in defensione Suae Maiestatis fore, dificillimum est Ei contra stimulum calcitrare, non ergo ipse audet quiquam adversus Caesarem movere.

Tertio : Verba ejusdem Fratris Georgii : non Vos latet Domini Transylvanenses, quomodo Caesarea Majestas de manu nostra Budam regiam sedem ceperit, Reginalem Majestatem Dominam Nostram gratiosissimam et Nos una captos detineri jusserat, ubi unum nostrum Magnificum Dominum Valentinum Therek captum secum abstulit, quales tunc Literas sua Maiestas dederit, si cupitis, Vobis dabo ad legendum, in hunc ergo modum lectae, tenorque Literarum ejusmodi:

Prima pars literarum : Regio et Pars Regni Hungariae, ultra Thyciam et Regnum Transylvanicum collata sunt filio Regis Joannis, exceptis istis quatuor locis Waradino, Themeswar. Fogaras et Cassovia, sed ea tamen lege et conditione ut quoadusque filius Regius adoleverit, Frater Georgius possideat has duas Regiones videlicet : Hungariam et Transylvaniam.

Item Transylvania et portio Regni Hungariae Filii Regii ad Censum S. Michaelis annuatim cogantur decem millia florenorum in Aureis dare Caesareae Majestati, in manusque Fratris Georgii assignare, qui postea ut fidelis suae Majestatis Voluntati Caesareae ad felicem Portam Caesaream administrabit, si etiam unicus denarius Eis non manebit, dicta decem milia florenorum reddere cogantur.

Quod sua Maiestas Varadinum, Fogaras, Cassoviam cum omnibus suis pertinentiis Fratri Georgio contulit.

Quod Castrum Themessvár cum suis pertinenciis Petro Petrowith Sua Majestas ad possidendum Szancsaksággol dedit.

Postremo : Quod omnes eos, qui in his Mandatis nostris perseverabunt, ita habebo, et tractabo, ut reliquos meos mancipatos, qui vero non, talibus igne et ferro nocebimus.

Quod Frater Georgius ita nostrae Caesareae Majestati servire poterit, ut etiam Viennam ipsam Nobilissimam Civitatem Ei conferemus.

Petri Waywodae Legati Verba ad Regnum Transylvanicum : Domini Transylvanenses! loquimini, inquit, Fratri Georgio, ut jam remittat Domus meas Transylvanenses, quia si non remiserit, videtis non me esse Causam et Originem istorum disturbii et discordiarum, sed ipsum esse. Legati Ejusdem Waywodae, Dominationes Vestrae fidem ne hab eant Fratri Georgio, nam memineri potestis de superioribus Ejus actibus, Exemploque Vobis bono esse poterunt, Quod Budam dedit in Manus Caesaris, quod me fide sua mediante domo meo evocavit, Consilio suo tractato cum Ioanne Rege me captum Caesareae Majestati mittere fecit, sed DEO auxiliante sua Majestas mihi indulsit, sum ergo in Regno meo; si ergo Ei credideritis, procul dubio et Vos in manus Caesareas dabit.

Caeterum quod frater Georgius juramento facto in Capitaneatum generalem publice creatus, quod ei universaliter hostiatim unum florenum minus denario uno in subsidium dare promiserunt, sed ea causa : quod Castrum Wencz (în loc de «Vecĭ») Francisco Kendy et civitatem Zazsebes Saxonibus remittat.

Quod nullus Dominorum in medio Saxonum Exercitus teneat, sed civitatim pecunia vivant.

Quod si in his Frater Georgius non manebit, locaque dicta non remiserit, Regnum quoque constitutioni non stabit.

Post remosuper hos Tractatus, Bornemyzza motus, iratus in Civitatem Zazsebes profectus est.

(După o copie din seclul trecut din archiva guvernuluĭ ardelén).

VII

1542 Martie 29.

Articuliĭ aduşĭ în dieta de *la Turda.*

Ad primum Articulum in Conuentu Tordensi factum, feria quarta proxima post dominicam Judica 1542 deliberatio facta.

Ittem. Delegatur ex dominis nobilibus de quolibet Comitatu vnus, vsque ad numerum suptenarium, qui sit cum domino locumtenenti, quociescumque interfuerit Regni ut vocatus istuc vadat, ad quem locum vocabitur, vt cuncta consilia simul fiant pro bono et utilitate ac conseruacione Regnj.

Eodem modo domini Siculi eligant de Septem Sedibus Et domini Saxones de ipsorum Civitatibus similiter Septem Eligant, qui vocati ad aliquem tractatum teneantur venire, ac sub iuramento fideliter agere et Consilia Secreto tenere.

Ittem. Quod nemo primariorum hominum cuiuscunque nationis audeat mittere nunctium ad aliquod Regnum externum, sine speciali voluntate, et consensu domini locumtenentis aut substituti ab eo, in persona ejusdem, Si vero Siculj sedium chyk, Gyrgio, Kyzdi Sepsi et Orbay, voluerint pro mercibus ad necessitatem ducendis proficisci In Moldauiam aut Regnum Transsalpinense, tunc teneantur profectionem suam aperire et proponere coram dominis Siculis eiusdem Sedis, sub pena amissionis capitum et Bonorum, Siculj autem eiusdem Sedis astricti sint mox rescribere domino locumtenenti nomen eius qui proficiscitur et causam.

Ittem. Ex gracia dei omnes tres naciones Conuenerunt de mutua pace fouenda et Rebus omnibus Regni, Eodem modo et pari consilio ac consensu, gerendis, Et obediencia domino locumtenenti prestanda, Secundum libertatem et antiquam consvetudinem Regni.

Ittem. Omnes tres Naciones convenerunt in hoc, Quod si aliquis hostis Externus venerit, ad hoc Regnum vel eciam internus hostis fuerit, tunc teneantur Singulae Naciones cum omni apparatu Bellico alias ordinato venire per Singula Capita, vel in ea parte sicut dominus locumtenens in literis suis mandauerit, Ipse tamen dominus locumtenens eam curam habeat, vt saltem eam partem Regni de tribus Nacionibus ad bellum vocet, quae necessaria et sufficiens fuerit, alioqnin puniantur qui non venerint pena Capitis, Bona autem talium remaneant heredibus.

Ittem. Quoniam domini Regnicolae ad fidelitatem fily condam Regiae Maiestatis defunetae In festo Sanctae Mariae Magdalenae Anni praeteriti, non Solum acesserunt, Sed eciam Juramento fidelitatem confirmauerunt, Et ab eo tempore eisdem per multos dampna illata sunt, Decretum est, vt inquisicio fiat diligens inter tres Naciones eo modo et per illos, Sicut in Conuentu Wasarheliensi proxime celebrato deffinitum est Et dampna restituantur.

Ittem. Decretum est ut illi, qui exercitus pro Regni conseruacione tenuerunt, more solito et antiquo, deinceps quoque paratas gentes habeant.

De Nobilitate Electi in Consilium domini locumtenentis :

Dominus Farkas Bethlen de Comitatu Solnok.
» Franciscus Kendj de Doboka.
» Ladislaus Mikola de Cholosiensi.
» Georgius Bagdy de Albensi.
» Iohannes Thabiassy de Kykelew.
» Franciscus Thyroskay(1) de Thordensi.
» Andreas pestessy de hwnyadiensi.

De medio Capitulj, vnus mittatur Idoneus ex Senioribus.

Ex dominis Saxonibus :

Dominus Georgius Syweg Judex Regius Cibiniensis.
» Michael hegyessy Segeswariensis.
» Ioannes Fux Brassowiensis.
» Valentinus Iudex Bistriciensis.

Aly tres eligantur per dominos Saxones.

Domini Siculj eligant ex Septem Sedibus, Septem Bonos viros et prudentes .

Pro Regina deducenda In Transsiluaniam, delecti sunt :

D : { Farkas Bethleni, Franciscus Kendy, Ladislaus Mikola } cum equis XXXIIj

D : { Thomas Myhalffy, Martinus Andras } cum equis XXXIIj

(1) In copia din secl. XVIII „Thoroczkay".

D : { Georgius Syweg Iudex Regius Cibiniensis
Dom. Ioannes Fux Iudex Brassoniensis } cum equis XXXIIj

(Un esemplar contimporan scris pre hărtie ordinară de scris, pe care se vede un om cu lancea în mână, se află în archiva universităţiĭ săsescĭ anni 1542 : 395).

VIII

1542 Sept. 21.

Epistola unuĭ anonim catră altul, prin care'i face cunoscut evenimentele contimporane, sosirea ciauşuluĭ la Alba şi publicarea insurecţiuneĭ.

Itaque paucis accipiat : jn congregacione Varadiensi postulata fuit contribucio a regnicolis qui Thibis cum accolunt, pro tributo cęsarj pendendo quod se negarunt daturos, quia omnes fere adheserunt serenissimo domino Romanorum etc. regi, jd quod aperte profitentur et pre se ferunt, quia profecti sunt ad exercitum Germanorum. Pecijt eciam dominus reuerendissimus Varadiensis subsidium ad conseruacionem cuitatis Cassoviensis quod est illi omnino denegatum, sicuti etiam celebrauerunt paucis diebus retro actis congregationem in Waarhely quibus exposite sunt regni necessitates multe, ad quas rectificando et bono modo componendo petiti sunt ab eis boues (non enim solite sunt peccuniam conferre) quod se excusarunt posse dare, idque propter multa et varia damna, que anno preterito tam a Turcis quam a Moldauiensibus et Transalpinensibus Waywodis sunt passi; hodie fuerunt nunctii eorum apud maiestatem reginalem, quibus est responsum quod se a corpore regni non evellant, neque cupiant esse meliore condicione alijs, quia si nil contulerint ad munera Cesarj mittenda, viderint ne ipsi sint in causa devastacionis suę et regni; imitentur duas regni naciones que ommissis suis libertatibus et prerogatiuis, attenta regní necessitate, quamvis sint exhausti tamen pro conseruatione regni contribucionem inter se decreverunt, sint etiam memores eorum quae maiestati suę cum in hoc regnum ingressura esset obtulerunt, futuros semper illi obsequentes et fideles et ea communiter facturos, quae essent pro bono et salute regni maiestatisque sue dignitate, nunc instare iam tempus vt promissa reipsa exequantur; responderunt se, de hac re cum fratribus suis consultaturos et poste daturos relacionem atque ita sunt dimissi; ante octo dies venit Chawz a porta significans cesarem se cum tota potencia contra Germanos mouisse et mandasse Waywode Transalpinensi vt cum suis gentibus Budam vadat, Iter facturos per Transiluaniam, Waywode Moldauiensi quod in regnum Poloniae vna cum Turcis finitimis irruptionem faciat et illud depopuletur; eadem repetijt pro majori confirmatione et nunctius Vaywode Transalpinensis, qui specialiter missus erat ad maiestatem reginalem, hoc adijciens Thurcum esse exploratorem, ut certo cognoscat si sentimus cum Germanis vel si adhuc ad heremus Thurcis, et data est illi pecunia vt indaget et inquirat veritatem et proditoribus liberaliter soluat, quia venit fama ad portam cesaris quod maiestas sua concordauerit vna cum dominis consiliarijs suis, cum serenissimo domino Romanorum etc. rege; scitur et hoc quod dominus Vrbanus Bathiany et alij homines militares ed exercitum Christianorum ierint jd etiam itaque in commissis habuit quod presencialiter intersint, si consors magnifici Stephani Mayladt obsides sit libere (quemadmodum cesari et bassis per hominem suum significauit), dimissura, Ethi castrum Focaras sit in manus maiestatis reginalis et illustrissim filiy eius resignatura, quod si hec facere recusaret cesar nunctiauit se predictum castrum obsidione cincturum et constiturus (sic) erat ad executionem huius rei dies certus ad quem nemo nomine consortis Domini Mayladt comyaruit; dimissi sunt ad serenissimum dominum episcopum Varadiensem nunctij predicti ad quem etiam habuerunt monnulla mandata; maiestas reginalis misit statim hominem suum ad magnificam dominam Annam consortem predicti Stephani Mayladt, commom efaciens eam de eo quod cesari per hominem suum nunctiasset, respondit se longe alia ad cesarem nunctiasse, nempe id quod ad mandatum maie-

statis sue vellet tres potiores obsides in manus maiestatis sue dare reliquos vero tam diu tenere, quoad maritus eius eliberaretur, petijt etiam quod Thurcum ad eam mittamus quod si id non videretur saltim quod hic tantisper retineamus, quoad ipsa sit habitura consilium et informacionem ab amicis et consanguineis suis, ad quos hic ea de re scripsit, responsum domine Mayladine, quod prius debebat (informari) adhibente in consilium vel amicos vel alios quos vellet, quam ad cesarem missiset, si causa est in porta cesaris aliquid promittere prestet, presertim cum idipsum et dominus Stephanus Mayladt maritus eius suadeat, qui nunctiauit se non liberaturum iri detencione istorum obsidum, quod si facere detractaret et marito suo nichil proderit et regno plurimum nocebit. Tercio abhinc die venit rursus Turcus alter missus a cesare ad dominum Petrowitz comittem Themessiensem et ad dominum reuerendissimum Varadiensem, qui superiora nunctiata repetijt hoc addens quod levent regnicolas et veniant vna cum Transalpinensi et Moldawiensi Waywode in subsidium Bude, cesar etiam Zandiacis finitimis qui domi remanserant, videlicet Nicopoliensi, Bodoniensi et Dereczteliensi seueriter mandauit, quod sine vlla mora cum gentibus suis vadant, et quia nunctiata hec sunt terrorum plena et periculo vicina, jtaque indixit maiestas sua conventum particularem Thorde ad feriam terciam ante festum sancti Francisci confessoris, (oct. 3) vbi quod decernent pro salute et conservacione regni et maiestatis sue incertum est; jnterim multa mala evenire possunt, jdque propter repentinam irrupcionem Vaywodarum; dominus Thezaurarius qui est locumtenens regius abest, vocatus est aliquoties per maiestatem suam sed negauit se ingressurum in Transsilvaniam nisi prius redyssent nunctij ad serenissimnm dominum Romanorum etc. regem missi, sed intellecto regni periculo fortasse venict, desunt homines qui curam conseruacionis regni genere velint, alij non audent, alij sunt ignari rerum, maiestas sua caret omnimo seruitoribus, vident eam parum posse, vident carere prouentibus, carere auctoritate, omnes eam deserunt, sequuntur flatum letioris fortune; occisi sunt decem octo Thurcici mercatores diuites in suburbio ciuitatis Varadiensis ex sub ordinacione (ut dicitur) cuiusdam seruitoris primarij domini Thesaurarii, res eorum multe et care direpte, propter quorum necem et mercium raptum nova orietur difficultas; scripsit iam maiestas sua ad Bassam Budensem excusando Rascianos de quibus erat suspicio huius audacis facinoris; ciues Zegedienses scripserunt huc filium magnifici olim domini Stephani Verbewty qui mille equitibus in Tholvani impetum fecit et quod-quod Turcas ibidem reperit omnes occidit. Heri vesperi accurit rursus nunctius Waywode Transalpinensis, nunctians cum iam venisse personaliter ad Pithazd (1) et illic iam expectare copias suas, offert preterea se eque fideliter seruiturum maiestati reginali et filio suo ac seruiuit maiestati regię boni memoriae, afirmat se invitum proficisci contra Cristianos; mallet vel penes maiestatem suam esse in Transsiluania, vel inter alpes cum suis tam diu manere et moras nectere quoad niues decidant, vt saltem excusacionem apud Thurcum invenire posset, neque vellet quod regnum per milites eius devastetur, jtaque rogauit quod maiestas sua significet illi si quid spei et fiducie in Germanis haberet, vt ipse quoque raciones consiliorum suorum ad id accomodare posset, praetarea si que nova haberet cum eo communicaret; jdem etiam ipse exparte egressus cesaris et eius actoris facturus esset, quem dicit iam Adrianopolim peruenisse, esse tamen incertum si ulterius sit progressurus, postremo affirmat se potius cum Christianis sentire et permanere velle, etiam si id sit cum periculo eius coniunctum, quam cum Thurcis, si bono modo facere posset, quęcumque nobis siue bona siue mala contingent, eadem sibi etiam eventura putat; jndictus erat conuentus particularis ad feriam terciam ante festum sancti Francisci (oct. 3) sed quoniam periculum non patitur vllam dilacionem, commissum est districte nobilibus quod viginti coloni eorum vnum equitem ad bellum idoneum in camparata Kierezthes ad diem sancti Francisci confessoris expediant in hac regni necessitate, solique se se preparent, vt si necessitas postulauerit vna cum equitibus

(1) Pitescī.

et peditibus quos habere poterit ad certum locum illis adhuc prefigendum compareant,— jdem debent facere et Saxones.

Siculis etiam est mandatum, quod mille equitibus ad locum et diem prescriptum conueniant; comendo me et seruitia mea dominationi vestre quam sanam et felicem esse cupio; datum Albae Julie feria quarta in vigilia Mathei Apostoli et Ewangeliste anno MDXLII.

(După o copiă contimporană din archiva din Viena).

IX

1542 Oct. 14.

Scrisórea nobililor adunaţi în castrele de la Turda către fratele George prin care 'lŭ rógă să nu maĭ amâne plecarea sa, ci îndată să vină, ca să ia frênele guvernuluĭ, şi cu deosebire să vină la dieta convocată pentru Octobre la Mediaş.

Reuerendissime domine, domine nobis obseruandissime, salutis et seruiciorum meorum commendacionem; magnitudo rei, et imminens quoque periculum monent nos, vt aduentum dominacionis vestre reuerendissime et nunccijs et literis vrgeamus, hanc vero sollicitudinem, conseruacio regni et salus omnium nostrum nobis ingerit, nam cum extra hanc nulla alia nobis patria sit, rumoresque de adventu hostium ita in dies confirmentur, eo maior nobis, de ea conseruanda sollicitudo iucumbit, quod cum sine ope et presidio dominacionis vestre reuerendissime fieri non possit, quemadmodum ante ea, aliquot nunccijs, ita nunc quoque dominacionem vestram reuerendissimam rogamus, ut si per celeritatem, cum exercitu intrare non posset, veniat tantum per leues currus, vt in comicijs, que in Megyes, ad diem dominicum post festum beati Luce ewangeliste celebrabuntur, quo bello in suo statu remanente, precipuj tantum trium nacionum convenire statuimus, Dominacio vestra reuerendissima nobis cum vna, de regni negocijs consultura interesse possit; quas enim res nouas reginalis maiestas ex Thurcia habeat et quantum eciam imperator ipse, pro importando censu sollicitet, et que spes liberacionis dominorum in captiuitate existencium sit, credimus dominacionem vestram reuerendissimam ex ipsa reginali maiestate intellexisse, itaque cum cura, tam reginalis maiestatis, quam eciam istius regni humeris tantum dominacionis vestrae reuerendissimae imposita sit summamque beneuolenciam suam de habenda cura istius regni sepe eadem pollicita sit, et suscepti eciam officij racio ad id dominacionem vestram reuerendissimam cogere videatur, eandem tanquam dominum nostrum obseruandissimum vehementer rogamus. ne iam longius suum huc ingressum differe velit, nos vero nobiles quantum ad partem nostram attinet, de omnibus expensis, quas nostri causa dominacio vestra reuerendissima impenderit satisfactionem pollicemur; ad hocque eciam alios fratres nostros summus inducturj vt et jllj pro parte eorum in hac re dominacioni vestre reuerendissime respondeant, tantummodo dominacioni vestra reurendissima incumbat in hoc, ne quas rapinas, et depredaciones per suos, in hoc regno fierj paciatur, sed si justum a nobis stipendium habuerint, contenti sint eorum stipendijs, ne vi aliquid ab alijs eripiant; quid autem iudex Brassouijensis senatuj Zibiniensi, de aduentu hostium scribat dominacio vestra reuerendissima ex literis ipsius iudicis praesentibus inclusis intelliget; dominacionem vestram reuerendissimam felicem valere optamus, datum Thorde Sabbato proximo ante festum beati Galli confessoris 1542.

Eiusdem dominacionis vestre reuerendissime obsequentissimj :
vniversitas nobilium regnj Transyluaniensis.

Pe dos : Reuerendissimo domino, domino fratri Georgio Episcopo Waradieusi, Thesaurario et locumtenenti regio etc. domino nostro observandissimo.

(Originalul în archiva statuluĭ din Viena)

Aeclude :

a) Ex quo Petrus wayvoda omnia ex mandato jmperatoris se facere oportere dicit, et tamen Budam hoc tempore ascendere non possit, est simile vero, ipsum non jmperatori,

sed sibi in hac Transsyluania servire velle, qui ab hac die hodierna computando [ut nobis certo significatum est] hic in Transsyluania erit seu constituetur, prout hoc etiam egregio domino Ladislao Mykola scripsimus. *Idem Ioannes Fux*
Judex Brassouiensis.

b) Dominacionem vestram reuerendissimam rogo habeat aliquam curam de hoc regno, quia vt ego intelligo Petrus Wayda est in hoc, vt suam operam cum hoc regno commendare possit quoqumque ei visum fuerit, rogo igitur dominacionem vestram reuerendissimam, vt curam et salutarem, et honori et dignitati sue congruentem dominacio vestra reuerendissima suscipere velit, seruitor
Mikola.

c) Scriptis vero jam literis, ex Siculis venit vnus ad nos, qui retullit nunccios jam Moldauum per Siculos missos esse, quorum nomina hec sunt, Lazarus Cun, Paulus Beldj, Franciscus Myhalczh, Petrus Daniel, Martinus Andrassy, Franciscus Thamassy, ad quorum discessum, sex denary ab eis essent exacti, victualiaque omnia ad exitum Petri Waywode comparata, ut si bellum siue presidium ad eos non venerit, ad partem Moldauj essent transiturj.

d) Venit hodie ad nos quidam wayvoda a Biglerbek, qui dixit, vt jdem Biglerbek nunciauit Petro waywode Moldauiensi, ne festinet venire ad istam partem Thiscie sed alicubi remoretur, quia Germani aufugerunt, preterea dixit quod cesar Thurcarum feria sexta ante Galli confessoris fuit in Drinapol, sed nunciauit et illi quod Germani aufugerunt.

(Esemplarele originale fórte greŭ de citit în archiva statuluĭ din Viena).

X

1542 Nov. 20.

Ferdinand mulţumesce luĭ Martinuş pentru trămiterea raportuluĭ despre afacerile Ardéluluĭ, îĭ esprimă deplina sea mulţumire promiţându-ĭ că va face tot posibilul spre mănţinerea ţĕreĭ, şi-l provócă să-ĭ raporteze conşciincios despre tóte.

Fratri Georgio

Ferdinandus etc.

Reuerendissimus deuote fidelis syncere nobis dilecte, accepimus rursus alias literas deuotionis tue, vigesima nona Octobris iam elapsi ad nos datas, simul cum adiunctis ab vniuersitate regnicolarum Transsyluanie et judice Brassouiensi ad eandem deuotionem tuam prescriptis, quibus identidem et non nisi clementi animo intelleximus singularem et assiduam curam illam atque solicitudinem de rebus nostris regnique salute et defensione continue cogitandj consulendique, pro qua re deuotioni tuę debitas agimus gratias, eamque etiam atque etiam vehementer hortamur, vt in tantis regni istius nostri necessitatibus strenue atque fortiter rempublicam capessere patrieque ac nobis impendentia mala, quantum in ipsa erit auertere velit, nam quid a se hoc quidem tempore vel omnium maxime curari impense cupiamus et quibus denique in rebus opera et vigilantia illius vti decreuerimus, iamdudum deuotionem tuam tum per suos nuntios, tum etiam per magnificum Casparem Seredij et Egregium Paulum Bornemissam secretarium nostrum peculiariter ad se cum mandatis nostris in hoc expeditum satis abunde cognouisse arbitramur, quocirca quum rerum Transsyluaniensium status propter Waywodę Moldauiensis conatus aliquo forsan modo perturbari queat, nobis non potest non magnopere probari consilium et institutum illud deuotionis tuę, vt scilicet primo quoque tempore collectis quibuscumque potest viribus Transsylluaniam ipsam ingrediatur, sicque occurentibus malis obuiam eat, quemadmodum eandem deuotionem tuam sedulo facturam esse nihil dubitamus, quod si magnificus Andreas de Bathor aduentum suum longius quam par esset, differet, vel oblatam per nos sibi conditio-

nem aliquibus de causis recusaturus esset, nihilominus deuotio tua interim per se omnia agere et prouidere velit, quae ista rerum conditione pro conseruacione dicti regni Transsyluanie agi et prouideri debere existimabit; et hoc quidem tanto a deuotione tua studio petimus vt vix quidquam magis, nos etenim haud cessabimus, neque pretermittemus omnes eas uias et rationes inire, quibus iamtandem libertati vnionique huius afflicti regni consuli possit, et valde etiam propensi essemus iam iam ad deuotionem tuam ducentos siue trecentos armigeros, quibus sese summopere opus habere scribit, expedire, sed cum cogitamus tum itineris longitudinem locique distantiam, tum etiam anni tempus admodum sane difficille et graue fore, nobis videtur istiusmodi equitum grauis armature numerum istuc tam derepente mittere presertim cum eorum equi qui in proxima expeditione fuerunt, plus satis etiamnum defatigati et delassati sint, adeo vt ad tam longum iter summa nimirum celeritate conficiendum sufficere possint, valde verendum sit; attamen de ijs et alijs ad istius regni defensionem conseruationemque pertinentibus maiorem quam possumus curam gerere studebimus et ob id deuotionem tuam hortamur perclementi animo, vt de omnibus, quecunque nostra ope et auxilio pro defensione istius patrie recte atque commode adhiberi posse iudicauerit, primo quoque tempore nos confidenter admonere velit, quandoquidem deuotionis tuę iuditium et opinionem circa iustiusmodi negotia in quibus diu multumque versata est, merito magni fecere debemus.

Ceterum quod deuotio tua de blandis et adulatorijs verbis ipsius Husreph Bassa, quibus deuotioni tuę se suamque amicitiam obtulerit scripsit, non dubitamus equidem, quin deuotio tua pro sua prudentia facile considerabit, quantum et quatenus talibus hominibus fidendum sit, scietque sibi ab eius dolo vafritieque perquamoptime cauere.

Quantum ad Segedini tuitionem attinet, credimus iam ipsum Bathyanj vna cum Bornemyssa eo peruenisse, illosque daturos operam fore, vt dictum oppidum ab hostium insultu jmpressioneque conseruent et defendant.

Porro quod deuotio tua de Petro Perenij scribit, hoc in bonam partem accipimus, sed tamen eandem ignorare nolumus nos certissimis indicijs et testimonijs de illius delictis habitis, quorum bonam partem ad notitiam deuotionis peruenisse non dubitamus, et prout deuotio tua breui clarius percipiet ipsum capiendum curasse, et nonnisi jure mediante contra illum procedere statuisse.

Circa dimissionem vero Francisci Dobo breui deliberabimus, quid nobis sit ex re faciendum, et ad deuotionem tuam prescribemus.

Super indicta congregatione per deuotionem tuam iuxta commissionem nostram expectamus ab ea certiores fieri, quem exitum atque effectum illa ipsa dieta habuerit.

Nota. Cum Thomae Nadasdy mandabimus, ut statim missis ad suas litteris agat, ne obsides in arce Fogaras capite plectantur, etiam si Turce vel Valachi ad pertinentias dicti castri irent, licet existimemus vel iam, quod in animo habuerunt, egisse, vel posthac vix tentaturos fore.

Postremo autem deuotionem tuam clementer requirimus vt de omnibus occurentijs rerum istarum continue nos, prout fecit, admonere curet, libere et confidenter ad nos singula prescribendo, que tum ad nostram tum regni salutem et utilitatem pertinere dijudicauerit; tantum enim abest ut in eo offendamur, si quid liberius scripserit, vt potius grato animo talem in nos ipsius confidentiam suscipiamus; pergat itaque deuotio tua sicuti cepit, jd quod nos singulari quoque gratia erga eam rependemus, quam etiam hac latere nolumus, nos iam hic diligenter pro conclusione presentis huius dietę, necessarijsque prouisionibus et presidijs ad tutandas fines, prohibendasque hinc inde hostium excursiones agere et laborare, jtidem postea apud jmperij status in proximis comitijs, quemadmodum antea ad te scripsimus Nurenbergę, tum etiam apud cetera regna et dominia nostra facturi, quicquid autem hic concludetur, dehinc ad deuotionem tuam perscribemus; Datum Posonij die 20 Novembris 1542.

(Conceptul original în archiva statuluĭ din Viena).

XI

1542 Decembre 20.

Decisiunile dieteĭ ţinute la Turda.

1542 die XX die mensis Decembris domini Regnicolae trium nationum Transilvanarum Conventu Thordensi congregati subscriptos articulos pro bono publico, regni conservatione, et concordia vera et fraterna, fecerunt.

Inprimis cum ex simulata concordia multa mala superioribus exactis diebus sequuta sunt, clades, incendia, depopulationes Regni et exactiones indignae ab hostibus illatae, ne deinceps maiora mala, quae ultimam pernitiem patriae afferre possint, in hoc omnes unanimi consensu, longa praehabita deliberatione, paribus sententys convenerunt, ut futuris temporibus deposito omni odis, simultatibus, ac tantis dissidys, veram fraternamque amicitiam servent, et si aliqua vis hostilis regno paribus.... animis ac voluntatibus ad tuendum Regnum conveniant, juxta mandatum ordinarii judicis, quem Princeps una cum Regno constituit vel constituet, seque mutuo protegant et defendant.

Decretum est si qui hostes Regnum invaderent, tunc singuli Cives Ciuitatum et domini Castrorum familias omnium caeterorum Regnicolarum huius Regni nostri intra muros ac municiones suas recipiant. Recepti vero quicunque fuerint, suis vivant inpensis et nullum damnum, nullam violentiam inferant, neque dolum ac fraudem aliquam committant, sed mutua amicitia et defensione se ipsos tueantur. Si autem aliquis receptus in Castra aliquid deliquerit contra cives, vel Cives et inhabitatores contra receptos, tunc Judex loci Justitiam et Judicium faciant, et quod Juris fuerit exequatur si per bonam concordiam convenire non potuerint.

Si cum hostibus pugnandum foret et aliquid infelicitatis (quod deus optimus avertat) cuippiam aut quibuspiam contingeret, tunc ii ob se ipsos et sua conservanda recipiantur in eas munitiones quas casus et fortuna obtulerit.

Statutum est ut nemo unquam in patriae perniciem aliqua consilia et conspirationes ineat, neque factiones exsuscitet, qui si deprehensus et legitimis testibus convictus coram judice ordinario regni fuerit, tunc puniatur ultimo supplicio et ammittat bona quae suam personam concernunt, salvis aliis bonis uxorem et filios eorum concernentibus. Bona vero huiusmodi transgressoris judex Regni ordinarius possit conferre juxta antiquam consvetudinem Waivodarum et reliqua bona si quae superfuerint, Princeps regni conferat.

Ut obuietur privatorum diversis studiis et cupiditatibus, statutum est, ut nullus cujuspiam status et conditionis existat, audeat cum pernitie patriae aliquod commodum seu utilitatem privatam querere, Transgressor vero convictus legitime, ut praemissum est, penes supradictos officiatur.

Decretum est, quod nemo audeat suo ipsius consilio et conatu de principatu aliquid statuere, sed simul cum omnibus regnicolis communi deliberatione id agatur, poena similiter sub praemissa.

Decretum est ut quicunque transgressores praefatorum articulorum et concordiae fraternae intellexerit, talis teneatur Judici ordinario regni aperire. Judex vero ordinarius Principi et consilio ejus patefaciat. Statutum est, ut Principem et Regni Judicem ordinarium simul cum sua comitiua in omnes ciuitates et castra semper intromittere debeant.

Demum statutum est, ut super haec omnia literae conficiantur nomine trium nationum regni Transilvaniae, sub sigillo autentico capituli Albensis Transilvaniae.

(Din opera luĭ Seiwert. Akten und Daten).

XII

1543 Febr. 27.

Epistola luĭ Gregoriu Vásárhelyi cătră Paul Bornemissa, prin care i face cunoscut cele întâmplate în dieta de la Cluj.

Egregie domine et Frater obseruandissime, salutem et mei commendacionem; jn alijs literis de statu istius regni nihil ad te scripsi, cum penitus ignorarem quid velint regnicolę nunc in ista congregacione Koloswarini facta intellexi eos, qui jn omnibus rebus et negocijs semper adsum et vt regi significes rogo. Sic autem est negocium regni, Turca misit ad eos literas, mandat in eis, vt per capita in exercitum suum veniant ut victualia sufficiencia ducant, quoniam inquid tanto numero contra germanos proficisci volumus, quod neque antea eo numero exiuimus, vos quoque ita vosmet ipsos ordinetis et preparetis cum victualibus, vt neque vos, neque exercitus noster jn victualibus deficiat, preterea jnquid waiwoda Moldauus per regnum vestrum egressurus est, ne eum molestetis sed pacifice dimitatis, waywoda quoque Transalpinensis venturus est, et iter uterque istorum capiet ex mandato cesaris Turcarum primo die Aprilis, istis quoque Transiluaniensibus eo modo mandatum est, vt cum illis moueant exercitum Transsyluanensem tam equestrem quam pedestrem ; jam frater optime constitutum est hic, vt a singulis sessionibus exigantur denarii LXXV. ex hijs denarii XXV. reginali maiestati dantur, cum reliquis denariis 50 mittuntur ad Turcam alique persone, ad excusandum se ipsos et expediandum. Anthonius prepositus Albensis unus qui ibit in legacione ista et vt eciam episcopatum a Turca impetret si obtineri potest ; mittuntur ad regem quoque et ad cesaream majestatem litere, jnpetraturi sex milia homines, mille armigeros, mille huzarones, quatuor millia pedites, si hos homines possunt jmpetrare a maiestatibus suis. tunc hęę utilitates sequuntur et regno et suis maiestatibus, vt isti waiwode se ipsos domi retinebunt et Turca non erit ita audax jn ascendendo.

Si autem isti milites jntrauerint, nos possumus numerosiorem reddere, nam cum nostratibus possumus esse cum septuaginta millia fieri, et eciam pluribus, ergo si vult sua maiestas jntegrum hunc regnum fieri, non recuset hos milites jntromittere ac desiderium huius regni adjmplere aliter vel alioqui regnum istud Transsyluanie pessum ibit, ista de statu regni habes, et refer regi ac me et seruicia mea ipsi commendes, velim si fieri possit vt officium Thordensis camere simul michi ordinares, certe dignus essem eciam aliquid ab eo obtineri, qui fidelissime semper seruiui ; vale felix et sis memor mei rogo , datum in congregacione Kolosvariensi penultima februarij 1543.

Vester Wassarhelius mp.

Pe dos : Egregio domino Paulo Bornemisza secretario regie maiestatis, domino et Fratri obseruandissimo etc.

(Nota. Epistola acésta se află ca aclusă la o altă epistolă a luĭ Paul Bornemisa cătră Ferdinand, în achiva statuluĭ din Viena).

XIII

1543 Febr. 26.

Articuliĭ dieteĭ ținute în Cluj.

1543. Die 26. Mensis Februarii Colosvarini. Articuli Dominorum Regnicolarum.

Quoniam his periculosissimis temporibus Reginalis Majestas se, filium vitam et fortunas exponere vult, simul cum Dominis Regnicolis omnem eventum excipere, ideo par est, quod Reginalis maiestas et Illustrissimus Dominus Filius Suae Maiestatis habeant plenam

potestatem tenendi, gubernandi et administrandi Trassiluaniam, et reliqua quaelibet loca comitatusque sub nominibus Suae Maiestatis et filii Ejus existentia.

Omnia Officia, et officiales quilibet, tam Reuerendissimus Dominus Locumtenens, quam caeteri dependeant ab ipsa Maiestate Reginali, et Filio suae Maiestatis, ita, quod secundum Principum Hungariae indulta et Privilegia, libertas Regni huius inconcussa seruetur, quodque omnia Regni negocia Sua Maiestas administret de consilio Consiliariorum ipsius maiestatis Reginalis. Si vero grandia negotia emerserint Sua Maiestas advocet, non solum Consiliarios suos, verum etiam primarios homines Consiliarios alias designatos, e qualibet natione, quorum Consilio utatur.

Nulli officiales in hoc Regno constituantur externi, neque beneficia aliqua in Ecclesiam Albensem conferantur laicis, non suscipientibus ordines, pueris item, et his, qui non sunt oriundi e regnis Coronae Hungariae subjectis.

Cum sua maiestas habeat Ciuitates et arces, in hoc Regno Transsyluaniae, et alibi, possit habitare in quacunque Ciuitate, vel arce Suae Maiestatis. Denique si Lippam, Temesvarinum, Varadinum aut etiam Cassoviam, ire voluerit, proficiscatur, de Consilio tamen consiliariorum Suae Maiestatis et Consiliariorum alias a Dominis Regnicolis electorum.

Ex singulis nationibus mittantur singuli nuncii, ad imperatorem Turcarum, cum censu fferendo, quem portare nuncius Reginalis maiestatis debet, et mandata referre. Ibi oblato censu agantur gratiae Imperatori Turcarum, quod filium serenissimi Dominis Joannis Regis voluerit praeesse Regno, suplicareque, quod si filius Regiae maiestatis e vivis excederet (quod Deus auertat) dignetur libertatem Nostram literis suis confirmare, ut semper possimus aliquem principem, quem voluerimus, ex nostratibus nationis Hungariae (eligere vel habere).

Reliquam instructionem dabit maiestas Reginalis, cum Consiliariis suis, ipsi nuncio mittendo.

Nuncius mittendus a Reginali Maiestate ad Magnificum dominum Petrum Wayuódam Moldauiae, ratione confoederationis et bonae vicinitatis cum hoc Regno, sicut olim fuit amicitia inter hoc et illius, mandata ad eundem Waywodam dari debent a Maiestate Reginali et Consiliariis. (1)

Quoniam ad necessitates reginalis Maiestatis et regni defensionem milites sunt necesarii, ideo domini Regnicolae considerantes pericula instantia, hostes item internos et externos orituros forte esse, qui ne possint incautos dominos Regnicolas opprimere, decreuerunt alendos esse milites mille et quingentos, qui semper parati sint et ubicunque et cuicunqne Nationi necessarii fuerint, istuc ducantur et suis uiuant impensis, cum habituri sint sua stipendia.

Domini Nobiles seruent Equites quingentos, Domini item Siculi tot idem milites quingentos teneant, Saxones uero pedites quingentos bene instructos armis habeant, praeter illos milites, qui parati esse debent, scilicet singuli de decem portis alias dicatis. (2)

(După copiile din archiva universităţiĭ săseşcĭ).

XIV

1543 Mai 20.

Regina Isabela convocă dieta la Alba Iulia pentru 3 Iuniŭ.

Ysabella dei gracia Regina Hungarie, Dalmacie, Croacie etc.

Prudentes et Circumspecti fideles nobis Syncere dilecti. Quamvis Ex deliberacione Reg-

(1) O copiă din archiva universităţiĭ săseşcĭ e numaĭ pên' aci.

(2) Eder a mai adaugit la copia făcută de el următórea notiţă : Iisdem in Comitiis Reginae et prouentus Episcopatus Albensis delatos (qua de re ad annum 1556, acturi sumus et a singula porta quinquaginta denariorum tributum oblatum fuisse, leges posteriorum ejusdem anni comitiorum docent : sed nempe haudquaquam omnia, quae sunt acta in comitiis etiam in articulos referre visum, quod item nostris temporibus ita fieri videmus.

nicolarum In comicys Koloswariensibus constitutorum proxime Comicie (sic) in Wasarhel octauo die festi pasche (maj. 1.) fieri debebant, tamen cum ex precipuis causis congregacio ipsa tum fieri non potuisset, nunc necessario illam vniuersis N. Tribus Nacionibus indicere nobis, et dominis consiliarys nostris visum est, propter presenciam oratoris Imperatoris Thurcarum, per quem et gentes ad futurum bellum pro presidio, et victualia quoque ad usum Exercitus sui a Nobis postalat. Quapropter hortamur vos, vobisque committimus, ut ad decimum quintum diem a die datarum presencium computando huc Albam Juliam precipuos ex vobis ea Authoritate, et Informacione ad nos mittere debeatis, vt nemo ad deliberandum ad vos appellare, sed ad omnia que hic a Regnicolis in bonum et conseruacionem Regni conclusa fuerint, respondere valeat atque possit. Secus non facturi, datum Albe Iulie in festo Sancte Trinitatis Anno Domini Millesimo Quingentesimo. Quadragesimo Tercio.

Ysabella regina m. pr.

Pe dos : Prudentibus et Circumspectis magistro Civium, ceterisque Juratis consulibus Civitatis nostre Cibiniensis fidelibus nobis syncere dilectis.

(Originalul in formă de epistolă și pe dos provědut cu sigiliul cel mare în archiva universitățiĭ săsescĭ : Anni 1543, Nr. 827).

XV

1543 Nov. 29.

Decisiunile dieteĭ dela Tîrgul-Mureșuluĭ.

Articuli instituti in dieta Wasarheliensi per dominum locumtenentem, ac consiliarios selectos, per Regnicolas Transsiluanenses feria quarta proxima post festum Beatissime Catherine virginis Anno domini 1543.

Primo. Ordinatum est, quod tres Nationes Transsilvanenses disponant ad oppugnacionem Castri Fogaras tria millia virorum.

Secundo. Quod Nobiles qui se absque causa, huc ad presentem dietam vel Congregacionem non exhibuerunt presentes, more alias consueto puniantur in fl. L.

Tercio. Quod domini Siculi puniantur similiter more alias consueto vt Nobiles.

Quarto. Quod omnes Exactores pecuniarum ad quintum decimum diem compareant in oppido Thorda, presertim Exactores Tributi den. 14. domino locumtenenti deputati, deinde denariorum L. Reginalis Maiestatis deputati tempore quadragesimali in Coloswar, item d. L. Reginali Maiestati Albe item de. XXXV quiqui sunt deputati ad victum mittendum Cesari et ad Tributum Cesaris.

Quinto. Quod omnes compareant Collectores victualium Cesaris ad quintum decimum diem Thorde, ad reddendam Racionem de bobus, de ouibus, de pecunys collectis a Nobilibus, pauperibus.

Sexto. Quod multe querimonie sunt contra Comites, si quibus dampni aliquid intulerunt vel aliquam Iniuriam veniant ad dominum locumtenem, qui de omnibus prouidebit satisfacere.

Septimo. Quod si aliquis ex Comittibus non celebraverit sedes absque probabili causa amittat offcium et alius loco Illius succedat vel constituatur.

Octauo. Quod Reuerendissimus dominus Locumtenens faciat reuidere inter dominos Siculos, si qui sunt, qui boues, quos deputauerunt pro tributo retinuerunt ipse enim pro illis Tributum persoluit, Reuideri igitur faciat qui non persoluerunt, iam teneantur de facto satisfacere, mittat eciam suum proprium hominem, qui more alias solito tales puniat.

Nono. Quod Waywoda Transalpinus conquestus est, quomodo ex tribus Sedibus Siculicalibus sunt Regnum suum ingressi et multa dampna ibidem intullerint, Dominus Locumtenens missurus est suum hominem ad Tres sedes predictas, mittant eciam domini siculi certos Nobiles pro reuisione Cause et si qui erunt puniendi, puniantur dampna eciam illata rectificent.

Decimo. Quodsi aliqua sedis non dederit boues ad victum Cesaris iam statim teneantur illos reddere, simul cum pecuniis ad hoc deputatis.

Undecimo. Quod Capitulum Albense conqueritur quomodo decime Eius in locis nonullis vi sunt occupate, et tamen precium illarum non sit persolutum, si qui igitur non persoluerunt, jure procedant contra non persoluentes. Jus nemini parcit.

Duodecim. Quod fures vbique persecuantur et suspendantur.

Ad tributum Cesaris mittenda sunt munera.

Cesari Cuppas X. Bassis duobus singulis Cuppas iiij. Alys duobus vnicuique ij.

Circa Munera Bassis (1) fl. 1(m.) vj.(c) Nunccio in Auro fl iiij.(6) Interpreti (2) fl. j(c.)

Turco qui captiuus fuit in Fogaras fl. xxxii (3)

Nunciys ad Cesarem mittendis in Auro fl j(m.)

Cesari pro muneribus in Auro flor. 7(m.) Vxori Cesaris et filie in Auro fl. j(m.)

Duobus Bassis Maioribus Singulis in Auro fl.m. Duobus Bassis minoribus vnicuique in Auro fior. v(c.)

Item. Pro cuppis datis prius, tenemur soluere flor. j(m.) v(c.) xxj.

Item. Reginalis Maiestas petit subsidium prout oratores exposuerunt.

Item. Reuerendissimus dominus Locumtenens similiter petit subsidium.

(O copie contimporană în archiva universităţiĭ săsescĭ).

(1) Intr'o altă copiă : Bassis Curiae Munera.
(2) Intr'o altă copiă : „Pino interpreti".
(3) Intr'un alt esemplar fl. 100.

ḌICĂTORĬ POPULARE

La 1872 am publicat o parte din ḍicăturile (locuţiunĭ) şi proverbele poporuluĭ român, adunate din gura luĭ.

De atuncĭ încóce am cules necontenit, şi aḍĭ sunt în stare a da publiculuĭ cea maĭ completă colecţie din câte aŭ vĕḍut lumina la noĭ.

Între acestea D. Hinţescu la 1877 a tipărit o carte intitulată : Proverbele Românilor. În ea reproduce, după cum ânsuşĭ mărturisesce, tot ce a găsit în *colecţia de proverbe a luĭ A. Pann, in cărţile de lectură de Pumnul, Muntén, Boiu Cipariu şi Popescu, precum şi într'o colecţiune bucuresténă de legende, basme şi proverbe cu o introducere de J. Hâjdău (?) şi în opurile luĭ Baronzi.*

Îndată după acésta D. G. Dem. Teodorescu scrise şi tipări în acelaşĭ an 1877 *Cercetările asupra Proverbelorŭ române,* (cum trebuesc culese şi publicate). Acest june plin de talente şi instruit, a arĕtat din destul de cât folos ar fi pentru literatura şi naţionalitatea română o colecţie completă de proverbe cu cercetărĭ şi studiĭ în felul cum a dat câte-va probe.

Ca să înlesnesc tuturor acelora ce vor voi a se ocupa în acel mod sciinţific cu proverbele române, nu mi-am cruţat puţinele mele ore ce-mĭ rămân de odihnă, şi m'am pus cu tótă osêrdia a citi pe toţĭ autoriĭ noştri maĭ însemnaţĭ peste care am putut da, şi care s'aŭ servit în scrierile lor de asemenea proverbe. Resultatul la care am ajuns se va vedea maĭ la vale.

Cu acésta n'am pretenţia a ḍice că am cules tot. Câte ḍicătorĭ şi proverbe nu s'or maĭ fi aflând în graiul poporuluĭ nostru?

Cel d'întâiŭ care a publicat proverbe la noĭ, fu Anton Pann. Eŭ l'am cunoscut personal, sciam de opera sa *Povestea vorbeĭ,* dar n'o citisem. In ceĭ din urmă treĭ anĭ, trecênd'o pe sub ochĭ, împreună cu operele altor autorĭ, în multe din proverbele publicate de el am găsit deosebirĭ însemnate de cele grăite de popor, căcĭ el avea tragere de inimă întru a rima.

Făcênd un mare bine literatureĭ române de a publica la un loc proverbele adunate de dênsulŭ, Anton Pann a făcut, fără voia sa, şi unŭ mare păcat. Dorinţa de a rima l'a făcut să schimonoséscă unele proverbe pănĕ într'atâtŭ în cât nu maĭ aŭ nicĭ o asemănare cu cele ce umblă din gură în gură pe buzele poporuluĭ. Sunt aprópe să nu se maĭ cunóscă.

Totuşĭ meritul este al sĕŭ. El a dat semnul deşteptăriĭ; el a fost cel dintâiŭ carele s'a îndeletnicit a aduna aceste mărgăritărele ale poporuluĭ din nomolul dispreţuluĭ la care eraŭ osândite de persecuţia străină.

Cea maĭ mare parte din autoriĭ posteriorĭ luĭ Anton Pann, cariĭ s'aŭ servit de ḑicăturĭ, nu şĭ-aŭ maĭ dat ostenéla a merge la origină, ci l'a copiat întocmaĭ.

Dorinţa de a rima se vede şi la uniĭ autorĭ posteriorĭ aĭ luĭ A. Pann, bunióră ca în colecţia d-luĭ Hinţescu. Cu tóte astea se cunósce cât de colo rimele ce a întrebuinţat geniul poporuluĭ la ḑicăturile luĭ. Ele sunt curgĕtóre şi line. Înţelesul lor se coprinde fără multă bătae de cap. Ḑicĕturile făcute în versurĭ de ceĭ cu patima de a rima, nu înfăţişéză înlesnirea de a le înţelege numaĭ de cât; ele sunt greóie, întortochiate şi sdruncinătóre.

Indeletnicindu-mĕ cu adunarea ḑicĕturilor din gura poporuluĭ şi cu citirea diferiţilor nostri autorĭ, am avut norocul să daŭ peste o altă colecţie manuscrisă, aceea a vorniculuĭ Iordache Golescu, fiul Banuluĭ Radu Golescu. Din ea am scos tóte proverbele neschimbat. Acéstă colecţie se află aḑĭ în Biblioteca Academieĭ române.

Étă acum şi cum le-am rânduit : Proverbele saŭ ḑicĕturile pe carĭ le-am auḑit cu urechile de la popor, le-am pus întâiŭ şi le-am însemnat cu o steluţă; după ele, pe cele carĭ le am citit în fie-care autor, copiindu-le întocmaĭ, iar celor scóse din Dicţionarul Academieĭ, le-am păstrat şi ortografia cu care aŭ fost publicate.

Se maĭ atrage luarea aminte a cetitoruluĭ asupra unor proverbe séŭ ḑicĕturĭ, care s'aŭ trecut fără nicĭ un semn. Acestea sunt puse aşa cum le-am citit în cărţĭ. Despre unele din ele îmĭ aduc aminte a fi auḑit ce-va, dară am uĭtat cum es din graiul poporuluĭ; despre altele mărturisesc că n'am auḑit nimic, şi prin urmare, remân aşa şi unele şi altele pe respunderea celor ce le-aŭ scris.

Daŭ aci lista cărţilor din care am cules ḑicĕturile, după şirul alfabetic, însoţind'o şi de abreviaţiunile ce le-am făcut. Şi aci se notéză spre sciinţa cetitoruluĭ, că *Povestea vorbeĭ* de Anton Pann, notată cu ediţia din 1880 este o reproducere întocmaĭ după întâia ediţie într'un volum, după asigurarea ce mi-a dat D. doctor Gaster.

1. *Alesandri V.* Opere complete. Prosă, Ed. Socec, Bucurescĭ. 1875. (Al).
2 *Baronzi*, Limba Română. Galaţĭ (Bz.)
3. *Bolliac.* Culegere de maĭ mulţĭ articolĭ, Bucurescĭ. (Bc).
4. *Columna luĭ Traian*, sub direcţia d. B. P. Hasdeu, an. VII Buc. 1876 (Cn.)
5. *Convorbirĭ literare*, vol. I—XIII, Iaşĭ, sub redacţia D. J. Negruzzi: (Cv.). V. Alexandri (Al.); Crćngă (Cr.): Pompiliu, (Pl.); J. Negruzzi (J. Ng.); Gane (Gn.); Ion Pop. Florentin (Fl.); Slavici (Sl.); Lambrior (Lb.); Caragiali (Cgl.); Bengescu (Bg.); Ianov (In.);
6. *Diaconovicĭ-Loga.* Chemare la tipărirea cărţilor rumânescĭ, Buda, 1821 (L.).

7. *Dicționarul Academieĭ,* 2 vol. Bucurescĭ, 1871—1876. (Acd. I. II.).
8. *Filimon.* Ciocoiĭ vechĭ și noĭ. Bucurescĭ, 1863. (F).
9. *Golescu.* Colecție de Proverbĭ (manuscr. la Acad.) (G.).
10. *Hasdeu.* Treĭ craĭ de la Răsărit. Bucurescĭ. (H. t.)·
11. *Heliade-Rădulescu.* Vocabular de vorbe străine. Bucurescĭ. 1847. (Hd.-R., v.)
12. *Heliade-Rădulescu* Tandalida (Hd.-R., t.).
13. *Heliade-Rădulescu.* Biblioteca portativă. LXV. Poesiĭ inedite. Bucurescĭ, 1860 (Hd.-R., p.).
14. *Hințescu.* Proverbele Românilor. Sibiiŭ. 1877. (Hț.).
15. *Jipescu.* Opincarul. Bucurescĭ. 1881. (Jp. o.).
16. *Legende* séŭ *Basmele Românilor* de un culegător-tipograf, 3 fascicule. Bucurescĭ, 1872, 1874, 1876. (Lg. I, II, III).
17. *Negruzzi Const.* Opere Complete. Pĕcatele tinereților. ed. Socec. Bucurescĭ, 1873. (N. p. t.)
18. *Odobescu.* Psevdo Kenegiticos. Bucurescĭ (O. p. k.).
19. *Idem.* Dómna Kiajna. Rev. Carpaților doĕ volume. (O. k. I. II).
20. *Idem.* Moțiĭ și Curcaniĭ. Bucurescĭ. (O. m.).
21. *Idem.* Revista Româna. 1862. (O. r.).
22. *Pann A.* Povestea vorbeĭ, Bucurescĭ ed. Cucu, 1880, reproducere după cea din 1847. (P. p. v.).
23. *Pann. A.* Povestea vorbeĭ, Bucurescĭ, ed. Pann. 1852—1853, treĭ vol. (P. p. v. I², II² III²).
24. *Poveștile unchiașuluĭ sfătos.* Bucurescĭ, 1879. (P. u.)
25. *Sion.* Fabule, Bucurescĭ. (S).
26. *Snóve,* de un Culegĕtor-tipograf, ed. II. Bucurescĭ 1879 (Sn²)
27. *Țichindél.* Fabule. ed. II. Bucurescĭ, (Ț²)

1. *A ajuns cuțitul la os. O. m., 37.
A ajunge cutitulu la ossu. Acd. I. 1003.
Când îĭ dă cuțitul de os. P. p. v. 87.
Ajunge cuțitul la os. N. p. t., 250.
C'a ajuns cuțitul la os. Cv. II, J. Ng., 45.

2. *A ajuns de la móră la rîșniță. P. p. v., 78.
Ajunge de la móră la rîșniță. Hț, 110.
De la móră la rîșniță. G.

3. *A ajuns în dóga (cutăruia).
Am venit în dóga copilărieĭ P. p. v., II², 146.
A venit în dóga copilărieĭ. Hț. 38.
*Îĭ lipsesce o dógă. Al. 56; Cv. XII, 218.
Numaĭ săĭ cunóscă dóga luĭ. Cv. V. Sl., 3.
Mĕ amăresc cu femeile de dóga mea. Cv. V. Sl., 8.

4. *A ajuns în sapă de lemn. P. u., 85.
A rĕmânea în sapă de lemn. Bz. 40.
Rĕmâne în sapă de lemn. P. p. v., 44.
A ajuns la sapă de lemn. Hț. 2.
Remâne în sapă de lemn și în casă fără piemn. P. p. v. I² 155.
Rĕmâne la sapă de lemn
Și'n casă fără lemn. Hț. 166.

5. *A ajuns și el la spartul têrguluĭ.
A ajuns la spartul tîrguluĭ. P., p. v. II¹, 68; Hț., 2.
Aŭ ajuns și eĭ, săraciĭ
După ce-a 'mpărțit colaciĭ. P.. p. v. II¹ 68.

6. *A ajuns vremea să ne ia copiiĭ în picióre.
Am ajuns să ne ia copiiĭ în picióre. P. p. v., III¹, 150.
A ajuns să ne ia copiiĭ în picióre. Hț., 37.
A lua pe cine-va în picióre. Bz.. 40.

7. *A ajuns (vremea saŭ tréba) să nu

se maĭ încrédă omul nicĭ în cămașa luĭ.
8. A alerga în fuga mare. Bz., 42,
9. A avea scaun la vorbă. Bz., 40.
10. A avea înclinare cu cutare. Bz., 46.
1. A avea vermĭ neadormițĭ. Bz., 47.
2. *A avut ḑile cu carul.
Avu ḑile grămădite
Cât carul cu patru vite. P. p. v. III', 141.
3. *A băgat'o pe mânecă.
Acellu omu a bagatu-a pre mâneca. Acd. II, 231.
4. A bate pe cine-va cu o sută de bătăĭ. Bz., 42.
5. A bee vinu de unde canta brosc'a. Acd. I, 392.
6. *Abia a putut și eĭ lega gura pîndeĭ. Sn², 23.
7. Abia o ținea în strună. O. k., I, 10.
8. *Abia scăparăm de cósă și ne puse la secere.
9. A cadé d'in caldare in focu. Acd., I, 298.
20. A căḑut cât a fost de lung. Cv., III Fl., 5.
1. A cantá cuculu intr'una casa. Acd. I, 982.
2. Acel cu pricină
Șéde în odihnă,
Și cel fără vină
Plânge și suspină. P. p. v., II', 30.
3. *Acésta* cu *nu voiŭ* se îmbucă și se suge. G.
4. Acestea aicea ține-le cu mintea, și le arată cu fapte. L., 16.
5. Acolo l'ar putea prinde ca din ólă. Cv. VIII, Gn, 452.
6. A crăpa draculuĭ un ochiŭ. Bz., 47.
7. A crede lupului ouea. Acd., I, 962.
Ouea nu se crede lupului. Acd. I, 962.
8. A croí pre cine-va=a croí spinarea. Acd., I, 973.
9. *A croit'o d'a fuga.
30. *Acru-u-u, de la nașu (pov. țiganuluĭ). P. p. v. I², 113; Hț., 1.
1. *Acu e acu. Cv. III. Al., 248; P. v., 111.
2. A cuĭ e punga maĭ mare? a cuĭ se vede. P. p. v. 174;
3. Acul este mic, dar scumpe haine cóse. P. p. v. I', 137, Hț., 1.
4. *Acum e la largul eĭ și la strâmtul meŭ. P. p. v. 113; Hț., 87.
5. Acum pentru dumnéta. G.
6. Acum scuipă-ne și ne lasă. G.
7. *Acum s'o alege neghina din bucate. G.

A allege negin'a d'in granu. Acd. II, 390.
8. *A da dosul Bz., 41.
9. A da latul pe spate. Bz., 41;
40. *A dá pe bette pre cine-va. Acd., I. 170.
1. A dat burduful cu brânză cu tot pe séma câineluĭ. P. p. v. I', 167; Hț. 20.
Burduf de brânză în séma câinilor. G.
2. *A dat cu capul de pragul de sus și a véḑut pe cel de jos. Lg. I, 49. F. 62.
*Cine dă cu capul de pragul de sus, vede pe cel de jos.
*Pînă nu se lovesce cine-va cu capul de pragul de sus, nu vede pe cel de jos. Lg. I, 148.
*Lovit cu capul și de pragul de sus, și de cel de jos. Sn.², 80.
Cine cu capul de multe praguri se lovesce, acela în urmă maĭ bine se socotesce. G.
A dat cu capul de prag. Bz., 44.
3. *A dat cu mâna în foc. Lg. I, 121; II, 78; P. u., 107; Hț. 98.
A dat cu mâinile în foc. G., P. p. v. III' 105.
A dat cu mâinile în foc,
E gros de céfă, are de ros. Hț., 101.
A dá cu mânile in focu. Acd., I, 1248.
4. *A dat cu mâna prin copae. Hț., 98.
5. *A dat de pocinog.
*A dat de șugubină.
*A dat de bocluc.
6. *A dat Dumneḑeŭ și bóle, dar a lăsat și lécurĭ. P. p. v., III', 147. Hț. 51.
7 *A dat în dârdora însuratuluĭ.
Dăduse și el în părpăra însuratuluĭ. Cv., XI, Cr. 30.
8. *A datŭ în greŭ .Bz., 48.
9. *A dat mâna cu mórtea. P. p. v., II', 160; Hț., 98.
50. *A dat norocul peste dênsul. Cv. IX, Gn., 53.
1. *A dat ortul popiĭ. P. u., 106; 113.
2. *A dat o *tiflă* peste (cutare) P. u., 107.
3. *A dat peste dracul. P. u., 102; P. p. v., II', 95; Hț., 48.
4. A dat și a luat. G.
5. *A dat strechia în eĭ. O. k. II, 118; Hț., 181.
Aĭ strechiat la bĕtrânețe. Cv. IV; Al. 335.
A strechiat lumea. Cv. VII, Al. 438.
6. A despica vêntul (a fugi) Bz., 45.
7. *Adevĕrat este cum te vĕḑ și cum mĕ veḑĭ. F., 118, 295.
8. *Adevĕrul este próstă marfă, F., 95.

9. *Adevĕrul este uşa Raiuluĭ.
60. *Aḑĭ aci, mâine în Focşanĭ .Cv. XIII, Cgl. 410.
1. Aḑĭ are, saturĕ ḑece şi mâine flămând petrece. P. p. v., 50.
Aḑĭ ar sătura ḑece,
Şi mâne flămând petrece. Hţ., 5. 170.
2. *Aḑĭ mie,
Mâine ţie. Hţ. 1.
3. Aḑĭ mlădiţă de tufan,
Maĭne códă la ciocan. Cv. XI. Bg. 88.
4. Aḑĭ odată
Mâine odată. Hţ., 1.
5. *A ḑis dracul şi s'a făcut. Cv. XI, Cr., 189.
6. *Aḑĭ ţi-a cântat cucul.
7. A dori un lucru bolunzesce şi nebunesce. Bz. 44.
8. *Adormi de puteaĭ să taĭ lemne pe dênsul. Cv. XI. Cr., 180.
9. Adună tóte, fie şi próste. G.
70. *Adună unde n'a risipit. P. p. v. II², 28.
Adună unde n'a risipit, dar nu se sfinţesce. Hţ. 2.
1. *Adunĭ nuele pentru spinarea ta. Hţ. 125.
2. Aduţĭ aminte de pâĭnea şi sarea ce aĭ mâncat la cine-va vre-odată. Ţ², 132.
3. *A eşit la ivélă.
4. *A eşit la obraze.
A eşit la ómenĭ. Cv. VII, Al., 365
5. A face bine e tot-d'auna maĭ bine, de cât a face rĕŭ. P. p. v., II¹, 20; Hţ. 14.
6. *Afară din cale. Cv. XIII, 217.
7. A făcut şi Vişa grâŭ din călcâe pîn' la glesne. P. p. v., I¹, 166.
A făcut şi viţa grâŭ din calcâe pîn' la glesne. Hţ., 202.
8. *A fi în capul bucatelor. Hd.-R. v., XLIII.
9. *Aflat'a Filip pe Natanail. G.
80. A fost la mure odată
Ş'a venit cu rochea spartă. P. p. v. II², 143; Hţ. 112.
1. *A fost odată la móră, şi de doĕ orĭ la rîşniţă. P. p. v. III¹, 154; Sn.² 109.
Asta moş Ion o scie,
Pe el să'l chemăm să vie,
C'a fost odată la morĭ
Şi în têrg de doĕ orĭ. P. p. v. II², 15.
2. *A fost pînă la calea 'ntórsă. P. p. v. III² 141.
3. *A fugi noă hotare. Cv. III, Fl., 157.
4. *Agale, agale. P. u. 53,
5. *A găsit'o pantaliile.
Aŭ găsit'o pantasiile. Hţ., 140.
6. A găsit sat fără câinĭ, se plimbă fără ciomag. Bz., 55.
Aĭ găsit un sat fără câĭnĭ, şi umbli cu mâĭnile în şoldurĭ. G.
Un sat fără câĭnĭ. G.
A gasitu satu fora cani, se preambla fora batiu. Acd. I, 130.
Găsesce sat fără câĭnĭ, umblă fără ciomag. P. p. v. I¹, 68; Hţ. 68,.
Găsesce satŭ fără câĭnĭ şi se plimbă fără bĕţŭ. Cv. XI, Cr. 184.
7. Agonisirea la vreme înlătură lipsa şi nevoia. Hţ. 2.
8. A greşit croitorul şi s'a spânzurat dulgherul. P. p. v., 176.
Că a greşit croitorul
S'a spînzurat spoitorul. P. p. v. II², 152.
9. *Aĭ apucat pisica de códă, învîrtesce-o să nu te sgârie. G.; Hţ. 145.
90. A-ĭ asuda urechia pentru ce-va. Bz., 40.
1. Aĭ avut să tragĭ un pĕcat strămoşesc. Cv. XI, Cr. 181.
2. Aibĭ statornică mângâere, precum în lucrurĭ bune, aşa şi în cele rele L. 28.
3. *Aicea zace epurele. G.
4. Aicĭ corăbiĭ se 'nécă, şi voĭ, luntrelor, unde mergeţĭ? G.
5. Aicĭ la rîşniţă nu e,
Care când o vrea să pue. Hţ. 159.
6. *Aicĭ trebue să se jóce vr'o drăcie. Lg. I, 67.
Şérpele pricepu ce drăcie se jócă aicĭ. Lg. I, 116.
Pricepu că aicĭ la mijloc se jócă vr'o drăcie (dracovenie). Lg, II, 16; P. u. 16.
7. A-ĭ da fălcĭ.
A dá falci. Acd. I, 1218.
8. Aĭ dat spuză şi aĭ luat cenuşe. G.; Hţ. 179;
9. Aĭ dat un cazan mare şi aĭ luat o căldare. P. p. v. III¹, 109.
100. *Aideţĭ să vorbim de géba,
Aideţĭ să vorbim de gébă,
Că tot n'avem nicĭ o trébă. P. p. v. I², 3.
Aideţĭ să vorbim de gébă,
Căcĭ tot n'avem altă trébă. Hţ. 297.
*Aĭ să vorbim de clacă.
1. *Aĭ dreptate, numaĭ nu te cauţĭ. Cv. XI, Cr. 189.
2. *Aĭ făcut'o fiartă.
3. Aĭ făcut'o harta, parta.
Aĭ făcut'o hara-para. Cv. XII, Cr. 29.
4. Aĭ fi, tu, om de trébă; dară eştĭ cre-

scut în Buricnile draculuĭ. (Com. de Al. I. Stamate).

5. A'ĭ lua gura. Bz. 44.

6. A'ĭ luci ochiĭ departe. Bz., 45.

7. *A împleti cosița albă.

A împleti códa albă. Bz. 46.

8. *A început a'șĭ căuta catastișele vechĭ, ca moflujiĭ. Hț. 30.

9. *A îngălbenit ca turta de céră. P. p. v. I', 37 ; Hț. 79.

110. *A înghițit gălușca.

A inghititu nodulu. Acd. II, 424.

1. Aĭ înghițit un ac, ĭĭ să scoțĭ un fer de plug. G. ; Hț., 79.

A 'nghițit un ac și o să scóță un fer de plug. P. p v. II', 52 ; Hț. 1.

2. *A intrat vrajma într'ênșiĭ. P. u. 2.

3. *A intrat vulpea în sac. Lg. II, 110 ; G. ; Hț. 209.

4. *A înțărcat bălaia. Hț. 81.

A 'nțercat murgana. P. p .v. III', 109 ; Hț. 115.

5. A întuneca pe cine-va. Bz. 44.

6. A învěțat carte cu praștia. Hd.-R., p. 92.

7. *A învěțat cartea din scórță pînă în scórță.

8. *A învěțat carte pînă la glesne. P. p. v. III', 153 ; Hț. 28.

9. *A învěțat ce a uitat alțiĭ.

A învěțat alțiĭ ce-a uitat. P. p. v., 172.

120. Aĭ p... tot butucĭ. N. p. t., 250.

1. A'ĭ plăti Dumnedeŭ vămile, (a'ĭ erta pěcatele). Bz. 45.

2. Aĭ plecat în cés bun într'acóce. Cv. VI, Pl. 27.

3. A i se încuĭba în cap. Bz. 43.

4. *Aĭ, te cară de aicĭ. Lg. I. 60.

*Aĭ, mișca-te de aicĭ.

5. *Aĭ umblat cât aĭ umblat, iar acum ți s'a înfundat. G.

Aĭ umblat cât aĭ umblat, dar aci ți s'a înfundat. Lg. II, 110

Umblă cât umblă pînă i se înfundă. P. p. v., 10.

A umblat cât a umblat
Dar acum i s'a 'nfundat. P. p. v I' 29. Hț. 195.

A umblat, tot a umblat,
Pînă când pe brâncĭ a dat. Hț. 195.

Are să i se înfunde. P. u. 48.

I se înfundase și luĭ. P. u. 65.

A umblat cât a umblat, pînă a dat peste dracu. (Com. de Tocilescu).

6 A'ĭ veni câte o trăsnae saŭ plesnae. Bz. 42.

7. A juca cărțĭ marĭ. Bz., 41.

8. A judecat numaĭ fața, iar nu și inima. P. p. v. II', 146 ; Hț. 57.

9. Ajungĭ în casa altuia, cum îțĭ place nu poțĭ ședea ; ajungĭ la masa altuia, cum țĭ-e gustul nu poțĭ mânca; ajungĭ la patul altuia, cum țĭ-e voia nu poțĭ dormi. P. p. v. 175.

Ajungĭ la casa altuia, nu poțĭ ședea cum îțĭ place. Hț. 28.

Ajungĭ la mésa altuia, nu mănâncĭ după cum ți-e gustul. Hț. 103.

Ajungĭ în patul altuia, nu poțĭ dormi cum ți-e voia. Hț. 142.

130. Ajunse să fie mâna dréptă a împěratuluĭ. Cn. 431.

1. *A lassá budia. Acd. I, 272.

2. *A lăsat'o în córda de jos. G.

A lassá in cord'a de diosu. Acd. I, 930.

3. Alăuta ḍice din s'rună :
Orĭ-ce frumușică jună!
Iar toba ḍice : lasă, lasă,
Ca s'o vedem și mirésă. P. p. v. II', 111; Hț. 86.

4. *Albă, négră, asta este. G.

Albă, négră, asta e, cum se vede. P. p. v. II², 144 ; Hț. 2.

5. Albina cât maĭ mult sbârnie cu acul asupra nóstră, atât rodul cel maĭ dulce, noă ne aduce. G.

6. Albina de viespe, cât cerul de pămênt. G.

7. Albina din orĭ-ce flóre strânge mustul cel maĭ bun și în miere îl preface G.

Albina vrednică însă
D'or ce flóre face strânsă. P. p. v. I², 137.

8. Albina în gură ține mierea cea maĭ dulce, și în códă acul cel maĭ otrăvitor. G.

C'Albina 'n gură cu miere
Ș'în códă cu ac și fiere. P. p. v. III², 63 ; Hț. 3.

9. Albina și de ne mușcă, dar cu miere ne îndópă. G.

140. A lega plóia, a lega limba cuĭ-va. Bz. 43.

1. *Alege până culege. Cv. XI, Cr. 29.

Alege, alege pînă culege. P. p. v. II², 113; Hț. 3.

*Cine alege, culege. Hț. 3.

Cine alege
În urmă culege. Hț. 3.

2. Alérgă când îĭ abate. O. r. 353.

3. *Alérgă într'un suflet. Cn. VII, 87.

Vine cu sufletul la gură. Cv. IX, Gn. 55.

Vine într'un suflet. Sn², 87.

Vine în ruptul sufletuluĭ. Cv. VIII, Sl. 292.

4. *Alérgă pe capete. P. u. 51.

5. *Ales pe sprâncénă. Cn. VII, 88; Cv. XIII, Cgl. 410.
Ales după sprâncénă. F. 104.
6. *A lins pînă a pus tingirea cu fundul în sus. G.
A lins pînă a pus vasul cu fundu'n sus. P. p. v. III², 69; Hţ. 91.
*Lins, prelins, cu fundul în sus.
7. A lipsit de acasă noă anĭ şi s'a întors cu doĭ banĭ. P. p. v., 29.
A lipsit d'acasă doĭ anĭ,
Şi s'a 'ntors cu doĭ banĭ. Hţ. 4.
A lipsit d'acasă noă anĭ,
Şi s'a 'ntors cu noă banĭ. Hţ. 4.
8. Al meŭ scaun să trăiască, alt picior în loc, şi al meŭ deget să'mĭ trăiască, alt inel în loc. G.
9. *Altă căciulă. O. k. I, 281.
Alta cucilla. Acd. I, 981.
150. Alta e a audi şi alta e a vedea. P. p. v. I², 162; Hţ. 7.
1. Alta e flórea de grădină şi alta e flórea de câmp. P. p. v., 57; Hţ., 60.
2. *Altă gâscă. P. p. v., 11.
3. *Alta în c... popiĭ. G.
4. *Altă Stancă. leĭcă vorbă. Hţ. 180.
5. Alte sunt sfaturile ómenilor, şi altele poruncesce Dumnedeŭ. Axinte. Letopis. T. II, ed. II, 122.
6. *Alţiĭ daca şi-o scóte ochiĭ, şi noĭ trebue să ni-ĭ scótem?
Alţiĭ dacă şi-o scóte ochiĭ şi noĭ nu o să scótem. P. p. v. II², 21.
Alţiĭ daca şi-ar scóte ochiĭ, şi noĭ tot nu o să 'ĭ scótem. Hţ. 127.
7. Alţiĭ de o da în gârlă şi noĭ nu o să ne 'necăm. P. p. v. II², 21.
8. *Altuia dă povaţă şi pe sine nu se 'nvaţă. P. p. v. 107.
El altuia dă povaţă
Şi pe sine nu se 'nvaţă. P. p. v. II², 133.
Altora le dă povaţă
Dar pe sine nu se 'nvaţă. Hţ. 151.
9. *Altuĭ ce'ĭ pasă de păsul teŭ. P. p. v. III², 24; Hţ. 141.
160. A lua cale multă (a înainta). Bz. 42.
1. A lua largul (a fugi). Bz. 45.
2. A lua paiul cu urechia. Bz. 41.
3. A lua pe cine-va la treĭ parale. Bz. 41,
4. *A luat câmpiĭ rătăcindu-se Hd.-R. v. VII.
A lua câmpiĭ. Bz. 44.
A luá preste campu.—A luá sau appucá campii. Acd. I, 363.
5. *A luat luléoa neamţuluĭ, cu zale cu tot. P. u. 103.
Aĭ furat luléoa némţuluĭ. O. p. k. 125.
A fura luléoa némţuluĭ. Bz. 40.
6. A luat lumea d'a lungul. Cv. VI, Pl. 19.
7. *A luat purcéoa de códă. P. u. 103.
Nu'ĭ e destul că'ĭ cu minte neródă
A luat şi purcéoa de códă. P. p. v. I², 112.
A lua purcéoa de códă. Bz. 41.
A leuá porcell'a de coda. Acd. II, 188.
8. Aluatul cât de mic, tótă frământătura o dospesce. G.
9. *Am ajuns de poveste în ţéră. P. p. v., 158.
170. A mancá calcaburi. Acd. I, 316.
1. *A mânca nu e ruşine.
A mânca nu e ruşine,
(Când mănâncĭ cum se cuvine). P. p. v. III², 33; Hţ. 164.
2. A mancá senguru bucatellele, si a lassá altoru-a zém'a. Acd. I, 247.
3. A mâncat astă véră prea multă miere şi acuma are la inimă durere. P. p. v. II², 143; Hţ. 105.
4. *A mâncat din ólă.
5. *A mâncat din pomana draculuĭ.
A mâncá la nunta draculuĭ, (a fi spîn). Bz. 46.
6. *A mâncat nespĕlat.
7. *A mâncat păpara.
Daca eraĭ cu alţiĭ, mâncaĭ păpara. Cv. XI, Cr. 190.
Să nu mănânce vr'o păpară. Cv. VII, Al. 366.
El mirosi cam ce păpară i se gătesce. Lg. I, 137.
Aştéptă tu că'ţĭ voiŭ ferbe papora (păpara?), te voiŭ opări eŭ cu zéma care o voiŭ ferbe pentru tine. Ţ², 422.
Cine a mâncat păpară, scie dulce'ĭ orĭ amară. P. p. v. II², 14.
8. *A mâncat picióre de găină. P. u. 112; Hţ. 144.
A mâncat picióre de găină
Şi'l tot rîcâe la inimă. P. p. v. I² 15 Hţ. 144.
A mânca picior de găina (a nu ţine secret). Bz. 44.
9. A mâncat urdă cu usturoiŭ şi cere să'ĭ miróse gura a lapte. P. p. v. II², 80; Hţ. 196.
An a mâncat leurdă, şi estimp îĭ pute gura. G.
180. *Amêndoĭ
Doĕ nevoĭ.
1. *Amêndoĕ mâncaţĭ dintr'un ciob. P. p. v. II², 107; Hţ. 3.
2. *Amândouĕ vĕ lingeţĭ muciĭ. P. p v. II², 107; Hţ. 111.

3. A missicá tota cord'a, totu firulu, tota petra. Acd. II, 304.
4. Amu allunecatu cu mintea. Acd. I, 51.
5. Am avut și eŭ odată o lécă de clenciŭ. Cv. X, Cr. 377.
6. *Am credut că e cu degetul în gură, și când colo, el era cu mâna tótă.
7. *Am eŭ ac de cojocul luĭ. Lg. I, 40; Cv. XII, 217.
Are ac pentru cojocul teŭ. N. p. t. 250.
Îșĭ găsesce ac de cojoc. Cv. XI, Bg. 128.
Este ac și de cojocul luĭ. P. p. v. 19; Hț. 1.
Am ac și ață de cojocul tĕŭ. G.
8. *Am eŭ glagole la cap.
Am eŭ glagore la cap. P. p. v. 158.
9. *Am eŭ léc să-țĭ taiŭ de pirotélă. Cv. XIII, Cgl. 254.
190. *Am eŭ meșteșug să îmblândesc și pe dracul.
Am meșteșug să îmblândesc pe dracul. Hț. 104.
1. Am învĕțat la undrea, ce voiŭ să sciŭ de dumnéta? G.
2. *Am nădejde la Dumnedeŭ. P. p. v., 158.
3. *Am pornit cu graba și m'am întâlnit cu zăbava. Cv. IX, Cr. 455.
4. Am să tac pitic. Cv. XIII, J. Ng. 30.
5. Am scăpat de dracul și am dat peste lacul.
Am scapat de dracul și am dat peste tată-seŭ. Cv. IX, Cr. 455.
A vrut să fugă de Stana
Și a dat peste satana. P. p. v. I², 144.
Se plângea d'o întêmplare,
Și a dat peste maĭ mare. P. p. v. I², 144.
6. *Amu scapatu scurtu de códa. Acd. I, 716.
7. *Amu unu leu si vreu se lu beu. Acd. I, 135.
8. A murit boul, s'a repus jugul. G.
Daca móre juncul se repune jugul. P. p. v. I², 133.
9. A murit înghesuit la pomană. G.
La o pomană 'nghesuit
Bĕut, sătul a murit.
A mâncat pînă în cât
I-a venit pînă la gât. P. p. v. I², 107.
200. *Am venit la miere
Și mi-e rușine-a cere;
Dar murăturĭ maĭ ținețĭ?
Varză acră maĭ avețĭ?
1. *Âncă nu ĭ-a cădut cașul de la gură.
A fi inco cu casiu la gură.
A fi inco cu mucii la nasu. Acd. II, 364.
2. Anevoe poțĭ sețela (țesăla) un cal neînvĕțat. G.
3. *Anevoe se câștigă, lesne se cheltuesce. P. p. v., 58; Hț. 30.
4. *Ânger de baltă, cu sulița de papură.
5. Ânim'a mi bate de frică. Acd. I, 64.
6. An s'a ars și estimp suflă. G.
7. *An sculpam în érbă și estimp în barbă. P. p. v., 171; Hț. 54.
8. *Anțărț am păgubit; an n'am câștigat, și nu sciŭ, dĕŭ, daca estimp nu voiŭ perde tot.
An n'am câștigat, estimp am păgubit, la anul trag nădejde. P. p. v. II², 85; Hț. 30.
An, n'aĭ câștigat, estimp aĭ păgubit, la anul tragĭ nădejde. H. t. 15.
9. A nu avé val de nimica. Bz. 46.
210. A nu cădea nu se póte, dar cinste îțĭ face când cadĭ să te scolĭ. G.
1. A nu face neci caldu, neci frigu cuiva. Acd. I, 324.
2. A nu juca drăgaĭca prin curte. Cv. III. Al. 245.
Ce drăgaĭcă ațĭ fi jucat. Cv. VIII, Gn. 99.
3. A nu se bate cu carnea. Bz. 41.
4. Apa când se turbură din josul isvoruluĭ, poțĭ găsi maĭ în sus apă curată; iar când se turbură din isvorul eĭ, în zadar mergĭ după apă curată. G.
5. Apa când se turbură, nu maĭ vedĭ ca prin oglindă. G.
6. Apa când se umflă, și pe munțĭ îĭ cufundă. G.
7. *Apă de sapă. P. u., 104.
8. Apa limpede pînă nu veĭ vedea
Cea turbure n'o lepăda. P. p. v. III², 72; Hț. 91.
9. *Apa lină face mult noroiŭ, iar cea repede și pietrele le spélă. Hț. 4.
220. *Apa nu este bună nicĭ în opincĭ. P. u., 103.
Apa nu e bună nicĭ în cismă. P. p. v., 52; Hț. 4.
1. Aparințele înșélă. Hț. 5.
2. Apă să beĭ din chiar puțul tĕŭ. G.
3. A pățit o bobotéză de i s'a dus numele. Hd.-R. v., XIX.
4. *A pățit'o cât de bună.
Le-o făcu cât de bună, Cv. XII, 169.
*A pățit'o calfa nóstră.
5. *Apa trece, pietrele rĕmânŭ.
Apa curge, pietrele rĕmân. P. p. v., 166; Hț. 144.
Apa curge și se duce, pietrele rĕmân la loc. G.
6. *Apa vine iar la matca eĭ.
Apa trebue să vie la matca eĭ. P. p. v., 134.

Apa trebue să vie la matca eĭ, şi omul la ţépa luĭ. P. p. v. II², 87; Hţ. 4.

7. *Apele cele line sunt amăgitóre.

Apa lină mult te 'nşélă. G.; Hţ. 4.

8. Apele cele maĭ micĭ în cele maĭ marĭ se vérsă. G.

9. *Apele line sunt adâncĭ. Hţ. 5.

230. Apěră-mě de găinĭ, că de câinĭ nu mě tem. Cv. XI, Cr. 173.

1. A perit păstorul, s'a risipit oile. G.

2. A poftit l'ardeiŭ prăjit
Şi negustând s'a stârpit. P. p. v. II², 143; Hţ. 6.

3. *A poftit şi el la lapte de boŭ. Hţ. 87.

4. Apoĭ stăĭ dar, că are Chira socotélă. Cv. XII, Cr., 24.

5. A poruncit câĭneluĭ, şi câĭnele pisiciĭ, şi pisica şóreceluĭ, iar şórecele de códă şi-a atîrnat porunca. G.

6. A prinde împěrăţiile cu darurĭ. Bz. 45.

7. *A prins mămăliga cóje. Hţ. 36.

Prinde mămăliga cóje. Cv. XI, Cr. 179.

8. Apropie-te crâng, depărtéză-te câmp. P. p. v. III², 52; Hţ. 39.

9. Apucă pe porc de urechĭ, ca maĭ rěŭ să ţipe. G.

240. A pune colivia cu sticleţĭ pe capul sěŭ (a se căsători). Bz. 45.

1. *A pune pirostriile (a se căsători). Bz. 45.

2. *A pus maĭ mult de o parte. P. p. v. I², 112; Hţ. 157.

3. *A pus'o la ciochina.

A spânzurat'o la ciochina. G.

Pusese cartea domnéscă la ciochina. O. r. 390.

A pune ceva la cioclina. Acd. I, 682.

4. Arama omuluĭ la beţie se arată. P. p. v., 55; Hţ. 13.

5. Arapul de n'ar vedea pe tatăl sěŭ şi pe moşul sěŭ negru, el s'ar omorî. P. p. v. I², 135, Hţ. 120.

6. A răzui turnurile, (a le dărîma). Bz. 46.

7. Ar da tămîe luĭ Dumnedeŭ şi nu se îndură să dea parale. P. p. v., 64.

8. Arde focul în pae ude. Cv. XI, Cr. 30.

9. *Arde lumînarea săraculuĭ, ca să socotéscă baniĭ bogatuluĭ.

Arde lumînarea nóstră şi facem socotéla vóstră. P. p. v., 93; Hţ. 94.

250. *Arde móra, dară şi şóreciĭ să prăpădesc (se duc draculuĭ). Hţ. 178.

Şi móra să ardă şi şóreciĭ să se risipéscă. G.

A arde móra ca să ardă şi şóreciĭ Bz. 52.

1. Ardênd numaĭ doĭ tăciunĭ,
Nu se pot face cărbunĭ. P. p. v. I², 134; Hţ. 183.

2. Arde sórele dulce, iarăşĭ plóe ne aduce. G.

3. *Are apa sorb.

A avea apa sorb. Bz. 44.

4. *Are chiag. (Rom. Lib. Nr. 325, din 29 febr. 1880.)

Are chiag la inimă (chimirul) P. p. v. III¹ 105; Hţ. 32.

5. *Are cu ce să'ţĭ ungă ochiĭ.

Are ochiĭ ce să'ţĭ ungă. P. p. v. III¹, 105.

6. *Are cuĭ să semene. G.

7. *Are de furcă cu dênsul.

*S'a certat furcă. F. 60.

*N'are de furcă. Hd.-R., p., 93.

*Maĭ are de furcă.

A avea de furcă, vorbe de furcă. Bz. 42.

8. *Are de móră.

Are de móră,
Nu'ĭ e frică să móră. P. p. v: III³. 105; Hţ. 62.

9. Are deprindere să pue floricele. Hţ. 45.

260. *Are gărgăunĭ în cap.

Are greuruşĭ în cap. Cv. V, Sl. 18.

Nu umbla cu gărgăunĭ în cap. Cv. X, Cr. 108.

1. Are gură 'mpedecată
Dar taĭna o spune 'ndată. P. p. v. I², 107.

2. *Are gustul muscelor: Hd.-R. v. XXVI.

3. *A rěmas baltă. Al., 229.

4. *A remas cu buza (saŭ cu buzele) umflate. P. u., 11, 50; F. 42; Hţ. 21.

L'am lăsat cu buza umflată. Cv. II, Al. p. 142.

A remane cu budiele inflate. Acd. I, 272.

5. *A rěmas de pomenire. P. u., 14.

6. *Are o casă de copiĭ. Cv. I, In., 24.

*Are o spuză de copiĭ.

7. Are ochĭ, mâĭnĭ şi piciórе,
Póte munci cu sudóre. P. p. v. I², 137; Hţ. 114.

8. Are ocli numai să nu dea în grópa, asia e de stultu. Acd. II, 476.

9. *Are orbul găinilor.

A avé orbulu gallineloru. Acd. I, 1276.

270. *Are pe dracu. Jp. o. 115.

1. *Are perĭ de lup. (Moş Grăilă, Rom. lib. 15 Marte 1880, Nr. 838)

2. *Are pe vino încóce. P. u., 91; Lg. II, 17; Sn², 100.

Ce folos de multă albeţe, daca n'are un vino 'ncóce. P. p. v. II², 129.

Fata era plină de vino 'ncóce. Cv. XI, Cr.. 195.

*Are lipiciu.

3. Are rude printre móşte. Cv. XII, 230.

4. *Are să'ĭ ia mistria.
Are se mi iee mestri'a. Acd. II, 279.
5. *Are să'ĭ ia rótele de la sanie.
6. *Are să'l facă ca pe dracu.
7. *Are să'şĭ scóţă din capete. Lg. I, 125.
8. *Are să maĭ vie ăl Nan la găvan.
A dat Nan de gavan. P. p. v. I^2, 168.
9. *Are să trécă încă multă apă pe gârlă. Hţ. 4.
Are să trécă pînă atuncĭ multă apă pe vale. Hţ. 4.
280. *Are să verse multe năduşelĭ. P. u. 55.
1. Are trecere în orĭ-ce curte. Hţ. 192.
2. Are vĕḑ de Lup şi auḑ de Vulpe. P. p. v. III^2, 22; Hţ. 199.
3. *Ar fi lăsat la degetul cel mic. P. u. 8.
Nicĭ la degetul ĕl mic nu te puiŭ. P. p. v. 13.
4. *Argatul vrednic se cunósce după mâncare.
Argat vrednic cine are
Se cunósce pe mâncare, că,
Când mănâncă îĭ trosnesc fălcile. P. p. v. II^2, 48; Hţ. 6.
5. Ariciŭ fără ghimpĭ nicĭ cum póte fi. G.
6. Ariciul cu meştesug se prinde. P. p. v., 107.
Ariciul cu meşteşug se prinde şi vrabia cu meiŭ. P. p. v. II^2, 123; Hţ. 6.
7. A ridica capul. Bz. 43.
8. Aripa când se frânge, pasĕrea zace în sânge. G.
Îĭ smulgĭ o aripióră, d'aci nu maĭ sbóră: P. p. v. I^2, 134; Hţ. 6.
9. *Armăsarul bun se vinde din grajd. Hţ. 6.
Calul bun se vinde din grajd. P. p. v., 96. 175; Hţ. 23.
Calul bun din grajd se vinde.
Şi maĭ bun preţ pe el prinde. Hţ. 23.
290. *Armăsarul când îmbătrânesce ajunge la rîşniţă. P. p. v. II^2, 64; Hţ. 6.
1. *Arţagul îşĭ găsesce pîrţagul. P. p. v., 107, Hţ. 6.
2. *Aĭ rupt inima târguluĭ. P. p. v., II^2, 72; Hţ. 79.
3. *A rupt'o d'a fuga.
Rupênd'o d'a fuga. Lg. II, 91.
O rupse d'a fuga. Lg. III, 78, Sn^2, 14; P. u., 40.
O rupe d'a fuga peste tóte gardurile şi umple bojiĭ. Cv. I, In. 23.
4. Ar veni desculţ şépte hotare pentru (cutare lucru). Cv. V, Sl. 27.
5. Ar vrea să facă şi el,
Dar nu scie în ce fel. P. p. v. I^2, 10; Hţ. 53.
6. Arvunéză din vreme pe fericita muncă. P. p. v., 41; Hţ. 114.

7. *Aşa am cumpĕrat'o, aşa o vênḑ. P. p. v., 115; Hţ. 6.
*Cum am cumpĕrat'o aşa o vênḑ. Lg. I, 141;
Ţi-o vênḑ în cât am cumpĕrat'o. Cv. III Al. 250.
8. *Aşa e lumea.
Aşa e lumea asta. Hţ. 93.
9. *Aşa i-a fost orânda. Sn^2, 117.
*Aşa i-a fost norocul.
300. Aşa mi-e drag să fie omul: fĕtat nu, ouat. Cv. X, Cr. 380.
1. Aşa 'mĭ miróse tréba. Cv. XIII, J. Ng. 30.
2. A sări gardurile prin grădinile vecinilor. Cv. IV, Al. 308.
3. A sări în códa cucóneĭ. Bz. 46.
4. *A sărit grópa.
A ḑis hopa
Şi a sarit grópa,
Dar de mult era să'ĭ cânte popa.
P. p. v. II^2, 160; Hţ. 46.
A eşit şi moş din coş. G.
Era să'ĭ cânte popa, dar a sărit grópa. Hţ. 150.
5. *Aşa se 'nşélă copiiĭ. G.
6. Aşa's fetele, când senin, când plóe. Cv. V, Al. 140.
7. Aşa ţi se cade, că pînă acum aĭ fost casap cailor, éră acum te făcuşĭ doctor să'ĭ vindecĭ. Ţ^2, 50.
8. *Aşa vine vorba. Al. 26; O. p. k. 134; P. u. 2.
9. A sburat odată de la mână, s'a dus. P. p. v., 151.
A sburat odată de la mine, s'a dus Hţ. 170.
310. *A sburat puiul cu aţa,
Tocmaĭ când era dulcéţa.
A sburat puiul cu aţă
Tocmaĭ când a fost dulcéţă. Bz. 50; Hţ. 156.
1. *A sburat puiul cu teiul
Tocmaĭ când era temeiul.
A sburat puiul cu teiŭ
Tocmaĭ când a fost temeiŭ. Bz. 50; Hţ. 156.
2. A scăpat ca câinele de lanţ. P. p. v. II^2, 29; Hţ. 170.
3. *A scăpat ca din gura lupuluĭ. P. p. v. II^2, 29; Hţ. 170.
4. *A scapat cu faţă curată. Lg. II, 111, P. u., 119.
*Scapă cu faţă curată. Lg. I, 66.
A scăpa cu faţă curată. Bz. 41.
5. *A scăpat scurt de códă. P. p. v. II^2, 29; Hţ. 170.
6. *A schimbat căciula. Hţ. 21.

7. *A scote cuiva si dentii d'in gura. Acd. I, 1044.
*A scote si massellele cuiva. Acd. II, 249.
8. Ascultă cucu pînă îțî cântă. P. p. v. II², 71; Hț. 40.
9. *Ascultă din dece vorbe și una a mueriî. P. p. v. I', 153; Hț. 195, 205.
320. *Ascultă'l daca aî vreme. Hț. 208.
1. Ascultă pe maî marele tĕŭ, stăpânesce pe maî micul tĕŭ. P. p. v., 95.
2. Ascultarea e viață, iar neascultarea mórte. P. p. v. II', 109; Hț. 6.
3. Ascunde'țî ciomagul de câinî, că maî rĕŭ te mușcă. G.
4. A se așeza la învoială. Bz. 42.
5. *A se deochia.
A se deocla. Acd. I, 1046.
6. *A se încăera. P. u., 6.
7. A se înfășura pe unde-va. Bz. 41.
8. A se înglodi óstele (se dicea de oștirea ce se rânduia în falange saŭ glóte adâncî.) Bz. 47.
9. A se îngrădi cu cine-va. Bz. 46.
330. A se lua de gândurî. P. u., 33; Lg. II, 2.
1. A se lua după gura lumiî, este a da de prăpastie. Lg: I, 148.
A ajuns de malul rîpeî. Cv. I, Al. 280.
2. A se lupta călare, nu privesce la fieș-care. G.
3. A se lupta fățiș, și peptiș. Cv. VII, Al. 369.
4. A semĕnat castravețî
Și aŭ rĕsărit scaețî. P. p. v. I², 4; Bz. 56; Hț. 39.
5. *A se pune in c... si in capu. Acd. I. 428.
A se dá in curu si in c... Acd. I, 1001.
6. *A se tiné mare. A vorbí mare. Acd. II, 240.
7. A se trage cu cineva in degete. Acd. I, 1031.
8. A se umplea de suflet. Bz. 45.
9. A'șî sterge nasul pe unde-va. Bz. 42.
340. *A sosit alba în sat. Lg. I, 137; III, 24.
Începe a intra alba în sat; Lg. III, 57.
1. A spune între cutare (față cu cutare) Bz. 42.
2. *A spus'o verde în ochî. Cv. XI, Bg. 137.
3. Aș spune un vis, dar nu pot de rîs. G.
4. *A stá copacellu. Acd. I. 922.
5. Astădî am plecat și mâine cât maî avem? G.
A pornit în cale lungă,
Și va 'ndată să ajungă. P. p. v. I², 82; Hț. 22.
6. Astădî când are parale mĕnâncă zaharicale, și când se caută mâîne, n'are cu ce să'șî ia pâine. P. p. v., 50.
Astădî când are parale, mĕnânca zaharicale. Hț. 141.
7. Astădî câțî mâncăm și bem
Și mâine nu maî suntem. P. p. v. I², 140.
8. Astădî facî rĕŭ cui-va, or ce,
Mâine altul 'ți'l întórce. P. p. v. I², 75; Hț. 160.
9. Astădî plóe și mâîne ninsóre, și poimâîne sóre. G.
350. Astădî să mĕnâncî cât un boŭ, mâîne cerî să mĕnâncî cât doî. P. p. v., 50.
Astădî să mĕnâncî cât un boŭ.
Mâne cerî să mĕnâncî din noŭ. Hț. 18.
1. *Asta e asta. P. p. v., 11; H. t. 22.
2. *Asta e bólă cu léc. P. p. v., 158.
Asta e bólă cu léc, am eŭ ac de cojocul tĕŭ. Hț. 17.
3. *Asta e deosebit de bașca. Cv. XI, Cr. 193.
4. Asta e maî rĕŭ de cât: poftim la masă. Cv. XI, Cr. 177.
5. A sta înaintea cuî-va ca lucéfĕrul. Bz. 45.
6. A sta în cucuiata. Bz. 42.
7. Asta mi-a fost sórta. Hț. 178.
8. *Asta nu e de nasulu vostru. Acd. II, 365.
9. Asta nu mirόse a nas de om. Cv. XI, Cr. 174.
360. *Aștéptă ca mortul colacul. Lg. I, 56; Hț. 111.
Aștept în tot vacul
Ca mortul colacul. P. p. v. II¹, 147. Hț. 199.
A asteptá, ca mortulu colaculu. Acd. I, 774.
1. Aștéptă ca porcul muchia toporuluî. G.
Aștéptă ca porcul muchea la cap. P. p. v. II¹, 49.
2 *Aștéptă la mâna altuia.
E rĕŭ când aștepțî la mâna altuia. P. p. v., 156.
3. Astéptă turburarea apeî G.
4. *Astea's vorbe.
Aste sunt numaî nisce vorbe. P. p. v. III², 3.
5. Ast lucru l'aș face 'ndată
Dar n'am cine să mĕ bată. P. p. v. I¹, 107.
6. A storce cuiva cépa, lemonia in nasu. Acd. II, 365.
7. *A suflat în fundul óleî. P. p. v. I¹. 111.

8. Aş veni diséră la voĭ, dar mi-e ruşine de câinĭ. Cv. XI, Cr. 24.
9. A ţine clanţă cu orĭ-care avocat. Cv. V, Al. 139.
370. *Atîta pagubă, cât şi dobândă. Hţ. 139.
Atîta pagubă. O. p. k. 183; Cv. XIII, J. Ng. 29; XIII, Cgl. 250.
1. Atît de trébă ce este
Numaĭ jujeŭ îĭ lipsesce. P. p. v. III², 39
2. Atît făina, cât şi aluatul, tot cu împrumutare. G.
3. A trage de córnele pluguluĭ. Bz. 44.
4. *Aĭ trântit o gugumănie. Cv. IV, Al. 315.
5. *A trecut un deal, o vale şi o limbă de pădure. N. p. t., 308.
6. *A treia ḑi după înferbinţélă. G.
7. *A trecut baba cu colaciĭ. G.; Hţ. 8.
Ţi-a trecut baba cu colaciĭ. P. p. v., 133.
A trecut baba cu colacul. Ţ², 99.
Trece baba cu colacul. Cv. V. Sl. 2.
8. *A trecut preste rĕscóle.
Trece peste rĕscóle. P. u. 95.
9. *A trecut şi prin ciur şi prin dîrmon. Lg. I, 49; Sn², 80.
Este trecut prin ciur şi prin sită. Cv. VII, Al. 380.
Cernut şi prin sită şi prin ciur. Cv. IX, Lb. 2.
Trecut prin ciur şi prin dîrmon. P. p. v., 172.
Trecut şi prin ciur şi prin sită. G.
Lucru sau omu trecutu şi prin ciuru si prin ciurellu. Acd. I, 711.
380. *A tunat şi i-a adunat.
A tunat şi ne-a adunat. G.
Par'că a tunat şi i-aŭ adunat. P. p. v. II², 136.
1. *A turna bobocilor. Bz. 43.
2. *Aude în gură, ca cucul.
3. Auḑea câiniĭ în Giurgiu. Cv. XIII, Cgl. 248.
4. *Aude toca 'n cer.
5. A umbla cu patru în hăţurĭ. (cu patru caĭ). Bz. 42.
6. A umbla lupişĭ. Br. 44.
7. Aŭ mĕ fă cum se cade, aŭ te lasă. Ţ², 70.
8. *A umbla cu mâĭnile în miere şi a nu'ţĭ linge degetele, nu se póte.
A băga mâna în miere şi a nu'ţĭ linge degetele nu se póte. P. p. v., 82; Hţ. 104.
Bagă mâna în miere şi degetul îţĭ linge. Hd.-R., t. 18.
Să'ţĭ bagĭ degetul în miere, ş'apoĭ să nu veĭ să'l lingĭ, ar fi o prostie. Hd.-R., p. 104.
Când umbli cu mierea, linge'ţĭ degetele. N. p. t., 249.
Cine'şĭ bagă mâna în miere, îşĭ linge degetele. Bz. 55.
Ca să simţĭ dulcéţa miereĭ trebue să lingĭ degetul ce'l bagĭ în miere. G.
Cellu ce ambla cu miere si linge degetele. Acd. II, 169.
9. Aurul în foc se lămuresce. Hţ. 75.
390. Aurul nu se unesce nicĭ cu ferul, nicĭ cu oţelul. G.
1. Aŭ tăbărît ca furnicile la stejar. P p. v. II², 73; Hţ. 182.
2. Aŭ venit sĕlbaticiĭ
Să 'mpace domestniciĭ. P. p. v. III², 25.
A venit sălbatecul
Să 'mpace pe domesticul. Hţ. 174.
3. A veghia voia cui-va. Bz. 45.
4. A veni într'ale sale. Bz. 45.
5. *A venit cotul la mĕsură.
A venit tafta la cot. (Com. de Tocilescu)
6. A venit moş Ene, pe la gene.
Enache se pune pe gene. Cv. IX, Cr. 284.
7. A venit şi vremea mea. Cv. IX, Gn. 57.
8. A venit sulemenită şi se duce terfelită (zăpada). P. p. v., 175; Hţ. 182.
9. Averea e ca o baltă, cum facĭ un şenţuleţ, tótă se scurge. Hţ. 7.
400. *Averea străină nu ţine de cald.
Averea vostra nu ne tine de caldu. Acd. I, 324.
*Lucrul strein nu ţine de cald. P. p. v., 74.
Vorb'a ta nu mi tine de caldu. Acd. I, 324.
*Haĭna străină nu ţine de cald.
Haĭnele împrumutate nu ţin de cald. P. p. v., 176.
1. Avuţia nicĭ o iubi fórte, nicĭ o urî. L. 27.
2. A visat că s'a 'nghimpat.
Şi-umblă la picior legat. P. p. v. I², 105; Hţ. 79.
3. *A vrut norocul cu mine. Hţ. 124.

(Va urma)

P. Ispirescu.

RECENSIUNĬ, COMUNICĂRĬ ŞI NOTIŢE.

Miklosich *Dr. Franz . . . . Rumunische Untersuchungen. I Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmäler von . . . Wien 1881. 4⁰ 92 pp.*
Idem . . . . . . Zweite Abtheilung. idem. 1882. 4⁰ 94 pp. (Cercetărĭ române I **Monumente limbistice istro şi macedo-române 1—2.** *Din Memoriele Academieĭ imperiale austriace, clasa filos-istor. vol. XXXII).*

Pentru a cunoaşte desvoltarea limbeĭ române, pentru a arăta cum din graĭul latinesc a ajuns graĭu românesc, nu ne ajunge numaĭ dialectul vorbit în România şi în ţările vecine. Căcĭ aci deosebirile sânt relativ foarte micĭ, nu avem dialecte daco-române, ci numaĭ *nuanţe* dialectice. Până la un punct oare care se poate observa că toate aceste schimbărĭ sânt relativ moderne, eşite din forme arhaice carĭ s'aŭ păstrat asemenea în limba daco-română, şi adică în unele provincie ale Românieĭ d. e. : în Ilfov, Prahova etc.

Cu totul alt-fel ni se presintă dialectul macedo-român şi cel istrian, carĭ nu pot tăgădui originea lor *comună* cu limba daco-română, dar carĭ în unele puncte s'aŭ conservat maĭ arhaice, în altele ĭar s'aŭ desvoltat alt-fel de cât limba daco-română. Aceste *toate împreună,* adică dialectul daco-român, macedo-român şi istro-român, constituesc limba română, şi nu numaĭ cel d'ântâiŭ, precum s'a considerat până acuma, ci fie-care din aceste treĭ dialecte contribue la luminarea faselor prin care a trecut graĭul legiunilor, pentru a ajunge la o limbă nouă. De asemenea, prin comparaţiunea lor între dânsele, putem măsura înrâurirea elementelor nelatine ce aŭ intrat ca constitutive în limba română, şi chiar până la un punct săntem în stare a precisa epoca şi succesiunea acestor elemente. Ceea ce priveşte tocmaĭ punctul acesta din urmă, am încercat noĭ maĭ sus pag. 17 sequ, a demonstra succesiunea elementelor latine în limba română, şi nu arare orĭ ne a îndreptat comparaţiunea cu dialecte, la adevărata sorginte a cutăruĭ saŭ cutăruĭ cuvânt. Dacă am putut face acea comparaţiune, o datorâm numaĭ studielor Prof. Miklosich, pe carĭ avem onoarea a le anunţa aci, şi a atrage asupra lor atenţiunea tuturor acelora ce se ocupă cu studiarea maĭ profundă a limbeĭ române şi a legilor fonologice ale eĭ.

Deja la 1862 Prof. Miklosich, publicând memoriul asupra elementelor slavice ale limbeĭ române, se ocupă şi cu dialectul istro-român, şi 'l trase în cercul cercetărilor sale. La cele publicate atuncea Prof. Miklosich a maĭ adaus şi alte texte în memoriul asupra migraţiuneĭ Românilor prin Alpiĭ Dalmaţieĭ şi prin Carpaţĭ, 1879. Aci se află legenda despre Sf. Petru şi maica sa, de care tratează d. Hasdeu în «*Cuvente den bĕtrânĭ*» II. p. 490—496. In fine acuma în «Cercetărĭ Române» autorul destină un memoriŭ aparte monumentelor limbistice istriane (partea I). Partea a doua se ocupă de cele macedo-române.

In Monumentele Istro-române autorul dă maĭ întâiŭ pag. 2—16 texte noĭ, între carĭ merită o deosebită atenţiune colecţiunea de proverbe conţinute pag. 7—16, dintre carĭ vom releva numaĭ câte-va, carĭ se aseamână maĭ mult cu a le noastre din România:

«Asteze mire, mâre tzie : azĭ mie, mâine ţie.» «Bate flieru, pira-ĭ cad : bate fieru, până'ĭ cald»; «gallira betéra face bura jema : găina bătrână face zeamă bună». «Carle cere, afla,

cine caută, găseşte.» «Carle e sgorit de apă cada, are frică şi de race : cine s'a fript la ciorbă suflă şi în ìaurt.» «Când nu se pote bate calu, se bate sedla : bate şeaua, să priceapă ìapa.» «Codri staŭ (fermi) en loc, ómiri se contrescu : Munte cu munte nu se întâlneşte, dar om cu om.» «Limba n'are osu, ma face resbí dosu : limba n'are oase şi frânge oase.» «Maì bine asteze ovu nego mâre gallira : maì bine azì un ou, de cât la anul un bou» etc.

Pag. 16—52. Autorul dă apoì un dicţionar complect al cuvintelor istriane din toate textele publicate de dânsul până acuma, intercalând şi dicţionarul luì I. Maiorescu publicat în «Intinerar» Iassi 1874. Afară de indicaţiunea loculuì unde se află textul respectiv, şi afară de traducerea în limba germană, Prof. Miklosich maì adaugă une-orì şi cuvântul corespunzător daco-român, şi etimologia cuvântuluì, maì cu seamă dacă-ì slavică; căcì cele latine se cunosc lesne. Noì am fi dorit ca autorul să fie alăturat *pretutindenea* cuvântul daco-român corespunzător, ceea ce nu s'a făcut decât la unele cuvinte, în mod sporadic. Asemânarea saŭ deosebirea ar fi eşit maì clar la iveală.

Pag. 52—78 urmează o colecţiune italiano-istro-rom. de vr'o 1300 de cuvinte, culese de Dr. Th. Gartner de a dreptul din gura Românilor Istriani, şi scrise curat foneticeşte, singurul mod raţional la culegerea de texte dialectice, unde tocmaì nuanţele fonetice sânt de aşa mare importanţă. Spre maì uşoara găsire a cuvântuluì, Prof. Miklosich a adăugat pag. 78—84 un index alfabetic italian, după care urmează pag. 84—90, un şir de anotaţiunì şi observaţiunì etimologice ale séle, carì ca tot-deauna ele sunt pline de erudiţiune şi în acelaş timp clare şi străvezie. Curios este, cum observă el, că între 1300 de cuvinte, 500 sânt de origine slavică, şi ce e maì curios, e că tocmaì dialectul neo-slavon este aşa de bogat reprezintat într'o limbă din sudul peninsuleì balcanice, cu toate că Româniì aŭ ajuns în Istria venind din Bulgaria, precum a dovedit-o Miklosich în memoriul citat asupra migraţiuneì Românilor. Se vede că de acolo aŭ luat şi elementele albaneze, arătate de Miklosich între cele 1300. Intr'adevăr, sânt numaì treì, dar ajung pentru a dovedi o legătură ce a esistat odinioară între Româniì din Istria şi popoarele din centrul şi din sudul peninsuleì.

Nu maì puţin important, ba poate chiar dintr'un punct de vedere, maì important, este memoriul asupra : Monumentelor limbistice macedo-române ce formează partea II-a a «Cercetărilor.» Aci autorul publică vocabularul român din Πρωτοπειρία a luì Th. A. Kavalliotis din 1770 şi partea română grecească din : Εισαγωγική διδασκαλία a luì Daniel din 1802. Inainte însă de a le reproduce, Prof. Miklosich face p. 1—8 un mic resumat din fonologia limbeì macedo-române. Pag. 8—43 coprind cele 1070 de cuvinte macedo-române aflătoare în Kavalliotis, nu însă după originalul, care se pare că e perdut, ci după copia făcută de Thunmann : Untersuchungen über die oestl. Völker Europa's Leipzig 1774 pag. 181—238. Miklosich le-a pus acuma în ordinea alfabetică, şi a însoţit fie-care cuvânt cu traducţiunea latină şi cu paralele etimologice din limba albaneză, turcească, grecească şi limbele slavice ; afară de aceea el notează *toate* cuvintele daco-române corespunzătoare. Din «Didascalia» luì Daniil urmează apoì pag. 44—59 : LIII de bucăţì cu ortografie grecească, cu o traducere neogrecească şi cu una verbală latinească, amândoue intreliniare ; pag. 59-86 coprind «Indicele» alfabetic la aceste texte. Atât în «Indice» cât şi în «Vocabularu» a căror economie este aceeaşì, autorul s'a maì folosit de *tot* materialul macedo-român cunoscut până astă-zì, aşa în cât stabileşte în cele maì multe casurì forma adevărată a cuvintelor şi a formelor flexionare.

Inainte de a termina, voim să maì atragem deosebita atenţiune a învĕţaţilor noştriì asupra esplicăriì date de Miklosich p. 87—88 în privinţa schimbăriì sunetelor *b. p. v. f.* şi *m* când stau înainte de *i*. In pag. 89—92 maì adaugă autorul un şir de observaţiunì relative la «Vocabular» şi «Indice», şi p. 92—94 închee studiul prin lista operelor întrebuinţate.

In «Cercetările» de faţă domneşte acea claritate metodică şi acea demonstraţiune obiectivă ştienţifică, ce o admirăm tot-d'auna la Miklosich. Nu ne unim tocmaì în toate punctele cu etimologiele d-nieì sale, şi atât în studiul «asupra stratificaţiuneì elementuluì latin» cât şi în alte studie ulterioare vom maì avea prilej a măsura vederile noastre cu ale Profes.

Miklosich. Cu toate acestea însă nu putem decât să-ĭ esprimâm mulţumirile noastre cele maĭ vie pentru această îmbogăţire importantă a literatureĭ gramaticale şi lexicale române.

P. **Ispirescu** *(culegĕtor-tipograf) Legende saŭ Basmele Românilor adunate din gura poporuluĭ de . . . . . . Bucurescĭ. Tip. Acad. Rom. 1882. 8⁰ 4+404+2 pag. 6 leĭ.*

Douĕ-zecĭ de anĭ sânt de când d. I. Ionescu, redactorul ziaruluĭ «Ţĕrranul român» a îndemnat pe d. Ispirescu să publice un basm, şi se vede că a avut o mână bună în alegerea sa, căcĭ de atuncea n'a maĭ încetat d. Ispirescu (smeritul culegĕtor-tipograf) a culege şi a publica la basme şi legende române, şi azĭ avem plăcerea a anunţa volumul de faţă, coprinzând 37 de basme. Credem de prisos a maĭ arăta aci importanţa ce aŭ culegerile de basme, de poveştĭ şi de orĭ ce soiŭ de literatură populară, faţă cu mişcarea generală de când cu vestita colecţiune de basme germane a fraţilor Grimm. Nu e un popor, nu e un unghiŭ al pământuluĭ unde indigenĭ saŭ streinĭ să nu scormonească după aceste comorĭ ale spirituluĭ omenesc. S'aŭ făcut cercetărĭ profunde asupra origineĭ basmelor, asupra înrudireĭ lor la diferite popoare, şi multe şi multiple aŭ fost încercările de a esplica acest fenomen ciudat. Nu intră în cadrul uneĭ dărĭ de seamă scurte, precum o facem noĭ aci, de a discuta această problemă; ceea ce voim numaĭ să constatăm este că afară de colecţiunea de faţă şi de cea germană a fraţilor Schott, alte colecţiunĭ române întru tot originale nu se află. Toate cele apărute până acuma s'aŭ împrumutat unele de la altele, maĭ adăugându-se din când în când câte un basm original. La noĭ nu s'a încercat însă cineva ca să cutreere ţara, şi să culeagă basmele, precum vedem la alte popoare europene. Ca să nu trecem cu vederea, maĭ pomenim că şi în 2—3 reviste române s'aŭ maĭ strecurat câte-va basme. Asta e totul ce posedem din comoara nesecată a basmelor române. Ce e drept, nicĭ în cele alte ramurĭ ale literatureĭ populare române nu ne putem mândri prin colecţiunĭ însemnate, ba chiar la unele trebue să ne mulţumim cu specimene foarte micĭ.

Noĭ am relevat toate acestea, pentru a pune în adevărata lumină meritul autoruluĭ acesteĭ colecţiunĭ. Intre cele 37 de basme ce coprinde, 16 sânt luate din colecţiunile sale anterioare, pe când 21 aŭ fost adause din noŭ. Pe cât ştim colectorul maĭ posedă o sumă aproape atât de însemnată de basme manuscripte, pe cari am dori a le vedea în curând publicate. Ca şi în colecţiunile anterioare, d-sea a arătat şi aci la sfârşituĭ fie-căruĭ basm, daca a fost deja publicat, când şi unde, cum şi cine i l'a povestit. Ast-fel avem şi hronologia basmelor, şi oareşĭ-cum şi originea geografică a lor. E de prisos a maĭ vorbi de farmecul limbeĭ, de frumuseţea imaginelor, de fantasia bogată şi de caracterul naiv popular ale acestor basme, de oare ce sânt aşa de bine cunoscute, ca inherente cu producţiunile poporuluĭ român, atât de esact conservate de d. Ispirescu. Şi tocmaĭ asta constitue în mare parte valoarea nepreţuită a acesteĭ colecţiunĭ.

Intr'adevăr, toţĭ aceĭ carĭ se interesează de literatura populară română, de limba adevărată română, de literatura comparativă, trebue să mulţumească d-luĭ Ispirescu pentru această frumoasă colecţiune. Intr'un studiŭ special comparativ vom reveni maĭ pe larg asupra fie căruĭ basm, arătând paralelele şi filiaţiunea ce esistă între cele române şi streine; aci vom da numaĭ un esemplu saŭ doue.

Basmul No. 5: «Porcul cel fermecat» p. 49-62. Coprinsul acestuĭ basm este cum că o fată de împărat citeşte într'o carte vrăjită, că soţul eĭ va fi un porc; şi aşa a şi fost. Noaptea însă el se desbrăca de pielea de porc, şi dimineaţa o îmbrăca; o babă vrăjitoare îĭ dă o aţă ca să o lege strâns de piciorul stâng al bărbatuluĭ eĭ, şi ast-fel se vor rupe farmecile. Aţa era putredă şi se rupse; de pocnetul eĭ se deşteaptă bărbatul şi o părăseşte, zicându-ĭ să 'l caute peste noue mărĭ şi peste noue ţărĭ, şi numaĭ atuncea va ajunge la dênsul, când va rupe treĭ perechĭ de opincĭ de fer, şi va toci un toiag de oţel. După multă trudă şi nevoe ajunge în sfârşit la dânsul.

Maĭ cu aceleaşĭ cuvinte se găseşte basmul acesta la Saşiĭ din Transilvania, Haltrich: (Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbuergen) ed. 2. No. 44. La Serbĭ

sânt două variante : Wuk Karagicĭ No. 9 şi No. 10, însă în loc de porc este un şearpe. No. 10 se aproprie maĭ mult de cel român; într'un basm albanez Hahn No. 100 de asemenea figurează un şearpe. Paralele slavone v. la Afanasiev vol. IV p. 357—358. La Italianĭ se află sub titlu : Il Re porco. Straparola II, 1. şi la Gonzenbach No. 42 : Re Porco. La Germanĭ : Grimm No. 88 şi toate paralelele aduse de dânsul vol. III p. 152 urm. Benfey a pus aceste basme în legătură cu basmele şi legendele indice : Pantschatantra I, p. 244—269. Forma cea maĭ veche europeană este vestitul basm al luĭ Apulejus : Amor şi Psyche, intercalat în cartea sa : Asinul de aur; cu deosebirea, că aci bărbatul ĭĭ este necunoscut, ĭar nu schimbat într'un animal. Cosquin : Contes lorrains No. 63. Romania vol. X p. 117—131, a urmărit acest basm prin toate ramificaţiunile sale, şi dacă am voi să facem numaĭ un estract, ar trece mult peste spaţiul ce ne este îngăduit aci.

Un alt basm din această colecţiune se trage asemenea dintr'o origine vestită clasică, şi adică basmul No. 34 : Hoţŭ împăratŭ. p. 366—379. Acest «Hoţŭ» care a ajuns în basmul român fiŭ de împărat, ca toţĭ voĭniciĭ din basme, şi care fură hasnaua împărătească, înşală pe păzitorĭ, pe fata împăratuluĭ şi în fine şi pe împăratul însuşĭ, nu este altul de cât hoţul care fură pe Rampsinit Faraonul Egiptuluĭ, tot cu ast-fel de meşteşugurĭ, precum ne-o povesteşte bătrânul Herodot II c. 121. Tot aşa figurează în : Sindipa filosoful, recensiunea grecească, şi în cele occidentale. Ser Giovanne a publicat-o ca poveste în Pecorone X, 1 ; asemenea şi Bandello. P. I No. 25. Intr'un vechiŭ roman frances se numeşte hoţul Berinus care fură pe un Filip împărat al Romeĭ; de aci a pătruns în : Canterbury tales ale luĭ Chaucer (v. Dunlop-Liebrecht. p. 264—265). Ca basm îl cunosc fraţiĭ Grimm No. 192; vol. III p. 260—261 sânt citate o mulţime de paralele la carĭ maĭ adăugăm basmul grecesc la Hahn No. 3. şi şirul de basme slavice citate de Afanasiev vol. IV p. 496-501 ca paralele la cel rusesc No. 219 din colecţiunea sa. Curios este cum s'a schimbat din poveste şi novelă, în înţelesul ce a avut acest cuvânt la început, de a ajuns basm în gura poporuluĭ român.

Un singur lucru să ne fie permis a observa d-luĭ Ispirescu, şi adică că *legende* nu sunt identice cu *basme*, precum se pare că înţelege d-nia-sa cuvântul acela, de oare-ce pune ca titlu al acesteĭ colecţiunĭ : *legende* saŭ *basmele românilor*. Legenda este o povestire de un caracter tot-deauna *pronunţat cuvios*, *religios*, legată de o personalitate oare-care, de loc şi de timp, şi în care se oglindeşte lumea reală, aşa cum este; pe când basmul n'are de loc a face cu cuvioşia religioasă, şi este o povestire lipsită de personalitate, de timp şi de loc, şi în care lumea reală se oglindeşte cam pieziş.

Terminând, n'avem alt de cât a dori să vedem în curând această carte de basme în mâna tuturor, ca o carte de citire de căpetenie pentru tinerimea noastră, şi ca un obiect de studiŭ şi de imitare pentru ceĭ în vârstă, precum a devenit în scurtă vreme în Germania colecţiunea fraţilor Grimm.

Mite Kremnitz : *Rumaenische Maerchen übersetzt von . . . . . Leipzig. Friedrich. 1882. 8º. 296 pp.*

Cu aceeaşĭ ocasiune maĭ pomenim şi de colecţiunea germană a basmelor române, ce le datorim D-neĭ Kremnitz. Aci se restrânge interesul ce poate să aibă Revista aceasta, numaĭ a constata întru cât caracterul român al basmelor a fost bine sau maĭ puţin bine conservat în traducţiunea germană. Putem mărturisi cu drept cuvânt că Doamna Kremnitz, care a dovedit deja în maĭ multe rândurĭ abilitatea sea de a traduce novelele şi povestile române, a pătruns asemenea şi aci în toate frumuseţele şi fineţele basmelor române, conservându-le sub forma germană toată originalitatea lor. Colecţiunea care coprinde 20 de basme a fost făcută dintr'un punct de vedere estetic, adică de a culege cele maĭ frumoase, şi a le da streinilor nu numaĭ ca specimen de basme române, ci ca o carte de citire frumoasă. Şi aci a dovedit D-na Kremnitz un gust ales, căcĭ găsim într'adevĕr reunite un şir de basme române, ca un şir de mărgăritare din comoara poporuluĭ român. Co-

lecţiunea începe cu «Stan bolovan» de Slavicĭ, şi se închee cu «Zâna Zorilor» tot de dânsu. La mijloc găsim pe d. Ispirescu reprezintat prin 9 basme; T. M. Arsenie prin 1; Creanga prin 3, Miron Pompiliu prin 1, şi Slavicĭ, afară de cele doue pomenite, încă prin 4 basme, adică de la fie-care autor aŭ fost luate câte-va din cele maĭ bune.

(E. B. Mawer). *Proverbele Românilor. English proverbs. Proverbes français. Deutsche Sprüchwörter. London-Bucurescĭ (1882) 16º. VIII. + p. 9–64.*

Cel d'ântâiŭ care s'a ocupat cu studiarea proverbelor noastre, comparându-le cu acele ale altor popoare, a fost Reinsberg Düringsfeld: (Lemcke: Iahrbuch für roman. u. engl. Literatur. Lpzg. 1865 vol. VI p. 173—195). Dar materialul de care a dispus era foarte mic, şi se înţelege că resultatele au fost minime. După Düringsfeld a maĭ studiat d. G. D. Teodorescu (Cercetărĭ asupra proverbelor române Buc. 1877) proverbele române, cu intenţiunea însă a regăsi într'ânsele proverbele latine. Cartea de faţă, pe care o anunţăm acuma este o a treea încercare de a compara proverbe române cu cele engleze, franceze şi germane; cărticica însă nu face pretenţiunea de a fi ştiinţifică în sensul strict al cuvântuluĭ. Şi noĭ din parte-ne nu voim să judecăm cu severitate, ci precum ziceaŭ scriitoriĭ ceĭ vechĭ românĭ, vom judeca cu «duhul blândeţelor.» Lăsăm să vorbească însăşĭ autoara asupra scopuluĭ şi moduluĭ publicăriĭ de faţă.

«Limba română e aşa de avută în proverbe şi frase originale în cât mi-a venit idea de a culege câte-va din cele maĭ usitate, şi a anexa la fie-care, proverbul corespunḑĕtor în limbile englesă, francesă şi germană, cu scopul de a exemplifica diferitele maniere de a exprima aceeaşĭ ideiă, în sus-menţionatele limbĭ». Se vede că D-nia eĭ nu cunoaşte colecţiunea română a luĭ Anton Pann, ca să nu vorbim şi de altele; de aceea a cules din viul graiŭ. Fără îndoială cunoştinţa aceleĭ colecţiunĭ ar fi înlesnit autoareĭ lucrul, şi cărticica ar fi fost maĭ voluminoasă. De altă parte nu putem să nu observăm că o bună seamă de proverbe române din această colecţiune sunt de parte de a fi *populare;* de sigur aŭ fost culese din gura claseĭ maĭ înalte, care este maĭ influenţată de curente literare străine. Aşa d. e.: proverbul cel d'ântâiŭ: «cine *nu se vede* se uită» n'are nicĭ construcţie românească; «cât daĭ, atâta ieĭ.» (p. 11.). «Timpul e banĭ» (p. 13). «Cine s'aseamână s'adună» (ibid.) «Lucrul laudă pe meşter» (p. 17) «Vocea omoară pe pasere» (p. 43), pentru carĭ noĭ posedâm variante adevărat populare; aşa d. e.: «ochiĭ ce nu se văd se uită.» «Toată paserea pe limba eĭ pere» etc. Valoarea acelor proverbe însă este, că fiind culese din gura Românilor, ne arată că ele intră mereu în limba şi în spiritul român. Cât priveşte comparaţiunile, nu sânt toate tocmaĭ bine nimerite, dar în cele maĭ multe casurĭ esprimă aceeaşĭ ideeă ca şi proverbul român corespunzător. La o a doua ediţiune sperăm că şi cele d'ântâiŭ vor fi înlocuite printr'altele maĭ potrivite. In orĭ-ce cas, autoara merită mulţumirile noastre pentru interesul adus paroemiologieĭ române. Dr. M. Gaster.

SĂPĂTURILE DE LA TROESMIS.

Asupra istoriculuĭ descopeririĭ municipiuluĭ Troesmis, al săpăturilor întreprinse acolo, d. inginer frances Désiré More, proprietarul Igliţeĭ, ne trimite următórea relaţiune ce o publicăm în traducere:

În 1860 am obţinut de la guvernul Ottoman prin mijlocirea luĭ Rachid Paşa, guvernatorul Tulceĭ, concesiunea unuĭ teren necesar pentru construirea uneĭ ferme-model. Acest teren, situat într'un loc pustiŭ anume Igliţa, coprindea din întâmplare ruinele uneĭ antice cetăţĭ, şi două castre romane.

În Octobre 1860 când ne-am stabilit acolo, am aflat un turc anume Mehmed Usta şi un arab Saïd, carĭ lucraŭ cu câţĭ-va ómenĭ la dărîmarea porţiĭ despre nord-vest a castruluĭ

roman, pe frontonul căreĭa era o inscripţiune byzantină întrégă, ce n'am putut-o scăpa din mâna acestor distrugĕtorĭ, carĭ o făcură bucăţĭ, ca multe alte monumente ce le întrebuinţa séŭ vindea ca materiale de construcţiune.

A trebuit intervenirea autorităţiĭ locale, ca să pot opri lucrarea acelor indiviḑĭ periculoşĭ.

În cursul erneĭ 1860-61 am pus să se cureţe turnul nordic al primuluĭ castru, şi pênă în Maiŭ 1861 estraserăm, pe lângă un numĕr de vase şi medaliĭ romane, 20 petre cu inscripţiunĭ latine bine conservate.

Turciĭ din acel ţinut se întărîtară de acéstă descoperire : eĭ credeaŭ că găsisem acolo imense tesaure. Turciĭ din Măcin şi din satul Greciĭ se adunară deci ca vre o sută şi veniră la Igliţa să dărîme şi să incendieze primele nóstre stabilimente. Eĭ goniră din lucru ómeniĭ meĭ, şi încercară cu forţa să mĕ gonéscă şi pe mine chiar.

Din fericire am putut să mĕ apĕr, pînă ce a sosit ajutorul cerut de la staţiunea navalĕ francesă din Galaţĭ, care imediat 'mĭ-a trimis vaporul «la Meurtrière» împreună cu d. Vermoth, consulul Francieĭ la Galaţĭ. D-sa a cercetat casul, cerênd reparaţiunea daunelor causate şi pedepsirea culpabililor.

Cu tóte acestea, Turciĭ ceĭ maĭ influenţĭ din Măcin făcuseră complotul de a se scăpă de persóna mea, şi pentru acésta eĭ cumpĕraseră patru tîlharĭ, pe carĭ îĭ trimiseră să mĕ pîndéscă. Aceştia eraŭ : Bairactar, Dehli-Mehemed, Hassan Pelivan şi Mustafa.

Într'o ḑi, când mĕ ducém să ĭes înaintea Caĭmacanuluĭ din Măcin, care venea să mănânce la mine, Hassan Pelivan şi Dehli-Mehemed mĕ atacară cu focurĭ de puşcă, cărora şi eŭ le-am rĕspuns tot cu focul. Am perdut degetul cel mare al mâniĭ drepte. Séra am putut prinde pe amêndoĭ banditiĭ, carĭ se predară; eĭ aŭ murit, puţin timp după aceia, în temniţă, la Tulcea.

Săpăturile, întrerupte prin încăerarea cu Turciĭ din Măcin, se continuară.

În 1862 d-l Dr. Déthier visită ruinele şi studiă tóte obiectele aflate în săpăturile nóstre, făcênd asupră-le un raport pentru Academia din Viena, despre care ḑiarele din Noembre 1862 aŭ făcut menţiune.

Descoperirea ruinelor din Troesmis se rĕspândi repede în tótă Europa. *Monitorul frances* anunţă pe toţĭ învĕţaţiĭ archeologĭ şi turiştĭ despre acésta ; Igliţa deveni d'atuncĭ un loc de plimbare. Vapoarele staţionare pe Dunăre ale tutulor puterilor europene aŭ venit aci, şi vin încă adesea, să facă escursiunĭ.

În cursul anilor 1863 şi 64, după cererea sa, d-l Engelhardt priimi de la noĭ un mare vas de lut, maĭ multe monede romane şi copiĭ după inscripţiunile tutulor monumentelor epigrafice descoperite pînă atuncĭ, spre a le trimite Guvernuluĭ frances.

Inscripţiunile însă s'aŭ publicat pe numele d-luĭ Engelhardt în *Bulettino dell'Instituto* din Roma, anul 1864.

La aceiaşĭ epocă d-l Blücher, consulul Prusieĭ la Galaţĭ, mĕ rugă în numele guvernuluĭ sĕŭ, a-ĭ da copiĭ după imscripţiunile din Troesmis. Pentru noĭ ştiinţa n'are patriă; deci mĕ grăbiĭ a rĕspunde cerereĭ sale, şi d-l Mommsen publică acele inscripţiunĭ în *Bulettino del Instituto*, cu notabile variante.

La 14 Noembre 1864 am făcut cu d-l Engelhardt un contract prin care ne am legat să continuăm împreună săpăturile pe séma guvernuluĭ frances; lucrările aŭ ţinut şease lunĭ, şi aŭ costat 2500 francĭ; şeapte saŭ opt monumente de mică importanţă a fost tot resultatul.

După raportul d-luĭ Léon Renier guvernul frances a însărcinat pe d-niĭ Baudry şi Boissière să explorese anticităţile Dunăreĭ de jos, şi în particular, ruinele de la Troesmis.

Aceştĭ domnĭ sosiră la Igliţa în 6 Iuliŭ, fiind conduşĭ de d. Engelhardt, şi începură pe dată săpăturile.

Procedările însă ale acesteĭ misiunĭ archeologice cătră noĭ ne fiind îndestul de cuviincioase, ne-am vĕḑut nevoiţĭ să reclamăm în contra'ĭ, şi la guvernul frances şi la autorităţile Ottomane. Rassim paşa, guvernorul Tulceĭ, care d'ocamdată se arĕtase cu totul favorabil scopuluĭ misiuneĭ archeologice, fiind fost informat din parte-ne de ascunderea unor

obiecte aflate în săpăturĭ, precum și a altor monumente descoperite de noĭ, și pe care le ridicaseră în ascuns din magasinele noastre,—opri toate lucrările, și dd. Baudry și B oissière fură siliţĭ să plece din Igliţa. **Désiré More.**

SEMNE LAPIDARE DE LA BISERICA TRISFETITELE DIN IAȘĬ.

Ilustrul architect frances d. Lecomte de Noüy, care se ocupă în momentul de faţă cu restaurarea bisericeĭ Trisfetitele, ne comunică următórele semne lapidare, ce figurézā cu miile pe tótă suprafaţa monumentuluĭ, de la temelie și pînă sus :

Acestea sunt de sigur *semne de lucrătorĭ*, *Steinmetzzeichen*, despre carĭ se póte vedea opera *Dacia înainte de Romanĭ*, Bucur., 1880 p. 564—566, și fie-care dintr'ênsele îșĭ găsește pereche printre cele figurate în tab. Y și Z din aceïașĭ operă.

Iată însășĭ scrisórea d-luĭ Lecomte adresată Directoreluĭ Revisteĭ :

Iassi ce $\frac{21 \text{ Août}}{2 \text{ Septembre}}$ 1882

Monsieur,

Je tiens ma promesse en vous envoyant dès mon arrivée, les signes lapidaires que j'ai pu relever jusqu'à ce jour.

Je crois la collection à peu près complète.

Mais si, par la suite, je découvre de nouveaux caractères, je ne manquerai pas de vous les signaler à bref délai.

Ces signes, gravés *au ciseau*, non tracés à la pointe, se repètent par milliers, et sont indifféremment placés sur les parties droites, sur celles moulurées ou sculptées, depuis la base jusqu'au sommet de l'édifice.

La position de ces signes varie à l'infini. Il n'y a aucune règle à cet égard, on peut l'affirmer. Elle dépend simplement de la position de l'ouvrier lorsqu'il travaillait la pierre sur le chantier. J'ai pu faire cette remarque sur tous les monuments du moyen âge, en France et en Syrie.

Je suis heureux et je profite de cette occasion pour vous prier, Monsieur, d'agréer l'expression d'une vive sympathie et l'assurance de mes sentiments les plus distingués.

A. Lecomte de Noüy.

DESPRE ORIGINEA ROMÂNÉSCĂ
A AȘA NUMITULUI TALER DE AUR
AL PRINȚULUĬ RUS CHOLMSKI.

Învĕțatul academic rus d. A. A. Cunic, în ședința de la 20 aprile trecut a secțiuneĭ istorico-filologice a Academieĭ imperiale de Sciințe din S.-Petersburg, a făcut următórea interesantă comunicațiune, ce o publicăm în traducere asupra unuĭ taler de aur bătut de Nicóră vornicul țĕriĭ de sus a Moldoveĭ, pentru socia sea Tudosia.

În anul 1868 comunicam în una din ședințele secțiuneĭ a 3-a a Academieĭ imperiale de Sciințe din S.-Petersburg (1), că am găsit în cabinetul rus de medaliĭ al acesteĭ Academiĭ niște obiecte importante, carĭ se credéŭ perdute după mórtea academiculuĭ *Crug.* În numĕrul acelor obiecte se aflà și talerul de aur cunoscut în Rusia încă din secolul al 18-lea sub numirea de taler al prințuluĭ Vasile Daniilovicĭ Cholmski, care, în anul 1500, s'a căsătorit cu marea princesă Theodosia, fia mareluĭ prinț Ioan al 3-lea. Reproducerea cea maĭ exactă a acestuĭ taler a fost dată la lumină de baron Șoduar (în Colecțiunea de imaginĭ, I, 3, No. 1). Rîndul întâiŭ al inscripțiuneĭ pe revers (vedĭ Cercetare asupra monedelor ruse. Part. I, pag. 121) n'a fost descifrat de d-sea; iar cele-l'alte 4 rîndurĭ le-a citit ast-fel:
ѕеле. сгвори. един та||лер злаг. и съ лан из злаг|и подаровл кнегинѣ||своа Тодосiа.

La întâia vedere a originaluluĭ eŭ m'am convins că acest taler nu póte fi socotit ca un monument numismatic rus (vedĭ memoriele Acad. 15, 139), și chiar începutul inscripțiuneĭ arată direct, că talerul este de origină română. Iată cum citesc eŭ inscripțiunea pe revers:

† Никоръ вель дворника Горней||ѕемле. сгвори. единъ та|леръ златъ. и съ ланць златъ || и́ подарова. кнегинѣ своа. Тодосïа.

Adică:
«Nicóră, marele vornic al Țĕreĭ de sus, a bătut un taler de aur și cu lanț de aur, și l'a dăruit dómneĭ sale Theodosia.»

Mulțumindu-mĕ numaĭ cu citirea corectă a acesteĭ inscripțiunĭ de pe taleruĭ rus, eŭ las dreptul d'a explica istoricește acest *unicum* domnuluĭ P. A. Sîrcu, specialist în istoria Românilor, după opinia căruia marele vornic Nicolae saŭ Nicóră este un boer moldovean care a ocupat funcțiunĭ publice de la an. 1607 pînă la an. 1637, și care a zidit biserica Nicorița din Iașĭ.

S.-Petersburg, 19 April an. 1882. A. A. Kunik.

Note. — Никоръ este forma întrebuințată la Românĭ în loc de Nicolae.

вель — la Românĭ se întrebuințéză în loc de «velii»(mare).

горнаа ѕемлѧ, țérră muntósă, adecă partea de sus, nordică a Moldoveĭ.

ланц. De și eŭ diceam că acest cuvênt însemnéză un obiect óre-care real, dar mulțumită numaĭ d-luĭ *I. C. Grot*, care 'mĭ-a indicat dicționarul luĭ Miklosich (pag. 332), eŭ m'am convins că aicĭ este vorba de un lănțișor de aur.

Cuvêntul polon lancuch (se înțelege cu sufixul slav uch) de mult mĭ-a atras curio-

(1) Записки Академiи Наукъ. Tom. XV. Protocólele pag. 138.

sitatea asupra originei séle. Eŭ presupuneam că acest cuvênt este luat de unde-va (dintr'o limbă străină). Asemenea Germanii aŭ împrumutat cuvêntul kette (vedĭ Grimm, WB. 5, 630) de la unul din popórele romanice, aseminea şi Ungurii şi Românii aŭ putut să împrumute pe ланцъ (unguresce : lácz) şi ланць (româneşte : lanţ) de la Slavĭ. Rădăcina cuvêntuluĭ vechiŭ-anglez (anglo-saxon) hlence (lanţ) este cuvêntul hlanc. (Compar. island. hlekkr, sued. länk, şi mediu-german. lanne, la Lexer HWB. I, 1821); d'acolo şi verbul vechiŭ-angles hlencan (torquere; vedĭ Leo, Angels. Glossar 210 şi compară latin. torquis de la torquere şi verbul lituan linkti). Se póte óre admite o înrudire primitivă între rădăcinele hlanc şi клак? Este óre întîmplător, că клачати însemnézà *inclinari* şi *claudicare*, şi pentru cuvintele latine catena (lanţ) şi catus (şchiop) serveşte ca bază *cat?*

Mĕ măgulesc cu speranţa, că aceste notiţe scurte despre cuvintele, carĭ însemnézà «lanţ», vor servi pentru archeologĭ la resolvirea chestiuneĭ într'un mod repede şi cu succes : când Germaniĭ, Lituaniĭ şi Slaviĭ aŭ cunoscut lanţurile în sens de instrumente şi podóbe? Un lucru este sigur, că nu aşa de timpuriŭ, ca Greciĭ şi Italioţiĭ.

Sub influenţa limbeĭ române în loc de: «съ ланцемъ златымъ» este scris «съ ланць злат».

Кнегинѣ şi pînă acum se întrebuinţézâ în limba română în sensul de soţie a Domnuluĭ, de şi fórte rar. A. A. K.

D. A. P. Zabolotki-Desetovski a publicat ḑilele acestea la Petersburg sub titlu : Графъ П. Д. Киселевъ и его время (Contele P. D. Kiselev şi epoca sea), treĭ volume în limba rusă conţinênd : ḑiarul de la 1856 — 1862, memoriile şi corespondinţa particulară a Conteluĭ Kiselev, precum şi tóte documentele oficiale relative la activitatea cea îndelungată şi variată a acestuĭ însemnat om de stat al Rusieĭ, între altele, tóte actele diplomatice relative la administraţiunea luĭ în Ţéra-românéscă şi Moldova.

Cartea ne-a sosit pré târḑiŭ pentru a puté face asupra-ĭ, chiar în fascicula de faţă, o dare de sémă amĕnunţită, cum şi de a reproduce *in extenso* documentele ce interesézâ direct istoria nóstră contimporană.

Amânăm acéstă lucrare pentru viitórea fasciculă.

* * *

D. O. Hirschfeld, ilustrul profesor de epigrafică şi anticităţĭ la Universitatea din Viena, ne scrie, că ĭarna acésta se va ocupa esclusiv cu publicarea inscripţiunilor Galieĭ, pentru completarea monumentóseĭ opere întreprinse de Academia din Berlin, *Corpus Inscriptionum Latinarum.*

* * *

Colecţiunea epigrafică a Museuluĭ naţional de anticităţĭ s'a înavuţit ḑilele acestea încă cu un monument epigrafic : o pétră funerară cu inscripţiune latină găsită pe proprietatea Afumaţiĭ, jud. Dolj, a d-luĭ Pavel Jotta, care a şi bine-voit să o dăruĭască Museuluĭ.

Gr. G. T.

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA
cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.

(MUSEU KOGALNICEANU.)

Lith G. Voneberg. Bucuresci

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA
cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.

(MUSEU KOGALNICEANU.)

MODELE DE PICTURĂ RELIGIOSA

cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea

(MUSEUL KOGALNICEANU)

Lith. G. Voneberg Bucuresci

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA
cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.

(MUSEU KOGALNICEANU.)

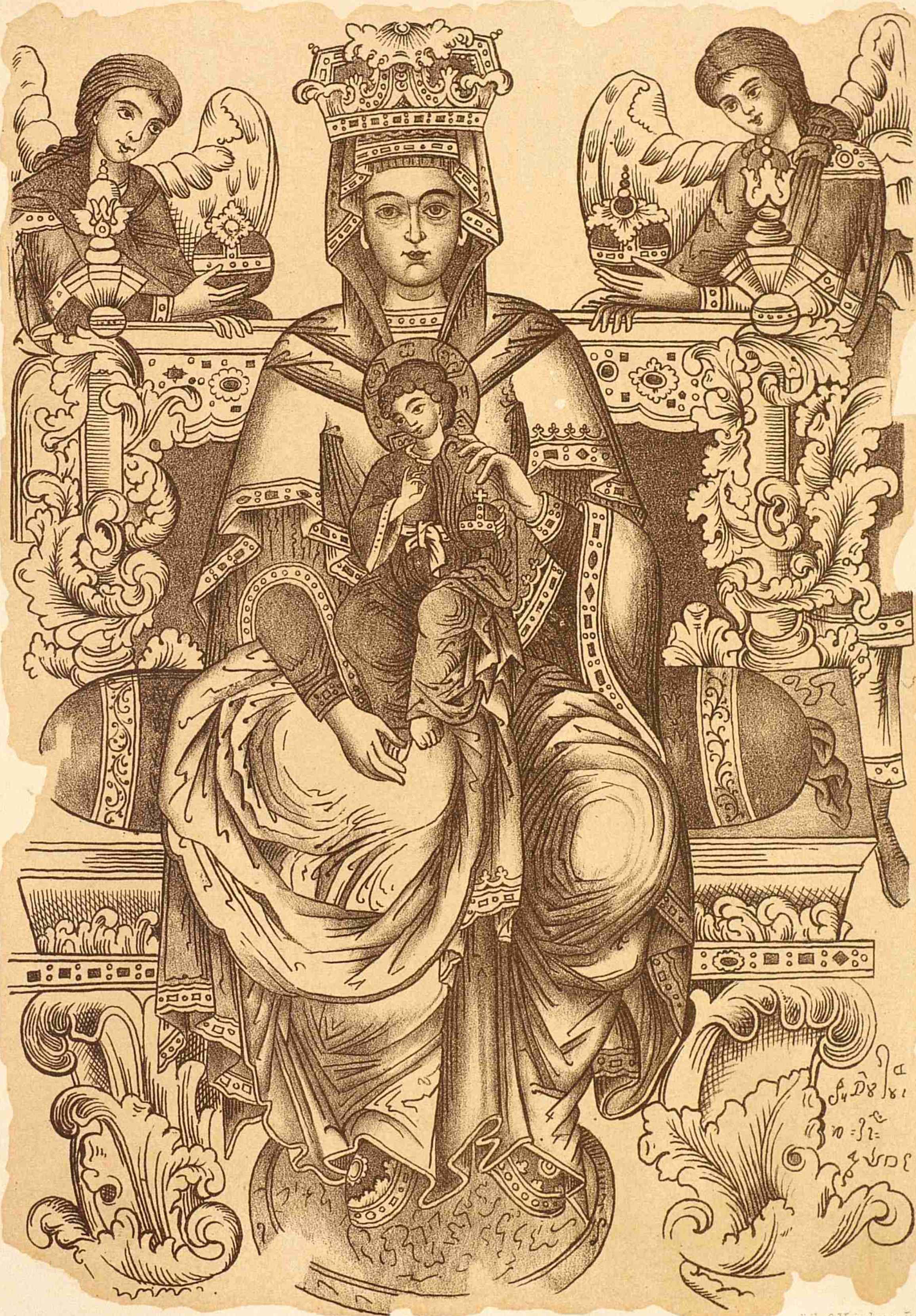

Lith. G. Voneberg, Bucuresci

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA

cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.

(MUSEU KOGALNICEANU)

Lih. G. Voneberg, Bucuresc

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA
cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.
(MUSEU KOGALNICEANU.)

Lih. G. Voneberg, Bucuresci

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA
cuprinse intr'o collecțiune aflată la Monastirea Bunea.

([illegible])

Lith. G. Voneberg, Bucuresci

MODELE DE PICTURĂ RELIGIÓSA

cuprinse intr'o collecţiune aflată la Monastirea Bunea

(MUSEU KOGALNICEANU.)

Domnii carĭ aŭ priimit liste de abonament la acéstă „Revistă“ *sunt rugațĭ a le înapoia cât de curênd, spre a se sci cuĭ să se trimiță fóia.*

Domnii carĭ s'aŭ abonat și n'aŭ plătit încă abonamentul, sunt rugațĭ a grăbi cu trimiterea banilor, la adresa Redacțiuneĭ, Bucurescĭ, Callea Rahoveĭ, Nr. 44.
